REVISTA

PENTRU

ISTORIE, ARCHEOLOGIE ȘI FILOLOGIE

ORGAN AL

SOCIETĂȚII ISTORICE-ROMÂNE

SUB DIRECȚIUNEA LUI

GRIGORIE G. TOCILESCU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE, PROFESOR LA UNIVERSITATE, ETC.

AJUTAT DE COMITETUL DE REDACȚIUNE ALES DE SOCIETATE

VOLUMUL X

FASCICOLUL PE TRIMESTRUL: IANUARIE, FEVRUARIE ȘI MARTIE

1909

BUCUREȘTI
Instit. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu
16, Strada Doamnei, 16
1909. 23.703.

CONDIȚIUNILE PUBLICAȚIUNII

Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie, *devenită organ al societății, Istorice-Române, apare trimestrial (afară de cele două luni de vară), alcătuind* ***două volume*** *pe fiecare an.*

Costul abonamentului pe an este de ***25 lei*** *în țară și* ***35 lei*** *în străinătate, cu începere dela 1 Ianuarie al fiecărui an.*

Membrii societății primesc Revista ***gratuit***, *în schimbul cotizațiunii de* ***20 lei anual.***

Cererile pentru înscrierea de noui membrii ai societății, cotizațiunile și orice reclamațiuni ale membrilor privitoare la Revistă, se trimit d-lui ***C. Protopopescu-Argeş***, *secretarul și casierul societății, în calea Victoriei 57, București.*

Facem un călduros apel la Domnii Membrii, rugându-i de a binevoì să achite cât mai neîntârziat cotizația de ***20 lei anual,*** *spre a se puteà acoperì cheltuelile destul de însemnate cu tipărirea organului societății „Revista de Istorie, Archeologie și Filologie" și alte cheltueli de administrație.*

In caz de schimbare de domiciliu, d-nii Membrii sunt rugați a notificà de urgență Secretariatului societății noua adresă a locuinții.

ADMINISTRAȚIA

REVISTA

PENTRU

ISTORIE, ARCHEOLOGIE ȘI FILOLOGIE

ORGAN AL

SOCIETĂȚII ISTORICE ROMÂNE

SUB DIRECȚIUNEA LUI

GRIGORIE G. TOCILESCU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE, PROFESOR LA UNIVERSITATE, ETC.

AJUTAT DE COMITETUL DE REDACȚIUNE ALES DE SOCIETATE

VOLUMUL X

1909

BUCUREȘTI
Instit. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu
16, Strada Doamnei, 16
1909.

SOCIETATEA ISTORICĂ-ROMANĂ

BIUROUL:

Președinte de Onoare, GEORGIE I. LAHOVARI.

Președinte: EMANUEL KREȚZULESCU, Bulevardul Colței 34.

Vice-președinți: { BRĂTIANU I. C. GENERAL, str. Scaune 7.
TANOVICEANU I., prof. universitar, str. Umbrei 3.

Secretar-general: TOCILESCU G. GR., profesor universitar, strada N. Bălcescu 40.

Casier și Secretarul Cancelariei: C. PROTOPOPESCU-ARGEȘ, str. Berzii 65.

COMITETUL:

1. D-l BĂILEANU MAGNUS, str. Griviței 138.
2. » BĂLĂCEANU C., str. Pușu de Piatră 2.
3. » BOBESCU B. I., advocat, str. Clopotarii-Noi 55.
4. » COLESCU LEONIDA, Directorul Serviciului Statistic, strada Tudor Vladimirescu 7.
5. » DIMITRESCU MARIN, profesor și director liceul Lazăr.
6. » GABRIELESCU N., arhitect, str. Armenească 26.
7. » GIURESCU C., profesor, str. Știrbei-Vodă 164.
8. » GRĂDIȘTEANU C. I., fost ministru, str. Romană 1.
9. » GRECEANU ST. PAUL, mare proprietar, Bulev. Academiei 2.
10. » PERETZ I., profesor universitar, str. Sf. Ionică 6.
11. » PETRAȘCU N., publicist, Bulevardul Colței 1.
12. » QUINTESCU N., profesor universitar onorific, str. Victoriei 82.
13. » SĂRĂȚEANU C., magistrat Curtea de Casație, str. N. Bălcescu 24.
14. » ȘOMĂNESCU SAVA, mare proprietar, str. Vienei 35.
15. » TECLU G., advocat, str. Șerban-Vodă 5.

ORIGINEA BOERILOR NĂSTURELI

STUDIU ISTORICO-GENEALOGIC.

În privinţa originei neamului boierilor din Fierăşti avem până azi cinci *păreri* cari, însă, sunt mai mult sau mai puţin discutabile şi contestabile fiindcă nu se bazează în întregimea lor, sau măcar, în cea mai mare parte, pe documente; ele sunt deduse: fie din sentiment, fie din auzite, fie însfârşit, din greşita interpretare a documentelor de cari autorii s'au servit şi pe cari, din pripă sau din altă oarecare cauză, le-au făcut să spună ceeace ele nu conţin, încălcind şi confundând faptele şi numele personagielor, ba omiţând chiar pe unele din ele.

Aceste păreri sunt:

Prima părere. În ordine chronologică, prima părere emisă este aceia a Marelui Ban generalul Mihaiu Cantacuzino. Acest bărbat scrise la 1787 *Genealogia Cantacuzinilor* [1]), în care, venind rândul să vorbească şi despre *ramura* (sireaua) din care descindeà *Toma Spătarul Cantacuzino*, zice că „acest *Toma* este fiul lui *Aga Mateiu*, cel de al „cincilea fiu al Postelnicului *Constantin Cantacuzino*".

Că *Toma*, ctitorul mânăstirii Poiana, se însură „cu fata *Cuparului* „*Duca* dela Vai-de-ei din judeţul Prahovei [2]); care *Duca* erà ginere „*Herescului*. Neamul *Hereştilor* se *numeşte Năsturel* şi au şi titlul de „Grofi, dat dela împăratul Leopold pe numele lui *Şerban Năsturel* „Iar Hereşti se zic după *satul Hereşti* **ce-l au de zestre dela Matei „Basarab Voevod** (după cum multor neamuri din Valahia nu le zic „totdeauna după familie, ci mai adesea le zic după sate). *Între acestea „se vede că şi Cuparul Duca erà tot dintr'o familie cu soţia lui*, cu

---

[1]) Publicată şi adnotată de d-l N. Iorga în 1902.

[2]) Genealogia p. 352.

„*Herasca* sau *Năsturel*, şi după sat se numeà de *Vai-de-ei*. Numitul „*Toma Spătarul* a născut cu cocoana lui, cu Herasca, un copil".

Mai departe, genealogistul ne spune cum *Toma Spătarul* a fugit şi s'a dus la împăratul *Petru-cel-Mare*, la Prut; cum acesta l-a făcut General-Maior; cum cu ajutorul Ruşilor *Toma* luă Brăila; cum dela Brăila s'a repezit *Toma* (1711) pe la Filipeşti, la casa lui, unde stete până în Iulie când se încheiă pacea cu Turcii; cum *Toma* se duse la Petersburg de unde, cu voia împăratului, la 1717, se întoarse la Braşov ca să-şi iea soţia şi copilul din ţară; cum înfine a găsit soţia isgonită la Braşov de *Constantin Brâncoveanul* Voevod, „unde „împreună cu dânsa erà şi frate-său *Mateiu Herescu*, fiul *Cupariu-„lui Duca*, cu care împreună cu toţii au venit la Petersburg" (pag. 354).

Urmează apoi copie după ucazul lui *Petru-cel-Mare*, pentru nişte sate cu cari a fost miluit *Toma Cantacuzino*; apoi, după ce vorbeşte despre descendinţa acestui *Toma*, genealogistul găseşte necesar să adauge (pag. 357):

„Acì se cuvine a vorbì şi de *Mateĭ Herescu*, de vreme ce el a fost „cumnat numitului *Toma Cantacuzino*. Acest al Hereştilor neam în „vremea lui *Şerban Cantacuzino* Voevod, când împăratul *Leopold* a „cinstit, la anul ...., pe toată familia *Cantacuzinilor* cu titlul de *Grofi*, „tot atunci a făcut Grof şi pe *Şerban Herescu*. Numitul *Matei Herescu* „s'a însurat la Rosia cu ......, şi a născut cu dânsa copii".

În fine, la pagina 413, genealogistul scrie:

„Între neamurile boerilor pământeni de Ţara-Românească, afară „de neamurile ce înapoi s'au arătat ale lor ghenealoghii etc. etc., şi „vorbind numai de neamurile ce încă din vechime se prelungesc a „lor familie şi până astăzi, după **auzire**, mi se pare a fi mai vechi „àceste mai jos arătate neamuri, însă:

„1. **Filipeştii**, cari se trag din bătrânul Drăghici din Mărgineni, despre mumă din neamul *Basarabilor*.

„2. **Năstureii**, ce sunt din vechime veniţi dela Italia, şi cari după „sat, se numesc *Herăşti* şi au titlul de Grofi dela anul ...., dat de *Leopold* Împăratul.

„3. **Mihăleştii**, (exact: *Mihâlceştii*) cari după sat se numesc *Cândeşti*.

„4. **Bălenii**, cari din vechime se văd că au stătut tot boeri mari.

„Mai sunt, cum am zis, şi alte multe neamuri mari, cum: *Bălăcenii*, „*Dudeştii* ce sunt încă şi Grofi de imperiul Roman, şi *Popeştii* ce „sunt tot dintr'o familie cu Dudeştii, *Grecenii* şi alte neamuri de pă-„mânt. Şi Moldoveni, cum *Racoviţeştii*.

„Încă şi spre partea Craiovei multe neamuri vechi, ohavnice, pă-„mântene sunt; pe cari, neştiindu-le ale lor începuturi, nu-i pot pre-

„lungi. Cu toate acestea, aceste patru neamuri zic a fi prea vechi, „socotindu-se între cei ce s'au prelungit până acum".

Să analizăm acum arătările Banului *Mihai Cantacuzino*. Nu-i vom face un cap de acuzare că în expunerea lui nu ne prezintă documentele pe cari s'a întemeiat, căci însuş declară că spusele lui sunt din *auzire*.

Vom vedeà cine este *Cupariul Duca* dela *Vai-de-ei* din Prahova.

Acest Cupariu, zice, „**erà ginerele Herescului**" şi „**tot dintr'o familie cu soţia lui**, cu *Herasca* sau *Năsturel*". Deşi cercetările noastre cu privire la filiaţiunea, alianţele şi proprietăţile *Năsturelilor din Fierăşti*, durează de mai mulţi ani, trebuie să mărturisim că, până azi, nu am putut descoperi nimic în privinţa înrudirii *Cuparului Duca* cu *Năsturelii*.

Până la anul 1602 boierii din *Fierăşti* nu sunt cunoscuţi în documente decât cu numele de botez şi cu numele satului lor „*Ot Fierăşti*". Pentru prima oară Marele Logofăt *Radul* se iscăleşte *Năsturel ot Fierăşti*. Acest *Radu* este socrul lui *Matei Basarab*. Dela *Radu*, în mod constant, toţi, dar absolut toţi descendinţii lui, iau ca nume patronimic pe *Năsturel*, care niciodată nu va lipsi din actele lor, pe când cel de „*ot Fierăşti*" (sau vechiul modernizat *Hierăscul*) este adesea lăsat deoparte până în a doua jumătate a secolului XVIII-lea.

Fiindcă Banul *Mihai Cantacuzino* vorbeşte despre *Şerban Năsturel* şi despre vremile lui *Şerban Vodă Cantacuzino*, am căutat să văd dacă nu cumva vreo fată din neamul *Năsturelilor* s'ar fi căsătorit cu *Cupariul* din *Vai-de-ei* şi nu am aflat nimic. Am început cercetări printre boierii din „*Vai-de-ei*" şi am aflat că acei ce se iscăleau astfel erau: *Neagul Portarul ot Vai-de-ei* (1663), *Udrea Vel Cămăraş* ot Vaĭ-de-ei (1673), *Pană* (1691 — 1745), Paharnicul ot Vai-de-ei şi apoi ot Viezureşti [1]). Deşi cercetările mele nu dau un rezultat favorabil spuselor Banului *Mihaiu Cantacuzino*, de un lucru eram şi sunt încă convins: acest boier nu avea nici un motiv să scrie altfel decât auzise; numai însă atâta i se poate imputà: pentru ce a amplificat şi a explicat greşit?

Că Banul *Mihaiu Cantacuzino* a amplificat *auzitele lui* în chip sentimental, aceasta mai rezultă şi din explicaţiunea greşită ce dă zicând că Năsturelii şi-au luat numele dela satul *Herăşti*, „**sat ce-l au de zestre dela Matei Basarab**". De unde rezultă că, pe atunci, **ginerii** dedeau **zestre neamului** soţiei, nici cel puţin **soţiei**! Matei nu a dat, ci a primit zestre dela socrul său *Radul Năsturel*, care-şi ziceà „*ot*

[1]) Vezi mai departe „Boierii din Vai-de-ei".

Fierăşti" dela moşi dela strămoşi, iar nu de când făcù pe *Matei Basarab* ginere.

„*Duca Cupariul* erà, zice, ginerile Herescului", şi apoi adaugă: „între acestea se vede că *Cupariul Duca erà tot dintr'uă familie cu soţia lui*". Adică, cum *se vede,* erà dintr'o ramură a neamului Năsturelilor.

Dar, poate: „unde împreună cu dânsa erà şi frate-său *Matei Hерăscu fiul Cuparului Duca*". Acest *Matei Herescu* este deci fratele soţiei lui *Toma Cantacuzino* şi cumnatul acestuia. Şi fiindcă *Matei* se iscăleşte *Herescu,* urmează că şi tatăl său *Duca* erà tot *Heresc!* Acesta ar fi singurul argument care ar arătà că şi *Cupariul Duca* erà dintr'un neam cu soţia lui!

Este inutil a mai cercetà „întemeierea *Hereştilor* expatriaţi în Rusia „şi având pe *Matei,* feciorul *Cupariul din Vai-de-ei*", ca origine, de oarece, după cum văzurăm, nu se probează cu nimic că acel *Herescu* erà *Năsturel.* Banul *Mihai Cantacuzino* a confundat aceste două neamuri într'o singură familie cu două nume dintre cari, unul patronimic: **Năsturelii** (din *Fierăşti*) care nu se poate confunda cu „**Hereştii** din *Vai-de-ei*", dacă ar fi Hierăşti acolo.

Generalul *Constantin Năsturel Herăscu,* care presupunem că *cunoşteà destul de bine* neamul lui din secolul al XVIII-lea încoace, nu spune nimic despre vreo ramură a neamului Năsturelilor expatriată în Rosia, şi el a fost doară în „slujba ostăşească a Rusiei" pela începutul secolului al XIX-lea. Tot în această necunoştinţă erà şi un unchiu al nostru, *Ion,* despre existenţa în Rusia a vreunor *Năstureli* înainte de feciorul Paharnicului Radul *cocoşatul.*

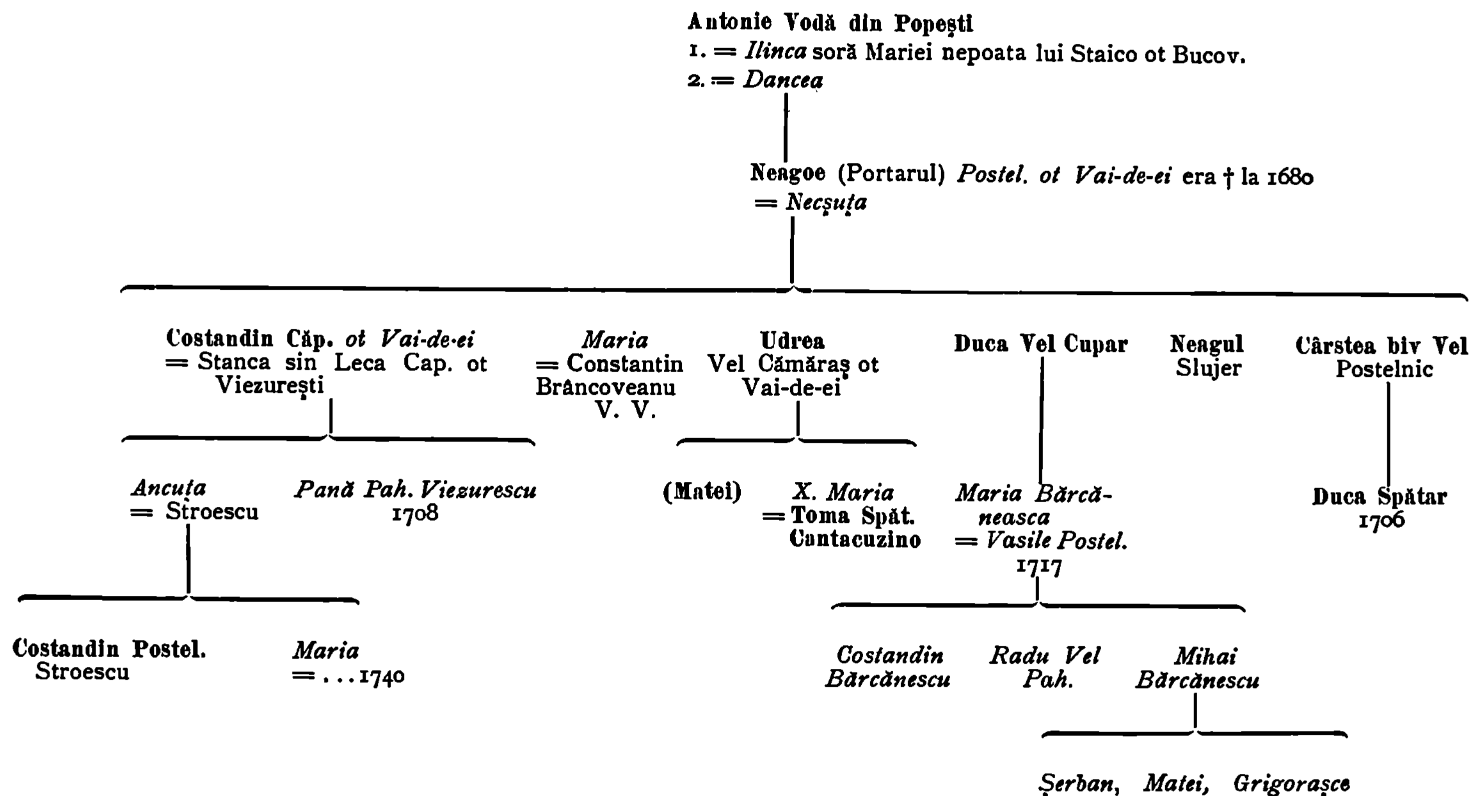
Cu privire la originea *Năsturelilor,* numai Generalul *Constantin Năsturel Herăscu* spune, luându-se după genealogist, după cum vom vedeà, că neamul „*se trage din Romani*". Ori că ar fi din *Italia,* ori că s'ar trage *din Romani* ne este indiferent. Acte cu cari să se probeze aceste spuse nu au nici unul, nici celalt dintre ambii Generali şi Mari Bani.

Să vedem cine este *Duca Cupariul?*

Un document particular din 7124=1616 ne spune că *Mihai ot Târşor* avea fii pe *Aga Neagu,* pe *Gheorghe ot Negoeşti, Neculae ot Negoeşti,* şi pe *Antonie Vornicul din Popeşti,* devenit mai târziu Domn (1669—72) Ţării Româneşti.

Mihai din Târşor cumpără moşia *Bărcăneşti* dela *Bunea* logofăt sin *Coresie* şi dela jupâneasa *Caplea.*

Fiindcă *Marele Cupar Duca* răsare din ramura lui *Antonie Vodă,* nu ne vom ocupà acì de scoborâtorii *Agăi Neagul* şi a celorlalţi fraţi ai lui:

SCHIȚA URMAȘILOR LUI ANTONIE VODĂ

Această schiţă sumară este întocmită după actele aflătoare la Arhivele Statului şi la Academia Română; prin urmare, ea este absolut sigură, deşi necompletă, fiindcă nu ne arată cine a fost soţia marelui Cupar *Duca*, care ar fi putut prea bine să inducă în eroare pe genealogistul cantacuzinist. Din schiţă însă se poate vedeà că *Maria Bărcăneasca*, fata Cuparului, a ţinut pe *Vasile Postelnicul* din care se trag boierii *Bărcăneşti* de azi. Dar dacă nu putem probà prin acte cine a fost soţia *Cuparului Duca*, avem însă un act din 3 Octomvrie 1740, care ne arată că *Maria Spătăreasa*, soţia lui *Toma Cantacuzino* spătarul, este vară primară cu *Maria Bărcăneasca* fata lui *Duca Cuparul*; şi, prin urmare, n'au nici o legătură scoborâtorii lui *Duca Cuparul* şi neamul lui cu neamul boierilor din Fiereşti.

Reproducem acì câtevà extracte din acte:

Boerii din Vai-de-ei.

La 11 Martie 7171 (1663) aflăm [1]) pe *Costandin* Căpitanul sin *Negului Portarul ot Vai-de-ei*, dând o carte *„scrisă cu mână de moarte"* la mâna jupânésii lui *Stanca* fata *Lecăi Căpit. ot Viezureşti. Constantin* hotărăşte ceeace are să se facă după moartea lui cu averea: „lăsat-am „această scrisoare învăţătură jupânésii méle *Stanca* pentru moşiile méle, „partea mea dela părinţii miei". Aceste moşii sunt la *Măluréni*, *Amarul* şi rumânii dela *Mărăcineni* şi moşia dela *Vai-de-ei*, dela *Zănoagă* etc. şi viia dela *Negovani*, să se împartă cu *copiii lui*, iar de nu vor trăì „coconii, las jupânésii mele *Stanca* partea mea din moşia dela *Mă*„*luréni* şi *Amarul* ce am cumpărat cu dânsa" şi viile dela Negovanii..... „iar pentru partea mea din moşia dela Vai-de-ei, să fie „jupânésii méle, moşie pentru moşie. Aşijderea şi din sculele dela „*Négul Post.* ne-am împărţit cu frate-mieu *Udré* (enumără acele scule şi argintării), apoi continuă astfel, de nu i va trăì coconii: „încă ce „socotesc eu şi am lăsat jupânésii méle dă moşie să-i poată fi cu „pace... nimelé trébă să n'aibă pentru căci că am avut amândoi „lăcuială bună şi ne-am împreunat *june cu fata* şi la gréle boale ce „am avut căutatu-m'au şi m'a păzit etc.

Semnează *Constandin Căpitanul* sin *Négul Postelnicul*.

La 29 Aprilie 7181 (1673) aflăm [2]) pe *Udré Vel Cămăraşul ot Vai-de-ei*, fratele lui *Costandin Căpitanul* sin *Négul Postelnicul* scriind zapisul său „la mâna nepotu-mieu lui *Pană* ca să fie de mare cre-

---

[1]) Arh. Stat. *Condica No. 6. Mitrop. Bucureşti*, pag. 194.

[2]) Idem. *Mitrop. Bucureşti:* Condica No. 6 pag. 193 şi Condica veche No. 1. pag. 53.

„dinţă cum să se ştie că ne-am tocmit şi ne-am învoit de a noastră „bună voie de ne-am împărţit rumânii dela Mărăcinéni în doao şi „moşia iară în doao etc." De aci rezultă că *Costandin Căpitanul ot Vai-de-ei* nu a avut decât un fiu, pe *Pană* care îşi zice *Viezurescu* după ocina măne-sa.

La 9 August 7190 (1682) zapisul [1]) *Stancăi* fata *Lecăi Pitarul din Viezureşti* cu fii-său *Pană* la mâna lui *Şerban-Voevod* prin care-i vinde moşie în *Bucul*, toată partea lor, stj. 1159 etc.

La 26 Aprilie 7199 (1691) aflăm zapisul lui *„Pană*, feciorul lui *„Costandin Căpitanul* şi al jupănesei *Stancăi ot Viezureşti*, nepotul *„Négului* Postelnicul ot Vai-de-ei", prin care închină Sf. Mitropolii din Bucureşti *(Condica No. 6*, pag. 195) şi lui Kir *Teodosie* Mitropolitul, „toată partea lui ce are dela tatăl său, însă să se ştie moşiile care le ţin cu unchi-mieu *Udré Cămăraşul* din doao . . . . ."

La 3 Maiu 7202 (1694) Pană Postelnicul Viezurescul sin *Costandin* Căpitanul şi al jupânesei *Stancăi*, trăieşte [2]).

La 29 Maiu 7213 (1705): „Adică eu *Pană Paharnicul Viezurescu*, „feciorul Căpitanului *Costandin* şi al jupânesii *Stanca* fata *Lecăi* Pi- „tariul, nepoată *Agăi Oprea* din Bucul, dă zapis Sf. Mitropolii [3]) „prin care îi închină toată partea lui de moşie din Viezureştii, din „Vai-de-ei, Mărăcinéni." El este în indiviziune cu verii lui (fiii lui Udré) „pentru ca să-i îngroape oasele lui în Sf. Mitropolie în groapa „mătuşii mele Doamna *Kiajna*." Şi a închinat „cu ştirea şi voia surorilor şi a verilor mei."

Semnează *Pană Paharnicul Viezurescul*".

La 18 Martie 7216 (1708) Pană Paharnicul Viezurescul trăeşte [4]).

La 7 Decemvrie 7217 (1708) dăm, în fine, şi peste *Duca biv. Vel Cupar* care cumpără jumătate de moşie [5]) dela *Aluniş sud Saac*.

La 7 Fevruarie 7220 (1712) Brâncoveanul Vodă numeşte 12 boieri ca să aleagă părţile de moşie dela Aluniş ale lui *Duca Cuparu*. Boierii hotărnicesc moşia şi dau la mâna dumnélui jupân *Ducăi* biv. Vel Cupar carte de stăpânire la 20 Fevruarie 7220 (1712) [6]).

In fine la 18 Ianuarie 7227 = 1719 aflăm pe un *Costandin Postelnicul* sin jupânésii *Ancuţei Vizureascăi* [7]).

---

[1]) Arh. Statului. *Condica No. 5 Cotroceni*, p. 202 bis.
[2]) Idem. *Condica M-rii Slobozia lui Ianache* p. 78 bis.
[3]) Idem. *Condica No. 6 Mitr. Bucureşti*, pag. 196.
[4]) Idem. *Condica M-rii Slobozia lui Ianache*, p. 195.
[5]) *Academia Română*, doc. 18/I.
[6]) Idem. Doc. 16/I.
[7]) Arh. Statului. M-rea *Slobozia lui Ianache*. Condica pag. 178 bis.

La 3 Octomvrie 7249=1740.

Adică eu *Maria* fata jupânesii *Ancuţii Vizureascăi* dă scrisoare la mâna neicăi fraţinemeu lui *Costandin* pentru o moşie dela *Braz(i)*. Această moşie au fost la 2 unchi; ci, un unchi a murit anume *Pan Viezurescul;* el copii n'au făcut, iar unchiul nostru anume *Udré Cămăraş* au făcut 3 copii: ce, 2 au **prebegiţ la Rose** încă din zilele lu *Ştefan Vod* **cu sorăsa Maria Spătăreasa a Spătarului Tomii** (Cantacuzino) iar unul au rămas aici şi la venirea M. Sale lu *Neculae Vod,* când a venit întâiu Domn din Moldova aici în Ţara Românească, s'au întâmplat de a murit şi acel copil aici în casă la *Brazi* şi i-au pomenit neica, fratemeu, şi au rămas această moşie, parté unchiului nostru *Udrii* să fie a neicăi, frăţinemeu, şi o au luat Măria sa Iω *Nicolae V. V.* şi mergând neica la M. Sa s'au milostivit şi i-au dat şi este dată şi de maica noastră dela împărţélele noastre trei, iar mie mi-a dat maica partea unchiului nostru al frăţinesău lui *Pan* iar din Brazi. Şi când au fost în zilele răposatului lui *Ion Vod* am vândut eu parté mé care au fost dată de maicămé o am vândut neicăi, frăţinemieu, taleri 200 bani vechi etc. Şi au stăpânit neica amândoao părţile până în zilele răpos. *Neculae Vod* în domnia al doilé şi atunci încăpând neica, fratemeu, la multă necazuri pentru zapcerie cât şi păsându-i s'au sculat de au vândut parté ce o a fost cumpărat dela mine, şi o au vândut lui *Anton Cap. za Lefecii,* iar partea d-lui ce au rămas dela unchiu nostru *Udré* au rămas nevândută; şi s'au întâmplat de s'au dus fratemeu preste Olt şi s'au sculat un Turc de ar fi zis că este fratemeu dator şi au stăpânit ani trei. Apoi *Anton Cap.* au mers la Măria Sa Vod şi o au cerut şi i-au dat. Şi după ce au murit *Anton Cap.* o au stăpânit o rudă a noastră, că noi eram la Brăila. Şi auzind că de când s'au dus fratemeu peste Olt umblă acea moşie din mână în mână, am venit eu cu bărbatămeu la M. S. *Mihai Vod* şi o am cerut noi şi ne-au dat căci fratemeu numai venise, şi o am stăpânit până acuşi când au venit M. Sa *Costandin Vod* dela Moldova şi viind şi fratemeu cu Măria Sa Vod şi-o au luat dela noi şi au luat şi *restovul* dela *Mihai Vod* care mi-l făcuse; şi eu mărturisesc cu dreptul şi cu adevărul lu Dumnezeu că eu cu acé moşie mai dinainte vreme n'am avut nici o treabă, că mie mi-a dat partea rămasă mie şi eu o am vândut frăţine-meu. Aceasta şi mărturisesc. Iar pentru zestrele mele etc. eu mărturisesc că nu mi-le-a vândut frate-meu nimic. etc. etc."

Zapisul *Mariei* sora lui *Costandin Stroescu* pentru Brazi [1].

Acest document singur este de natură a dà la lumină încurcăturile şi erorile genealogistului catacuzinist.

A doua părere. Repausatul întru fericire şi vrednicul de aducere aminte Marele Ban Generalul *Constantin Năsturel-Herĕscu*, ale cărui oseminte zac în biserica *S-ta Vineri* din Capitală, a făcut, încă fiind în viaţă, să se înscrie pe stâlpul de marmură al mormântului său, următoarea genealogie intitulată: *„extrasă din documentele asupra biografiei domnilor Năstureli"*.

O „biografie a domnilor Năstureli„ n'am aflat nicăeri; va fi poate vreo monografie inedită, rămasă pe la cineva. Chiar aşà de ar fi, lucrarea a fost foarte slabă şi necompletă, dacă ar fi să judecăm după *„extrasul*

---

[1]) *Academia Rom.* pach. XII, doc. 30.

din documente", extras ce se va reproduce la vale. Răpausatul Lt.-Colonel *Dimitrie Pappasoglu*, contimporan, camarad şi, cum se ziceà pe atunci, *„omul de casă"* al *Excelenţii Sale Marelui Ban şi General Năsturel Herăscul* este în parte, după afirmarea ce mi-a făcut, autorul inscripţiunii dela S-ta Vineri: el a redactat, după indicaţiunile ce-i dedea *Excelenţa Sa* şi apoi, după ce a cetit şi câteva acte vechi din cari a extras unele date, a supus lucrarea la aprobarea Excelenţii Sale care a pus să o graveze pe piatră. Iat'o:

„Familia domnilor Năstureli se trage din Romani. S'a cinstit cu titlu de Grafi „(comiţi) de către împăratul Austriei Ludovic I-iu la anul 1370 şi anume cel întâiu „al familiei a fost *Graf Enric* din feciorii şi nepoţii căruia, rămaşi în Ungaria, „se văd în urmă întrebuinţaţi tot sub aceiaşi numire de *Grafi:* Domnul *Ioan „Năsturel* 1661, în tractatele de pace ce a încheiat Ungaria cu Leşii sub Ion Sobieski.

„Din nepoţii însă ai lui *Graf Enric* se vede expatriat din Ungaria, încă dela „1518 *Udriştea Năsturel* fiul lui Graf *Ilie Năsturel* şi *strănepot al lui Graf Enric* „care (Udrişte) a stat *Ban Mare* peste tot Banatul şi şef al oştirilor de atunci „A murit la 1526 şi s'a îngropat în mânăstirea Argeşului, născut fiind la anul „1436. Aceasta trăgându-se atunci în Valahia a cumpărat, între alte moşii, precum „se văd din dăniile ce a făcut în urma lui strănepoţii săi la mânăstirile *Cotro-„ceni, Văcăreşti, Pantelimon* şi *Gruia*, după hrisoavele ce ţin aceste mânăstiri; a cumpărat atunci şi moşia Hiereşti şi, de atunci, s'a numit *Năsturel* de *Herescu*„. „La această moşie a şi zidit locuinţa sa din lespezi de piatră la 1520 unde şi se „vede săpat marca familiei sale într'acestaşi chip:

„Un vultur (aquilă) cu două capete este ţinut de doi Romani, înăuntrul „ecusoului se află un leu stând pe un tun cu o cruce în labele sale, care „bate pe un şarpe ce se vede ridicat înpotriva sa şi cu deviza latină: **Honor „et Patria.**

„Acest *Udrişte Năsturel* a născut pe Banul *Ion Năsturel* la 1524, care a murit „la 1590, lăsând şi el fiu pe *Banul Radu* ce s'a născut la 1582 şi care a murit „la 1652. Aceasta a avut fiu pe *Banul Toma* născut la 1628, care s'a făcut Graf „de isnoavă de împăratul Leopold 1-iu al Austriei la 1664 şi care a murit la „anul 1693. Acesta a născut fiu pe *Banul Şerban* la 1659 şi care a murit la 1731. „A avut şi el fiu pe *Banul Constantin* născut la anul 1682 şi mort la 1752. Acest „din urmă a născut pe *Radu* la anul 1750 care, la botez, s'a făcut *Paharnic* şi „a murit la anul 1804 tot *Paharnic* fiind sacat (beteag, erà cocoşat) şi depărtat „din fire din râvna rangurilor şi slujbelor de pe atunci. Acesta a născut de Dom-„nul *Logofăt Constantin* la 1798, care a slujit în slujbă ostăşească a Rusiei şi „aflându-se în două campanii împotriva Turcilor a dobândit căvălării şi sabie „de aur pentru vitejie; iar, în urmă, pentru slujbele aduse patriei s'a cinstit şi „cu căvălăria otomană şi cu rangul de *Mare Ban*".

Spre a completà inscripţiunea va trebuì să adăugăm noi: „acesta „încetă din vieaţă în seara zilei de 31 Decemvrie 1874 şi odată cu el „se stinse şi ramura bărbătească a Năsturelilor dela Sfânta Vineri". Premiul *Năsturel*, instituit de Generalul Ban *Năsturel Herescu*, la Academia Română, va perpetuà amintirea acestui vrednic patriot şi fiu al României.

Drept vorbind, inscripţiunea de mai sus, nu este o *opiniune* propriu zisă ci numai o expunere de lucruri şi o înşirare de nume mai mult sau mai puţin exacte. Se vede că Generalul, din reamintirile lui, din tradiţiunile de familie, iar nici de cum din consultarea documentelor, a scos el (sau altcinevà) rândurile de mai sus, scăpându-i din vedere fapte şi personagii, cu cari s'ar fi putut făli, grămădind contraziceri peste contraziceri. Dar să analizăm, mai bine, inscripţiunea:

1. Toţi descendinţii Grafului *Enric*, afară de Paharnicul *Radul* supranumit *„cocoşilă"*, *toţi poartă titlul aceleiaşi boerii*: toţi sunt *Mari Bani*, caşi cum toţi ar fi ocupat această înaltă dregătorie. Documentele, vom vedeà, dărâmă această aserţiune.

2. Despre Grafii *Enric* şi *Ilie* nu putem afirmà nimic, deoarece nu am putut aflà, până azi nici *acte interne* nici *acte externe* întru sprijinirea existenţei lor şi a titlului de Graf ce le ar fi fost conferit împăratul *Ludovic 1-iu* al Austriei.

3. Cine poate fi *„Domnul Ion Năsturel*, la 1661 în tractatele de „pace ce a încheiat Ungaria cu Leşii sub Ion Sobiesky?" Să fie oare închipuitul *Ban Ion Năsturel* fiul lui *Udrişte?* Nu. Fiindcă Banul *Ion* este arătat ca născut la 1524 şi mort la 1590!

4. *Banul Udrişte Năsturel* este arătat întâiu *ca nepot* al Grafului *Enric*, şi în acest caz *Graful Ilie* ar trebuì să-i fie *tată;* cum se şi citeşte de altfel; dar iată că inscripţiunea adaogă: *„fiul* lui *Graf Ilie* „şi *strănepot* al lui *Graf Enric"*. Dacă este *strănepot*, atunci, *Graf Ilie* nu ar fi fiul lui *Enric*, ci nepotul acestuia; adică, *Graf Enric* a avut fiu pe *X*, acest *X* a avut pe *Graf Ilie*, iar *Graf Ilie* pe *Udrişte* cel care „fiind expatriat din Ungaria încă dela 1518, cumpără la 1520 „moşia Herăşti etc., şi apoi moare la 1526 etc".

Mare este încurcătura cu acest *Mare Ban Udrişte*! Notăm că el se naşte, zice, la 1436, că este *expatriat* din Ungaria, că se *trage în Valahia* la 1518 şi cumpără moşie la 1520. Apoi, lipsa desăvârşită a unui alt *Udrişte* (chiar a lui *Udrişte învăţatul*) din *sireaua* dela sf. Vineri, ne conduce la ideia că, în filiaţiune, s'au introdus, prin confusiune, persoane streine.

Nu putem admite că Generalul *Constantin Năsturel Herescu* nu aveà, *din tradiţie orală a familiei*, ştiinţa despre renumitul „slovésnic" *Udrişte Vt. Logofătul* şi, dacă aveà cunoştinţă, apoi se poate admite o astfel de omisiune pentru cuvântul că învăţatul *tainic Udrişte* nu avusese niciodată titulatura de *Mare Ban*? Evident că nu. Ceeace a indus în eroare pe compuitorul, „inscripţiunei" este că, în neam a fost, în adevăr, un *Udrişte* anterior *tainicului*, că acela s'a *expatriat*, a pribegit, **în** Ungaria, nu **din** Ungaria; că pela acea dată un *Udrişte*, boier puternic, se află pribeag tot în Ungaria, etc. Iată pricina: Con-

timporan cu *închipuitul* Mare Ban *Udrişte Năsturel*, documentele ne prezintă pe *Vistierul Udrişte* care figurează printre martorii domneşti însemnaţi pe hrisovul liberat, la 23 Octomvrie 7055 (1546) de către *Radul Vodă Călugărul*, Vistierului *Radu* prin care hrisov, Domnul, enumărând vitejiile *Radului* în bătălia cu *Stroia* pribeagul, îi acordă satele Poenarii, Chiaianii şi Căpăţenénii [1]).

Acest *Udrişte* Vel Vistier „*fugise* cu alţi boeri, de frica lui Mircea-„Vodă, *în Ungaria* la 1545, unde strânseră oaste şi, peste doi ani, „venind în ţară, înaintară pe Prahova. La Periş se dede uă luptă din „care Mircea-Vodă eşì învingător, ér *Udrişte Vistierul* perì [2]) la 1547".

Fiindcă acest *Udrişte* este numai *Vistier* şi fiindcă moare la 1547, el nu se poate confundà cu Udrişte Năsturel *închipuitul*, care moare, ni se spune, cu mult înainte, la 1526. Cu toate acestea o confuziune se face şi cu acest Vistier şi iată cum: d-l *A. D. Xenopol* spune că: „Mircea taiă mai mulţi boieri olteni: pe *Coadă* Vornicul, pe „*Drăgan* Stolnicul, pe *Stroia* Spătarul, pe *Vintilă* Comisul, etc. Bo-„ierii ce scăpară de moarte, fugiră în ţara ungurească, unde strân-„gând oaste ce au putut şi trecând doi ani, au avut războiul cu Mircea „la Perişi şi au biruit Mircea-Vodă, pierind **Udrişte Năsturel** şi *Teo-„dosie Banul* [3])".

Ca şi cum nu ar fi fost de ajuns atât, d-l Xenopol continuă: „Din „aceşti de pe urmă boieri, cari cad în luptă cu Mircea, se cunoaşte „că avem a face cu familia băsărăbească, căci vom vedeà mai la vale „că *neamul Năstureilor* erà înrudit cu *Matei Basarab*, iar *Teodosie* „numit Banul ne arată că erà vorba de boierii din Craiova". Neamul „*Năsturelilor*" se înrudeşte abià peste un secol cu *Matei Basarab*, în cât prin faptul că la Periş cade în adevăr un *Udrişte Beceriul din Fierăşti* nu am puteà conchide la alianţă matrimonială cu familia băsărăbească. In realitate însă izvorul [4]) d-lui A. D. Xenopol, nu pomeneşte despre *Udrişte Beceriul*, nici despre Udrişte Năsturel, ci despre *Udrişte* **Vistierul**. Umbra *Beceriului*, adevăratului *Năsturel*, a încurcat atât pe Banul *Constandin Năsturel Herescu* cât şi pe d-l profesor *Xenopol*.

Un alt contimporan al *închipuitului* Ban *Udrişte*, aflăm din documente că erà un bătrân boier *Udrişte*, care „stăruià în Ardeal „cu întreaga casa lui şi cu alţi partizani. Aşà, cu el, erà *Dragomir* „*Udriştev* (fiul lui Udrişte) adică, desigur, fiul bătrânului Udrişte,

---

[1]) *Arhiva Istorică* I. pag. 49 şi Arh. Stat. *M-rea Vieroş* I pag. 145 şi VII pag. 1.

[2]) *Magasin istoric* I. p.p. 126-128. Original pergam. în Archivele Statului.

[3]) *Istoria Românilor*. III. p. 5.

[4]) Constantin Căpitanul în *Magasin istoric*, I. p. 176.

„pe care'l găsim boier de frunte în divanul domnesc al lui *Vlad Că-„lugărul*[1])." Acest bătrân însă moare la 1483 pe când *Marele Ban Udrişte Năsturel* al *inscripţiunii* mai trăeşte încă 33 de ani până ce se stinge şi el la 1525 în etate de 90 de ani. Imi este părerea că acest personagiu n'a existat niciodată în şirul *Năsturelilor*, aşà cum este arătat de Generalul *Constantin Năsturel*. Şi, dacă el nu a existat, apoi trebuie să respingem tot ceeace s'a zis despre dânsul în *„inscripţiune"*; prin urmare, nu vom ţine seamă nici de presupusul *Mare Ban Ion*, pe care nu l-am putut aflà, până azi, în niciunul din zecile de mii de documente ce am consultat şi cari ne-au condus, în mod cert, la o altă *descendinţă* a *Năsturelilor*[2]), ca şi la o altă *origine*.

5. Mai departe. *Radu* este aproape de locul lui, nu însă ca *Mare Ban*, ci ca *Mare Logofăt*.

6. *Banul Toma* n'a existat şi nici n'a avut Vel Logofătul *Radul Năsturel* vreun fiu cu acest nume; a avut un nepot: *Radu-Toma*.

7. *Radu-Toma* sau *Toma-Radul Vel Ban* este în adevăr tatăl *Banului Şerban*, căruia i s'a conferit titlul de *conte*, sub domnia lui *Şerban Vodă Cantacuzino*, de către împăratul *Leopold I-iu* al Austriei. Este dar greşală când se vorbeşte despre acest titlu pe seama Banului *Toma*.

8. Despre ceilalţi nu putem spune nimic: ei sunt tatăl şi bunicul Generalului, şi atâta lucru a putut şti şi el mai bine ca oricare, deşi răposatul Ionnescu-Gion nu voià să crează[3]).

9. În general însă datele *naşterii* şi *morţii* diferiţilor membri ai familiei nu sunt sigure, nici chiar toate probabile. În special, o eroare care izbeşte la cea mai superficială cercetare, este *data naşterii şi morţii bunicului* Generalului.

În adevăr, Marele Ban *Constantin* se naşte, zice, la 1682 şi moare la 1752. Fiul său *Radu*, — *Răducanu*, — se naşte la 1750. De aci rezultă că la 68 de ani, cu 2 ani înainte de moarte, *Constantin* avù fiu pe *Radu!* Dacă chiar am vrea să admitem această întâmplare, — şi pentru ce nu s'ar admite? — totuş documentele ne arată pe *Constantin* născut la 1689 şi mort, la 1765.

Paharnicul *Radu Herăscu*, „Răducanu Cocoşilă", este fecior, în orice caz, însă din a doua căsătorie a *Banului Constantin*, la vreme de bătrâneţe, cu frumoasa *Smărăgdiţa Băleanca*.

Părerea a treia. Renumitul octogenar Lt.-Colonel *Dimitrie*

---

1) Al. Lăpědatu. *Vlad Vodă Călugărul* în *Convorbiri literare* No. 6 din 1903, pag. 514.

2) A se vedeà mai departe în studiile ce vor urmà: *Stan din Fierăşti*.

3) *Portrete istorice* pp. 51—62.

Pappasoglu, decedat acum câţivà ani, vorbind în a sa *Istorie a Bucureştilor*, despre începuturile oraşului, ne dă şi tradiţiunea următoare a neamului Năsturelilor: „Unul din magnaţii mari ai Românilor ce se numì „**Năsturel**, căutând loc de a face biserică (nu ştiu de nu va fi comi-„tele *Henrih* sau *Heré Năsturel*, după al cărui nume este şi moşia „*Hereşti* în drumul dela Bucureşti spre Olteniţa), a găsit cea mai „frumoasă poziţiune pe dealul stâng al Dâmboviţei, unde erà vestitul „oraş *Pinum*, având în vale vederea bălţii celei mari a *Broştenilor* cu „pădurea ce ocolià acele două mari dealuri. Pe acel deal zidì *Năsturel* „Sf. Biserică cu hramul *Bunei-Vestiri*, pe moşia lui *Bugă*, care în-„cepuse a se populà cu boerimea ce se strămutà din Târgovişte. „Această biserică este şi până astăzi numindu-se *Dobroteasa*, Calea „Văcăreşti . . . . . Făcându-şi acolo acel *Năsturel* case mari la spatele „bisericii a căror ruine au stat până la 1855 apoi au dispărut.“ Mai „departe răposatul Colonel pretinde că suburbia *Udricani* a luat „numele dela acela al lui *Udrişte Năsturel*, fratele Doamnei *Elena* „a lui *Matei Basarab*, care *Udrişte* „ar fi clădit lângă casele sale „cele mari, biserica *Sf. Vineri.*“ La pag. 7 scrie Lt.-Colonelul „După „trecerea de vreo 300 de ani dela boerul *Năsturel* (Henrih, Heré), „*Constantin Postelnicul* fiu al Banului *Şerban Năsturel*, văzând „acea biserică fondată de strămoşii lui, în foarte mare ruinare, „a prenoit-o la anul 1730 (vezi inscripţiunea în piatră deasupra „uşii bisericii) şi a lăsat în seama rudelor sale, ce şedeau în do-„sul bisericii şi din care au trăit în acele case până la anul 1840, „uă femeie ce se zicea că este descendentă din acea ilustră şi no-„bilă familie a Năstureilor.“ Ca proprietar în mahalaua *Dobroteasa*, inimosul şi veşnic neobositul regretat Lt.-Colonel *Pappasoglu*, ţineà foarte mult să facă onoare suburbiei în care locuià, prezintând-o ca cea mai veche din întreg oraşul Bucureşti. De acì iese fabula cu zidirea bisericei *Dobroteasa* pe la 1450 pe „moşia lui Bugă“; cu *balta* dela *Broşteni* al cărui nume ne reaminteşte milioanele de *broaşte* cari trebuiau neaparat să trăiască în *baltă*, precum şi denumirea contimporană a mahalalei *Broştenilor* vecină cu a *Dobrotesei ;* şi pe Enrih = Heré = Herăşti.

Este foarte riscată afirmarea bătrânului Lt.-Colonel cum că suburbia *Udricani* şi-ar fi luat numele dela *Udrişte Năsturel*, precum este riscată şi părerea că biserica Sfânta Vineri ar fi fost zidită de acelaş *Udrişte*. Biserica *Udrican* (nu Udricani) a fost zidită de Clucerul *Udrican* care a închinat-o metoh M-rii Sf. Ion din Focşani [1]). Dela această biserică a luat numele şi suburbia în cesti-

[1]) Vezi mai departe în studiile ce vor urmà: Constantin Vel Ban Năsturel.

une. Biserica Sfânta Vineri a fost zidità de *Aga* [1]) *Niţă,* iar nu de *Năsturel.*

In fine, pisania bisericei Dobroteasa spune că biserica a fost zidită la 1730 de *biv Vel Vistierul Costandin Năsturel,* ceeace nu este exact, fiindcă *Costandin* la 1738 abià este Vel Vistier şi la 1742 biv Vel Vistier, iar la 1730 el este *biv Vel Medelnicer.* Răposatul Lt.-Colonel *Pappasoglu* spune că *Costandin* erà *Postelnic.*

Cu privire la bătrâna „care a trăit la acele case" (din dosul bisericei) până la 1840", trebue iarăş rectificată data în aceia de 1859, când jupâneasa *Kiriaca* soţia jupânului *Stoica* Postelnicul *Năsturel,* încetă din viaţă.

Părerea a patra. În ale sale *„Portrete istorice"* răposatul Ionnescu-Gion se încumetează, în câtevà pagine [2]), a face un *proiect de genealogie a Năsturelilor* servindu-se de „tot ceiace ţine adunat în notele „sale despre această familie." Zisei *proiect de genealogie* pentru că sunt sigur că, dacă moartea nu l'ar fi împedecat, el ar fi ajuns, punându-se la lucru, la un rezultat cu totul altul decât acel pe care îl schiţează în *Portretele istorice* şi cari nu este decât o reproducţiune a inscripţiunii dela *Sfânta Vineri* despre care am vorbit mai sus.

Ionnescu-Gion nu comparase, evident, conţinutul notelor adunate de el, cu arătările genealogiei în cestiune, căci de le-ar fi comparat, ar fi ajuns la conclusiunile la cari am ajuns noi, adică la înlăturarea genealogiei Generalului Herăscu-Năsturel. Ionnescu-Gion admite în proiectul său „pe primul *Udrişte,* cel din secolul al XVI-lea († 1526) „dar pomeneşte despre „cearta ce s'a iscat *între cele 2 ramuri* ale „Năsturelilor în timpul domnii Cantacuziniştilor şi Brâncoveanului." Certuri au fost şi pe vremea lui *Antonie Vodă,* iar despre *ramuri* Gion ar fi aflat mai multe decât două. E drept că el continuă astfel: „Drept „aceia, lăsând la o parte *pe ceilalţi strămoşi,* vom stărui asupra *fe- „ricitului donator"* (adică Generalul C. Herescu-Năsturel) despre al cărui tată zice că „era fiul Marelui Ban *Radu Năsturel",* lucru care nu este exact, de oarece însuş Generalul, „fericitul donator", ne spune că tatăl său Paharnicul *Radu* erà fiul Banului *Constantin Năsturel.* Gion mai afirmă că „Biserica Sfintei Vineri erà zidită chiar în curtea „caselor" lui *Năsturel,* ceeace iar nu este exact. Dar ne oprim acì căci, după cum zisei, Gion nu dă uă *opiniune* ci prezintă un *proiect* pe care îş irezervà, sărmanul, să-l modifice în sensul „notelor adunate de el".

[1]) Vel *Aga Niţă* (nu *Agamiţa*), ctitorul bisericei S-ta Vineri, figurează în divanul lui *Matei Basarab* V. V. din 16 Fevruarie 7146=1638. Arhivele Statului, *Secţiunea istorică,* documentul la această *dată.*

[2]) Paginele 51—62.

Părerea a cincea. In ale sale *„Studii și Documente privitoare la Istoria Românilor“* [1]) d-l N. Iorga, publicând *„Condica Mânăstirii Patelimon“*, și în această *Condică* aflându-se și documentul No. 47 din 8 Iulie 7222 (1714) prin care *Ștefan-Vodă* întărește *Dediuleștii* și *Stănceștii* lui *Costandin Postelnic Fierăscul, sin Șerban Fierăscu, biv Vel Sluger* [2]), găsește de trebuință să deà următoarele explicațiuni cu privire la genealogia personagielor pomenite în acest document, No. 47: Ni se spune, la pagina 710 că „Fierăștii munteni se coboară „din *Fiera ispravnicul Craiovei* (v. și documentul muntean din 1626, „în *Uricariul*, XVIII, p. 371), fost Mare Logofăt.

„Dela el pleacă *Stroe Spătar*, un fiu (v. pag. 519, No. 1), *Uriil* „sau *Udriște, Radu, — Năsturei, — Șerban* și *Constantin* din actul „nostru, Banul Herăscul (și Radu cel dintâiu fusese. Mare Ban, al lui *„Duca-Vodă*; *Bibl. Ac. Rom.*, 119/LXIX), și mai târziu *Costachi* (v. *„Studii* și *doc.*, I-II, p. 461, No. XXI).

„Afară de cei doi din veacul al XVIII-lea, ceilalți *Herești* nu „s'au ridicat la o mare însemnătate până aproape în zilele noastre. „Cf. Ionnescu-Gion, în *Rev. Nouă*, III, p. 1 și urm. *Uriil* a fost un „cunoscut scriitor.

„Radu, *„zeat Uràil“* (*Doc. Cant.* p. 96, No. XXXVI, *„feciorul „lui Udriște Logofătul Năsturel ot Fierăști“* (*ibid.*, p. 240), până ce „ajunse la Serdărie, pe la 1672 (Bănia 'i venì la sfârșit), stătù multă „vreme ca al doilea Logofăt, alcătuitorul de hrisoave muntene. La „1679, el însă terminase cariera, fiind biv. Vel Ban (*ibid.*, pp. 247-8, „No. XV): *Șerban Cantacuzino* îl silì să lase cevà din ce căpătase „dela *Duca* (*ibid*).

„V., în genere, tablele la *Gen. Cant.* și *Doc. Cant.*; *Sate și preoți*, „p. 77 și nota 2.

„Șerban din documentul nostru erà *„feciorul Banului“*, și *Șer- „ban-Vodă* cerù și pentru dânsul dela Nemți titlul de conte (*Gen. „Cant.*, p. 219), care se și căpătă.

„Pentru fiul său *Constantin*, v. și, mai jos, No. 71 (și soția lui, *Anuța*).

„Alți Herăști au trecut în Rusia (*ibid.*, p. 341). *Toma Cantacu- „zino* Spătarul luă pe fata unui *Duca din Vai-de-ei*, ginerele Heres- „cului (Șerban) (*ibid.*, pp. 352-3). Fratele soției lui *Toma*, *Matei*, își „zise tot Herescu, și el fu începătorul Hereștilor expatriați.

„Pentru originea italiană ce-și atribuià familia, v. *ibid*, p. 413.

„Cf. și *Cron.* lui *Constantin Căpitanul*, p. 160, nota 2; p. 170; „vol. IV, p. 85, nota 1; mai departe, No. 88“.

---

[1]) Volumul V. Partea I-a București, 1903.

[2]) Pag. 490.

Nu am schimbat absolut nimic din textul d-lui Iorga, ne-am permis numai să rânduim ideile expuse pe aliniate, spre a înlesnì analiza conţinutului fiecăreia în parte.

Primul aliniat este că *„Fieraştii munteni se coboară din Fiera ispravnicului Craiovei, fost Mare Logofăt"*.

Pe ce se sprijină această aserţiune a d-lui Iorga?

Pe documentul muntean din 1626 în *Uricariul*, la care suntem trimeşi, şi care ne spune în paginele 368-380 [1]) că, „la 6 Iunie 7134 „(1626), Alexandru Vodă întăreşte lui *Apostol Vel* Paharnic cumpă„rătoarea satului *Voevoda* din sud Teleorman şi a mai multor moş„neni care i se vând. Domnul aşeză mărturii pe jupăn *Papa* Vel „Vornic şi jupăn *Fiera biv, Vel Logofăt ispravnicul Craiovei* şi jupăn „*Hrizea* Vel Logofăt, jupăn *Trufanda* Vel Vist., jupăn *Mihul* Vel „Spătar, *Vartolomei* Vel Stolnic şi jupăn *Bratul* Vel Comis şi jupăn „ . . . . . . şi jupăn *Costandin Mare Postelnic* şi ispravnic (al actului „acestuia) *Hrizea* Vel Logof. A scris *Lepădat* Logofătul în Bu„cureşti".

Din acest hrisov însă nu rezultă decât faptul că la 1626 există *fostul Mare Logofăt Fierea sau Hierea, ispravnicul Craiovei.*

Dar înainte de a merge mai departe, notăm *un prim incident*: Doi ani mai târziu, în 1905, d-l profesor Iorga citind [2]) o piatră tombală dela biserica din *Fierăşti* zice:

„De aici se înţelege numai atâta că mortul a părăsit lumea la „2 Mai 1620. *Cred că el nu poate fi altul decât acel* **Fiera** Logofătul „care scrie un act etc. etc". Ne întrebăm: Dacă *Fiera* a murit la 1620, la ce mai servă trimiterea la *Uricar*, în care aflăm că la 1626 *Fiera* este în viaţă?

Pe ce oare se întemeiază d-l Iorga spre a emite ideia cum că *Fiera* este *începătorul Fierăştilor munteni*?

Nu se poate admite ca d-sa să nu aibă vreun document în această privinţă, căci şi în altă ocaziune [3]) acelaş istoric afirmă din nou faptul, vorbind despre *Un nou act ardelean dela Mihai-Vodă* datat din Belgrad la 21 Martie 7108 (1600). După ce arată că divanul este altfel constituit decât divanurile din documentele analoage, prin faptul că se compune din boieri din Ardeal, cari sunt puşi în frunte şi din boieri din Ţara-Românească printre cari figurează *Calotă Banul*, care ţineà pe fata lui *Danciul* din Brâncoveni, pe sora lui *Matei Basarab,*— d-l Iorga zice: „iar ca *scriitor* este *Fiera logofătul din Orăşti, înce-*

[1]) Hrisov slavon tradus şi în româneşte.

[2]) *Inscripţiuni din Bisericile României*, pag. 90, doc. 180, 1.

[3]) *Convorbiri literare*, August 1903, p. 707.

„pătorul Fierăştilor, acelaş care scrie şi durerosul *act de căinţă*, ti-„părit în *Prinosul Sturdza* No. 4".

Aci: *al doilea incident*: *Hera logofătul din Orăşti* este feciorul lui *Drăghici Logofătul ot Orăşti*, şi el vinde la 2 Decemvrie 7129 (1620) *Radului Postelnicul Năsturel ot Fierăşti* ocina lui de în *Tămăşesti* drept 8000 de aspri. Acest *Hera din Orăşti* nu este aceiaş persoană cu fostul Mare Logofăt ispravnicul Craiovei, şi nu este tatăl *Radului Postelnicul Năsturel* nici el cum nu e nici *ispravnicul* şi, prin urmare, nici unul din ei nu poate fi începătorul *„Fierăştilor munteni"*, pe cât timp, de faţă cu ei, stă *Radul Năsturel*!

Din *actul ardelean* de mai sus nu rezultă că fostul Mare logofăt *Fiera ispravnicul Craiovei*, serveà la 1600 ca scriitor în Divan; ci, acel scriitor desigur erà *un alt Fiera*, *om tânăr din* **Orăşti**.

Poate, în *„Prinos"*, vom mai aflà cevà amănunte. Să cercetăm: „Actul de căinţă" este, în adevăr, sub No. 4; însă el nu este scris de logofătul *Fiera*, ci de logofătul *Drăghici*, la 26 Septembrie 1600 la gura Teleajinului. Prin el *Mihai* săvârşeşte un adevărat act creştinesc de căinţă, act care face onoare memoriei viteazului Domn. Şi pentru frumuseţea lui, precum şi pentru demonstraţiunea ce vom expune mai la vale, reproducem aci o parte[1]): „Dar apoi, mi-am luat seama[2]) „Domnia Mea şi am găsit că l-am prădat (pe *Antonie Grama)* pe „nedrept şi fără nici o vină, şi că a fost om cu dreptate şi m'am te-„mut Domnia Mea de blestemul lui şi a fiilor lui pentru marea să-„răcie ce i-am făcut Domnia Mea, şi m'am gândit Domnia Mea să-i „întorc paguba şi prada ce am luat Domnia Mea dela el în bani şi „în lucruri scumpe etc. etc". Neavând însă acele lucruri luate, Domnul dă ca compensaţiune „jupânului *Antonie Grama* şi fiilor lui, câţi „îi va dărui Dumnezeu; ca să fie ale lui satele *Floceşti* din Săbaru şi *„Budeanii* din Câlnişte şi *Hărăştii* şi *Scorovişlea* şi *Curta* din judeţul „Vlaşca, pe care sate *le-am fost cumpărat Domnia Mea dela meghiiaşii ce au fost moşneni din moşii lor şi anume cu bani gata etc."*.

Pe logofătul *Fiera* îl aflăm scriind documentul de sub No. III din *„Prinos"*; actul este datat din Bălgrad 6 Iulie 7108 (1600) şi, prin el, *Mihai Bravul* întăreşte logofeţilor *Iane* şi *Preda* stăpânirea peste nişte moşii. Nu aflăm nici o altă desluşire cu privire la *Fiera*.

Ce a putut îndemnà pe d. Iorga să afirme că *Fiera*, fostul mare logofăt, *ispravnicul Craiovei*, la 1626, este *„începătorul Firăştilor munteni"*? Şi pentru ce d-sa ne oferă documente cari nu probează decât

[1]) Vezi Arh. Statului, Secţ. istorică, *M-rea Cotroceni*, pach. 59, doc. 10, orig. slav.

[2]) I. Bogdan. *Patru documente dela Mihai Viteazul* în *Prinos* p. 167—170.

o parte a afirmaţiunii: aceea relativă la *existenţa unui Fiera* la 1600 şi a altuia la 1626? Eră absolută nevoie, cred, să ne arate că acest Fiera a fost *începătorul Fierăştilor,* fiind-că cutare act afirmă astfel etc. etc. etc.

Pentru ce, adică, n'ar fi începătorul Fierăştilor, *grămăticul Fiera,* care scrie hrisovul din 17 Iunie 7078 (1570) dat de Alexandru-Vodă, logofătului *Coressi,* prin care-i confirmă unele părţi de pământ la *Bărcăneşti* [1])?

Nume patronimic se poate formà din *Fiera*: Fierăscu, *plural* Fierăşti; vorba e, însă: cum s'ar putea formà din *Fiera* cuvântul *Năsturel* şi la plural *Năstureli?* Căci, numele de *Fierăsc* nu este patronimic la *Năstureli.* Şi, mai ales, la începutul secolului al XVII-lea ca şi în tot decursul lui, boierii *Năstureli* nu-şi zic *Fierăscu* ci *„ot Fierăşti".*

La 15 Iulie 7100 (1592) aflăm pe un *Fiera* Logofătul scriind hrisovul lui *Ştefan Voevod* (Bogdan) fiul lui *Ion Vod,* către mănăstirea cu hramul *Sfânta Troiţă* [2]), ca să ţie vama de sare dela Ocnele *Ghitioara* şi *Telega.* Martorii Domnului (divanul) sunt: jupăn *Iane* Vel Ban Cralevschi, jupăn *Danciul* Vel Dvornic, jupăn *Dumitru* Vel Logof., jupăn *Vasilie* Vel Spăt., jupăn *Andronie* Vel Vistier, jupăn *Radul* Vel Comis, jupăn *Dima* Vel Stol., jupăn *Duca* Vel Paharnic, jupăn *Ianiu* Vel Postel., Ispravnic *Dumitru* Vel Logof.. *Au scris Fiera Logofătul* în Bucureşti.

Acest *Fiera* Logofătul, *scriitor de hrisoave* la 1592, este el oare acelaş cu cel din *„Orăşti şi cu ispravnicul Craiovei pretinsul începător al Herăştilor",* care continuă a *scrie la hrisoave* în 1600? Şi, cum la 1626 îl aflăm ca *biv. Vel Logofăt,* apoi rezultă că el nu erà un *diac* de profesiune, care ar fi îmbătrânit în funcţiunea lui de *scriitor,* ci era un fecior de boier. De aci mai rezultă că la 1592 Fiera Logofătul **era tânăr**, dacă el devine mai târziu Vel Logofăt.

La 10 Septemvrie 7118 (1609) Radul Buzescul îşi face testamentul, pe care l-a publicat d. *Gr. G. Tocilescu* [3]). Din acest testament rezultă că un *Hiera Logofătul,* care nu este altcinevà decât *„Ispravnicul scaunului Craiovei",* se trage din neamul boierilor *Boldeşti*: „iar de rândul satelor Strejeştii şi Urleştii, ele au fost: Strejeştii ju- „mătate şi Orleştii jumătate şi a şasea parte din Dobruşa, *au fost „ale soţiei mele cei dintâi,* **despre Boldeşti**, dată zestre. Deci, când

---

[1]) *Columna lui Traian I* (1870) No. 15 şi Nerva Hodoş: *Molitvenicul Diaconului Coressi* în *Prinos* pag. 240.

[2]) Arhivele Statului. *M-rea Radu-Vodă,* pach. 15, doc. 2.

[3]) *Foaia Societăţii Românismul,* 1870 pag. 516 şi Revista *Tinerimea Română* vol. I, 1898.

„au fost la moartea ei, ea le-au lăsat cu blestem, să fie mie. Eu, în „tr'aceea, n'am vrut **să las oamenii ei și verii ei** întru în dășert, **ci am dat Hierăi Logofăt, tatăl Papii Vistier** (Grecean) aspre gata „35.000 și i-am dat Bărsești etc. etc.".

Contimporan cu *Fiera Logofătul* avem pe *Radul Postelnicul Năsturel* **ot Fierăști**, despre care hrisovul lui *Simeon Movilă* din 1602 ne spune că „ținea o fată din casa domnească" sub domnia lui *Mihai Vodă Viteazul.* Un document din 28 Iunie 7114 (1606) pomenește despre *Radul Năsturel* Clucerul[1]). Deosebit de aceasta, ne mai vorbește următorul act despre un boier, *Radul din Fierăști:*

La 23 Martie 7118 (1610).

„Scris-am[2]) eu *Bale Spătariul* aceasta a me carte, cum să (se) știe c'am văndut la *Tudoran* Pitarul (un Vlădesc) parte me și al *Mindei* frațini-mieu de ocin(ă) toată cătă să va alegé de în sat de în (I)zvorani și de în apă și de în câmpu și de în pădure și de în dealu presté tot hotarul cătă se va alege parte me și al *Mândei* frățini-mieu. Și am văndut de a me bun(ă) voe derept aspri gat 2200. Și mărturii sănt: de în *Ruda* Tudoru Post. i *Vlad* Spat., și de în *Vlădeni Tudoru* Logof., i Dragomir Post., și de in *Fierăști Radul Medelnicerul* și de în *Mănești* Drăghici Spătarul și de în *Suteni* Vintil și de în *Slăvitești* Tudoru Logof., i Părvul Post., frate-său, și de în *Drăgănești*, Paraschiva Logof., și de în *Trăgoviște Eremie* Logof. și de în *Lăngești Stan* Armaș și de în *Tătulești* Dragul Logof., fec(i)orul Martii și, după aciia mulți b(oeri) și megiiași de pre înprejurul locului și de în sus și de în jos, la tocmeală.

Pis . . . Msța Martie 23 zile Vălet 7118".

Pentru ce *Fiera Logofătul* ar fi începătorul *Năsturelilor* și n'ar fi *Radul Medelnicerul de în Fierăști?* Fiindcă din *Fiera* se face *Fierăscul?* Dar din *Radul Clucerul Năsturel ot Fierăști,* avem și pe *Năsturel* și avem și pe *Fierăscu.*

Din *Radul Năsturel ot Fierăști* se constată documentat că se trage *Uriil* sau *Udriște,* din acesta *Radul-Toma* și din acesta *Șerban* etc. etc.; pe când din *Fiera* Logofătul se trage ori *Stroe* (Leurdeanul), ori *Papa* (Grecénul) iar nu *Uriil* etc.

N'ar mai fi, cred, nevoe de cercetat dacă cumvà *Fiera,* ispravnicul Craiovei, va fi dat el însuș numele său satului *Fierăști.* Nume n'a putut să deà satului căci acesta, se constată, că existà cu mult mai înainte de 1500 sub forma *Hărășt, Hărești* și în urmă *Fierăști.* Dar nici n'a putut luà fiindcă el nu-și zice Fierăscu ci *Fiera din Orăști,* ori *Fiera Boldescu,* ori Fiera fost mare Logofăt, ispravnic etc.

Nu putem afirmà, dar bănuim că acest *Fiera=Hiera* ar puteà

[1]) Vezi mai departe în viitoarele studii: „Radul 1-iu Marele Logofăt".

[2]) Arh. Stat. *Mitropolia București,* pach. 99, doc. 5.

fi un *Leurdean* sau *Grecean*. Avem dar contemporani patru *Fiera: un Boldesc*, un *Orăsc*, un *Grecean* şi un *Leurdean*.

Al doilea alineat: *„De la el pleacă Stroe Spătaru, un fiu, Uriil „sau Udrişte, Radu*,—Năsturei, —*Şerban şi Constantin din actul nostru, „Banul Herăscul* (şi Radu cel d'intâiu fusese Mare Ban, al lui Duca „Vodă; Bibl. Acad. Rom. 119/LXIX,) *şi mai târziu Costache*."

Trebuind să ne fixăm bine ideile, este necesar să punem punctele pe *i*. Cuvintele *„un fiu"*, sunt închise între două *virgule*. Dacă, ştergem pe cea dela început, ar rezultà că *Stroe Spătarul* este *un fiu*, care pleacă din *Fiera*: că acest *Fiera* atât a avut, *un fiu*, pe *Stroe*. Dacă ştergem virgula dela sfârşit, atunci *Uriil* sau *Udrişte* este *un fiu* al lui *Stroe Spătarul*. Daca, în fine, nu ştergem nimic, atunci *Stroe Spătarul* a fost *un fiu*, unul dintre mai mulţi fii ai lui *Fiera*.

Mergând la isvorul indicat aflăm că „la 8 Ianuarie 7135 (1627) „Alexandru-Vodă pentru jupan *Ivaşco* ce au fost Dvornic Mare, îi dă „moşia în Tohan etc. *Marturi la cumpărare* fusese: jupan *Grigorie* „Comis, şi del(a) Bălean(i) *Ivaşco*, şi *Stroe Spătar*, *feciorul Hierăi „Logofăt*, şi dela Bucşani *Staico* Postelnic(ul), şi *Badea* Postelni(cul) şi *Vasile* Postelnic(ul). Boerii (Divanul): *Papa* Vel Vornic, *Hrizea* „Vel Logofăt, *Dumitraşco* Vel Vistier, *Mihul* Vel Spătar, *Bertolomei* „Vel Stolnic, *Pavlach(i)* Vel Comis, *Apostol* Vel Paharnic, *Costandin* „Vel Postelnic. Scrie *Stanciul* Logofăt."

Din acest document resultă, în adevăr, că *Stroe Spătar este fiul Hierăi Logofătul*. Întrebarea este însă: acest *Hiera Logofătul* din 1627, este tot una cu Hiera (Fiera) *biv Vel Logofătul* din 1626? Pentru ce se află omisiuni sau adaosuri în *titulatură?*

Un document din 21 Septemvrie 7141 (1632) ne arată că un *Fiera* logofătul avea un fiu: pe *Papa Logofătul* [1]):

Matei Basarab dă lui jupân *Ivaşco Vel Vornic* (Bălénul) şi fiilor lui, satul *Răduleştii* ce se chiamă *Căcaţii* din Jud. Prahova:

„Pentrucă acest sat fost-au de moştenire mai din nainte vréme al strămoşului lui jupân *Ivaşco Vel Vornic*, apoi l'au fost dat zestre Doamnei *Voicăi*, Doamna răposatului *Petraşco Voevod*, iar Doamna *Voica* l-au fost dat iarăş zestre fii-si *Marii*; iar dela jupâneasa *Maria*, au fost rămas un fecior a-nume *Radul Postelnicul Bidiviul*, care au fost ţinut pre jupâneasa *Maria*, soră lui *Vintilă Vornicul* Apoi, copii dela *Radul Postelnicul Bidivul* n'au rămas. Iar, după acéia, când au fost acum în zilele Domniei Méle, iar jupân *Ivaşco Vel Vornic*, el au scornit pâră pentru acel sat Răduleştii cu jupân *Teodosie Logăfătul* şi cu frate-său *Negoiţă Postelnicul*, feciorul lui *Vintilă Vornicul*, (Corbeanul) nepoţi jupânesii *Marii o*

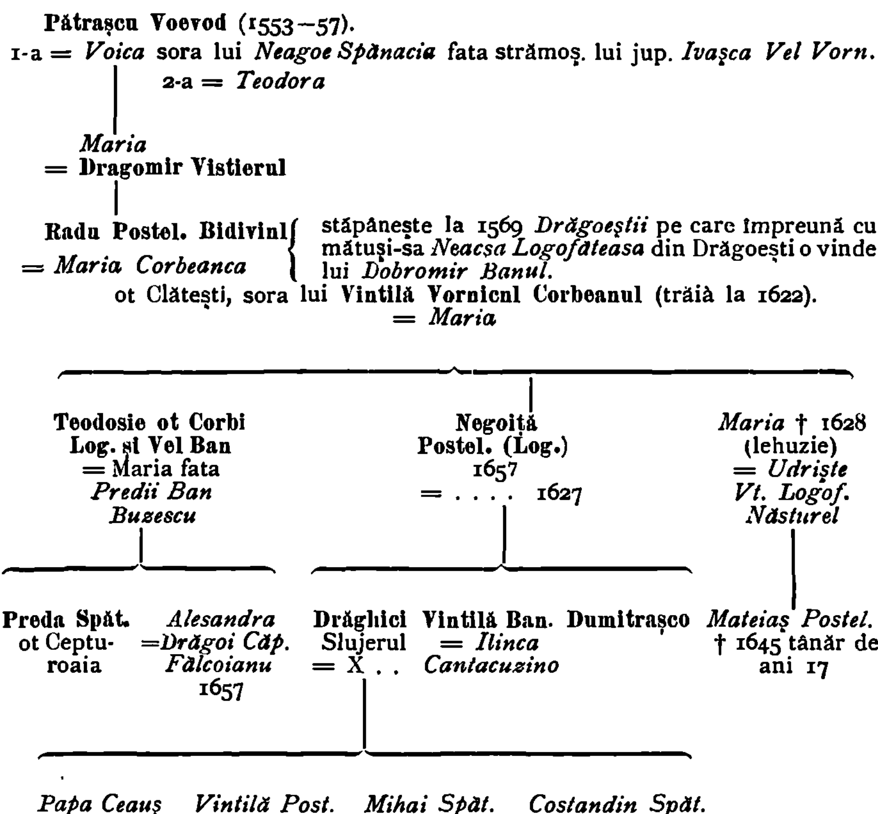
[1]) *Bibl. Acad. Rom.* necatalogat intrat la 28 Iunie 1901; mi s'a comunicat de d. Iuliu Tuducescu.

Clătești. Și așà pârà de față înnainte Domniei mele în Divan, ca să vie moștenirea iarăș la sânge. Iar *Teodosie Logofătul* și *Negoiță Postelnicul* ei au scos un zapis la Divan, zicând cum că au fost pus acel sat Rădulești zălog la *Fiera Logofătul tatu Papei Logofătul*, drept 18.000 aspri. Și cum că l-au fost răscumpărat jupâneasa *Maria* dela *Hiera Logofătul* după moartea *Radului Postelnicu Bidiviul*. Intr'aceia jupân *Ivașco Vel Vornic* nu s'au îndurat de moștenirea lui, ci s'au învoit cu *Teodosie Logofătul* și cu frate-său *Negoiță Postelnicul* de au dat banii înapoi 18.000 aspri în mâna lor dinaintea Domniei mele din Divan și dinaintea tuturor cinstiților boierilor Domniei mele, și iar au dat acel sat și moștenire iarăș pe mâna lui cum au fost și mai dinainte vreme cu zapis dela mâna dumnealor de răscumpărare cu toți boierii mari și mici mărturii în zapis. Pentru aceia am dat însu-mi Domnia mea cinstitului boierului Domniei mele, pan *Ivașco Vel Dvornic*, ca să-i fie satul Rădulești, ce se-au scris mai sus, moșie de baștină și ohabnică, feciorilor, nepoților și tuturor moștenitorilor lui și de către nimeni să nu se clătească, după zisa Domniei mele. Iată dar și mărturii am pus Domnia mea: Pan *Hrizea* Vel Ban al Craiovei, , i pan *Gligorie* Vel Logofăt, i pan *Radul* Vel Vistier, i pan *Radul* Vel Spătar, i pan *Vasile* Vel Stolnic, i pan *Buzinca* Vel Comis, i pan *Vucina* Vel Paharnic, i *Costandin* Vel Postelnic. Și ispravnic *Simeon* Vtori Logofăt. Am scris eu *Pârvul* cu învățătura lui *Dumitru* Logofătul cel mic, la Buzău".

„Acest izvod s'au tălmăcit pe limba rumânească întocmai după hrisovul cel slovenesc, la școala mânăstirii Colței 1800. Septemvrie 12. s) Az *Chiriță* dascălul slovenesc".

Dacă *Ivașcul Vel Vornicul* din hrisovul acesta nu se poate deosebì, — fiind acelaș Bălean, — de *Ivașco biv. Vel Vornic* din hrisovul dela 1627 citat mai sus, în schimb *Fiera* sau *Hiera Logofătul* din ambele hrisoave nu se pot confundà: în primul are ca fecior pe *Stroe Spătarul*, un Leurdean, iar în celălalt, fecior este *Papa Logofătul*, un Grecian.

Astfel stând lucrurile, atuncea ne întrebăm: pe ce temeiu se afirmă că „dela el pleacă *Stroe Spătarul*, un fiu, *Uriil* sau *Udriște*, *Radu* etc.?" Pentru ce n'ar plecà din *Papa Logofătul*, *Uriil* sau *Udriște*, *Radul* etc.? Documentele noastre sunt cu mult mai precise: din *Radul Postelnicul Năsturel ot Fierăști*, pleacă trei fii și o fată: *Șerban I-iu*, *Căzan II-lea*, *Udriște II-lea vt. Logăfătul* și *Doamna Elena* a lui *Matei Basarab;* iar din *Uriil*, *Oreste* sau *Udriște* pleacă *Radul al II-lea* sau *Radul-Toma*, etc. *(Mateiu*, fratele mai mare al lui *Radu-Toma*, fiind mort încă tânăr).

Am zis că, la aceeaş epocă, cam de aceeaş vârstă erau şi *Fiera biv. Vel Logofătul* şi *Radul Postelnicul Năsturel ot Fierăşti. Fiera* se află ca *Vel Logofăt* în divanul lui *Alesandru Vodă* din 28 Octomvrie 7137 (1628); prin urmare, era un bărbat matur. Dela 1616 la 1625 aflăm pe un diac învăţat care scrie hrisoave şi se iscăleşte *Şerban Logofătul ot Hiereşt(i)*, acesta este fiul lui *Radul Postelnicul Năsturel* ot Hierăşt(i); deci *Radul* şi *Fiera*, cumpănind după copii lor, au cam aceeaş vârstă.

Invers. La 10 Aprilie 7141 (1633) în Divanul lui *Matei Basarab Radul Năsturel este Vel Logofăt* şi ca diac aflăm pe *Stroe Logofătul sin Fierăi Logofătul* [1]) adică un bătrân şi un tânăr! Imperechierile acestea sunt de natură a da cea mai formală desminţire opiniunii după care vreun Fiera Logofătul ar fi începătorul Năsturelilor: tatăl lui *Radu* vel. Logof. *Năsturel,* în speţă.

Documentul Academiei Române 119/LXIX la care suntem trimişi ne arată că la 21 Maiu 7185 (1677), *Radul Năsturel* era *Vel Ban* în

[1]) A se vedea într'un viitor studiu la : *Radul I-iu Năsturel.*

divanul lui *Duca Vodă*, acest *Radu Năsturel*, noi l-am aflat [1]) în dregătorie de *Vel Ban* încă dela Septemvrie 7183 (1674) urmând lui *Chirca* Banul.

În fine, spre a terminà cu acest alineat, ne rămâne să cercetăm cu privire la *Costachi*, izvorul la care suntem trimeşi: [2])

Din capul locului constatăm că acest *Costachi* trăeşte în secolul al XIX-lea: el se află la *„Râmnic, 12 Iulie 1822"*. Nu este dar *Banul Constantin Năsturel Fierăscul* din secolul al XVIII-lea; el nu este decât viitorul *General Ban Constantin Năsturel Herăscul*, care, la 1822, erà Căminar şi este în trecere pe la Râmnicul Vâlcei în bejenie:

„Hristache Mănc(iu)lescu, dă chitanță lui *Vasile Lodormàny* că a primit dela el o calească. Fiindcă dumnealui *Căminarul Costache Herăscu*, la plecarea dumni-sale de aci la Braşov, din pricina ja-„furilor ce întrebuință apostații asupra tuturora boierilor şi neg(u)ță-„torilor, au lăsat în curtea Bărăției o calească şi două perechi ha-„muri."

In condica No. 2 a *Mitropolii din Bucureşti* la pagina 193 mai aflăm pe un *Costandin* sin *Matei Herescu* care împreună cu *Manolache* Vel Clucer, cu *Sava* biv. Vtori Portar cu Preda Frujinescu, Petre Chibzuială şi Vasilie Căpitan ot Pod(ul)-Pitarului dau carte de hotărnicie schitului răposatului *Cernica* biv. Vel Vornic pentru moşia *Lămoteştii-de-sus* din jud. Ilfov.

Hotărnicia şi actul este din 7230=1721-2. Acest *Costandin*, diferit de *Costachi* din 1822, nu se poate confunda cu contimporanul său *Constantin Năsturel* de oarece acesta este *sin Şerban Năsturel*.

Trecând peste al treilea alineat, ne oprim la cel de al patrulea

Acest d'al patrulea alineat zice: *„Radu, zeat Urăil feciorul lui „Udrişte Logofătul Năsturel ot Fierăşti*, până ce ajunse la Serdărie, pe „la 1672 (Bănia-i veni la sfârşit), stătù multă vreme ca al doilea Lo-„gofăt, alcătuitorul de hrisoave muntean La 1679 el însă terminase „cariera, fiind biv. vel. Ban: Şerban Cantacuzino îl sili să lase cevà „din ce căpătase dela Duca".

Zeat= ginere, ne arată pe *Radu* sub două ipostase: el este şi *ginere* şi *fecior* lui Urăil, *Udrişte Logofătul Năsturel ot Fierăşti.* afară numai dacă *Urăil* n'o fi unul şi *Udrişte* altul. Fiind-că, însă, la *„Zeat Urăil"* ni se indică un isvor în sprijin [3]), mergem la acel

[1]) Arh. Statului. *Condica No. 1 M-rea Hurezi* pag. 543 bis. V. mai departe *Radul II-lea*, într'un studiu viitor.

[2]) *Studii şi doc.*, I-II p. 461, No. XXI.

[3]) *Doc. Cant.*, p. 96, No. XXXV.

isvor şi aflăm că: *La 25 Iunie 7180 (1672)*, Elina ce am fost jupâneasa răposatului *Costandin Cantacuzino biv. Vel Post.*, împreună cu feciorii miei, *Costandin*, *Mihai*, *Matei*, *Iordache*, dă un zapis lui *Radu Ştirbeiu* că-i a vândut satul Cănănăul, etc.

„Semnează: *Elina* Post., *Costandin* C., *Mihai* C., *Matei* C., „*Iordache* C., *Vintilă* Vel Ban, *Neagoe* Săcuianul Vel Vornic, *Ivaşco* „Vel Logof., *Hriza* Vel Vistier, *Curuia* Vel Paharnic, **Radul Zeat** „**Urăil Vel Serdar,** *Radu Cocorăscul* Vel Medelnicer, *Vlăcul* biv. Pa- „harnic, *Preda* Vel Stolnic, *Matei* Vel Comis *Golescul*, *Papa* Vel „Sluj.,--Vel Pitar, *Matei* Vt. Postelnic *Filipescul*, *Costandin* Paharnic, „*Brâncoveanul*, *Pătraşco* Vel Căpitan, *Bucşanul*, *Dumitraşco* Vel Agă. „*Papa* Vistier, *Vintilă* Armaş. (*Bibl. Ac. Rom.*, 157 XLIV)".

Acest isvor nu ne spune că *Radu Zeat Urăil Vel Serdar* este feciorul lui *Udriste Năsturel ot Herăşti*, care în adevăr a avut şi el un fecior „*Radul*". Dar pentru *Udrişte Năsturel* ni se indică iarăş un isvor (*ibid.*, p. 240) unde citim: „La 1-iu August 7168 (1660), *Radul Spatarul*, feciorul lui *Udrişte Logofătul Năsturel ot Fierăşti* dă zapis dumisale *Costandin Cantacuzino* biv. Postelnic, că au fost cumpărat doamna lui *Matei Vodă*, Doamna *Elina*, mătuşe-mea, satul Pietrile ot sud Vlaşca etc., etc.". Acest isvor ne spune că *Radu Spatarul*, (nu *Vel Serdarul Zeat Urăil*), este fiul lui *Udrişte Năsturel ot Fierăşti*, ceeace este adevărat. Deci şi aci, ca şi mai sus, la *Costachi*, se face o confusiune, justificată în parte, prin dregătoria de *Vel Serdar* în care se afla *Radul Năsturel* la 1672 şi 1673 şi prin posibilitatea ca *Urăil* să fie un personagiu deosebit de *Udrişte* şi deci să poată fi socrul lui *Radul Năsturel*. Din documente însă nu aflăm nici aşà cevà.

Mai departe, ni se afirmă că „*Bănia* îi vine lui *Radu* **la sfârşit**". Evident, de oare-ce era ultima treaptă a boerilor de atunci; dar ni se indică şi anul 1679 ca sfârşit „*al carierii*", fiind **biv**. *Vel Ban*. Şi spre a probà acestea, suntem trimeşi iarăş la *ibid.*, pp. 247-8, No. XV

La locul indicat în *Doc. Cantacuzineşti* găsim în adevăr, că „la „17 Mai 7187 (1679) Radul **biv** *Vel Ban*, feciorul lui *Udrişte Lo-„gof. Nasturel din Fierăşti*, vinde *Pietrile* lui *Şerban Vodă*. Deci, „atuncea etc. etc."

Noi însă aflăm *la 26 Septemvrie 7188 (1679)* pe *Radul Năsturel* ca *Vel Ban* în divanul lui *Şerban Cantacuzino*, şi stă în dregătorie până la 28 August 1684, când îl înlocueşte *Barbul Milescul.* Revine iarăş ca *Vel Ban*, în activitate de serviciu, cum am zice astăzi, la 1686 etc. etc.

Bănia i-a venit lui Radu pe la 1674 sub *Duca Vodă*, după cum ne arată documentele. Că *Şerban Vodă* va fi silit pe *Radul Năsturel*

„să lase cevà din ceiace căpătase dela Duca", se prea poate. Am fi fost însă curioşi să ştim *ce căpătase, ce a lasat,* şi *cui a lasat* acel *ceva Radul Năsturel?*

Ne oprim acì, fără a mai analizà restul opiniunei emise în „*Studii şi Documente*" fiindcà am analizat dejà aceleaşi aserţiuni în *opiniunea Generalului Ban Mihai Cantacuzino.*

Prin urmare, nu putem primì nici părerea d-lui profesor N. Iorga. Acest refuz al nostru se va mai justificà şi prin cele ce vom arătà într'un alt studiu ce se va publicà în numărul viitor.

General P. V. NĂSTUREL.

INCEPUTURILE CEASORNICĂRIEI IN MOLDOVA.

Din numeroasele extracte din documentele pe cari le-am citit, şi cari nu sunt decât în mică parte sistematizate, public aici cele găsite relativ la ceasornice şi ceasornicari, cari formează o mică pagină din istoria civilizaţiunii noastre.

Orologiile pentru edificie sunt de mult cunoscute în Europa, pe când ceasornicele de buzunar apar abià pe la sfârşitul veacului al XV-lea.

In veacul următor ele încep să se răspândească în toată Europa, şi de bună seamă vor fi ajuns şi în Polonia, ţară foarte înaintată pe acele vremi. Germania, şi în special oraşul Nüremberg, produceau chiar în prima jumătate a veacului al XVI-lea multe ceasornice, cari fiindcă aveau formă de ouă se numeau Ouă de Nüremberg. Credinţa noastră e că primele ceasornice cunoscute de Moldoveni sunt ceasornicele cele germane, văzute la Polonezi.

Nu putem şti când au fost introduse ceasornicele în Moldova pentru prima oară şi de cine au fost introduse. E însă probabil că în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, fraţii Lupu şi Simion Stroici, Nistor Ureche, fraţii Vasile, Stefan şi Nicoară Prăjescu, precum şi fraţii Toader, Eremia şi Simion Movilă, cari s'au adăpat la cultura poloneză, au cunoscut ceasornicele, şi unii dintr'înşii, dacă nu chiar toţi, vor fi avut ceasornice în casa lor. Studiind în Polonia şi deprinzându-se cu acest mod înlesnicios de socotire a timpului, fără îndoială că nu vor fi lipsit a-şi cumpără câte un ceas, care nu puteà fi mai scump, şi oricum erà mai trebuincios decât multe scule şi podoabe ce se purtau pe acele timpuri.

In orice caz la sfârşitul celei dintâi jumătăţi a veacului al XVII-lea, ceasornicele erau nu numai cunoscute, dar chiar răspândite la noi, fiindcă vedem ceasornicari stabilindu-se în Moldova pe acele vremi.

Pentru doi ceasornicari din capitala Moldovei, avem cunoştinţe

sigure. Unul erà Neamţ, se numià Petre, şi se pare că a venit cel dintâiu în Moldova, celalt erà Francez, se numià Gaspar Caillé sau Callié, şi a venit, credem, cevà mai târziu.

Pentru ca doi ceasornicari să se stabilească în Iaşi, trebue ca ceasornicele să fi fost dejà cunoscute, şi boierii cei mari să aibă ceasornice. Cei doi ceasornicari nu puteau să trăiască decât din vânzarea şi dregerea ceasoarnicelor, şi negreşit că, dacă ceasornicele n'ar fi fost relativ cunoscute şi răspândite printre boeri, nu doi, ci nici chiar unul singur n'ar fi putut să trăiască din meseria sa. Vedem însă, că după Petre, Neamţul, care credem că a venit întâiu, mai soseşte şi ceasornicarul francez Gaspar Caillé, care se stabileşte în Iaşi.

Ce e drept, afacerile Francezului, după cum vom vedeà mai pe urmă, nu mergeau tocmai bine, dar lucrul nu e de mirat. Probabil că Petre Neamţul stabilindu-se mai înainte căpătase încrederea restrânsei clientele pentru acest articol, aşà în cât noul venit n'a putut să-l concureze cu succes în ceasornicărie, meşteşug în care, pe acele vremi, Nemţii continuau să fie superiori Francezilor.

Când au venit cei doi ceasornicari în Moldova?

E greu de precizat.

Un document fără dată, care însă pare scris către 1750, spune că în 15 Iulie 1646 (7154), Petre ceasornicarul a cumpărat un loc de case în Iaşi, pe care l'a dat zestre fetii sale măritată cu Buzne [1]).

Din acest document se poate deduce că, Petre ceasornicarul venise mai de mult în Iaşi, căci nu e probabil că el să-şi fi cumpărat casă, şi să se fi statornicit în Iaşi, dacă n'ar fi văzut că poate să-şi câştige existenţa cu meşteşugul lui. El trebue să fi trăit cel puţin câtvà timp în Iaşi, şezând în case cu chirie, şi în urmă, văzând că comerciul său îi merge bine, se va fi hotărît să-şi cumpere case de veci în capitala Moldovei.

Petre ceasornicarul s'a romanizat prin urmaşii lui, şi, dovadă că trebile lui au mers bine, este că el s'a încuscrit cu boierii, având ginere pe Ionaşcu Clucerul. Documentul nedatat, pe care l-am citat, vorbeşte de Constantin Cămăraşul de lumini, fiu lui Ionaşcu Clucerul, nepot lui Petre ceasornicarul, care cumpărase locul de case în Iaşi, în 15 Iulie 1646. Dacă acest Ionaşcu Clucerul, nu e Ionaşcu Buzne, Petre ceasornicarul a mai avut un ginere Buzne, şi el tot boer. Credinţa noastră însă, este că Buzne ginerile lui Petre ceasornicarul, este identic cu Ionaşcu Clucerul.

Afară de documentul postum şi fără dată, am mai găsit încă unul datat din timpul vieţii, care pomeneşte pe Petre ceasornicarul

[1]) S-tu Spiridon, Iaşi. Doc. Grig. Carp. X.

şi-i spune şi naţiunea. Intre marturii dintr'un act de vânzare din 9 Fevruarie 1662 (7170), figurează şi *„Petre Neamţu ceasornicaru“* [1]).

Acest document nu numai că arată originea primului ceasornicar din Moldova, pe care-l cunoaştem, dar chiar ne dovedeşte că el a stat mult timp în Iaşi, de oarece îl găsim ca martur, 17 ani după ce cumparase o casă în acel oraş. Şi e multă probabilitate, că el a murit în ţara în care şi-a petrecut o bună parte a vieţii, şi în care îşi măritase fata.

Se poate chiar ca Petre ceasornicarul să fi avut şi un fiu, căci două documente, unul din 15 Nov. 1693 (7202) şi altul din 6 Apr. 1696 (7204) vorbesc de judecata între Vas. Vârnav şi Cluceroaia lui Ionaşcu, *şi fratele ei Toader* pentru un vad de moară [2]). Dacă aceasta Cluceroaia lui Ionaşcu, e soţia lui Ionaşcu Clucerul ginerele lui Petre ceasoanicarul, care Ionaşcu Clucerul a trăit între anii 1685—1690, atunci de sigur că ea e fata lui Petre ceasornicarul, iar fratele ei Toader, e fiul lui Petre ceasornicarul românizat în a doua generaţiune.

Trecem la cel de al doilea ceasornicar din Iaşi.

Cel dintâiu document, care vorbeşte de el, datează abià din 15 Martie 1670 (7178), însă din el se vede că Gaspar Caillé sau Callié, erà de mult timp venit în ţară, căci, după cum glăsueşte documentul, „Gaşpar Franţuzul ceasornicar şi femeia lui Irina şi fata lor Măgdălină vând o casă gata cu dughene făcute [3])“. De oarece Gaşpar ceasornicarul vinde o casă în 1670, probabil că o cumpărase cu câţivà ani înainte, şi iarăş e probabil că el nu cumpărase casă, pentru a se statornicì în Iaşi, decât după ce exercitase câtvà timp comerciul său. Prin urmare putem afirmà că ceasornicarul francez e venit în Iaşi între anii 1650—1665, poate chiar mai înainte.

Vânzarea din 1670 nu pare că proveneà din cauza că mergeau rău afacerile lui Gaspar Caillé, din potrivă, se pare că mergându-i bine, el a voit să cumpere un alt imobil mai de preţ pe strada principală.

În adevăr, în anul următor 1 Iulie 1671 (7179) „Gaspar Callié [3]) ceasornicarul Franţuzul“, cumpără un loc în Iaşi, pe Uliţa Mare, lângă Mitropolie, dela Iorga, fiul lui Isaia pivnicerul cu 180 lei bătuţi [4]) sumă destul de însemnată pe acele vremi. Poziţia noului imobil erà din cele mai bune, căci Uliţa Mare erà actuala stradă Ştefan-cel-Mare, şi pe atunci ca şi astăzi, una din cele mai însemnate, dacă nu chiar cea dintâiu a Iaşului.

---

[1]) Arh. Stat., Buc., Cetăţuia I, 5.
[2]) E. Varnav, Şopăceşti, V. 15 şi 16.
[3]) Arh. Stat., Buc., Cetăţuia XV. 1.
[4]) Erbiceanu, Ist. Mitr. Moldovei, Anexa I, p. 2 şi 3.

Din nenorocire însă pentru dânsul, Gaşpar n'a putut păstrà mult timp locul ce cumpărase, căci cinci ani mai târziu, în 20 Iuliu 1676 (7184), Gaşpar Caillé franţuz ceasornicar, vinde casa din Iaşi, pe Uliţa Mare lui Popa Ursul, cu 150 lei, adică cu 30 lei mai eftin decât o cumpărase [1]).

De sigur că de astă dată, afacerile nu mergeau bine ceasornicarului francez.

De altmintrelea trebue să spunem că, ceasornicele erau foarte scumpe pe acele vremi, cel puţin acelea ale Domnitorilor. Intr'o socoteală a vistieriei lui Gh. Ştefan-Vodă, din Iunie 1654 (7162), se spune că s'au dat 133 ughi şi 7 patr., adică 200 taleri ceasornicarului [2]). Ce e drept documentul nu spune dacă suma erà dată pentru cumpărarea unui singur ceasornic, or pentru mai multe, şi chiar, poate, pentru reparaţiuni. In orice caz suma de 200 lei, erà enormă, căci cu acest preţ se puteà cumpărà pe atunci o moşie.

Mai târziu, pe la 1685, preţul ceasornicelor nu erà mare, şi ele ajunsese să fie purtate de boerii mici. Intr'un document din 29 Apr. 1685 (7193) se preţueşte un cal al lui Ion Stroescul biv vel jitnicer, 80 lei, iar ceasornicul lui drept 50 lei [3]).

Se vede că pe acele vremi ceasornicele ajunsese destul de răspândite printre boeri, căci biv vel jitnicerul Ion Stroescul erà un boer mic şi cu casă grea. Tatăl său, Lupu Stroescul, fusese vornic de poartă, şi a avut 6 copii, el însuş aveà trei fete şi 12 nepoţi de fată [4]). Pe lângă aceasta, Ion Stroescul datorà şi suma enormă pe acele vremi, de 1000 lei la Toma neguţătorul, pentru care plăteà dobândă de 10—12 lei pe an la 600 lei [5]).

Prin urmare, dacă jitnicerul Ion Stroescul purtà ceasornic înainte de 1685, putem afirmà cu multă probabilitate că ceasornicele erau deştul de răspândite prin luxoasa boerime moldoveană de pe acele vremi.

Tot pe acele vremi încep, după cât ştim noi, primele însemnări de date în cari se arată şi ceasul. Intr'o preţioasă condică de familie, pe care ne-a comunicat-o d. I. B. Cantacuzino, am găsit următoarele însemnări ale vtori logofătului Ion Cantacuzino, fiul lui Teodoraşcu Iordache Vistierul, nepotul lui Iordache Vistierul cel Bătrân [6]).

[1]) Arch. Soc. ştiinţifice şi lit., Iaşi, IV, 437.

[2]) Condica Mavrocordat, p. 634—635, Acad. Rom., Cond. 237, public. şi de N. Iorga, Studii şi documente, IV, 265.

[3]) Acad. Rom., III, 209.

[4]) Acad. Rom., II, documentele 199, 203, 234 şi 245.

[5]) Doc. din 1 Sept. 1684 (7193), Acad. Rom., VIII, 187.

[6]) Ion Cantacuzino, vt. log. mort tânăr. Vezi inscripţia de pe mormântul lui în Melhisedec, Notiţe istor., Bucureşti, 1885, p. 120.

„Leat 7196 luna Mai 18. Domnu voda Ioan Constantin vvod. Din mila Domnului nostru Isus Hristos s'au născut fiiul nostru Iordache, Vineri *la 8 ceasuri* din ză, în zăoa de Sft. mucenic Teodor, în tărg în Trotuş, să să ştie".

Acesta e renumitul prin avuţie şi mândrie Iordache Cantacuzino Deleanul, care a fost logofăt mare între anii 1748 şi 1753.

Mai departe, condica urmează:

„7197 luna Iulie 10. Domn Ioan Costandin vvod. Din mila lui Dumnezeu, s'au născut fiiul nostru Şărban, Mercuri *la 2 ceasuri şi jumătate* de zi, în ziua de 45 mucenici din Nicopoli, în sat în Romăni, să se ştie".

Pentru al treilea copil, Toader, tatăl cronicarului Ioan Canta, însemnarea e făcută după obiceiul vechiu, spunându-se că e născut „în faptu ziui în ziua de Sftul părinte Chiriac", ceeace dovedeşte că însemnarea cu ceasurile nu erà veche, şi nu intrase încă definitiv în obiceiurile boerilor.

In orice caz, se pare că femeile nu purtau încă ceasornice pe acele timpuri, căci, după cât ne aducem aminte, în nici una din foile de zestre din secolul al XVII-lea nu se pomeneşte de vreun ceasornic dat de zestre.

Şi totuş în foile de zestre ale fetelor bogăte se cuprindeau foarte multe scule, după cum se poate vedeà din alăturata listă de sculele cari sunt date de zestre de Toderaşco Cantacuzin vel vistier fetei sale Catrina în 30 Iunie 7186 (1678), la căsătoria ei cu Vasilie fiul Hatm. Gavriliţă Costache:

„Odoare ce i-am dat:
12 şăruri mărgăritară mare 38 mascal 10 lei—380 lei fac.
1 lanţ de aur 270 dramuri.
1 salbă de 76 ug. câte 2 şi 4 ug., câte 3 şi 2 ug. câte de 10 şi una ug. de 30.
1 left mare cu izmaragduri şi cu lanţujăl . . . . 320 lei
1 left mai mic cu un zamfir mare . . . . 120 „
1 păreche brăţări de Braşău pe 40 ug. aur fără lucrul.
1 inel cu diamant ce s'au dat la logodnă . . . . 150 „
1 inel cu trei diamanturi.
1 inel cu diamante mic gropi . . . . 50 „
1 inel cu diamant în muchi . . . . 50 „
1 inel cu zamfir albastru . . . . 70 „
1 inel cu rubin în 4 muchi . . . . 60 „
1 inel cu balaş mare . . . . 50 „
1 inel cu balaş mai mic . . . . 20 „
2 inele bătute de 12 ug. de aur
1 păreche sărji cu izmaragduri mari . . . . 300 lei
1 păreche sarji cu 3 picioare mărgăritari şi cu rubin . . . . . . 20 „
1 gherdan de coral cu 7 ug. de aur.
1 gherdan tij coral cu 8 bulbuci de aur.

1 cunună de aur cu izmaragd peste tot şi cu mărgăritare . . . . 300 lei
1. ciapsă cu mărgăritari.
1 ciapsă cu ţănta de argint poliită.
24 linguri de argint poliite pe 2 locuri: 564 dramuri.
2 cuboace poliite, 632 dramuri.
1 căţue poliită. 146 dramuri.
ploscuţă de apă de trandafir poliită şi cu torcosu peste tot . . . 25 lei.
1 talger supt ploscuţă cu flori poliite 146 dramuri.
4 piuliţe de Braşău poliite din lăuntru 210 dramuri".

Chiar 50 de ani mai târziu, în 1730 (7238), când log. Iord. Cantacuzino Deleanu mărită pe fiica lui Bălaşa cu Aristarh Hrisoscoleo vel comis, el îi dă de zestre o mulţime de scule, pe cari le preţueşte la suma destul de însemnată pe acele vremi de 3304 lei; în lunga listă de scule se văd 15 şiraguri de mărgăritare, 4 perechi dărji, 12 inele şi alte multe scule, însă nici un ceasornic.

In veacul al XVIII-lea ceasornicele trebue să fi fost foarte răspândite în Moldova, de oarece se găsesc însemnări cu ceasul făcute de boeri mici.

In 1749 (7257) Aug. 29, biv vtori jitnicerul Toader Carp, scriind diata lui Sandul ce a fost armaş, spune că a scris-o „sara *la trei ceasuri* din noapte [1])".

In 1797 Iunie 19. Vas. Timuş spune că „Gioi sara la un *cias din noapte* a dat piatra de 4 dramuri [2])".

O altă însemnare făcută cu ceasul de un boer mic, care însă ajunge mai târziu să fie Domn al ţerii, este cea următoare:

„1796 Mart 7 ziua Dumineca, *ca pi la 5 ciasuri* di dimineaţa, mergând Mitropolitul Iacov la Curte după obiceiu ca să fie la ţărămonia cafelii şi suindu-să pe scara Curţii, acolo la scară un calic anume Toader Chiribou puţintel au dat cu cuţăt şi l-au înjunghet la stinghi din driapta pe Presfinţiia sa, însă nu l'au omorît. S'au tâmplat primejdia aciasta în zilele prea luminatului Domn Mării Sale Alixandru Ion Calimach, şi am însămnat eu ca un lucru ce păr'acum nu s'au întâmplat în pământul Moldovii. Ion Sturza treti postelnic [3])".

In fine, spre a termină, vom spune că unul din cele dintâi ceasornice publice, dacă nu chiar cel dintâiu, care s'a adus în Moldova este cel dela Sfântul Spiridon din Iaşi. In condica veniturilor pe anii 1801—1802, se găseşte următoarea însemnare: „Lei 945 ceasornicul

[1]) Sftu Spirid., Doc. Grig. Carp., III, 2.
[2]) Sftu Spiridon, Hriţeni, III, 46.
[3]) Colecţia General Pencovici, T. I, f. 28, (Actualmente la Academie).

ce s'au adus dela Viena". Tot acolo se spune că aşezarea ceasornicului a costat 52 lei, iar 15 lei s'au plătit ceasornicarului [1]).

Se pare dar, din documentele pe cari le cunoaştem până astăzi, că primul ceasornicar care s'a stabilit în Moldova a fost un Neamţ, Petre ceasornicarul, şi că primul orologiu public din Moldova a fost acel dela Sfântul Spiridon, adus la 1801 dela Viena, şi instalat probabil tot de un Neamţ, trimis dela Viena.

I. TANOVICEANU.

---

[1]) Sftu Spir., Cond. venit., vol. II.

JURNALE INEDITE

ALE

OBŞTEŞTEI EXTRAORDINARE ADUNĂRI DE REVIZIE A REGULAMENTULUI ORGANIC AL MOLDOVEI.

Lucrările Adunării extraordinare de revizie a Regulamentului organic al Moldovei — spre deosebire de acele ale Adunării de revizie muntene — erau până acum prea puţin cunoscute. Intr'adevăr, în *Analele parlamentare* [1]) nu s'au publicat decât jurnalele şedinţelor acelei adunări dela 8 şi 9 Maiu, 5 August, 12, 14 şi 20 Octomvrie 1831.

Procesele verbale ale şedinţelor, ce posedăm, — zice R. Rosetti [2]) *— nu reproduc nimic din desbateri, nu ştim, deci, nimic despre discuţiunile urmate.*

Intâmplarea a vrut să dăm de urma acelor procese-verbale în manuscrisul No. 1253 rom., păstrat la Academia Română [3]) şi intitulat: *Perilipsis de pe toate jurnalurile încheiate în obşteasca extraordinară adunare chiemată întru revizuirea regulamentului organic al Moldovei, cătră cari jurnaluri sunt alăturate şi toate amendamenturile primite de către E. Sa Domnul deplin împuternicitul . . . . precum şi alte hârtii atingătoare de lucrare acei adunări. In Iaşi, la anul 1831.*

* * *

Ştiut este că Adunarea extraordinară de revizie a Regulamentului organic al Moldovei s'a deschis la 8 Maiu 1831 [4]). Ea erà compusă din membrii divanului executiv şi ai divanului judiciar, din mem-

---

[1]) Vol. I, partea 2-a.

[2]) *Pământul, sătenii şi stăpânii în Moldova*, Buc. Socec, 1907, I, 409.

[3]) Pe prima foaie e scris: *din biblioteca mea dela Rotopăneşti, 1852, N. Istrati.*

[4]) *Analele parlamentare ale României*, vol. I, partea 2-a, p. 3.

brii extraordinari (înaltul cler şi boeri desemnaţi de Kisseleff) şi din deputaţii judeţelor.

In această adunare, cu totul aristrocratică, boerii de treapta întâi erau în număr covârşitor, spre marea nemulţumire a boerilor mai mărunţi cari nu lipsiseră a se plânge şi mai nainte de rolul secundar ce li se acordà în conducerea trebilor ţerii [1]).

In discursul de deschidere a Adunării — citit de N. Canta — Kisseleff făcù aluziune la acele nemulţumiri şi plângeri, arătându-şi părerea de rău că *s'au găsit oameni destul de duşmani ţării lor pentru a căutà din motive de interes personal să împiedice introducerea îmbunătăţirilor proiectate . . .* [2]).

Adunarea Moldovei, în răspunsul ei, făgădueşte că va lucrà într'un acord unanim la desăvârşirea operei de reforme.

Să examinăm, dar, ce lumină nouă aruncă manuscrisul de care ne ocupăm asupra modului cum boerimea Moldovei a întâmpinat proiectele ce i se prezintau de către guvernul provizoriu rusesc şi întru cât şi-a ţinut făgăduinţa dată de a lucrà într'un acord unanim la realizarea lor.

I.

Dacă manuscrisul în chestiune cuprinde toate jurnalele şedinţelor Adunării de revizie, el nu cuprinde, însă, şi toate amendamentele propuse. Din faptul că foi albe urmează mai multora din jurnale se poate deduce că intenţiunea celui ce a copiat manuscrisul erà de a însoţì fiecare jurnal de anexele respective, dar că timpul i-a lipsit pentru a-şi sfârşì lucrarea.

Jurnalele înşişi sunt puţin interesante, fiind extrem de laconice. Demn de însemnat este că în treacăt doar se pomeneşte în ele că s'a desbătut capitolul III din regulament, relativ la *finans*, capitol de seamă de oarece în el se cuprindeau şi nouăle dispoziţiuni privitoare la raporturile dintre proprietari şi săteni [3]), dispoziţiuni pe cari privilegiaţii din ambele principate, dar mai ales ai Moldovei, le-au primit cu atâta greutate. Este dar de regretat că asupra acestui punct atât de însemnat, manuscrisul dela Rotopăneşti nu ne permite să intrăm în mai multe amănunte.

Următorul ofis cu No. 106, al lui Kisseleff către vice-preşedintele Minciaky, ofis citit în şedinţa dela 22 Maiu (a 9-a) merită să fie

---

[1]) A. Papadopol-Calimah, în darea de seamă asupra lucrării lui Zabloţkii despre *Generalul Pavel Kisseleff*, în Analele Acad. Rom. seria II, vol. IX, p. 95.

[2]) *Analele parlamentare*, l. c., p. 75.

[3]) *Analele parlamentare*, vol. I, partea 2-a, p. 107.

reprodus în întregime pentru că arată rezistenţa opusă de boierii Moldovei reformelor ce se atingeau de privilegiile lor.

Domnul mieu,

La ştiinţa mea au agiuns că oareşcare mădulări a obştii Adunări ecstraordinare, în prilejul | debatatiei scutelnicilor, au pus înainte deosăbite ceriri asupra driturilor şi a privileghiei lor ce sânt în fiinţă, şi spre sprijinirea încredinţării lor au adus de dovadă tractaturile de Acherman şi de Andrianopoli. Fol. 59 v.

Nevoind a lăsà această pricină fără o lămurită şi hotărîtă tălmăcire, vă poftesc, d-le Viţeprezident, a face din partea mea cunoscut Adunării că scutelnicii sau privilighieţii ne putând mai mult fi în fiinţă din ciasul ce înalta Poartă au priimit ceririle curţii Rosiei de a să lipădà de havalele care însărcinà pe ţară, şi că pe de altă parte, catahrisurile ce se făcusă în multe rânduri vădite, au dat pricină după cerirea curţii Rosiei de a se slobozì hatişăriful dela anii 1802, şi că în sfârşit între | asupririle ce s'au imputat cei mai din urmă Domni (sic), adică catahrisul a desălor boerii, şi de aceasta înmulţitul număr de scutelnici şi alţi privilegheţi, au fost înfăţoşat ca cel mai vătămătoriu pentru toate treptile naţiei, care au dat pricină aşezământurilor cuprinse prin reglament căr(ui)à astăzi se face desbatere. Fol 60.

Cât pentru driturile şi privileghiile ţării, eu mă văz îndatorat de a aduce aminte celor ce au pierdut ţinerea de minte că dela închierea trattatului închiet la Cainargic, curtea Rosiei n'au încetat de a le ocrotì şi de a închiià şi alte nouă şi că în vremea ce un crunt războiu au mijlocit de a înturnà pământului acestuia ceiace el pierdusă de atâtia veacuri, nu s'ar puteà închipuì că curtea Rosiei dăramă despre o parte ceiace de altă parte dă.

Eu nu adresuesc aceste tălmăciri către cei bine cugetători, care ştiu a preţul obşteştile interesuri a ţării lor, şi cari depărtează catahrisurile ce sânt folositoare numai unui | interes rău priceput de oareşcare persoane în parte. Fol 60 v.

Eu le adresuesc către aceia cari rătăciţi prin amăgitoare îndemnuri, vin cu bună credinţă a apără şi a propune nişte acturi ce ar împiedicà îmbunătăţirile care pământul le nădăjdueşte şi de care voitori de rău să îngrozăsc.

In sfârşit, pentru a se puteà cumpănì după preţul cel adevărat apărarea catahrisurilor, de care aicea precum şi pe aiurea o samă de oameni nu să leapădă decât numai cu părere de rău, şi pentru a da nouă dovadă că curtea protectuitoare nu ciarcă şi nu doreşte decât numai folosurile cele bine cumpinite a pământului, vă poftesc . . . . . de a aduce aminte Adunării că ea au fost chemată de a înfăţoşà toate amandamenturile şi toate întocmirile ce ar socotì că pot fi folositoare la lucrările comitetului său şi că astăzi tot întru asăminea scopus o îndemn a să înpriinţa de dritul ce i s'au dat | şi a căria înţălepţiune fără îndoială că nu va face decât o bună întrebuinţare. Fol 61.

*

Pentru mai lămurită înţelegere a acestui ofis, reamintim că încă în *enstrucţiile ce au primit comitetul din Bucureşti al Reglementului amândoror Prinţipaturilor dela Ministeria Rosienească în anul 1829* [1] se spuneà [2] *cât pentru scutelnici, poslujnici, brăslaşi şi slugi lipiţi către slujba boierilor, că împărăteasca Curte nu primeşte nici de cum soco-*

[1]) *Analele parlamentare,* vol. I, partea 2-a, p. 18.

[2]) Ibid p. 30.

țința revărsată de către cei mai mulți interesați, dar goală de toată dovada, cum că adică acest privileghiu dintru început ar fi fost dat ca o compansasiune . . . dată evgheniei în locul slobozirii țăranilor vecini [1]).

Chestiunea desființării scutelnicilor și aceea a raporturilor dintre proprietari și lucrătorii de pământ erau cele ce mai cu greu puteau fi primite de privilegiați. In lipsă de alte mijloace, spre a puteà zădărnicì reformele propuse, deputații s'au gândit la sistemul practicat și în parlamentarismul modern, de a lipsì dela ședințe. In ședința dela 23 Maiu, când trebuià să se urmeze cu cercetarea capitalului III despre *finans*, nu s'au adunat decât 34 de mădulare, așa că ședința a trebuit fi suspendată.

In ședința următoare, care are loc abià la 27 Maiu, deșì nu sunt prezenți decât 32 deputați, Minciaky dă citire ofisului cu No. 107, din 23 Maiu al lui Kisseleff, *prin care se face cunoscut adunării nemulțumirea ce aŭ pricinuit ecselenței sale neurmarea a unora din mădulare întru neîndeplinirea datoriilor | lor, din care siasa din 23 Mai n'au putut a fi complet și totdeodată închipuirea și îndemnarea pentru vremea viitoare spre curmarea unor asăminea urmări.*

După citirea acestui ofis *s'au așteptat până la amiază-zi venirea mădularilor lipsă spre a să puteà îndeplini no. și văzând că nu s'au înfățoșat nici unul, Domnul Vițiprezident au slobozit a să înprăștiè și acele ce s'au aflat față.* (fol. 65 *v.*).

Atât n'a fost de ajuns; în ședința dela 30 Maiu se comunică adunării ordinul primit de vice-președintele Mircovici dela Kisseleff de a pedepsì cu închisoare la o mânăstire, *până ce se va isprăvi toată revizia reglementului*, pe deputatul Gh. Cuza *care cu obrăznicie s'au depărtat din oraș fără a-și lua, în aceasta, voe.*

II.

Am spus că jurnalele cuprinse în manuscrisul de care ne ocupăm nu pomenesc decât în treacăt de votarea capitolului III din regulament, despre *finans*, care conțineà și dispozițiunile privitoare la raporturile dintre proprietari și lucrătorii de pământ. Cu câtă neplăcere au primit proprietarii moldoveni aceste dispozițiuni se vede din nevoia simțită de Kisseleff de a adresà vicepreședintelui divanului moldovenesc următorul ofis cu No. 109 din 23 Maiu, care s'a citit în ședința adunării de revizie dela 31 Maiu (a 14-a). In acest ofis, Kisseleff pe deoparte dă de pildă atitudinea adunării muntene, iar pe dealta lasă proprietarilor moldoveni, pentru vremea domniilor pământene ce vor urmà ocupațiunii rusești, speranța *unii sporiri în folosul lor.*

[1]) Anal. parl. I, 2 p. 30.

Domnul mieu,

Seanța moldovenească a înadins comitetului chiemată fiind de a trece în organicescul reglament îndreptările ministeriale din 27 Noemvrie a trecutului an [1]) și de a ținti tot odată a sa luare aminte asupra unor amandamenturi atingătoare de alte deosăbite legiuiri reglamentaricești, eu am aflat din raportul ce de curând mi s'au înfățoșat și pe care cu cinste îl alăturez ec[scelenței] voastre că dumnealor m:dulările aceștii săanță n'au socotit de cuviință a primi unile din îndreptările și din amandamenturile pomenite, ci încă au sporit câtevà alte din nou legiuiri ce li s'au părut folositoare. Eu, fără a mă adâncà mai mult în pricină, mă văd îndatorit, ... de a vă pofti ca să împărtășiți extraordinarii adunări de revizie atât lucrarea secții moldovenești a reglimentului cât și aman|damenturile pomenite, din care unele au fost de cătră mine înfățoșate, iară altile propusă și priimite de cătră ecstraordinara adunare a Valahiei, pentru că adunarea moldovenească pliroforisindu-să de cuprinderea lor, să poată a le priimi sau bà, sau a le priface precum starea locului și obștescul interes al pământului ar cere. Fol. 71 v. Fol. 72.

Dară o pricină care mai ales trebue adânc luată în băgare de samă de cătră acea adunare de revizie, este fără sminteală driturile și îndatoririle cele de âmbe părțile .a proprietarului de moșie și a lăcuitorilor lucrători de pământ. Pentru aciasta eu nu aș puteà îndestul a vă îndemnà, Domnule, ca să deștepți toată luarea aminte a adunării asupra aceștii însămnătoare materii și asupra deosăbitelor proecturi atingătoară de aciasta, care veți avé prilej a i le împărtăși | pentru ca pătrunzându-să de mărirea pricinii și luând în adâncă luare aminte plecare de acum a duhurilor, să poată întru a sa ințălepciune să să mărginească în niște așezământuri cuviincioasă de a da lăcuitorilor o dovadă precum am zice în ființă de ușurarea ce le sigurisăsc așăzământurile aceste nouă și în această parte a datoriilor lor și prin legiuiri cumpănite cu ințelepciune să poată depărtà pentru totdeauna pără și părere unor turburări și nenorociri, pe care o stare cam nedreaptă și silnicită fără îndoială n'ar lipsi de a nu le odrăsli pe vremea viitoare. Fol. 72 v.

Așà dară, adunare aciasta luând în vremea de față măsuri pe care dreptatea și ințălepciunea le-ar binecuvânta, va lăsà a să păstrà pentru vremea viitoare putința unei sporiri în folosul proprietarilor și punereà ei în lucrare o va lăsà domnului viitoriu, carele împreună cu obșteasca adunare să va în|deletnici de a o aduce în isprava aceștii alcătuiri fără vreo clătinire și după măsura fericirii ce pământul ar îndemnà înființarea lor. Fol. 73.

Impărtășind extraordinarii obștești adunării de revizie aceste deosăbite puneri înainte, veți binevoi, ... , a o înștiință că prin aciastă împărtășire scopusul meu au fost numai de a împlini o datorie ce poziția mea cătră dânsa mă îndeamnă a face, dară pe de altă parte cu desăvârșire a ei datorie este de a cumpăni priințele și toată necuviințele lipite cătră această pricină și de a-și face hotărîrile ei potrivite cu aceasta.

Tot în ședința dela 31 Maiu s'a comunicat Adunării că din ordinul lui Kisseleff completul adunării va fi, pentru ședințele următoare, *de 28 mădulari adecă de unul mai mult peste giumătate a 54, totul număr.*

Opoziția la reforme nu se manifestà numai în ședințele Adunării

[1]) Lipsesc din manuscris.

dar şi în diferitele comisiuni pentru alcătuirea deosebitelor proiecte de regulamente, prin trăgăneala lucrărilor. Kisseleff e nevoit să deà la 3 August un ofis sub No. 145, care se citeşte în şedinţa dela 13 August şi în care preşedintele plenipotenţiar declară că *pune răspundere asupra mădularilor acelor comisii pentru toată întârzierea.*

III

Interesante mai sunt şi desbaterile ce s'au urmat cu privire la pedeapsa cu moarte de care se ocupà art. 355 de sub capitolul VIII al Regulamentului.

In ofisul cu No. 149, dat din Bucureşti la 17 August 1831, Kisseleff se rosteà astfel în această privinţă: *Nu poate cineva a tăgăduì că întro pricină atât de însămnătoare precum este oborîrea pedepsii de moarte (pricină trataristă dar încă nehotarîtă prin ţările cele mai politicite a Europii) nu să cuvine a păşì cu cea mai mare luare aminte. Aşa dară socotesc de cuviinţă a propune alcătuirile următoare care, fără a jignì fiinţa pedepsii de moarte, vă păstrà într'un chip lămurit disfiinţarea schingiurilor şi a torturilor adecă a muncilor şi a ciuntirii.*

Cât priveşte însăş pedeapsa cu moarte, Kisseleff se rosteà în pomenitele *alcătuiri* că *întrebuinţarea ei se va legiuì prin condica criminalicească, atuncea când cercetarea aceştii condice să va face de către obştească | obicinuită adunare. Până atunci dritul Domnului, de a uşurà pedepsăle ar puteà fi destul de a depărtà întrebuinţarea pedepsei de moarte la toate întâmplările acele ce neapărat nu o ar cere.* (Fol. 156 şi 156 v.)

Bine înţeles, aceste propuneri ale deplin împuternicitului se primesc de Adunare, şi anume în şedinţa dela 20 August.

Tot cu prilejul discuţiunei capitolului VIII din Regulament, relativ la orânduiala judecătorească, se propuseră în adunare amendamente [1]) privitoare la alcătuirea înaltului divan (art. 362 şi 363) ţintind a reduce din puterea judecătorească a Domnului şi a asigurà neatârnarea judecătorilor. In pomenitul ofis cu No. 149, Kisseleff înlătură amendamentele tocmai fiindcă ţintesc *a da într'o laturi puterea Domnului care n'ar mai aveà nici o împărtăşire în pricinele judecătoreşti şi s'ar aduce la sângura dregătorie unui vornic de aprozi.*

Şi Kisseleff adaogă: *Orcare ar fi catahrisurile cari au urmat din amestecarea puterii ocârmuitoare cu cea judecătorească, eu soco-*

[1]) Lipsesc din manuscris. Ne putem, însă, face o închipuire de ce va fi fost cuprinsul lor, citind *Socotinţele* lui C. Conachi asupra dispoziţiunilor din instrucţiunile dela Petersburg, privitoare la *giudecători* (*Analele parlamentare*, vol. I, partea 2-a, p. 52).

tesc că într'o ţară atât de puţin înaintată pe calea politicirii, norodul are încă în şăful lui cel înalt, la pricinile judecătoreşti, o încredinţare mai multă.

Cât priveşte neatârnarea judecătorilor, Kisseleff socoteşte că *nu s'ar puteà aşăzà decât atuncea când judecătorii rânduiţi pe viaţă ar alcătuì un trup deosăbit şi recomendiut de către însăş luminarea lor, în vremea când tot atuncea şi dreapta judecată a obştiei norodului luminat prin ispită ar puteà fi o închizăşluire temelnică a nemustrării cugetului judecătorilor. Până atuncea,* zice Kisseleff, *înrăurirea Domnului la pricinele judecătoreşti ar trebuì.... păstrată, însă ea va fi mărginită întru puterea unăi curţi de casasion ..... care nu va cercetà decât cea cu amăruntul urmare a formulilor, fără a se atinge de pricină.* (fol. 156 v.).

Nici cu acest ofis nu perde Kisseleff prilejul de a se plânge de îndărătnicia Adunării de revizie a Moldovei. *Nu voi închiià, Domnule,* sfârşeşte deplin împuternicitul, *fără a nu-ţi vorovì asupra acelor ce cu amăruntul aţi bine-voit a-mi împărtăşi pentru caractirul desbaterilor.... Cu scârbă sunt datoriu a înţălege că să află între mădulările acei adunări oameni îndestul de orbiţi de duhul împărecherilor şi de particularnicul lor interes, spre a să folosi de toate prilejurile care ar putea împiedica întimeierea aşăzământurilor acestor nouă.*

In consecinţă, Kisseleff autoriză pe vice-preşedinte să treacă înainte în cazul când, după trei şedinţe, nu s'ar sfârşì desbaterile asupra unei chestiuni.

Capitolul III despre *finans* şi capitolul VIII pentru rânduiala judecătorească se votează în fine, în întregime, la 26 Septemvrie, în a 51-a şedinţă! Căzuse opoziţia, dar... după câte ofise şi câte straşnice intervenţii ale lui Kisseleff!

IV.

Sfârşim această spicuire din manuscris cu jalba pe care Jidovii din Moldova au adresat-o adunării de revizie a Moldovei, jalbă până acum necunoscută [1]).

Jidovii cer mai întâi să nu fie lipsiţi de *privilegiul ce au avut mai înainte de a putea luà în posăsii moşii boereşti, pentru că cunoscut este că cu cât mai mulţi sânt muşterei, cu atâta mai mult să sue preţul şi folosul moşiilor.*

Fără a discutà aci principiul economic la care se referau peti-

[1]) In Verax, *La Roumanie et les Juifs*, Buc. 1903, p. 75, e publicată o altă petiţie a Jidovilor, către guvernul provizoriu, la 24 Ianuarie 1833.

ţionarii, vom spune numai că acea cerere a lor a fost respinsă, revenindu-se la dispoziţiunile lui Alexandru Vodă Moruzi, dela 1804 [1]).

Li s'a îngăduit, din contră, *ca la căsăpiile după obiceiul vechiu* să fie şi ei *împărtăşiţi de a putea lua carne cu aseminea preţ ca şi alt norod;* ca la velniţele din Moldova să poată lucra şi ei.

Li s'a respins însă cererea ca *la darile la care să supune norodul* să fie și ei puşi *fără obijduire după analogia stării fieşte căruia.* Sistemul de impunere la care au fost supuşi, nu avem a-l examina aci.

In fine s'a primit ca, *de să va aşeza vre-un institut pentru cultura norodului,* Jidovii să fie și ei *împărtăşiţi din binele obştesc ce izvorăşte din asăminea instituturi.*

La sfârşitul jălbii lor, Jidovii se mai rugau să fie scăpaţi de *jidovul Şaim, hahambaşa în Moldova, care strânge venituri dela naţia jidovească... supt această amăgire că lui i s'ar cădea ca unui rabin a religiei noastre.*

Acel Şaim fusese întărit hahambaşa prin hrisoave obţinute *prin ruşfeturile ce au dat pre tot anul cămăraşului Domnilor;* în consecinţă mergea *cu Arnăuţi prin târgurile toate* de strângeà venituri, *puind pe prostime nişte rânduali de pravile ca un Domn,* iar Jidovii fiind *închinaţi la cămăraş* nu cutezau a se împotrivì.

Veniturile adunate, *el singur le cheltueşte* şi fiind şi fără *nici un fel de ştiinţă* bieţii oameni trebue să-şi plătească *alţi rabini şi prăvilaşi* cari să-i *îndrepteze* după religia lor, aşa că hăhămia lui Şaim *este de prisos.* Cer, dar, Jidovii ca hăhămia să se desfiinţeze cu totul şi veniturile de cari se bucura *să fie spre ajutorul celor săraci.*

Ultima dorinţă a petiţionarilor era ca rabinul *să fie împuternicit a judeca pe naţia jidovească în pricinele ce va avea unul cu altul,* iar dacă una din părţi nu s'ar supune sentinţei, stăpânirea să dea ajutor pentru executarea ei.

* * *

Ştiut este că proiectul de regulament prezintat adunării de revizie fusese alcătuit la Petersburg, supus apoi unei comisiuni de boeri munteni şi moldoveni şi revizuit în urmă, din nou, în cancelaria lui Nesselrode.

Erà dar firesc ca deputaţii Moldovei să nu primească cu prea mult entuziasm reforma impusă de străini, dar aristrocraţii din adunare vedeau mai ales cu ochi răi acea reformă, pentrucă se atingeà de multe din privilegiile lor. In rezistenţa ce au opus-o, boerii Mol-

[1]) Ibid., p. 70 şi 73.

dovei au fost nu puţin susţinuţi de Austria, pe care influenţa tot crescândă a Rusiei în Principate începuse a o nelinişti. Opoziţiunea s'a îndreptat mai ales contra părţii din regulament, privitoare la raporturile dintre proprietari şi săteni, cu toate încercările lui Kisseleff de a linişti spiritele boerilor, afirmând, încă din ziua deschiderii adunării de revizie, că prin măsuri înţelepte plugarii au fost puşi la adăpost de orce vexaţiuni, fără a se pierde din vedere nici interesele clasei boereşti, nici avantagiile proprietarilor funciari şi ale economiei lor rurale.

Kisseleff prevăzuse că opoziţiunea boerilor Moldovei va fi serioasă şi tocmai de aceia convocase mai întâi adunarea de revizie a Ţării Româneşti, pentru ca activitatea acestei adunări, care era compusă dintr'o aristrocraţie mai puţin turbulentă, să slujească de pildă adunării vecine. Cu toate acestea, pe când Adunarea munteană a sfârşit revizuirea regulamentului în abià 32 şedinţe, lucrând dela 24 Fevruarie la 29 Aprilie, Adunării Moldovei i-au trebuit 64 sedinţe, între 8 Maiu şi 3 Noemvrie.

I. C. FILITTI.

LEGĂTURILE DE VASALITATE

DINTRE

PRINCIPATELE ROMÂNE ŞI IMPERIUL OTOMAN.

Pentru o înţelegere mai lesne a chestiunii în întregime, rezumăm dela început cuprinsul ei, enunţând că legăturile politice dintre Români şi Turci au trecut prin două faze normale şi printr'un regim excepţional, cel din epoca Fanarioţilor.

In prima fază, ele se resimt printr'o înţelegere tăinuită între Domni şi Sultani, ce ese la iveală din când în când, ca fapt, sub forma unei alianţe militare — confederatio — în decursul vremii de transiţie dela suzeranitatea ungară şi polonă, respectiv, asupra ţerilor române, până la cea musulmană asupra aceloraşi State.

Aceasta, a doua fază, suzeranitatea propriu zis a Imperiului otoman asupra ţerilor române, se caracterizează prin darea unui tribut din partea Statului vasal—haraciul—şi prin recunoaşterea Domnului, ales de boeri, de către şeful Statului senior — investitura din partea Sultanului. In sfârşit, regimul cu totul excepţional din epoca Fanarioţilor se abate dela normele vasalităţii prin mărirea şi neregularitatea dării haraciului, prin numirea deadreptul a Domnilor şi prin violarea integrităţii teritoriului, cu toate că aşa numitele tractate dintre Români şi Turci spun că Sultanii s'ar fi legat dintru început să ne păzească ţerile neatinse. Asemenea clauze însă nu s'au hotărît niciodată, întrucât legăturile erau între Domn şi Sultan, şi Turcii apărau domnia iar nici decum ţara. Aceasta erà în grija Domnului. Cât despre tractatele noastre cu Inalta Poartă atribuite lui Bogdan, fiul lui Ştefan cel Mare, în Moldova, lui Mircea, Vlad sau Laiot, în Ţara-Românească, atât prin cuprins cât şi ca formă unilaterală, ele sunt apocrife şi ilustrează numai în scris dorinţa şi frământările boerilor din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, toate tălmăcindu-se printr'o singură vorbă: „avtonomia" cum spuneà Chesarie episcopul Râmnicului, sau „autonomia", cuvânt ce răsună solemn şi în Divanele ad-hoc din 1857 (Punctul 1). Toate tractatele cunoscute şi câte se vor mai aflà prin Arhivele boerilor nu privesc decât regimul excepţional din epoca Fanarioţilor, şi nici n'ar aveà altă noimă.

De altmintrelea, chiar iluzia autonomiei făceà pe Chesarie episcopul Râmnicului să mărturisească drept că abià în zilele lui Alexandru Ipsilante, după primirea hatişerifului din 1774, „s'au învrednicit — zice Chesarie — ţara a câştigà *în scris* dela prea puternica Impărăţie aşezământuri pentru a sa oblăduire[1])". Şi în etuziasmul lui nemărginit, Episcopul retor şi diplomat asemănà ţara cu pasărea finix, care „cu ale sale aripi aprinzând foc, se aprinde şi arde pre sineşi, şi făcându-se cu totul cenuşe, iarăş din pulberea cenuşii să naşte şi creşte". Nu se opreà apoi să spue că „fără nici o sfială" el poate numì „epohì al patrule" veacul lui Ipsilante, socotind: întâiu, epoca stăpânirii romane în Dacia; epoca a doua, neatârnarea, dela Radu Negru Vodă până la Laiot Basarab; epoca a treia, iarăş supunere, la Turci, din ce în ce mai rău, dela Laiot până în vremea lui Ipsilante, când scriitorul crede că începe epoca a patra. Fără îndoială că Chesarie citise pe Bossuet şi alte cărţi de filosofie, dar opinia lui erà curentă şi se răspândeà prin cărţile bisericeşti, însoţite de frumoasele lui predoslovii. De acì, din precuvântările Mineilor tipărite de Chesarie şi reproduse în clasica „Bibliografie românească veche" a Academiei Române, o culegem şi noi, analizând-o, căci ea păstrează, într'un text tipărit, atât vechea tradiţie despre începutul domniei în Ţara-Românească cât şi amintirea vie că suzeranitatea Sultanilor a început în anul 1454, cu o preciziune uimitoare.

Aşà dar Chesarie, după ce aminteşte despre stăpânirea râmlenească în Dacia, luându-se după mărturiile scriitorilor bizantini, trece peste evul mediu, întunecos din lipsa isvoarelor de informaţie, şi ajunge la înfiinţarea Principatului, pe care-l consideră ca o continuitate a vieţii de Stat roman, scriind: „Intru această supunere râmlenească s'a oblăduit până la Radu Vodă Negrul leat 1080 sau, după alţi istorici, *1313*". Urmează cunoscuta tradiţie, mai curată după cât se pare, despre începutul domniei: „De atunci Banul Craiovei supunându-se lui Radu Vodă şi un trup făcându-se (până acì vechia tradiţie, de acì înainte amplificarea scriitorului) tot Principatul Ţării-Româneşti să oblăduià cu formă de *avtonomie* de despotism (= monarhic) şi de alegere la diadohie a domniei între fiii şi rudele Domnului, sau după întâmplare între boiari, cu sfat şi priminţă de obşte a clirosului şi a boiarilor".

Apoi, se înţelege, fără să explice supunerea Domnului, vestitul Chesarie continuă:

„Această formă (autonomă) s'au urmat până la Laiot Basaraba Domnul, leat *1454*. La aceasta s'au supus ţara strălucitoarei şi preà puternicii Porţi, plătind dajde şi oblăduindu-să cu privileghiurile sale."

[1]) Bianu şi Hodoş, Bibliografia românească veche, II, 236.

Cu toată supunerea Domnului totuş, spune episcopul, acea „oblăduire la multe domnii s'au păzit şi ţara s'au mulţumit.“ Şi isprăveşte tabloul: „Iară dela o vréme în multe reformi s'au schimbat şi de la Costandin Vodă Brâncoveanul cu totul s'au prefăcut, precum iaste de toţi ştiut. . . . .“ [1]).

Despre rolul politic al Episcopului de Râmnic, cel ce a scris aceste rânduri, se ştie că a fost însemnat, căci el a luat parte in toate mişcările politice din timpul său, însoţind pe boeri în plângerile lor pornite din inimă sau din dorinţa de a se face Domni. Destul numai că opinia împărtăşită de Chesarie este autorizată, am puteà spune oficială şi adevărată.

Confirmarea acestei opinii, se află chiar în primul act scris, primit dela Inalta Poartă şi la care se referà Chesarie, când vorbeà de privileghii, adică în hatişeriful dat de Sultan după pacea dela Cuciuc Cainargi, în 1774. Acest act nu e decât un ecou al plângerilor din ţară către Inalta Poartă, ceeace se şi inserează în hatişerif, spunându-se că s'au primit „două mahzaruri“ din partea „Mitropolitului, Episcopilor, Arhimandriţilor, Igumenilor şi a tuturor Boiarilor“, etc., ce s'au adus la împărătescul prag de doi boiari, „făcându-se cunoscut coprinderile lor, şi anaforalele, şi cererile şi rugăciunile.„

Iar în act, după ce se recunoaşte că „dela o vreme încoace numitele ţeri, (Moldova şi Valahia) să pustiià şi să prăpădià“, din pricinile „celor grabnice şi dese şi preste obiceiu schimbării de domn“, Sultanul făgădueşte că „se va face silinţă totdeauna din partea împărăţiei mele şi a Vizirilor şi a vechililor mei pentru linişte, odihna, neturburarea şi deusebirile ce le aveţi în *vremea* cea dreaptă a *marelui nostru strămoş*, cel ce lăcueşte în raiu, Sultan *Mehmet* împărat.“

Cităm acest pasagiu de pe traducere românească tipărită îndată după primirea hatişerifului, şi în care tălmăcire s'a transcris numele „Mahomet“ prin „Mehmet“, formă pe care o întâlnim în cronicele slavo-române pentru numele cuceritorului Ţarigradului:

Вь лѣтѡ ,ѕцѯа (6961=1453) прїатъ царь мехмедь бегъ цариградь [2]), adică: „în anul 6961=1453 a luat împăratul Mehmet-beg Ţărigradul“.

I.

Numele Sultanului Mahomed, din hatişeriful de mai sus, data închinării, anul 1454, din vechea chronografie a ţerii [3]), ca şi faptul în întregime —suzeranitatea otomană—se atestă prin următoarele ştiri contimporane:

[1]) Mineiu pe Ianuarie, 1779, cf. Bianu şi Hodoş, op. cit. II. 236.

[2]) Cronica serbomoldovenească, în Cronice inedite . . . . .publ. de I. Bogdan, Bucureşti 1895, pag. 95.

[3]) «...ὁ δὲ χρονογράφος περιέχει, ὅτι ὁ Λαγιώτας Μπεσαράβας (τοῦ ὁποίου ἡ ἡγεμονία ἤρξατο ἐν ἔτει 1454) ὑπέταξε τὸν τόπον εἰς τοὺς 'Οθωμανούς». (Nicolae Lazăr, Περιγραφὴ τῆς Βλαχίας. Bucureşti, 1789. pag, 29).

După informaţiunile Polonilor neliniştiţi de avântul noului vrăjmaş, închinarea ţerilor noastre se rânduise îndată după cucerirea Constantinopolei şi s'a întâmplat în primăvara anului 1454, odată cu năvălirea Turcilor în ţară. Fiind caracteristice, le reproducem pe aceste informaţiuni în latineşte:

La 10 Septemvrie 1453, Cardinalul din Cracovia scrià lui Aeneas Sylvius că Sultanul cereà Domnului din Moldova, până atunci feodal al Regelui Polon, să i se supună lui, dându-i tribut: „Jam magnam partem Europae, jam Graeciae imperium Turcus occupavit, jam et a vaivoda Moldaviae, pheodali regni nostri Poloniae, caeterisque principibus *gravia tributa requirit* [1])".

In primăvara viitoare, precis în anul *1454*, un sol al Regelui Casimir spuneà la Ratisbona că Sultanul a şi supus amândouă ţerile române, instituind un fel de bir pe fiecare cap de om, simulând, se înţelege, prin aceasta, rescumpărarea lor prin bani: „Jam Valachiam Moldaviamque terras regni Poloniae Turcus juris sui fecit. Jam *vectigal* illi *annuum* praestatur et capite censos omnes illarum regionum accolas *constituit* [2])".

Din aceleaşi isvoare mai culegem încă un fapt necunoscut până acum şi anume vestea că Turcii ar fi năvălit în ţară la 1454: „Valachiam, Moldaviamque regni Poloniae terras *invadens* sui juris effecit. Jam regiones illae vectigal Turco praestare coguntur [3]). Alte amănunte nu ni se dau, totuş faptul se pare că s'a întâmplat aşà, cum se spune, de vreme ce în ajunul anului 1454, către sfârşitul lui 1453, Ion Corvin de Huniedora, eroul creştin din acea epocă şi apărătorul de neam românesc al Ungariei, spune că a încheiat cu Domnul Munteniei o „pacem bonam et optimam"; iar acesta, Vladislav Voevod, scrià Braşovenilor să-i trimeată arme pentru Chilia, pe seama lui Ion Corvin, însă „caute et secrete" „propter metum Turcorum" [4]).

Pe la începutul anului 1454, un „Vlad Transalpinarum partium vaivoda", se află în Ungaria pe lângă Ion Corvin [5]). Nu putem distinge dacă acest voevod e Vladislav, Vlad Ţepeş sau alt pretendent, prezenţa lui însă pe lângă Ion Corvin în ajunul răsboiului dela Belgrad, e totuş destul de semnificativă, indicând o epocă foarte turbure.

Rapoartele lui Ion Corvin despre izbânda din Serbia nu amintesc

---

[1]) Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia, Tom. II, pars posterior, pag. 320.

[2]) Ibidem, pag, 151.

[3]) Ibidem, p. 153.

[4]) Document, copie la Academie.

[5]) Katona, Historia regum Hungariae, XIII, pag. 948.

nici un cuvânt despre Domnul Munteniei, care fără îndoială participase la această luptă, precum vom dovedì mai jos.

Izbânda lui Ion Corvin n'a folosit însă nici Polonilor, cari n'au cutezat să-şi iea asupră-le apărarea Moldovei, pretextând că sunt încurcaţi în răsboae, şi nici Ungurilor al căror rege, Ludovic IV, condamnă politica personală a lui Corvin, plângându-se la 1457, că el „pre voevozii noştrii ai Valahiei şi ai Moldovei, cari nouă şi crăiimii noastre — spune regele — ni-au fost credincioşi, pre unii i-au omorît pre alţii i-au mazilit şi au pus pre alţii în locul lor, ca să-i fie lui obligaţi“ [1]). Din spusa regelui se invederează în mod oficial că la 1457 şi Ungurii regretau ruperea legăturilor seculare cu Principatele române.

Dacă deschidem cronicile polone (Cromer), vechile cronici moldoveneşti şi urmărim un studiu apărut de curând despre capitulaţiile Moldovei cu Poarta Otomană [2]), în perfectă concordanţă, aflăm că Moldovenii au început să plătească bir Turcilor din zilele lui Petru Aron, 1455--6. Tot în această vreme, la 1454, după Letopiseţ, a închinat şi Laiot Muntenia la Turci, ceeace se confirmă şi prin alte isvoare:

Pentru Ţara Românească, în această privinţă, mărturia internă cea mai vrednică de luat în seamă este un pios ecou lapidar, ce se răsfrânge dintr'un mormânt dela Mânăstirea Dealului:

„† A răposat Iw. Vladislav voevod în anul 6963 (=1455) luna August în 22-a zi. Şi s'a făcut această piatră în zilele lui Iw. Neagoe Voevod; au făcut-o Barbul banul şi Pârvul vornicul şi cu fraţii lor, fii lui Neagoe din Craiova, căci şi Vladislav Voevod i-a făcut boeri“ [3]).

Acesta e Vladislav Voevod „ot Cosova“, supranumit aşà din cauză că luptase, la 1455, în Serbia, unde probabil a căzut în răsboiu şi de unde oasele lui au fost aduse, după vre-o 60 de ani, la M-rea Dealului, de către aceiaşi boeri cari aduseră moaştele Sf. Grigorie Decapolitul la M-rea Bistriţa. Lui i s'a zis prin pomelnice că era de neam sârb, tocmai spre a se tălmăcì prea larg cuvintele „ot Cosova“ din acte. Intr'un document din 6 Maiu 1492 (=7000) [4]), Vlad Călugărul întăreşte o cumpărătoare, pentru a cărei paşnică posesie se spune că „a dobândit-o Dan Oteşanul încà în zilele lui Vladislav Voevod ot Cosova“, precum au mărturisit 12 boeri că în adevăr „a dobândit-o Dan Oteşanul dela Vladislav Voevod“. Şi din coprinsul acestui act, se înţelege că Vladislav dăruià moşii, în vederea unui serviciu militar, vitejilor pe

[1]) Şincai, Cronica II p. 42.

[2]) Const. Giurescu, Capitulaţiunile Moldovei . . . 1908.

[3]) Traducere şi original slov. la St. Nicolaescu, Documente slavo-române, pag. 325.

[4]) Carte slovenească, scrisă pe pergament, în Bibl. Acad. Rom. 10/XL. Comunicată şi rezumată de d-l St. Nicolaescu.

cari îi făceà boeri. La 1492 oasele lui Vladislav nu se ridicaseră încă din câmpul de luptă şi de aceea în document se spune „ot Cosova", indicându-se mormântul lui din Serbia. Nu putem precizà dacă „Vladislav ot Cosova" este tot-una cu voevodul ucis sau mazilit de Ion Corvin, după mărturia regelui Ungariei din 1457, ori omorît în Serbia din ură sau fanatism pe motiv că el închinase ţara la Turci. Numele lui însă, prin formele populare sârbeşti, ne dovedeşte că un „Vladislav voevod" alias „*Leaotu*" sau „Laiot" a recunoscut suzeranitatea otomană. In adevăr, atât forma „Leaotu" din secolul al XVII-lea, transcrisă de Cantacuzino din „Letopiseţ", cât şi transcrierea grecească „Λαγιώτας", tipărită la 1789 (vezi mai sus), amândouă se recunosc în letopiseţele sârbeşti ca nume popular în loc de Vladislav, ceeace, incidental, ar dovedì că cel mai vechiu letopiseţ al Ţerii Româneşti s'a scris în limba sârbească.

Iată aceste forme populare sârbeşti, pentru numele însuş voevodului nostru Vladislav I, dintr'o cronică transcrisă în secolul al XVII-lea [1]):

1) *Vlad:* „Şi ceru Vlad voevod ajutor dela regele Ungariei Ludovic să-i libereze dela închisoare pe Stratimir..."

2) *Vlahotă:* „Şi după eliberare, l-a chemat pe el (pe Stratimir) Vlahotă voevodul Vlaho-Transalpinul" (Влахота...).

3) *Lacotă:* „Şi după aceia trimise (Ştefan Duşan) oaste în ţara Vlahiei Transalpine la Lacotă Voevodul" (Лакоте Воеводи).

4) *Laotă:* Uroş cel tînăr iea de soţie pe Elena (?) „fica lui Laotă voevodul român" (Vlaho-Transalpinul) [Лаwте воеводе влашкогь (Влахозапланинскаго] [2]).

Să se compare „Laotă" din cronica sârbească cu „Leaotu" din letopiseţul nostru; „culmea Leaota" din judeţul Muscel cu numele de familie „Leau" (Govora, Vâlcea), spre a se recunoaşte că *ta, tu* e un articol slav păstrat în toponimice (Adâncata), perdut în patronimice.

Notăm că lui Laiot i s'a zis şi „Lion" (vezi mai jos).

Rămâne să tratăm în partea a doua a acestui studiu, despre vechile opiniuni şi despre începutul relaţiunilor politice dintre Români şi Turci.

II.

Se ştie că după Vladislav, fiul lui Dan II, a urmat la domnie Vlad Ţepeş, căruia Mahomed II, la 1461—2, îi cereà 500 de copii şi tributul de 10.000 de galbeni, deci suplimentul unui act împlinit mai nainte, pentru care Domnul răspunde că banii îi dă, dar copii nu, şi răsboiul începù.

Faptul acesta din 1461—62, printr'un anacronism explicabil, se

[1]) Publicată în Glasnik, Belgrad, t. XXI.
[2]) Comunicate şi traduse de d. St. Nicolaescu.

leagă de numele lui Mircea cel Mare, grație contopirii neisbutite a două isvoare bizantine cu totul diferite: Se scrie dar în Anonimul românesc utilizat de Şincai [1]): „Mircea Vodă leat 1383—1400. Acest Domn au închinat întâiu (Ţara Românească) la Turci cu haraciu, ca să deà pe an 3000 de bani roşii. După aceasta cerând Turcii dela el să înalțe haraciu şi să deà şi robi 500 de prunci pe an, au deschis răsboiu cu Turcii şi, bătându-se la Rovine în jud. Ialomiţa cu însuş Impăratul Amurat II, au biruit pre Turci şi i-au gonit până la otarul Odriului".

In aceste câteva rânduri din Anonimul românesc recunoaştem întâiu o relațiune a lui Gheorghe Phrantzes, după care Mircea într'adevăr închee pace cu Turcii şi se învoeşte să-le deà un peşcheş: «ὕστερον εἰς συμβάσεις ἐλθόντες τέλος ἔταξεν ὁ Μίλτζας διδόναι αὐτῷ καὶ εἰρήνευσαν» [2]).

Răsboiul însă atribuit lui Mircea, după încheerea păcii cu Baezid, şi încă purtat cu Amurat II, pentrucă acesta i-ar fi pretins, pe lângă tributul anual, 500 de copii, e transpunerea evenimentului din 1461—62, relatat de scriitorul bizantin Ducas, şi când Sultanul Mahomet II, nu Amurat II, ceruse într'adevăr lui Vlad Ţepeş să vie să primească investitura dela Sultan, aducându-i tributul anual şi 500 de copii: «Ἔχων καὶ φέρων σὺν ἀυτῷ παῖδας φ' (=500) καὶ τὸ κατ' ἔτος διδόμενον τέλος ἤγουν χρυσίνους χιλιάδας δέκα [3]). In sfârşit, numele cetăţii Andrianopol, Odriu, către care spune Anonimul românesc că s'a retras Amurat II, ne arată tot pe Mahomed II, care în iarna anului 1461—62, petreceà la Andrianopol. Cât despre lupta dela Rovine pe Ialomiţa, ea nu s'ar puteà explicà decât printr'un atac isbutit al lui Vlad Ţepeş. (Mircea avusese lupta la Rovine lângă Craiova).

Intrebarea ce rezultă din aceste constatări ar fi să explicăm cum s'a făcut această transpunere?

Dacă comparăm cele două isvoare bizantine, observăm că Phrantzes dă numele Domnului Μίλτζας, adică Mircea, pe când Ducas spune numai că «In anul dela plăsmuirea lumii 6970 (1461—2), Mahomet II a poruncit voevodului Valahiei prin solul său să meargă la el, să-i facă cinstea obişnuită, să-i aducă 500 de prunci şi tributul de 10.000 galbeni pe an, etc.» Uşor i-a fost anonimului să creadă că voevodul din 1461—2, e Mircea şi că, în loc de Mahomet II, trebue pus Amurat II, ceeace a şi făcut, judecând, poate, că textul scriitorului bizantin e foarte curios ca nume, de oarece el mai spune: «Valahul întru aceea a poruncit supuşilor săi de s'au retras la locuri strâmpte şi în păduri; şi arzând ţarinile, dobitoacele le-au mânat la munţi spre Huni şi Alani: «ἐν τοῖς ἐνδοτέροις ἐλασάς ὁρίοις τοῖς πρὸς

[1]) Cronica I, 556.
[2]) Phrantzes I, cap. XXXI.
[3]) Ducas, cap. 45.

'Αλανούς καὶ Οὔννους». Fără îndoială că prin Alani, Ducas înţelege pe Moldoveni (Iaşi) şi prin Huni pe Unguri.

Spusa anonimului, amplificată în urmă cu vestita capitulaţiune din anul hegirii 805, luna Rebi-el-avvel, adică Octomvrie 1402, şi „care a format baza legăturilor cu Poarta" (?), amândouă n'au nici un temeiu, una fiind o interpretare istorică greşită, cealaltă, capitulaţia, un act apocrif făurit de un compilator incult, Dionisie Fotino. Altul este rostul legăturilor lui Mircea cu Inalta Poartă, aşa în cât pe baza isvoarelor interne nu se poate spune că pe vremea lui Mircea s'a încheiat un tractat, care „a format baza legăturilor cu Poarta" şi prin care „se garantà autonomia ţerii, cu dreptul de alegere a Domnului, în schimbul unui tribut anual de 3.000 „bani roşii" (galbeni)[1]).

Din cele grămădite până acum toate în prejurul unui singur punct, rezultă că isvorul intern autorizat nu trece dincolo de anul 1454 şi că atât tradiţia cât şi isvoarele externe privesc a doua jumătate a secolului al XV-lea, la un an după luarea Constantinopolei, ceeace concordă şi cu epoca de mărire şi cucerire otomană, cu începutul Inaltei Porţi la Bizanţ, unde Domnii mergeau de-şi luau steag de domnie, primind investitura dela Sultan.

De altmintreli, decât un Dionisie Fotino şi un anonim încâlcit, mai multă tărie de crezământ au pentru noi oamenii cunoscuţi, cari au luat parte la vieaţa politică şi cari mărturisesc din generaţie în generaţie că închinăciunea la Poartă s'a făcut pe vremea unui domn constant Laiot. Şi, în adevăr, începând cu cei mai aproape de noi, printre cei dintâi trebue să socotim pe Chesarie Episcopul Râmnicului, care ne dă şi data 1454 şi numele Laiot, ca mărturie oficială din prima epocă a luptelor pentru autonomie (1774); apoi, printre mărturii demne de încredere merită să fie luată în seamă şi însemnarea unui Ceauş Soare, care pe vremea lui Brâncoveanu slujeà în casa lui Sterie Vel Căpitan, Capuchihaia, şi care Ceauş Soare copiind o listă a Domnilor, la sfârşitul unei cărţi tipărite (Invăţături creştineşti, 1700, exemplar la Academie), reproduce fără îndoială o însemnare mai veche că: „Venit-au *Laiot* (în manuscript citit greşit: *Lion*) Basaraba Voevod, care au închinat ţara Turcilor".

Dar iată mărturia unui om şi mai de seamă decât aceştia, a lui Constantin Cantacuzino, bărbat politic, care a avut înainte un letopiseţ vechiu, şi care spune:

„Basarab Voevod cel tinăr, sin Dan Voevod. 6983. Iulie 8. Pre acesta îl numeşte *leatopiseţul* **Leaotu,** carele au închinat ţara la Turci[2])."

[1]) Onciul (D). Din istoria României. Retipărită din Călăuza oficială a Expoziţiunii generale române din 1906 şi revăzută de autor. Biblioteca pentru toţi. No. 361 2, 1908, pag. 56.

[2]) Operile lui Constantin Cantacuzino publicate de N. Iorga. Buc. 1901 pag. 26.

În sfârşit boerii ţerii, după moartea lui Mihai Viteazul, când Turcii se pregăteau să inaugureze de pe atunci regimul fanariot, spuneau ambasadorilor străini, că după socoteala lor, legăturile cu Inalta Poartă datează de peste 140 de ani[1]).

Cât despre pretinsul aşezământ al lui Mircea despre care se zice că „a format baza legăturilor cu Poarta" şi prin care, „se garantà autonomia ţerii", el de mult ar fi trebuit înlăturat ca un fals istoric, mai ales că Aali Paşa în congresul din Paris a contestat autenticitatea tuturor acestor pseudo-capitulaţii.

Totuş pentru înlăturarea lui de acum înainte să punem în faţă-i scrisoarea voevodului Alde, fiul lui Mircea, către Razgon Iştvan şpanul Temişoarei.

„Ştie domnia voastră, scrie fiul lui Mircea cel Mare, cum m'am dus la Murat, la împăratul, şi cum m'am jurat cu dânsul, şi cum cu dânsul am tăinuit". De acì se înţelege că actul de vasalitate nu era în vigoare, după moartea lui Mircea, căci fiul său ne vorbeşte de jurăminte in taină, apoi spune „Prin grai am făcut ce am făcut şi m'am dus la dânsul". Nici o pomeneală de acte bilaterale, de tractate, de obligaţiuni reciproce.

„Toate acestea, spune Alde, de frică le-am făcut, căci ţara erà să mi-o ieà şi începuse de capu-mi a se agăţà." Drept chezăşie, Domnul afirmă, că a dat ostatici, zicând: „Şi am dat copii boereşti acolo." Despre tribut însă nu ne pomeneşte nimic, ceeace probează indirect că haraciul, chiar dacă se trimeteà, el erà considerat ca un dar tăinuit. Domnul chiar se plânge că Turcii nu s'au ţinut de jurământ, scriind: „Turcii toată ţara mi-au stricat", cu toate că se juraseră pe credinţă cu blestem, dar şi-au luat credinţa înapoi. Şi se laudă tânărul Domn: „De multe ori Turcii pe mine m'au înşelat; apoi, acum eu tot aşà vreau să le fac, pe Dumnezeul meu, ca nici urmă de ei să nu rămâe."

In sfârşit, asigurând pe Unguri că va păstrà jurământul către Regele Ungariei, făgăduià că „îndată ce va venì oastea turcească împotriva Ardealului", de nevoe, va fi şi el sau omul lui cu ea — înţelege confederaţia militară — dar când oastea voastră — a Ungurilor, ziceà Domnul — va sosì, într'acel ceas eu cu oastea mea la oparte mă voiu da şi astfel îi voiu părăsì[2])."

* * *

Toate aceste amănunte, unele precise altele vagi, ne dovedesc că legăturile politice dintre Români şi Turci au trecut prin cele două

[1]) N. Iorga, Istoriile Domnilor Ţării Româneşti de Const. Căpitanul Filipescu, Bucureşti 1902, pag. 25, nota, cu trimitere la Doc. Hurmuzachi IV, 2, pag. 42: „già 140 anni in circa che riconoscono la superiorità ottomana".

[2]) Act la St. Nicolaescu, op. cit. p. 213.

faze enunţate la începutul acestui studiu, adică au pornit dintr'o alianţă militară care, numai cu vremea, s'a transformat în suzeranitate dintr'o parte şi vasalitate din cealaltă parte.

Alianţa tăinuită, care se constată în Moldova pe vremea lui Alexandru cel Bun, începuse în Muntenia cu mult înainte de Mircea cel Mare, şi despre ea ne mărturiseşte însuş Suveranul neliniştit de svonurile aproape sigure ce i se aduc:

„Nam multi rumores ex parte Laykonis voyvode et Turkorum, quos dicunt esse confederatos, nobis proferuntur." Aceste cuvinte le scrià încă din vara anului 1374 Regele Ludovic al Ungariei, într'o scrisoare către Comitele din Temeş, către sfetnicul care-i puteà da lămuriri precise, căci el erà în legături mai strânse cu Domnii noştri, precum se dovedeşte şi prin scrisoarea de mai sus a voevodului Alde către şpanul Temişoarei, Razgon Iştvan.

Regele Ludovic scrie Comitelui din Temeş că au cerut pribegii lui Vlaicu Vodă să i se prezinte în faţă, dar că el nu a îngăduit până ce nu va constatà dacă Vlaicu s'a înţeles, cum se svoneşte, cu Turcii sau nu. Şi în scrisoare, Regele dă numele pribegilor: „Neveritis quod de terra Transalpina a Laykone Voyvoda fugientes ad nos venerunt quidam Volachi, videlicet Stoykan filius Dragmerii filii Vojna de Laysta, Danchul germanus condam Comitis Neeg, Woyk filius Raduzlu et Selibor familiaris specialis Laykonis Voivode." (Vezi Századok, vol. 32).

Deschidem o paranteză, spre a atinge o chestiune incidentală, în strânsă legătură cu tema luată.

Nu ştim ce va fi răspuns Comitele din Temeş, dar peste câţiva ani, în 1377, acelaş rege Ludovic scrià Saşilor din Braşov că „de va venì la mânile noastre Ţara Românească, precum nădăjduim din voia lui Dumnezeu"—credeà regele—, atunci tributul se va da în cetatea cea nouă etc. [1]). Va să zică la 1377 Ungurii pierduseră Ţara Românească de sub suzeranitatea lor. Vladislav Voevod, Domnul Ţerii Româneşti, care în 1372 scrià în hrisovul său că roagă pe luminatul lui craiu, Regele Ungariei şi „domnul nostru cel firesc", să întărească donaţiunea făcută unei rude, mai erà sau nu vasal în 1377, când regele Ungariei nădăjdueşte să pună iar mâna pe ţara noastră ?

In orice caz situaţia dintre anii 1372—74, când Domnul e vasal, şi mărturia directă din 1377, că Ungurii au perdut ţara, dovedesc că înţelegerea româno-turcă din 1374 e destul de caracteristică [2]).

---

1) *Şincai*, I, 547.

2) Cronica sârbească amintită mai sus, povesteşte că Vlahotă voevodul Valahiei cu ajutorul lui Stratimir şi cu *„mare putere turcească"* s'a ridicat împotriva craiului Volcaşin.

Dar pribegii chiar ilustrează o epocă ce apune: încetarea suzeranităţii maghiare exclusive în Ţara Românească.

In fruntea pribegilor se află într'adevăr Stoica din Lovişte, posesiune cunoscută în documentele maghiare prin aceia că la 1233 fusese dăruită de regele Bella IV unui Comes Corlardus din Tâlmaci. Acum, la 1374, privilegiaţii de odinioară ai Regelui Ungariei sunt alungaţi. Puterea regelui maghiar, care la 1358 acordase Braşovenilor dreptul de a face comerţ între „Bozam et Prahov" până la Galaţi, unde „fluvius Zereth" se varsă în Dunăre, numai era aceeaş la 1377. Chiar titlul nobilitar „comes" pe care-l poartă Danciul fiul comitelui Neagu, titlu cunoscut în epoca feudală (Laurentius Comes de Longocampo [1]), dar străin în arhondologia slavo-bizantină a Statelor monarchice române, dovedeşte că nobilimea creată prin diplomele maghiare se stinge şi în locul ei se ridică „boerii" făcuţi de Domni, aşa cum mărturisesc mai târziu Craiovenii, spunând că Vladislav i-a făcut boeri.

Suntem dar la întâia cotitură a vieţii noastre de Stat: Suzeranitatea exclusivă a Ungariei slăbeşte odată cu alianţa româno-turcă în Ţara Românească, şi cea moldo-polonă peste Milcov. Regimul monarhic începe în Muntenia, dela 1374—77 încoace, şi în această privinţă atât tradiţia cât şi diplomatica noastră sunt de acord. Tradiţia păstrează amintirea că boerii au venit de s'au închinat lui Radu Vodă, care în adevăr a urmat la domnie lui Laicu sau Vladislav; iar documentele noastre de moşii nu cunosc un Domn mai nainte de Radu Voevod, ceeace se explică prin acea că până aci toate privilegiile boereşti erau întărite de Regii Ungariei. Domnul, spuneà Carol Robert în 1330, este păstorul oilor mele. Inchidem parantesa.

*

Şi ca încheiere, repetăm ceeace am spus dela început, că legăturile politice dintre Români şi Turci au avut cele două faze explicate şi un regim excepţional; în întregime: alianţa dela 1374—1454; suzeranitatea de o parte, vasalitate de cealaltă parte, dela 1454 până la 1877, şi în care intră regimul fanariot, protectoratul rusesc, garanţia colectivă a celor 7 Mari Puteri, suzeranitatea nominală din ultimul timp, etc., până ce ţara proclamă independenţa.

Astfel legăturile noastre cu imperiul otoman, începute prin încrucişarea armelor, în semn de prietenie, după ce se prefăcură din cauza împrejurărilor în triste umiliri pentru noi, încetară tot prin arme în chip eroic şi măreţ: Prin noi înşine la libertate!

AL. T. DUMITRESCU.

[1]) Inscripţie descoperită de d-l Gr. Tocilescu (Raport către Minist. Cultelor, *Monit. Of.* 1889) şi publicată în Manualul de Istoria Românilor, Buc. 1900, pag. 132.

CURTEA DOMNEASCĂ, GARDA DOMNEASCĂ

ŞI

RIDICAREA LA RANGURILE BOEREŞTI ÎNAINTE DE REGULAMENTUL ORGANIC.

(SUB DOMNII FANARIOŢI)

Pe acel timp, Palatul Domnitorului erà împărţit în două corpuri de clădire: unul, aşà zisul *Harem*, în care locuià Domnul, cu întreaga-i familie; iar celalt, supranumit *Mabeem*, în care erau instalate ministerele, ce aveau afaceri mai de aproape cu Domnul ţerii.

Haremul se conduceà de un intendent numit Vornicul Haremului şi de intendenta Doamnei care aveà numele de Vorniceasa Haremului.

In sala cea mai mare a Haremului, sală în care se făceau primirile oficiale, se aflà şi tronul domnesc. In fiecare Duminecă, Domnitorul treceà în această sală, precedat fiind de Postelnicul cel mare, acela, care prin ordine domneşti numià pe *Capu-chehaelile,* cum şi de postelnicul al doilea şi al treilea, de aga şi hatmanul.

Fiecare din aceştia ţineau în mână bastoanele sau insemnele postului ce ocupau. După ce Domnitorul se aşezà pe Tron, postelnicul al doilea se duceà în sala de şedinţe a Veliţilor, unde erau adunaţi toţi Divaniţii în frunte cu Prea Sfinţia Sa Mitropolitul; şi mergând înaintea lor, îi introduceà în sala cea mare, unde cu toţii luau loc pe banca îmbrăcată cu postav roşu, rânduită în dreapta tronului. Li se serveà apoi dulceaţă şi cafea; şi după o vorbire banală cu Domnitorul, se retrăgeau.

După plecarea lor întâiul Logofăt de taină sau Grefierul Divanului domnesc, da citire petiţiilor celor mai importante. Domnitorul le apostilà verbal şi în urmă se redactà *buiurdisma* (apostila) domnească. După rezolvirea lor, reintrà în locuinţa sa cu acelaş ceremonial, cu care venise în sala cea mare.

In Palatul Domnesc, pe lângă sala cea mare, mai erà şi o sală mică, în care se aflà un alt tron, având în dreapta lui un pat îmbrăcat în catifea; iar de-a lungul sălei o bancă îmbrăcată în postav

roşu. Aceasta erà sala, în care se primeau Consulii puterilor străine, acreditaţi pe lângă Domnitor, şi Ambasadorii ce treceau prin capitala ţerii. Şi tot dânsa servià de sală de şedinţă pentru Divanul Domnesc.

Şedinţele Divanului Domnesc se deschideau de Domnitor, faţă cu Mitropolitul ţerii şi cu veliţii boeri. La aceste şedinţe dânşii, veneau îmbrăcaţi în haine de boeri mari; ţinând în mână un baston de abanos, cu căpătâiul de fildeş.

Ei luau loc în dreapta Domnitorului, pe banca îmbrăcată în postav roşu; iar la stânga, în picioare, sta Postelnicul cel mare în mână cu un baston de argint, lung de vre-o doi metri; şi lângă dânsul aga şi hatmanul cu al doilea şi al treilea postelnic.

Unul din vătaşii hatmaniei, purtând în mână un *pil*, lat de şase centimetri şi lung de o jumăte de metru, îmbrăcat în catifea roşie şi cu mânerul de argint, înfăţişà pe împricinaţi. Pilul acesta se mai chemà şi Palma Domnească, pentrucă Vătaşul o aplicà impricinatului din ordinul Domnitorului, ori de câte ori acesta se abăteà dela buna cuviinţă rostind vre-o vorbă necuviincioasă.

Domnitorul cercetà, judecà şi hotărà cauza, având facultatea de a aprobà, a modificà sau a preschimbà în totul anaforaua veliţilor boieri. Anaforaua aceasta, aşà dar, nu erà o hotărîre, ci mai mult un raport al boierilor, care veşnic se terminà cu formula: „Aceasta este părerea noastră, iar hotărîrea desăvârşită rămâne la Măria Ta".

Tot în Palatul Domnesc, însă în aşa zisul *Mabeem*, trei camere le ocupà Vistierul cel mare; alte două camere Postelnicul cel mare; în alte două camere spaţioase erau instalate cancelariile Logofeţilor de ţara de sus şi de ţara de jos; iar alte trei le ocupà Cămăraşul cel mare care, pe acele vremuri, îndeplinià funcţiunea de Mareşal al Palatului.

Cămăraşul cel mare mai aveà pe lângă dânsul două ajutoare, pe Cămăraşul al doilea şi al treilea. La Cămară se vărsau toate veniturile Domnitorului din cari Cămăraşii întreţineau Curtea, îmbrăcămintea, hrana şi lefurile servitorilor Curţii.

Intr'una din camerile ocupate de Marele Cămăraş, se arestau, după ordinul verbal al Domnitorului, boerii cei mari, cari comiteau vre-o abatere în exerciţiul atribuţiunilor lor sau greşau cu vre-o necuviinţă către Domnitor; iar într'o alta, se păstrau obiectele trebuincioas pentru îmbrăcămintea servitorilor domneşti.

Servitorii Domnitorului erau din feciorii de boeri; fiecare având câte un serviciu special. Aşà îngrijitorul odăilor Domnitorului se numià Mabeemgi-başa, având sub dânsul două ajutoare pe mabeemgi al doilea şi mabeemgi al treilea; îngrijitorul cafelelor aveà numele de Cafegi-başa, având sub ordinele sale asemenea două ajutoare. Cafegi-başa mai aveà dreptul să perceapă pe seama sa şi o taxă dela toţi cafegii din oraş.

Erà apoi îngrijitorul Şef al dulceţelor, şerbetelor şi al vinurilor ce se numià Cuparul, şi aveà un ajutor pe Credincer, care, singur servià dulceaţa Domnitorului; Caftangi-başa care ingrijeà de hainele domneşti şi de caftane; şi apoi, Peschirgi-başa, ibrictar-başa, tutungi-başa, cu un cuvânt, fiecare serviciu aveà şeful său, cu câte unul sau două ajutoare; aceştia având şi ei servitorii lor numiţi *idiklii*, iar ajutoarele lor se chemau *iciolani*.

Pe idiklii, câte odată, îi însărcinà Domnitorul şi cu facerea vre-unei anchete; când vroià să se încredinţeze de vre-un abuz comis de ispravnici sau zapcii, de abateri dela datorie, ajunse la auzul său, fie din svon public, fie prin petiţiuni confidenţiale.

Intre servitorii Curţii erau şi 12 feciori de boeri, aşà numiţii Binişlii, cari serveau la masa Domnitorului. Mai aveà apoi pe lângă dânsul pe Divictarul şi Muhurdarul; cel dintâiu, păstrătorul şi îngrijitorul călimărilor Domnitorului; iar acel de al doilea având sarcină să pună pecetia domnească pe ordinele ce emanau dela Domnitor. In toate zilele, când Domnitorul îşi luà prânzul, Muhurdarul sta la spatele Domnitorului, primeà din mâna acestuia pecetia, pe care o aplicà pe ordinele şi diferitele cărţi domneşti; cum şi pe apostilele, ce se puneau în dosul jelbilor îndreptate către ispravnici. Domnitorul nu puneà semnătura sa decât numai la hrisoave; celelalte acte purtau pecetea domnească şi semnătura ministrului respectiv, după materia ce actul tratà. Numai deasupra pecetluiturilor sau mandatelor ce se dau casierului vistieriei, pentru întâmpinarea diferitelor trebuinţi ale Statului, numai asupra acestora Domnitorul făceà cu mâna sa, într'un colţ 'o parafă, ce se numià Şahul, sau turaua domnească.

Intre slujitorii dela Curtea Domnească, erà şi aşà numitul Spataraki sau spătarul al doilea care, în zilele de sărbătoare, când Domnitorul cu alaiu mare mergeà la biserică, aveà sarcina să ţină la stânga Lui, *Sceptrul sau topusul* domnesc. Sceptrul erà de argint poleit şi aveà o lungime de jumătate de metru. Tot dânsul purtà şi sabia Domnitorului.

La cele patru mari sărbători de peste an, şi anume: la Paşte, la Crăciun, la Sfântul Vasile şi la Bobotează, sabia şi topusul se purtau lângă Domnitor, de Spătarul cel mare. La aceste patru mari sărbători Domnitorul îmbrăcà *Cabeniţa* sau haina, cu care-l investmântase Sultanul când îl numià Domn al ţerii. Stofa acestei haine erà ţesută din fir alb, serasir în formă cerchezească, cu mânecile lungi despicate; încheindu-se la piept cu ceaprazuri de fir galben, şi având spatele până la şolduri de blană de samur. Când Domnitorul îmbrăcà Cabeniţa, atunci Vistierul plăteà tutulor funcţionarilor o gratificaţie şi anume: ministrii şi boerii divăniţi primeau, pentru fiecare din aceste patru zile de sărbătoare, câte 6 lei şi 20 de parale; şefii de

birou, logofeţii de taină şi condicarii câte 4 lei şi 20 de parale; iar copiştii câte 25 de parale.

Curtea Domnească aveà şi doctorul şi farmacistul ei. Doctorul Curţii se numeà pe acele vremuri *Arhiatros*, adică întâiul doctor. Mai aveà pe Ispravnicul de curte, sau acela, prin care curtea se aproviziona cu cele trebuitoare pentru hrană şi pentru încălzit; pe Comisul cel mare, care îngrijà de caii şi grajdurile domneşti; Pitarul cel mare care erà însărcinat cu îngrijirea trăsurilor şi cu cumpărarea furagiului pentru cai; Portarul cel mare ce aveà pe lângă dânsul nouă ajutoare şi care aveà anumită însărcinare, de a introduce înaintea Domnitorului pe impiegaţii Înaltei Porţi sau a vreunui Paşe, ce veniau trimişi la Curtea Domnitorului, pentru deosebite afaceri; şi tot marele portar îngrijeà, prin ajutoarele sale, şi de locuinţa şi hrana celor trimişi.

Palatul domnesc aveà şi orchestra sa numită: *Meterhanea*, bandă muzicală, compusă din ţigani turceşti, în frunte cu Meterhangi-başa, şeful ei. Ea cântà în fiecare zi la prânzul Domnitorului şi la asfiinţitul soarelui, în curtea domnească, arii turceşti.

În Palatul Domnitorului, pe lângă camera ce servià de arest boerilor de clasa întâia, mai erà o cameră a lui Baş-ciohodarul sau a şefului Ciohodarilor din garda domnească; sorocită drept arest, al boerilor de a doua şi a treia clasă, ce se arestau după ordinul verbal al Domnitorului, când făptuiau vreo abatere dela îndatoriri. Ciohodarii împreună cu Tufeccii, sau cu Arnăuţii mercenari şi cu Delii, formau garda domnească. Ei aveau în frunte câte un şef, ce luà numele de Tufecci-başa şi de Deli-başa; şi cari cu alţi doi şefi de arnăuţi, aşà numiţii *Ghiuleraas* şi *Kîrk-Serdar*, erau paznicii Domnitorului. Îmbrăcaţi arnăuţeşte şi cu multă bogăţie, înarmaţi cu pistoale, iatagane şi spadă, dânşii se găseau totdeauna de faţă la primirea ce se făceà impiegaţilor Înaltei Porţi, trimişi în ţară, pentru diferite trebuinţe ale ei, sau însărcinaţi cu aducerea vreunui Mehtup sau firman.

Baş-ciohodarul aveà sub ordinele lui şi patru Bilbil-ceauşi, îmbrăcaţi cu pantaloni largi de culoare roşie, cam în felul şalvarilor turceşti; încinşi cu o cingătoare lată de argint, ce se închideà cu o paftà; pe cap purtând o căciulă rotundă, şi ţinând în mână bastone de argint, cu atârnături de lanţuri şi clopoţei. La recepţiunile oficiale, ei stăteau înaintea Domnitorului şi, pentru că aveau o voce răsunătoare, chemau, pe limba turcească, servitorii ce erau însărcinaţi să servească dulceaţă, cafea, şerbete şi ciubuce.

In zilele când Domnitorul hotărà să înalţe la rang pe vreunul din boeri, sau să boerească, atuncea, precedat de Postelnicul cel mare çum şi de al doilea şi al treilea postelnic, de aga şi de hatman,

treceà în sala, în care se ţineau şi şedinţele Divanului Domnesc. Dacă în acea zi se da rangul, împreună cu postul lui, vreunui boer de clasa întâia, atunci Domnitorul ocupà tronul; boerii, ce-l precedase la venire, treceau la stânga; aspirantul se introduceà de Postelnicul al doilea; Domnitorul îi ţineà un spici, arătând motivele cari l'au îndemnat să-l inalţe la rang şi să-i încredinţeze postul. Apoi Vistierul cel mare, care asistà la ceremonie, împreună cu al doilea şi al treilea vistier, îl îmbrăcà cu caftan de bumbac alb sau galben; şi astfel îmbrăcat, boeritul se închinà în faţa Domnitorului, îi sărutà mâna şi primeà bastonul, sau insignul postului ce i se da. Erà scos apoi din sală de către Postelnicul cel mare, care în auzul tutulor îi proclamà rangul.

Cel boerit se desbrăcà de caftan şi încălecând pe un cal domnesc, cu frâul de argint, ce aşteptà la scara palatului; înconjurat de ciohodari şi arnăuţi din garda palatului, se întorceà la locuinţa sa. Peste vreun ceas, soseà şi meterhaneaua, care intonà câteva arii şi primeà apoi taxa, ce corespundeà cu rangul de boerie şi din care beneficià postelnicul al doilea şi al treilea, logofătul al doilea şi alţi funcţionari ai Palatului.

Dacă rangurile ce se dau nu erau însoţite şi de posturile corespunzătoare, atuncia Domnitorul nu ocupà tronul, ci şedeà, pe patul de catifea din dreapta tronului, procedând cu acelaş ceremonial la darea rangurilor.

Aspiranţii la boeriile de rangul al treilea se introduceau de postelnicul al treilea şi se îmbrăcau cu caftan de vistierul al doilea; se proclamau de postelnicul al doilea şi se întoarceau acasă aşa cum venise. La toţi însă, le cântà meterhaneaua.

Când boerul aveà şi funcţia şi rangul, se intitulà Vel (vel Spătar); iar când aveà numai rangul fără de funcţie, se intitulà biv-vel. Boerii de clasa întâia erau obligaţi să poarte barbă şi numai clucerul cel mare, care erà boer de clasa doua, uneori, aveà permisiunea de a purtà barbă, când credeà Domnitorul că la acest rang i se va sfârşi cariera.

Toţi aceia ce dobândeau ranguri boereşti, se treceau pe o listă ţinută de *iusbaşa*, un impiegat, care primeà şi taxele caftanelor după rang. Lista aceasta se transcrià mai târziu într'o condică mare şi poleită, ce se numià *Archondologhion* şi care se păstra la Postelnicie.

Astfel erà Curtea şi Garda Domnească; şi aşà se ridicau la ranguri boerii, înainte de regimul regulamentar.

I. B. BOBESCU (WANOI).

CHROMATICA LUI DANIIL PANONSKI.

In discursul său de recepţiune la Academia Română, regretatul S. Fl. Marian, care cu atâta dor de neam şi sârguinţă a căutat să pătrundă taina datineior, obiceiurilor şi credinţelor poporului nostru, arătă cum chromatica românească «e o moştenire adevărat strămoşească pre «care străbunele româncelor noastre de astăzi au adus-o cu sine din «Italia», şi cum nenumăratele nume de colori întrebuinţate în graiul nostru dovedesc prin originea lor în majoritate latină (Marian citează peste 150 de astfel de numiri), că arta nuanţării este veche în ţările române şi că terminologia ei este bogată.

Aşà fiind, e de sigur curios să se găsească un cărturar ca Daniil Panoneanul, traducătorul Pravilei lui Matei Basarab, care în mijlocul veacului al şeaptesprezecilea să dea dovadă de o extraordinară lipsă de simţul culorilor şi de o sărăcie de expresiuni cu adevărat uimitoare.

Deschideţi «Indireptarea legiei cu Dumnezeu», treceţi peste nenumăratele vini duhovniceşti şi mireneşti, peste răspunsurile cuvioşilor patriarhi, peste înşiruirea soboarelor, peste tocmelele scaunelor mitropoliceşti, peste măsurile suprafeţelor insulelor şi înălţimilor munţilor, şi veţi ajunge la răspunsurile sfântului Anastasie, patriarhul «a Dumnezeeştei Marii Cetăţi Antiohiei», între cari răspunsuri se află şi descrierea pietrelor ce se încrustau pe efodul preoţilor, luată dela Sfântul Epifanie, episcopul Chyprului.

In această descriere, în care unele părţi reamintesc minunatele epizoade din «O mie şi una de nopţi» şi întâmplările lui Simbad Marinarul, Daniil Panoneanul, «mai micul, prostul şi plecatul prah de sub pi«cioarele cinstite» ale Sfinţiei sale Mitropolitul Ştefan al Ungro-Vlahiei, care, după mărturisirea-i «s'a ispitit a linge pre din afară puţinelă gra«matică şi sintaxisul», traduce numirile de culori atribuite de Epifanie fiecărei pietre, într'un chip ce merită să fie relevat.

Am avut ocazie să mai arăt în nenumărate rânduri şi nepriceperea şi neîngrijirea lui Daniil Panonski. Cele câtevà observaţiuni ce urmează, vor învederà şi mai bine aceste lipsuri ale traducătorului Pravilei lui Matei Basarab.

Sardion, Topazie, Zmaragd, Antrax, Samfir, Aspis, Yachynt, Ahatis, Ametisos, Hrisolitos, Virilaios şi Onihitis sunt cele douăsprezece pietre corespunzătoare celor douăsprezece «rude ale lui Israil», fii ai lui Iacov,

și cari se aflau încrustate pe efod sau mai bine zis pe engolpion «pieptarul judecăței». Aceste pietre, după cartea a doua a lui Moise, sunt așezate în patru șiruri de câte trei. Să vedem cum le descrie pe fiecare din ele Daniil Panoneanul.

Și mai întâi să lăsăm de o parte, deși sunt destul de interesante pentru toată lumea, și enumerarea proprietăților terapeutice ale acestor pietre scumpe și cea a locurilor în cari ele «se fac» sau «se află». Multiplicitatea detaliurilor, ce ar trebui să fie date, dacă ne-am ocupà și de aceste însemnări din Pravilă, ar dăuna de sigur expunerei ce facem despre chromatica atât de specială a cărturarului nostru.

1. «**Sardion** căreia îi zic Vaviloneană iaste o piatră de-i iaste firea «*ca focul și ca sângele* . . . și iaste *luminoasă*» . . .

2. «**Topaziaș** iaste *mai roșie decât Antroca* . . . dacă o freacă nu «iase de într'ânsa rușală, ce rămâne în zeama aceaea ca laptele, adecă *albastră*» . . .

3. «**Smaragdul** carele iaste *vearde*» . . .

4. «**Antraxul** iaste *oxiu roșu*» . . .

5. «**Zafirul** iaste *cam mohorît* (sau grecește *paracochinizi)* . . .

6. «**Aspis** iaste *în chipul smaragdului*» . . .

7. **Yachint** și aceasta iaste *cam mohorît* (sau gre«ceaște *paracochinizi)*» . . .

8. «Piatra **Ahatis** *mohorîtă* iaste, sau grecește *paracochinizi*» . . .

9. «**Ametisos**, și aceaea iaste *cam mohorîtă* sau grecește *paraco*«*chinizi* și lasă văpae adâncă, adecă multă» . . .

10. «**Hrisolit**, iaste *ca în chipul aurului* sau grecește *parahrisizi*». . .

11. «**Virillion**, *care îndulceaște (sic)* sau grecește *glichizi (!)* ». . .

12. «**Onnhion**, carea iaste *plăviță*» . . .

Așà dară din cele douăsprezece pietre, trei ar fi roșii, mai aprins sau mai întunecat, două verzi, patru mohorîte, două galbene și una care *îndulceaște!*. . . Variația de culori nu prea e mare, și mai ales al treilea rând de engolpion cu trei pietre toate mohorîte, nu pare, după descrierea ce o face Daniil Panoneanul, să fi fost strălucitor. Pentru a învederà însă mai bine atât sărăcia de expresiuni a diacului cât și puțina lui cunoștință de limbă «ilenească», să căutăm să determinăm atât pietrele indicate cât și culorile lor după textul grecesc:

Σάρδιον zice textul grecesc al lui Anastasie Antiocheanul πυρωπός μὲν ἐστι *καὶ* αἱματώδης . . . Διαυγὴς δὲ ἐστι . . . Τοπάζιον ἐρυθρὸς μὲν ἐστιν . . . iar spuma lui e γαλακτώδη . . . Σμάραγδος χλωρὸς μὲν ἐστιν . . . Ἄνθραξ ὀξυφοινισσὸς . . . Σάπφειρος πορφυρίζων . . ., Ἰάσπις σμαραγδίζων . . ., Ὑακιντος ὑποπυρίζων . . . Ἀμέθυσος φλογίζων . . . Χρυσόλιθος χρυσίζων . . . Βηρύλλιον γλαυκίζων și în fine, Ὀννύχιων ξανθὸν μὲν ἐστιν . . .

Nici un termin nu este deci asemenea, cum se întâmplă la Daniil Panonski. Iar dacă punem față în față culorile atribuite de Epifanie al Cyprului fiecărei pietre și cele lor hărăzite de traducătorul Pravilei, constatăm nu numai o lipsă de concordanță și o sărăcie de expresiuni mai mult sau mai puțin scuzabile, dar o alterare voită a textului grecesc pentru a-l face să justifice repețirile nesăbuite ale cărturarului nostru.

Să schițăm un asemenea tablou.

	Anastasie	Traducerea exactă	Daniil
1. Sardion.	πυρωπός	roşu ca focul	ca focul
	αἱματώδης	sângiu	ca sângele
	διαυγής	transparentă	luminoasă
2. Topazie.	ἐρυθρός	roşu	mai roşie decât antroca
	γαλακτώδη	alb ca laptele	albastră
3. Smaragdul.	χλωρός	verde	vearde
4. Antraxul	ὀξυφοινισσός	roşu aprins	oxiu roşu
5. Zafirul	πορφυρίζων	purpuriu	cam mohorît (paracochinizi)
6. Aspis.	σμαραγδίζων	ca smarandul	în chipul zmaragdului
7. Yachint.	ὑποπυρίζων	roşcat	cam mohorît (paracochinizi)
8. Ahatis.	ὑποκυανίζων	albăstriu	mohorît (paracochinizi)
9. Ametisos	φλογίζων	înflăcărat	cam mohorît (paracochinizi)
10. Hrisolit.	χρυσίζων	auriu	în chipul aurului (parahrisizi)
11. Virillion.	γλαυκίζων	albastru	care îndulceşte (glichizi)
12. Onnhion.	ξανθόν	galben	plăviţă

Se vede cum Daniil face topazul mai roşu decât antraxul şi pe acesta îl numeşte. oxiu roşu, neînţelegând rostul prefixului ὀξυ. Se vede de asemenea cum înlocueşte terminii atât de diferiţi de πορφυρίζων, ὑποπυρίζων, ὑποκυανίζων şi φλογίζων, respectiv purpuriu, roşcat, albăstriu şi înflăcărat prin *paracochinizi,* spre a-şi permite apoi să le traducă pe toate cu expresiunea «mohorît» sau «cam mohorît. Se vede în fine cum, confundând γλαυκίζων (albăstriu) cu γλυκίζων («îndulcind»), transformă sensaţiunea vizuală, pe care trebuià să o dea Berilul, într'o sensaţiune gustativă, făcându-l «care îndulceşte» şi adăogând şi justificarea falsă: «greceşte *glichizi*».

Să căutăm să vedem, pentru a determinà mai exact culoarea lor, la ce anumite pietre preţioase corespund denumirile pietrelor de pe efod; şi mai întâi să ne asigurăm de exactitatea citaţiunilor lui Epifanie al Ciprului şi ale lui Anastasie al Antiohiei.

Biblia românească, tipărită la 1854 în tipografia Sfintei Episcopii Buzău, enumeră altfel cele douăsprezece pietre. II, 28, 17, 18, 19, 20. «Şi vei ţese întrînsul ţesături de piatră cu patru rânduri, un rând de «pietre va fi *sardion* şi *topazion* şi *smaragd* un rând».

18. «Şi al doilea rând *Antracs* şi *Sapfir* şi *Iaspis*».

19. «Şi al treilea rând *Ligirion*, şi *Ahatis* şi *Ametistos*».

20. «Şi al patrulea rând *Hrisolitos*, şi *Virilion* şi *Onihion*, aco„perite cu aur, şi legate cu aur să fie după rândul lor».

Deci aceleaşi denumiri ca şi în textul grecesc şi ca în textul Pravilei, afară numai de expresiunea *ligirion* ce înlocueşte în Biblie *iacintul.*

Biblia românească din 1906, editată cu cheltuiala Societăţii biblice britanice, are însă cu totul alte denumiri, ce nu mai corăspund pietrelor arătate în Pravilă. Ba încă schimbă şi ordinea aşezării acestor pietre.

17. . . . . «un *sardon*, un *topaz* şi un *smaragd* rândul întâi».

18. «Şi într'al doilea şir: un *carbuncul,* un *safir* şi un *diamant*».

19. «In al treilea şir: un *lighirion*, un *agat* şi un *ametist*».

20. «Şi în al patrulea şir: un *chrisolit*, un *onichion* şi un *iaspide*».
După cum se vede denumirea *carbuncul* a luat locul celei de *antrax*; un *diamant* s'a pus în loc de *iaspis*, iar acesta a înlocuit *onixul* ce a trecut acolo unde fusese *berilul*, izgonindu-l cu desăvârşire din şirul pietrelor engolpionului.

Cum că această enumerare este greşită sunt probe destule. Biblia ediţia Vulgata, alte biblii în limbi străine, şi ai căror termini ar fi inutil să îi înşirăm aci, dau tot pietrele din răspunsurile lui Anastasie şi din Pravila lui Matei Basarab şi anume o *cornalină*, un *topaz*, un *smarand*, un *carbuncul*, un *safir*, un *iasp*, un *hiacint*, o *agată*, o *ametistă*, un *hrizolit*, un *onix*, şi un *beril*.

Acestea sunt dar pietrele ale căror culori trebue să le determinăm spre a vedeà dacă expresiunile întrebuinţate de Daniil Panoneanul au cel puţin meritul de a corespunde realităţii.

Sardoniul este o calcedonie, care se poate prezintà cu diferite culori. Atuncea când el este mai mult sau mai puţin roşcat iea numele de cornalină. Aşà dar, deşì între terminii πυρωπός şi αἱματώδης „ca focul" şi „ca sângele" şi între cel de „roşcat" care se cuvine sardoniului roşu este oarecare diferenţă, se poate totuş primì ca bun expresiunile întrebuinţate de Daniil.

La topaz încurcătura e mai mare. Topazul cel cunoscut de noi este hrizolitul celor vechi. Şi după cum este de obşte ştiut, acest fluosilicat de aluminiu are o culoare galbenă. Cuvântul dar de ἐρυθρός, roşu, ba «mai roşu decât Antroca», cum spune Daniil, nu se poate raportà la topazul modern. Se ştie că unele corindoane ieau numele de «topaz oriental», dar aceasta tocmai fiindcă coloritul lor este galben iar nu roşiu. Deci, afară numai dacă presupunem că e vorba de rubin sau de granat sau de altă piatră roşie, nu putem ajunge la vreun rezultat. Intr'adevăr mijlocul de determinare după particularitatea ce o semnalează Daniil şi cu Anastasie, anume: că prin frecare acest topaz roşu dă o spumă albă ca laptele fără a-şi pierde nici din greutate nici din volum, este neaplicabil, se înţelege uşor pentru ce.

Pentru smarand determinarea este exactă. Silicatul de aluminiu şi de glucină este într'adevăr sau verde sau albastru. Când e verde, se numeşte smarand, când e albastru, safir. Expresiunea χλωρός=verde este deci nemerită, ca şì «veardele» lui Daniil.

Antraxul nu este alt decât *rubinul*, «carbunculus», «escarboucle», Ὀξυφοινισσός (roşu aprins) i se potriveşte deci de minune. «oxiu roşu», însă e mai puţin potrivit, şi cauza am văzut-o. Daniil n'a înţeles rostul prefixului ὀξυ- şi a făcut din el numele unui mineral oarecare. In tot cazul epitetul de «roşu» este bine ales fiind vorba de corindonul roşu, de rubin.

Safirul iarăş nu este bine calificat. El ar fi πορφυρίζων după Epifanie şi Anastasie, «cam mohorît» (vioriu) după Daniil Panoneanul. Dar safirul aşa cum îl cunoaştem noi e varietatea albastră a silicatului de alumină şi de glucină. Există într'adevăr şi un corindon indigo, ce poartă numele de safir indigo. Poate că la acesta să fi făcut aluziunea învăţaţii părinţi şi modestul diac din veacul al şeaptesprezecilea. Iaspul e o varietate de quarţ de ordinar roşu sau brun, dar care poate fi şi de alte culori, fumurie, verde, etc. Dacă admitem varietatea verde a iaspului ce se

prindeà de engolpion, putem primì și expresiunile de σμαραγδίζων, «în chipul smaragdului» ce l'am văzut în textele grecesc și în cel românesc.

Acelaş lucru se petrece cu Iacintul. Silicatul de zinconiu anhidru ce poartă acest nume poate fi roșu, brun, galben, cenușiu, verde, incolor!... Cuvintele ὑποπυρίζων «roșcat» și cam mohorît arată că iacintul roșu erà cunoscut şi fixat în al treilea șir de pietre scumpe.

Agata e ὑποκυανίζων (albăstrie) zice Anastasie, «mohorîtă» (paracochinizi) zice Daniil Panonski. Si iarăş ne aflăm în încurcătură. Agata e o calcedonie zonată, aceia colorată e sau sardonie, când e galbenă, sau cornalină, când e roșie, sau onix, când e de diferite culori așezate în fâșii. Dar o agată albăstrie nu se cunoaște și nici o agată viorie.

Ametista iarăş nu e bine descrisă. Φλογίζων (înflăcărat) nu corăspunde violetului ametistei. «Mohorîtul» lui Daniil i s'ar potrivì mai bine. Păcat că el nu îi dă acest nume din convingere ci pentru că nu știe cum este. Dovada o avem în acel «paracochinizi» care nu lipsește nici aici, invocat ca justificare de Daniil. Hrizolitul e „în chipul aurului" χρυσίζων. In vechime sub acest nume se înțelegeà topazul și deci calificativele sunt exacte. Observăm acì că pentru a face mai verosimile citațiunile sale cu „paracochinizi", traducătorul Pravilei lui Matei Basarab are grija să adaoge (grecește parahrisizi) afirmațiune iarăş inexactă.

Berilul este γλαυκίζων, (albastru) pentru Epifanie și Anastase; ceea ce este perfect exact. Silicatul de alumină și de glucină, când e albastru ca cerul, „havaiu" poartă numele de beril. Daniil Panonski are aci o greșeală de traducere enormă, pe care am relevat-o dejà.

In fine *onixul* este ξανθόν, ceeace ar tinde să arate că sub acest nume nu se înțelege onixul în sensul modern ci sardonia actuală. Traducătorul pravilei spune că „onihis este plăviță" deci nu se deosibește de textul grecesc.

Așà dar nu cunoașterea pietrelor prețioase și a coloritului lor, nici dorința de a fi mai exact l'au făcut pe Daniil Panonski să schimbe culorile pietrelor, ci necunoașterea limbii grecești și nescrupulozitatea sa de atâtea ori vădită în rândurile Pravilei și dată pe față și acum. Necunoscând valoarea precisă a cuvintelor elinești, nepreocupându-se de determinarea exactă a pietrelor, muncit numai de ideea de a traduce oricum, „pre limba proastă românească" regulele destinate să alcătuiască Pravila lui Matei Basarab, Daniil Panonski nu și-a dat nici măcar osteneală să caute în graiul poporului român termenii potriviți pentru fiecare piatră nestimată. Și cu toate acestea el aveà la îndemână o adevărată comoară: toată nomenclatura bogată a culorilor atât de bine redate și simțite de poporul român. Poate că, fiind cărturar și cunoscător de limbi străine, ajunsese și el să disprețuiască graiul poporului, *„limba proastă romănescă"*, cum disprețuesc și astăzi cei crescuți în dragostea străinilor minunatele comori ale geniului neamului nostru.

I. P.

NOTE ŞI IMPRESIUNI
CU
PRIVIRE LA ŢARA LYTIREI.

Din muntele Parângul, ca dintr'un nod, pleacă culmi, ale căror vârfuri trec chiar peste 2000 metri, în toate direcţiunile, despărţind diferite văi cu râuri mari. Astfel aceste culmi aşează spre apus apele Jiului, spre miază-noapte, pe ale Sebeşului şi pe ale Cibinului, spre miază-zi pe ale Sadului şi pe ale Gilortului, iar spre răsărit pe ale Lotrului şi pe ale Latoriţei.

Şi dintre aceste văi, prin cari curg ape limpezi ce se împleticesc printre stânci ca un şarpe argintiu, cea mai cunoscută şi cea mai renumită e valca Lotrului. Destul de largă chiar aproape de isvorul ei, cu păduri seculare şi nepreţuite de brad, cu păşuni întinse şi cu iarbă dulce, ferită de vânturi reci, ea a atras din vremuri locuitori, dintre cari au rămas şi acum câtevà sălaşuri de vecie, cum sunt acelea dela Voineasa, Ciunget şi Mălaia.

Locuitorii acestor sate spun că s'au pomenit din moşi strămoşi prin aceste părţi, şi ar fi trăit şi de acum înainte tot aşà liniştiţi şi uitaţi de lume, ca până mai eri, dacă nişte societăţi forestiere nu le-ar fi stricat vieaţa şi curăţenia gospodărească cu ispita banului.

Ei sunt rămăşiţe de ale Românilor, cari împinşi de nevoi părăsiseră «câmpia», bântuită de barbari, şi se retrăseseră prin munţi, ascunzându-se de aşà urgie ne mai pomenită. Ei sunt, pot zice, aceia cari au iubit mai mult aceste locuri, pentrucă venind vremuri mai bune, ei nu le-au părăsit, obişnuindu-se să trăiască la umbra brazilor, cari cresc până şi prin curţile caselor, să plimbe turmele lor pe piscurile plaiurilor dimprejur, şi să aibă de apururi priviliştea munţilor cari i-au adăpostit în vremurile grele.

Toţi aceşti munţi şi toate aceste văi cari dau ocol Parângului, către răsărit şi către miază-zi, de mult, acum 635 de ani, se cuprindeau în aşà zisa Ţară a Lytirei, cuib de Basarabi cari conduceau cetele Românilor de prin munţii şi dealurile cu codrii deşi. Erau aceste cete răsleţite din punctul de vedere al vieţii sociale, dar politiceşte legate între ele şi supuse conducerii mai multor voivozi. Când erà de susţinut vre-o luptă, atunci voinicii de prin diferite părţi se întruneau şi formau o ceată unică şi disciplinată de răsboinici.

Aşà, în cete de voinici atacau Românii din Valea Lotrului pe Saşii stabiliţi în Făgăraş şi la Sibiu, sau apărau ţinutul Severinului de năvălirile Ungurilor feudali car

căutau să-şi întindă cât mai mult posesiunea asupra părţilor acelea. In orice caz, cam pela 1231, ei aveau de făcut şi una şi alta. Atunci Ungurii cuceriseră o parte din Mehedinţi, punând acolo ban al Severinului pe un oarecare Luca, stabilindu-se în acelaş timp şi contele săsesc Konrad Kryspanovici, cech de origină, chiar în inima ţării Lytirei, la Golotreni.

Românii trebue să fi dus atunci un războiu continuu de «guerillas», reuşind la 1237 să gonească pe Saşi din valea Lotrului, şi profitând mai târziu de slăbirea Ungurilor de către Mongoli, cari la 1241 năvăliseră în Ungaria, probabil că au smuls de subt stăpânirea Ungurească, la 1243, şi banatul Severinului.

Dacă s'ar scrie în detaliu istoria acelor vremuri, nu s'ar face altcevà decât s'ar înşirui toate luptele de hărţuială dintre Unguri şi Români, şi toate expediţiile pe cari le făceau Basarabii asupra satelor de Saşi pajnici şi gospodari, fie după pradă când erà nevoe, fie pentru a-i gonì când socoteau că pot face şi aceasta. Şi e posibil ca ei să fi căpătat acest nume de »*Basarabi*", tocmai ca un ponos din acele incursiuni prin satele Saşilor.

E obscură originea acestui nume de „*Basarab*". La 1240 se menţionează pentru prima oară cuvântul Basarab sub forma de Bazaram ban, de către Fazel-Ullach-Raşid, cronicar persan, care pe la 1300 scrià între altele şi despre invaziunea Mongolilor în Transilvania sub conducerea lui Batu, Cadan, Buri, Bugek şi Orda.

Şi e important de reţinut că numele de Basarab apare pentru prima oară în istorie, tocmai după ce Românii avuseseră contact cu Saşii; şi anume cu 10 ani în urma conflictelor cu contele Konrad. Unii au căutat să găsească explicaţia numelui în «bessa-ta-bessa» al Albanezilor, adică în cuvântul de legământ al unui neam care se înrudeşte cu noi, Tracii presupunându-se să fi fost de acelaş sânge cu Geto-Dacii, sau prin coloniile de Iliri, pe care Romanii le-au adus în Dacia să populeze ţara; alţii s'au gândit că vechii Români purtau numele de Negri: «Kara-Ulaghii», Kara-Iflak», «Kara-Bogdan».—şi ca un fel de exprimare a culorei feţii lor, poate să se fi gândit cinevà să-i apropie cu Arabii. Şi încă, alţii pun în legătură numele de Basarab cu existenţa unor neamuri tracice, *Bessi*, socotind familia Basarabilor ca scoborîtoare din ele. Din toate acestea să vede foarte bine cum un etimolog ar tălmăcì cuvântul «Basarab», dar fără a fixà cevà definitiv. De asemenea mai e ipoteza care dă pe Basarabi ca urmaşi ai Zarabilor, familii dacice.

Insă e posibil ca acest nume de Basarab să fi rămas dintr'o poreclă pe care Saşii ar fi pus-o voievozilor români din apropierea lor, cari îi călcau şi prădau adeseaori. Pe vremea locuirii Românilor în munţi, ei trebue să fi fost pentru Saşii mai civilizaţi, ca nişte tâlhari de codru, şi ţinuturile locuite de ei ca o Vlăsie, o adevărata ţară a hoţilor, a Lotrilor cum ar fi zis ei, cum a şi rămas numele de ţara Lotrilor dat ţinutului rdmânesc, şi acela de Lotru şi de Latoriţa al râurilor cari curg pe acolo

Românii posedau Valea Lotrului şi pădurile imense dintre Streiu şi Cibiu, cărora li se ziceau «Silva Blacorum», şi aşà ascunşi prin aceste locuri, pe cari numai ei le cunoşteau, loveau când în dreapta, când în stânga, băgând groaza în bieţii Saşi. Pentru Saşi, ei erau «*Corbii cei răi*», «*die Bösen Raben*», fie că erau negrii la faţă, fie că erau prădalnici ca Corbii, fie că neamul cel mai de seamă care conduceà cetele de Români să fi fost o familie a Corbenilor.

Şi în adevăr, în apropiere de Silva Blacorum e ţara Haţegului, fieful familiei româneşti Corvinus, care maghiarizându-se cu numele de Hunyad, a dat Ungurilor din sânul ei, pe Ioan Corvin de Huniade, rudă cu Dăneştii din Ţara Românească, şi mai apoi chiar un rege, pe Mateiu Corvin, adică Corbeanu.

Afară de aceasta, tot în preajma Ţerii Lotrului, mai erà o familie de Corbeni

de neam, Corbenii din Gorj. Aceşti Corbenii pe la 1500 mai stăpâneau Polovragiul, Radu-Vodă confirmându-le la 1505 drept de stăpânire şi asupra satului Corbi de lângă T.-Jiului. Apoi, la 1640 un Dumitru Corbeanul vinde partea lui de moştenire din Polovraci boerilor Pârâienii-Mileşti, întemeietorii Mânăstirei Polovraci [1]).

Cum vedem, fie că fruntaşii Românilor de pe la 1240 erau din neamul cel mare al Corbenilor, fie că acei Români erau negrii şi prădalnici ca nişte corbi, Saşii, îngroziţi de călcările lor, le dedese numele de «Corbii cei răi», «die Bösen Raben».

Şi s'a întâmplat în cazul asesta, ceeace se întâlneà foarte des în evul mediu: că s'a schimbat porecla în renume. In evul mediu erà Ion cel fără de ţară, erà Richard Inimă de leu, erà Frideric Barba-rosa, erà Ludovic cel sfânt, nume date de alţii, pe cari apoi purtătorii lor le-au însuşit şi astfel au trecut în istorie. Să fi avut şi Românii pe Voinic Inflorit, pe Păunaşul Codrilor, pe Făt-Frumos, pe Harap-Alb, cari au rămas precum mai au şi numele de *Basarabă*, în semn de cinste, pentru faptele ce făceau faţă de Saşi? !! Auzind mereu «Bösen-Raben», să nu fi scâlciat acest botez, şi ei, ca o laudă, să-şi fi zis: «Böse-rabă—«Băsărabă»?

Lucru nu pare de mirare, pentrucă şi acum numele de familie «Băsărabă» e destul de popular. In satul Cernădia, în vecinătatea munţilor care mărginesc la miază-zi Ţara Lotrilor, există după cunoştinţa mea, vre-o 5 familii de moşneni, cari au numele de Basarabă: Ion al lui Vasile Basarab, de pildă. Şi în felul acesta se pot număra cum spusei 5 familii de moşneni cu numele de Basarab, cari ştiu că moşii lor au stăpânit în ţara Lotrului, şi zic că de acolo au trecut încoace, descălecând la Cernădia, aşà cum ştiu toţi Cernăzenii.

In orice caz această ipoteză, cu originea săsească a numelui de Basarab, dacă nu rezolvă problemul, se mai adaugă la celelalte [2]) şi cum am zice: si non e vero e bene trovato.

* * *

Venind vorba de Cernăzenii din Gorj, nu-i pot trece cu vederea, fără să atrag atenţiunea istoricilor asupra lor. Ei au descălecat acì, pe plaiul dintre Novaci-şi Baia de fier, din Valea Lotrului, cum ei înşişi o spun, dovedindu-se aceasta şi prin întinsele proprietăţi de munţi şi de păduri, pe cari le au din moşi strămoşi în Valea Lotrului, chiar în preajma satelor Voineasa şi Ciunget din Vâlcea. Pot zice că sunt cei mai mari proprietari de munţi din Oltenia.

Cum ei păstrează tradiţia descălecării lor, cum au moşneni cari poartă numele de Basarab, cum se disting de ceilalţi prin vioiciune, şi fără să-i calomniez prin aplecările lor pentru pradă, fiind şi arătaţi de ceilalţi locuitori ai plaiurilor ca «Hoţii munţilor», socotesc că un spirit pătrunzător şi limpede ar desluşì multe din trecutul nostru medieval, cercetând actele lor de proprietate moşnenească.

De altfel, acelaş lucru se poate spune despre toţi moşnenii cari au munţi în devălmăşie, şi cari acum locuesc diferite puncte din ţară, fie pe dealuri, fie pe văi. Actualele sate şi cătune, în privinţa aceasta n'ar fi decât locurile lor de descălicare scoborând din munţi şi stabilindu-se în ţară, după ce a trecut şi vâlva năvălirii celor din urmă barbari, Tătarii. Si cum au fost cei din urmă, prin Gorj, dintre toţi năvălitorii, singuri ei, Tătarii, mai trăesc în amintirile locuitorilor. Se arată şi acum «*Cetatea Tătarilor*», «*Vadul Tătarilor*», sau se spune «*că doar nu vin Tătarii!!* etc...

* * *

[1]) Al. Stefulescu, Polovracii.

[2]) Asupra acestei ipoteze, ca şi asupra celorlalte, Redacţia îşi face toate rezervele sale. Autorul fiind fisician de specialitate, este îmbucurător că nu trece cu vederea întinsul câmp al istoriei noastre.

In privința descălicării Românilor din munți în satele lor de azi, se mai poate admite că din pricina năvălitorilor, ei să nu fi dat buzna cu toții în munți, ci deveniți prin forța împrejurărilor, aproape numai păstori, să se fi retras pe culmile dealurilor, acoperite atunci pretutindeni de păduri. Acolo ar fi dus o vieață de seminomadism, conducând turmele lor în timpul verii la pășunile din munți, pe drumuri dosite știute numai de ei, iar în timpul iernei, când și hoardele de năvălitori se retrăgeau în anumite locuri pentru iernat, devenind astfel mai puțin temute, rămânând în regiunea dealurilor, între păduri, în anumite ochiuri și poeni, obârșia atâtor sate de azi.

Și așà moșnenii unui sat, cari au proprietăți în devălmășie și la munte, e cu putință să nu fi locuit permanent munții și apoi, venind vremuri mai bune, să fi descălicat în țară, ci munții, atunci ca și acum, să nu fi fost decât locuințe văratice, ocupate la început de o anumită ceată, din care purced apoi moșnenii respectivi. Chiar se și zice ceata moșnenilor, de exemplu, ceata moșnenilor Cernăzeni, ceata Cărpinișenilor, ceata Novăcenilor-români, ceata Albenilor, Poienarilor, etc....

Că nu toți Românii au locuit munții sunt dovezi. Pe dealuri înalte, râpoase și păduroase, sunt în păduri poieni și luminișuri, cari acum nu mai sunt locuite, dar de cari sunt legate amintiri și legende, spunându-se chiar că de acì, sau de àci, depe loc, au plecat locuitorii cutărui sau cutărui sat. Așà în Gorj, dar acest fapt l'am observat și în Prahova. In jurul Filipeștilor se află dealuri cu văi adânci, încurcate și acoperite de păduri, adică locuri numai bune de ascuns. Prin aceste părți se întâlnesc locuri pustii cari poartă nume ca, Poiana lui Dobre, Ograda Ioanei, Poiana Râșnaru-Mare, Poienile Negrești, și altele în felul acesta. Ba încă actualul sat Diteștii, de lângă Filipeștii de Pădure, s'a format prin scoborîrea vechilor locuitori ai poienilor de lângă piscul Măgura, în vale dealungul râulețului Roșioara. Apòi, lângă satul Ghirdoveni e un smârc de care e legată o legendă. Se zice că un Negru-Vodă aveà răsboiu cu Tătarii, și fiind învins a fost fugărit de dușmani, cari l'au ucis cu sulița lângă o apă, numindu-se de atunci *lacul lui Negru*.

Munții și dealurile erau înțesate de Români ascunși, iar câmpia erà liberă tuturor incursiunilor, erà bulevardul tuturor năvălitorilor. Dealurile sunt acum pielgașe, prin defrișare îndelungată, dar acum e timp de atunci, când erà peste tot numai crânguri de nepătruns.

Astfel că pe unde azi se întind luncile cu bucate dealungul apelor, livezile de pruni pe coaste și răzoarele de vie pe vârfuri, erau înainte numai țufării și leșuri de mărăcini.

Prin ochiurile de crâng, împrăștiate în desișul hățișului, creșteau bălării mari în voia Domnului, înalte și încurcate de înăbușeau pământul sub ele. Curpenul și vița sălbatică să urcau pe fagii cei înalți și pe ulmi, de-ți păreà dunga pădurilor împodobită cu o perdea de verdeață nesfârșită, care se clătinà în freamăte repezi la cea mai mică adiere de vânt. Și peste tot trăià toată firea.

Din toată sălbăticia aceasta de crâng și de smidă, se deschideau din loc în loc, luminișuri sub o geană de pădure, cu vreo două trei case de lemn cu coperișuri țuguiate, prin șindrila cărora 'și făceà loc fumul din vatră. Acestea erau casele fugiților.

Cevà mei și secară semănat în apropiere, câțiva pruni, meri și cireși, înconjurau locuința acestui ocupant, care deveneà obârșia viitorilor moșneni, dacă erà singur, sau ai cetei, dacă erau mai mulți.

Astfel de cireși, și mai ales merii altoiți uriași ca grosime, cu câteun gorun răsleț în fața bătăturii, păstrat anume, și pe ale cărui circonferințe concentrice ale trunchiului sunt sigur că s'ar numără până la 800 de ani, să mai văd și acum în

unele poieni de prin păduri. In Zorleşti, judeţul Gorj, s'ar puteà dovedì că nu e ceva extraordinar.

Seara, când se pregătià cina, doar se vedeau pale de fum ieşind din desişul codrilor, aşà că faptul acesta a adus chiar identificarea numelui de fum cu vatră, casă. Mi-aduc aminte cum un bătrân povestindu-mi câte-ceva din trecutul satului Zorleşti, îmi spuneà: «pe Prislop erà 10 fumuri şi pe Ponoare cinci», adică erau zece locuinţe pe Prislop şi cinci pe Ponoare.

In orce caz, moşnenii ar merità mai multă atenţiune, şi din hrisoavele lor precum şi din actele lor de proprietate, s'ar lămurì foarte multe lucruri relative la istoria noastră medievală. Din acest punct de vedere Cernăzenii ţin primul loc, mai ales ca fiind vechi locuitori ai munţilor din Valea Lotrului.

* * *

Dacă sunt dovezi că în timpul năvălirilor, parte din Români au locuit dealurile păduroase, se pot găsì urme cari să arate că şi munţii au fost locuiţi. Pe plaiuri se văd nişte valuri şi muşuroaie de pământ, cărora li se zic «arături», păstrându-se amintirea că pe când erau Românii fugiţi în munţi, puneau pe acolo hrişcă şi secara, singurele cereale cari se pot cultivà pe acele înălţimi.

In plaiul Novacilor, dealungul drumului care suie la Cerbu, se pot constatà cu uşurinţă astfel de arături, ca şi pe plaiul Hirişeştilor către Redeiu.

Apoi în Valea Lotrului, pe muntele Găuri, sunt nişte valuri despre cari se zice că au fost odată «Târgul de două ţări», sigur târg între ţara Haţegului şi a Lotrului. Ţara Haţegului fiind mai tot timpul sub stăpânirea ungurească erà prin urmare şi atunci, altă ţară.

La muntele Vârful lui Petru, aproape de Jiul Unguresc, sunt alte urme de târg şi alte amintiri.

Mai sunt şi nedeile cari se fac pe anumiţi munţi, pomenite din moşi-strămoşi, ba încă legate şi cu legende foarte cunoscute. Se povesteşte cum odată au trecut Tătarii pe munte, tocmai în ziua de nedeie, răpind fetele Românilor.

* * *

Diferitele cete cari, parte locuiau munţii şi parte dealurile, aveau şi căi de comunicaţie între ele, bine înţeles drumuri dosite.

E cunoscut ca fiind foarte vechi, drumul de pe coama Dealului-Muierei. Dealul Muierei e cel mai lung deal din Oltenia, întinzându-se din dreptul Polovracilor până mai jos de Craiova, continuu cu aceaş creastă, deşi sub diferite numiri în Judeţul Dolj, ca dealul Negoieştilor şi al Floreştilor.

De sus dela munte şi până la câmp e un drum vechiu, având de capăt la nord o staţiune preistorică şi dealungul lui alte staţiuni cari acum poartă numele *«La Comori»*, *«La Uşi»*, *«La Cetatea Jidovilor*, *«La Ţapă»*, păstrându-se în unele părţi şi urme de întărire.

Drumul acesta e foarte interesant şi, deşi a fost cunoscut de Românii ascunşi prin munţi şi dealuri, originea lui e mai îndepărtată. In această privinţă nu pot afirmà nimic, pentrucă afară de câtevà hârburi şi oale de pământ nears, pe cari D-l Alexandru Ştefulescu le are de *«La Uşi»*, totul rămâne de cercetat şi studiat serios. In orce caz, el a fost întrebuinţat totdeauna pentru comunicaţie între munţi, dealuri şi câmpie, şi mai ales întrebuinţat de aceia cari toamna scoborau turmele la câmp, şi primăvara le suiau la munte. In calea lor se aţineau hoţii de drumu mare, cari făceau gropi adânci acoperite cu crăci de copac şi pământ, şi când treceau noaptea turmele pe drum, parte din oi cădeau în gropi rămânând acolo până

veneau tâlharii de le scoteau a doua zi. Călătoria cu oile se făceà numai noaptea, ziua stăpânii lor ascunzându-se cu turma atât pentru a nu fi găsit de vrăjmaşi, cât pentru a odihnì şi a mai da la iarbă sau la muguri oile.

* * *

In fine, ţara Lytirei rămâne încă de studiat.

Pe la 1274, când o stăpâneà Lituan şi frate-său Bărbat, ea cuprindeà cel mai întins teritoriu. Aveà ţinutul Severinului, al Gorjului, al Vâlcei, Silva Blacorum, parte din Făgăraş şi părţile dunărene ale Olteniei. Şi acest voevodat a fost predestinat să devină leagănul unei prime dinastii române şi a unei alcătuiri politice, din care a ieşit principatul Ţărei-Româneşti.

El se născuse dizolvându-se dominaţiunea Bulgarilor în părţile acestea prin veleităţile Ungurilor şi s'a menţinut respingând diferite atacuri ale Ungurilor şi folosindu-se de rivalitatea dintre Unguri şi Bulgari.

E posibil ca neamul românesc să se fi păstrat, şi atunci ca şi acum, în apropierea unor vecini puternici, graţie unor rivalităţi cari stabileau un echilibru politic favorabil existenţei noastre.

După anul 500 d. Chr., Românii primind multe influenţe din partea Slavilor se pare că dela 796, duceau o viaţă politică la un loc cu Bulgarii veniţi la 650, pentru primaoară în ţinuturile româneşti. Erau chiar şi voevodate româneşti sub suzeranitatea bulgară, al lui Glad, al lui Actum, al lui Menumorut, al lui Salan, şi al lui Kean. Dela Salan a rămas numele toponimic, al muntelui Salanul din Gorj, precum mai târziu dela un oarecare ban unguresc al Severinului, Oslu, a rămas numele muntelui Oslea.

Influenţa bulgară a fost destul de puternică, ea pecetluind până şi viaţa religioasă a Românilor.

Cât despre Unguri, desigur că şi contactul lor ne-a lăsat multe urme, dar nu aşa de adânci ca ale Bulgarilor. Pe lângă câtevà cuvinte rămase în limbă, mai sunt în unele părţi numiri toponimice. In Gorj, la Novaci, există o «vermeghie», cuvânt adevărat unguresc, şi la Zorleşti e drumul şi dealul «Şovarului», poate înainte al lui Soovar, iarăş perfect ungureşte, amândouă aceste cuvinte însemnând loc de aşezare orăşenească, cetate.

De s'ar căutà toate denumirile şi s'ar tălmăcì, s'ar găsì lucruri foarte interesante, cum ar fi, de exemplu, rostul numelor a trei munţi din Gorj, cu totul străine: *Kindect*, *Ardict* şi *Kenia*, contrastând cu celelalte cari au un caracter românesc.

* * *

In linii generale am dat câteva indicaţiuni asupra Ţerii lui Lituan, acela care în câteva cântece populare e pomenit cu numele de Litean cel Viteaz, lăsând altora să desfacă părţile încâlcite sau obscure asupra cunoştinţelor noastre despre trecutul acestui voevodat. Cercetătorul ar trebuì însă, încercând să studieze Ţara Lytirei, să nu piardă din vedere şi alte isvoare istorice, ce se pot găsì pe alocurea, deşi nu sunt referitoare la epoca lui Lituan, dar la trecutul în general al ţinutului. E de datoria lui să desfacă şi să fixeze data istorică, precum şi clăditorii lor, a tumulilor, aşezaţi regulat, ca în linie de bătaie, pe câmpul Polovraciului, către Tărâia, pe şesul Gruiului către Tetila şi movilele mari din Câmpul mare, ale căror coaste adeseori au fost scormonite de căutătorii de comori.

Acum Ţara Lotrului, care e una din părţile cele mai frumoase ale României, are o soartă foarte tristă. Munţii ei sunt jupuiţi aproape de pădurile lor de către societăţile forestiere, iar descendenţii lui Lituan lucrează muncă de hamali şi sunt degeneraţi de băutura cantinelor ce au umplut satul Voineasa.

Crudă ironie a vremurilor! Urît sfârşit al vitejilor cari ţineau piept Ungurilor, şi cari îngroziseră pe Saşi!!

Şi dacă patrioţii noştrii ar aveà un pic de conştiinţă de ceeace trebue făcut aci, ar rânduì ca în Valea Lotrului să fie un fel de Elveţie Românească. Peisagiul e alpin, ţara e ferită de vânturi, laptele vacilor şi al oilor e bun şi gras, văile sunt largi, aşà că s'ar puteà creià staţiuni climaterice, o industrie a hotelurilor, cu mult succes. Aceasta cu atât mai mult cu cât dela Gura Lotrului şi până aproape sub Parângu s'ar aşezà cu înlesnire o linie de drum de fier, şi cu cât în timpul verii vizitatorii, îmmulţindu-se, de abià mai pot găsì locuinţe în Valea Prahovei sau a Teleajenului, cele mai căutate văi din ţară pentru viligiatură.

Apoi, să se intervină ca pădurile să nu mai fie exploatate aşà de barbar, impunându-se societăţilor forestiere, ca în Austria, să le replanteze.

Bogăţiile ţerii Lotrului sunt imense. Pădurile, exploatate raţional, ar fi un câştig permanent şi sigur; căderile de apă ar furnizà energia electrică; la contactul granitului cu şisturile argiloase feldspatul e kaolinizat, şi sunt bancuri puternice de Kaolin; ardesia şi piatra de construcţie ar fi articole căutate; zăcămintele de calcar dela Găuri şi Burila ar susţine o industrie a varului; pe Valea lui Stan la Ciunget sunt filoane cu pirită auriferă, ne mai punând la socoteală pietrişurile aluvionare, cari conţin aur, şi cari au mai fost exploatate, văzându-se şi acum urmele gropilor la Rudării. Şi prospecţiunea tot nu e cumpletă.

Aceasta e ţara Lytirei, ţară bogată dar ajunsă pe mâini rele!!

EMIL STAICU.

UN MANUSCRIS DIN MÀNASTIREA PANGARAŢI
JUDEŢUL NEAMŢULUI.

Posed un manuscris în 4°, scris pe 106 file, hârtie riglată, legat şi foarte bine păstrat. In el se cuprind mai multe povestiri folositoare [1]) ce sunt copiete de un Metodie monah Agapian, în Mănăstirea Bisericanii, între anii 1808—1814, între cari povestiri este şi un *Cuvânt pentru zidirea sfintei mânăstiri Pângăraţii*, scris pe filele 41—54. In acest *Cuvânt*, dupăce se spun visele ce le-a avut Alexandru Lăpuşneanu Voevod, cum şi ducerea acestuia la Pângăraţi cu mare alaiu (an. 1557), pentru a hotărî locul unde să se facă o Biserică, — se descrie şi convorbirea ce dânsul a avut atunci cu sihastru Amfilohie, pe care l-a găsit acolo. Istorisirea despre aceste s'a scris apoi de Iremonahul Anastasie dela Mănăstirea Moldaviţa, după cum le-a auzit din gura lui Amfilohie. Sihastru Amfilohie a murit la anul 7079 (1570) Septemvrie 7 (fila 51 şi 54). Despre dânsul spune că erà scriitor foarte iscusit (caligraf) şi că ştià meşteşugul de a lucrà la lemn (fila 52). Urmează deci că Anastasie a scris, cele auzite dela Amfilohie, în a doua jumătate a veacului al 16,

---

[1]) Şi anume: 1) Descrierea sfintei şi Dumnezeeştii Liturghii, ce s'au descoperit limbilor, din Dumnezeiasca strălucire, precum scrie Baronius; 2) Vedenia ce au văzut Kir Daniil, la anii dela Hristos 1763; 3) Vieaţa şi muceniia ce i s'a întâmplat sfântului mucenic Anastasie, de tatăl lui Kir Daniil în cetatea Telvinul; 4) *Cuvânt pentru zidirea sfintei Mănăstiri Pângăraţii:* 5) Epistolie ce este alcătuită de cel vestit între dascăli Kir Teodorit Arhimandritul dela Botoşani, arătând într'însa toate eresurile ce le ţin Armenii, deci trebuincioasă fiind la toţi pravoslavnicii; 6) Pentru arderea Ierusalimului; 7) Pentru sfânta Sofiia, adică Inţelepciunea; 8) Pentru Biserica care o au zidit Impărăteasa Teodora; 9) Pentru un Sobor ce s'au făcut în Ţarigrad, din porunca sfintei Împărătese Teofanii, cu hotărîre aşezat; 10) Impărăţia Veneţianilor ce au împărăţit Ţarigradul; 11) Pentru un corăbiiariu ce avea un priatin jidov; 12) Pentru minunea ce s'au făcut în cetatea Viritului; 13) Pentru un boiariu ce nu cinsteà chipul Preacistii; şi 14) Minunea ce s'au făcut la Sfânta Sofiia în Ţarigrad.

întocmind astfel Istoria despre zidirea Pângăraţilor «pentru ca să nu se uite mai pe urmă», după cum se spune pe pagina a 2-a a filei 51.

Scriitorul manuscriptului se intitulează *Agapian*, pentru că dânsul trebue să fi fost făcut călugăr în Agapia, care, dela anul 1803, se prefăcù în Mânăstire de călugăriţe de către Mitropolitul Veniamin strămutând pe călugării deacolo pe la alte Mănăstiri, între care şi la Bisericani. La Agapia au fost strămutate călugăriţele dela Socola, unde, în veci vrednicul de amintire Mitropolitul Veniamin a înfiinţat Seminariul, în 1804.

Nu putem şti dacă Ieromonahul Anastasie a scris în româneşte sau în slavoneşte despre Pângăraţi, pentrucă Metodie nu ne spune nimic în această privinţă.

Pe paginele filelor 1—6, pe deasupra, monahul Metodie a scris mai pe urmă cu mâna sa următoarea dedicaţie: «Această sfântă carte cu multe adunături de scripturi, s'a dăruit de mine nevrednicul Metodie monah agapian, sfiinţiei sale Kir Gavriil, Igumenul sfintei Mânăstiri Pionul, spre pomenirea mea şi a părinţilor mei, 1826, Iunie 29».

Că Alexandru Lăpuşneanu Voevod a avut nişte vise şi, în urma acestora, s'a hotărît a face Mănăstirea Pângăraţi, ne vorbeşte şi cronicarul Urechiă (Letop. Mold. t. I. p. 210).

Manuscriptul în chestiune a fost cumpărat de mine, în anul 1900, dela un bătrân, Velicovici, din Bârlad, împreună cu mai multe cărţi bisericeşti.

Dăm loc textului din manuscris cu privire la zidirea Mânăstirii Pângăraţi.

Economul IOAN ANTONOVICI
Profesor, Bârlad.

Cuvântul pentru zidirea sfintei mănăstiri Pângăraţi.

Anastasie ieromonah şi egumen mănăstirii Moldoviţii, unde să prăznuiaşte Bunavestire a Prea sfintei Născătoarei de Dumnezeu.

Cuvântul pentru începerea şi zidirea mănăstirii Pângăraţilor, unde iaste hramul a sfântului şi marelui mucenic Dimitrie, şi pentru videnia visului care l'au văzut Alexandru voevod, şi pentru sihastrul Amfilohie. Blagosloveaşte!

Dumnezeu cel bogat întru milă şi nespus întru bunătate, şi făcătoriul veacurilor, şi Domnul, carele totdeauna cele de folos le ştie, şi niciodată de robii săi nu se depărtează; carele dela faţa lui tot pământul se luminează, dela răsăritul soarelui până la apusuri şi niminea nu poate să steà în potriva feţei lui sau să rabde strălucirea luminii lui, Domn şi Dumnezeu, precum şi de demult, aşijderea şi acum; Acelaş Domnul Dumnezeu au ales pre Domnul *Alexandru voevod* din pântecele maicii sale, ca să fie stăpânitoriu în pământul Moldovei. Taina înpărătească bine iaste a o tăinuì, iar lucrurile Domnului cu cuviinţă iaste a le propovăduì aiavea, precum au zis Dumnezeescul Tovit, când i s'au dat vederea ochilor lui, tămăduindu-l sfântul înger. Din proniia cea de sus dela Dumnezeu Atotţiitoriul, prin darul Sfâtului Duh, şi au început a împărăţì într'acest chip cu bună dăruirea Dumne-

zeeștii cunoștințe și cu umbrirea Sfântului Duh, care au luminat și inima marelui *Alexandru voevod* și, sfătuind bun sfat, au început a zidì mănăstirea întru numele *Schimbării la față a Domnului nostru Isus Hristos:* Sosind degrab la un loc în pustie, unde petreceà un 'Sihastru, numele lui *Leontie*, cu doi trei frați adunați întru numele Domnului Dumnezeu, acolo a început a zidì temelia mănăstirii numind'o *Slatina*. Și apoi au venit la cetatea Neamțului și deacolo la târgul Pietrii, precum aveau obiceaiu Domnii Moldovii a umblà pe la târguri și cetăți, din vremi de demult; iar când au fost luna lui Octomvrie în 22 de zile, la miezul nopții, i s'au arătat lui în vis un voinic cu veșminte albe înbrăcat și foarte frumos, cu dumnezeiască slavă împodobit, și i-au zis lui: scoală-te voevodule și degrab să mergi la *Pângărați*, unde petreace un sihastru *Amfilohie* aproape de 50 de ani, și să zidești întru numele mieu biserica, pre locul unde am avut mai înainte făcută de bătrânul Ștefan voevod, în zilele starițului *Simeoan ieromonah*, pe care o au ars spurcații Turci, când au venit în pământul acesta ticălos cu războiu asupra lui Ștefan voevod, și l'au biruit la Valea-Albă, și toată țara o au ars și au robit, și mulțime fără de număr de noroade au luat cu dânșii robi, și de atuncea s'au început a li se da bir. Și dela acel războiu deabià sângur Stefan voevod a scăpat, și au fugit cu puțini ostași, pentru păcatele bieților creștini. Iară Domnul Alexandru cu glas lin l'au întrebat, zicând: cine ești, Doamne, cu atâta Dumnezeiască podoabă înbrăcat și cu slavă împodobit? Iar el i-au răspuns: eu sânt sfântul *Dimitrie*, mucenicul lui Hristos și ostaș, și dela *Maximilian* muncitoriul, pentru Hristos în cetatea *Solunului* în temniță am fost închis și muncit și (în) coastă înpuns. Carele în toată lumea și în toată marginea să slăvește numele mieu, și în pământul acesta, numai în pustie Bisearică nu am. Și încetișor l'au înpuns în coastă, și de spaimă s'au deșteptat, iar nu puțină frică au căzut asupra lui. Și întru nedumerire multă au fost: aiavea sau în vis i-au fost vedenia aceasta, nici singur nu știià. Și la dânsul s'au făcut cuvântul sfântului Pavel apostolul, ce ziceà: știu pre un om mai nainte cu patrusprăzeace ani, care s'au fost răpit în Raiu, și acolo negrăite cuvinte au auzit, care nu iaste cu .putință cu limbă omenească a le grăì, în trup sau afară de trup nu știià; asemenea și acestuia vedeniia au fost. Și ca dintru o beție degrab s'au sculat, și întru acel ceas au chemat: pre *marele logofăt Movila*, și pre *Moțoc vornicul cel mare,* și pre *Stroici vistearnicul*, și pre *Herie al doilea logofăt*, și pe cei de taină ai Curții postealnici, și pre tot singlitul Domniei-Sale, și sfetnici, și pre înțelepții filosofi, și pre cei putearnici mari boiari. Și le-au spus lor vedeniia care au văzut, și-i întreabă pre dânșii, zicând poate-se să fie vedeniia aceasta dela Dumnezeu sau nu; iar ei toți cu un suflet și cu un glas au răspuns, că dela Dumnezeu și dela Duhul Sfânt fiind povățuiți, ziseră: dela Dumnezeu iaste întru adevăr videniia aceasta; că și în sfintele Scripturi am aflat, și dela prea înțelepți Dascăli am auzit, că tot ce iaste spre lucru bun, spre zidirea Bisearicii, spre miluirea săracilor, spre ertarea greșiților, și spre pomenirea de veacinicile munci și de judecată, aceastea toate dela Dumnezeu sânt.

Atuncea Domnul Alexandru auzind, foarte întru marea bucurie au fost, împreună cu toți boiarii și tot sinatul lui. Și de multă bucurie nu se știa unde se află, i se păreà că zboară în văzduh; și îndată au po-

runcit să gătească caii, şi la stariţul şi sihastrul au trimis înainte ca să-i spue de venirea lui. Şi în grabă şi singur Domnul şi cu toţi boiarii au sosit la sihastrul *Amfilohie*; şi au început a-i spune vedenia, zicând: măcar că eu, cinstite părinte, n'am dat crezării îndată visului, fiindcă sfânta scriptură şi părinţii noştrii cei duhovniceşti ne învaţă pre noi să nu creadem visurile, dar eu am adunat pe credincioşii boiarii miei şi pre filosofi, şi toţi au judecat că dela Dumnezeu iaste, şi foarte ne-am bucurat. Acestea grăind amândoi, au zis şi sihastrul că dela Dumnezeu iaste videniia; şi de multă bucurie şi veselie s'au umplut, şi s'au aprins de Dumnezeescul Duh ceale din lăuntru ale lor, şi s'au cuprins şi mult au plâns. Şi pentru mântuirea sufletului nu puţin au vorbit, încă şi pentru deşărtăciunea lumii aceştiea din destul au vorbit: cumcă ca o umbră treace lumea aceasta, şi viaţa noastră ca praful şi ca fumul se stinge; şi cum blagocistivii înpăraţi au zidit sfintele Mănăstiri, şi cu Dumnezeu s'au înpreunat, şi Bisearica sobornicească întru una au adunat, şi au înpreunat pre sfintele şapte soboară cu sfiinţii părinţi; şi până astăzi, zice, să ţin Dogmele cu rugăciunile sfinţilor părinţi, precum şi Hristos au făgăduit sfinţilor apostoli, iar mai vârtos noao păcătoşilor, că cu noi va fi pânăla sfârşitul veacului; şi precum şi sfântul Petru întrebà pe Hristos, noao ne grăeşti această pildă sau cătră toţi, şi cum i-au răspuns, ceale ce grăesc voao, tuturor grăesc; şi se roagă sfânta Bisearică zioa şi noaptea pentru cei răposaţi care sânt dela Adam până astăzi; şi precum aceia înpăraţi au plăcut bine lui Dumnezeu, şi şi-au mântuit şi sufletele lor şi a altora, şi în veaci să pomenesc, şi înpărăţăsc cu Hristos în veaci nesfârşiţi, numai aşteaptă cu veselie a doao Venire a lui Hristos, ca să ia dela Dătătoriul de viaţă plată şi neputrezitoare cununi; şi fără de număr din sfintele Scripturi au grăit.

Şi, după plânsul cel de mângâiare şi după voroava cea duhovnicească, de multă bucurie umplându-se, au făcut masă mare înpărătească, Marele Voevod, la sihastru şi stariţul Amfilohie; şi veselie nu puţină au fost cu cei viteaji şi aleşi boiari a Domniei Sale, şi cu bătrânii şi monaşii a stariţului Amfilohie, şi cu *preotul Teodorit*, şi cu alţi fraţi ce au fost adunaţi întru numele lui Dumnezeu.

După aceasta, îndată au tocmit zidari meşteri şi calfe, şi oameni de salahorie, şi toate ceale ce sânt spre trebuinţa zidirii.

Si apoi au întrebat pre sfântul stariţ marele voevod Alexandru, fost-au înainte vreame, şi mai înainte de tine, vieţuitori călugări (pe locul) acesta, au n'au fost? Iar el pre amăruntul i-au povestit pentru viaţa *sfântului Simon preotul*, şi cumcă aveà Bisearică mititică de lemn întru numele *sfântului Dimitrie izvorătoriul de mir*, făcută de *bătrânul Ştefan Voevod*, şi spurcaţii Turci o au ars, când au venit la *Valea Albă*. Iară acel stariţ Simon, împreună cu ucenicii săi, au scăpat în ţara Ungurească la cetatea *Gurghiu*, la mănăstirea *Caşiva*, unde iaste hramul Adormirea Prea Sfintei Născătoarei de Dumnezeu, şi acolo s'au şi pristăvit, şi s'au îngropat de ucenicii lui cu cinste. Şi apoi, după ce s'au întors Turcii şi s'au potolit vrajba robiei şi s'au făcut pace, atuncea au trimis Stefan Voevod şi i-au adus sfintele lui moaşte într'o raclă cinstită şi le ţineà în vistieria Sa cu cinste. Şi apoi, luând o parte din sfintele lui moaşte, le-au poprit pentru blagoslovenie, şi cu aromate şi bune mireazme şi cu tămâie le tămâià totdeauna, spre credinţa şi bună întărirea

a blagocestivei Domniei Sale, iar mai vârtos pentru dragostea și căldura duhovnicească ce aveà mai nainte cătră dânsul; iară rămășița sfintelor lui moaște cu cuviință sfințită și cu cinste le-au îngropat în cetatea *Socevii*. Și dintr'aceia vreame și până acum să țin călugării aicea[1])

Iar vrajmașul cel vechiu, diavolul cel ce urăște binele, înpiedecătoriul și înpletitoriul de zavistie, care dintru început iaste ucigaș de oameni; carele de demult au șoptit în urechele Evei și au prelestit și pre Adam și i-au făcut izgoniți din raiu, și până acum zavistuească neamului nostru; acela nici aici n'au lăsat să fie traiul cu pace, ci au rădicat pre *egumenul Serapion al Bistriții*[2]) și pre tot soborul, și mult au înpiedecat pre Domnul Alexandru Voevod, jurându-l cu numele lui Dumnezeu ca să nu mai zidească altă mănăstire aproape de mănăstirea lor. Iar el ca un Domn blagocestiv și întru toate ascultătoriu, iar mai vârtos se temea de blestem, au încetat despre zidirea mănăstirii *Pângărații*, că zavistiia zice, nu știe a cinstì cele de folos. O nesățioasă și plină de zavistie și fără de omenie firea omenească! Când au fost mâniia lui Dumnezeu în zilele lui Noe și potopul cel păgubitoriu, toate s'au înecat, iar corabia zavistiei n'au putut să se îneace, ci s'au făcut funie corăbiei cu care s'au zugrumat și Iuda!

Iar Domnul nostru Isus Hristos a tot țiitorul, carele toată suflarea și toată făptura mișcă și viiază, măcar că noi din pântecele maicii noastre goli am eșit și iarăși goli la cea de obște maica noastră, pământul, vom mearge; iară celce voiaște ca toți oamenii să se mântuiască și la cunoștința adevărului să vie, și carele pretutindenea iaste și toate le împlinească,—că a Domnului iaste pământul și plinirea ei (lui),— neîncetat se aprindeà inima Domnului cu râvna sufletească și cu aprinderea Sfântului Duh, ziua și noaptea ceale din lăuntrul lui se aprindeà; și s'au turburat asupra egumenului de *Bistriță* și pre tot soborul, și mult îi ponosluià cu ochi aspri, căci s'au potrivit lor și au încetat de a zidì sfânta mănăstire. Și sta mult la multă măhniciune, socotind că câți înpărați și muncitori au vrut să tăinuiască și să răsipească numele Bisearicii și n'au putut, — și mai vârtos la mai mare amărăciune au venit și nimica n'au folosit! Iară când s'au plinit anul, atuncea s'au plinit cuvântul proorocesc că, unde nu vra Dumnezeu, omul nu poate, — iarăș i s'au arătat în vis Sfântul Dimitrie marelui voevod Alexandru, în cetatea Socevii, într'acelaș an, în luna lui Octomvrie 26 de zile, în miezul nopții, precum și mai nainte, însă mânios și cu ochii posomorâți, și nu puțină bănuială asupra lui, și frică mare și cutremur l'au cuprins, și pentru zidirea Bisearicii îl siliià. Și încă și aceastea îi adeverià lui sfântul în vis, zicând că din scaunul tău vei fi izgonit cu Doamna ta și cu fiii tăi, și într'o țară depărtată vei fi surgunit, și apoi, nu după multă vreame iarăș vei luà scaunul tău, — precum mai pe urmă au și fost. Și într'o frică mare și cutremur s'au deșteptat, și iarăș au spus vedenia sfeatnicilor săi, și boiarilor, și Prea o sfinției sale *Mitropolitului Kir Grigorie*, și lui *Evftimie Episcop de Rădăuți*, și *preotului Fteodor din cetatea Socevii*.

---

[1]) Partea aceasta, de unde Alexandru Voevod întreabă mai sus pe Amfilohie și până aici, a fost publicată de mine în revista Făt-Frumos p. 124, Bârlad, 1904. tip. Munteanu.

[2]) Amintit într'un Doc. din 1540—1541, ca Igumen al Bistriței (Arh. ist. a Rom., t. I, pag. 26).

Deci, cu blagoslovenie a Prea sfințiților Arhiereilor acestora, îndată într'acel ceas de grabă au trimis și au chemat pre starițul și sihastrul Amfilohie, și s'au dat iarăș de toate ce sunt trebuincioase spre zidirea Bisearicii, precum și întâi.

Cu bunăvoirea lui Dumnezeu și cu sporirea Prea Sfântului Duh, și cu ajutorul sfântului Marelui Mucenic Dimitrie izvorâtorului de mir, ostașul lui Hristos, s'au zidit și s'au săvârșit sfânta Mănăstire întru numele sfântului mucenic, și s'au sfințit de acestaș *Grigorie* [1]) *Mitropolit a Socevii* la leat 7068 (1560), din porunca lui Alexandru Voevod. Și au miluit-o că au dat toată *Poiana dela Pângărați,* ce erà sub stăpânirea *a târgului Pietrii* și a Curții, iar nu pre locul Mănăstirii Bistriții s'au zidit această Casă. Și cu mare blestem și întăritură le-au întărit, și cu Ispisoc, și cu Uric Domnesc, ca să se hrănească călugării, carii vor fi acolea petrecători; iară cela ce va strică acea danie și miluire, să aibă a da răspuns înaintea lui Dumnezeu, și pârâș să-i fie lui sfântul Dimitrie în zioa judecății.

Și s'au zidit acea sfântă mânăstire de Alexandru Voevod, împreună cu Doamna Sa Ruxandra, și cu fiiul său (fiii săi) Bogdan, Petru și Costandin, întru pomenirea și mântuirea sufletelor lor, și spre rugăciunea celor din veac răposați, precum au luat sfântà Bisearică a ținea dela cele 7 soboară.

Acestea toate mi le-au spus mie părintele Amfilohie și stariț dela sfânta Mănăstire Pângărați, — mie smeritului ieromonah Anastasie dela Mănăstirea Moldoviții, mult păcătosului și întru tot netreabnicului.

Și aceasta iarăș mi-au spus mie, Anastasie sihastrul, om sufletesc iarăș dela acea Mănăstire, precum i-au arătat lui Dumnezeu, că mare dar au luat bătrânul Amfilohie mai nainte de mutarea sa: că vreamea și zioa mutării sale au spus mie smeritului Anastasie; și nimenea să nu fie necredincios, ca să nu cază în ispită, ce întru adevăr toate aceastea adevărate sânt.

Aceastea toate le-am scris pentru ca să nu se uite mai pre urmă, în urma acestui neam, și oricine vor vreà să znească acestor sfinți părinți. Pentru aceasta mă rog, părinți și frați, celor bătrâni ca părinților, celor de mijloc ca fraților, celor tineri ca fiilor, din toate precum ne va învrednicì Duhul Sfânt ca să ne nevoim întru pocăință și întru mărturisire să petreacem totdeauna, zioa și noaptea până la sfârșitul nostru, și să avem în mintea noastră aceaste trei porunci: cum va vreà sufletul nostru să se despartă de trup; și cum va vreà să întâmpine pre Hristos în văzduh; și cum vom da răspuns pentru păcatele noastre. Și iarăș trei porunci: cum va să cearce Dumnezeu credința dreaptă dela suflet; și din limbă adevărul; și curăția trupului. Că acolo faptele să vor întrebà, gândurile să vor ispitì, și nu iaste nimic nearătat înnaintea lui Dumnezeu, ci toate vor fi de față, toate goale vor fi faptele noastre înnaintea noastră.

Și au viețuit starițul *Amfilohie,* carele din shimnicie s'au numit *Enoh,* 56 de ani, iar la Mănăstirea noastră *Moldovița* 4 ani, de unde au fost luat chipul îngeresc, și de toți anii lui au avut 83; din copilăria lui s'au nevoit în viața călugărească, fiind mărturisit de toți pentru faptele lui ceale bune. Și erà scriitoriu foarte iscusit și știià meșteșug a lucrà la lemn, și erà

[1]) Roșca, pomenit la anul 1562 în Arhiva Ist. a României, t. I², p. 21.

cinstit de toţi Domnii şi miluit, dară de carte om prost se arătà. Şi până la bătrâneaţe bine şi-au ocârmuit viaţa sa: în foame, şi în seate, în răbdare, şi întru osteneale, şi întru toată nevoinţa duhovnicească. Şi dela draci năpăşti şi ispite multe au răbdat până la moarte. Şi sfârşitul vieţii sale bine au sfârşit: că au dat ţărana, ţărnei şi s'au dus în calea cea lungă a părinţilor, luându-şi plata ostenealelor sale dela Dreptul Judecătoriu, şi cu cinste s'au îngropat de ucenicii săi.

Şi, prin rugăciunile acestui sfânt părinte, să acopere Domnul pre toţi pravoslavnicii Domni ai Moldaviei, cei ce s'au învrednicit a domnì întru acest pământ, şi întru toată lumea pravoslavnicii Domni, cei ce vieţuesc întru pravoslavie, şi tuturor pravoslavnicilor creştini, care iaste turma lui Hristos, care ne-au răscumpărat cu cinstit sângele său de blestemul legii, şi din mâna diavolului ne-au izbăvit.

Pentru aceasta să ne ruşinăm de marele nume, că pentru Hristos ne numim creştini, precum au zis sfântul Grigorie bogoslovul, după sfintele poruncile lui totdeauna a umblà să ne nevoim până la eşirea noastră, duprecum ne învaţă sfânta Evanghelie, că el ne va judecà în ziua cea de apoi. Numai mila lui Dumnezeu şi acoperemântul Prea Curatei Maicei lui, să ne acopere pre noi păcătoşii până la sfârşitul veacului, după făgăduinţa lui cea neminciunoasă. Slavă să fie lui, acum şi veacii veacilor, amin!

1808 Noemvrie 3.

(O însemnare)

Acest sfânt stariţ al acestui loc, Amfilohie şi în shimă Enoh, s'au mutat la veacinicile lăcăşuri la leat 7079 (1570) Septemvrie 7, în zilele lui Bogdan voevod, la 7 ceasuri din noapte, după cum singur şi-au arătat mutarea. Iar pomenirea lui s'au aşezat să se facă în ziua Naşterii Născătoarei de Dumnezeu, Septemvrie 8, în toţi anii, până când va fi sfânta Mănăstire; iar Nemeasnic în locul lui s'au pus Preotul Fteodor dela Mănăstirea Bistriţii.

DOCUMENTE ISTORICE

CU PRIVIRE

LA RADUL VODA DELA AFUMAȚI

SAU RADUL VODĂ CEL VITEAZ

(1522—1529)

Despre Radul Vodă cel Viteaz, cunoscut în istorie sub numele de Radul Vodă dela Afumați, am publicat mai multe date și lămuriri nouă în lucrarea mea «*Documente slavo-române cu privire la relațiile Țerii-Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI*». Acolo am stabilit în mod neîndoelnic descendența[1]) Voevodului Radul cel Viteaz, din Radul Vodă cel Bun[2]), iar azi am plăcuta ocazie să întrețin pe cititor cu un alt prețios mărgăritar cu privire la urmașii și titlul lui Radul Vodă cel Viteaz. Este o carte slovenească dela Mihnea Vodă Turcul din 4 Iunie 1588, dată din București.

Dar mai înainte de a reproduce această prețioasă carte, cred de nevoe a stărui puțin și asupra descendenții Radului Vodă și asupra titlului său de «**cel Viteaz**».

Radul Vodă cel Viteaz este fiul Radului Vodă cel Bun (1 Maiu 1496—Aprilie 1508). Așà ne spune el însuș și așà ne grăesc și documentele urmașilor săi. El are de **frați** pe: *Bădică-Radul (1524), Vlad Vintilă*[3]) *1532—† 11 Iunie 1535), Petru dela Argeș sau Radul Paisie*

---

[1]) Pe baza unui document din 18 Maiu 1526, publicat mai înainte în *Convorbiri Literare* pe 1 Noemvrie 1902.

[2]) Tatăl lui Radul Vodă cel Viteaz este cunoscut în istoriografie sub titlul de Radul Vodă cel Mare. Acest titlu i l-au dat cronicarii, pentru grija, interesul și dărnicia lui față de Biserică. Noi însă am preferat pe «*cel Bun*», dat de documente, ca fiind mai propriu, mai firesc calităților sale de domn blând și liniștit.

[3]) Vlad Vintilă a avut de soție pe Rada și de urmași pe Drăghici Vodă. În mânăstirea Lavra mare din Sfântul Munte Athos, Vintilă se află zugrăvit ca ctitor al bisericii împreună cu fiul său Drăghici. Spre deosebire de ceilalți Vlad, documentele urmașilor săi îi mai zic și Vlad Vodă Spânzuratul, pentrucă el în adevăr a și fost spânzurat de boerii Craiovești la 11 Iunie 1535 pe malul Jiului în pădurea de lângă Bucovăț. (Această știre o avem dintr'un doc. particular din 13 Iunie 1535).

Calugărul (1535—1545), Mircea Ciobanul (1545 1552; 1558—1559), Ilie-Radul (Noemvrie 1552 — Maiu 1553), Cârstea vistierul și Măican spătarul; iar de **surori** *pe: Boba și Cârstina.*

Domnița Boba[1]) nu știm pentru moment pe cine a avut de soț. Ea are de urmaș pe Stan banul, iar acesta pe Dumitru banul. Dumitru banul, se știe, a fost întâiul soț al doamnei Stanca, soția lui Mihaiu Vodă .Viteazul.

Domnița Cârstina a luat de soț pe Momce logofătul. Ea are de urmași pe Rada, măritată după Badea logofătul din Fălcoiu și pe Anca. Badea are pe Văsiiŭ, iar Anca pe Pravăț, Barbul și Badea[2]).

Radul Vodă cel Viteaz s'a născut între anii 1490—1493. In istoriografie se cunoaște sub numele de Radul Vodă dela Afumați. Acest titlu i-l-au dat cronicarii după numele moșiei sale părintești Afumații din Ilfov ca și pentru victoria repurtată acì în potriva «Agarenilor». Unele documente îi dau pe acela al vârstei sale, numindu-l: Radul Vodă cel Tânăr; iar altele, spre deosebire de ceilalți Radu, îi mai zic: Radul Vodă ce au perit la Râmnic, sau simplu Radul Vodă dela Rămnic[3]). De altfel însuș Voevodul Radu după 1525, pentru .a se deosebì de predecesorul său Radul Vodă Călugărul zis și Dragomir, cum și de frăține-său

[1]) St. Nicolaescu, *Doc. slavo-române,* p. 245. Despre Stan banul și fiul său Dumitru banul ne vorbește în special cartea lui Alexandru Vodă Mircea din 25 August 1568. Prin această carte Alexandru Vodă întărește boerilor săi, jupânului Ivașco vel stolnic și frăține-său Albului clucer, «ca să le fie lor satul *Urâții* pe care l'a făcut Dumitru banul, feciorul lui Stan banul, tot cu tot hotaru, și din balta Bistrețul, oricât va fi în hotarul acestui sat mai sus scris; pentrucă a miluit răposatul Radul Vodă Călugărul pe Radul clucerul, tatăl boerilor domniei mele mai sus scriși. Așijderea a fost miluit el și de răposatul Petrașcu Voevod» (Arh. Stat., Ep. Râmnic, pach. 17 netrebnice, No. 1). Tot Alexandru Vodă Mircea, la 7 Aprilie 1572, întărește acelorași boeri Ivașco vel logofăt și Albului clucer «ca să le fie lor siliștea numită Bistrița, pentrucă le este lor bătrână și dreaptă moșie de moștenire și cumpărare. Că această moșie mai sus zisă a fost (mai întâiu) de moștenire a jupânesei Margăi din Caracal, iar când a fost în zilele răposatului Radului Vodă, apoi jupâneasa Marga ea a avut niște feciori ai săi în Țara Turcească și n'a avut bani ca să-i plătească de către Turci, ci a vândut această mai sus zisă moșie lui Radul Vodă pentru 30000 aspri gata și 'și-a plătit feciorii ei cu acești aspri mai sus ziși, și i-a scos pe ei dela Turci. Iar după aceea răposatul Radul Vodă a miluit pe Radul clucerul, tatăl mai sus zișilor diregători ai domniei mele, cu această mai sus zisă moșie pentru drept credincioasa lui slujbă cu care l-a slujit. Și încă l-a fost miluit la nunta Radului clucer, când s'a fost luat cu jupâneasa Caplea (Arh. Stat., Ep. Râmnic, pach. 17, No. 3). Radul clucerul a avut de fii pe Ivașco vornicul și pe Albul vel clucer. La 1562, Ivașco este logofăt iar la 1568 este vel stolnic și are de fiu pe Drăghici logofătul. Fratele său Albul, la aceiaș dată, este clucer.

[2]) St. Nicolaescu, *o. c.*, p. 65.

[3]) Vezi de pildă doc. lui Petru Vodă Șchiópul din 19 Aprilie 1560 la Arh. Stat., Ep. Argeș, pach. 17, No. 2.

Bădică — Radul, și-a făurit o nouă pecete de aplicat pe acte de acì înainte cu legenda: «† Іѡ Радѹл воеводa Новаго и гнь Влашкы = Iw Radul Voevod cel Nou și domn român» [1]). In fine documentele urmașilor săi îi dau pe acela al meritelor sale, numindu-l Radul Vodă cel Viteaz, cum de pildă e însăș cartea Mihnei Vodă Turcitul pe care o dăm la lumină însoțind-o la urmă și de un facsimil fotografic. Acest titlu ne pare cel mai nemerit. Intr'adevăr Radul Vodă cel Viteaz a venit ca domn în momente de grea cumpănă pentru țară—atunci când vrăjmașul își pusese toată nădejdea s'o prefacă în pașalâc turcesc după cum a transformat puțin după aceia prin lupta dela Mohaci (1526) pe mândra Ungarie. Radul Vodă a luptat cu vrednicie și a mântuit țara de păgâni. Deci titlul de mai sus e cinstirea sa, este acela al meritelor sale. De altmintrelea și cei ce s'au nevoit cu îngroparea rămășițelor lui pământești, l'au înfățișat tot astfel pe lespeda [2]), criptei sale ca viteaz: călare pe un cal ager, cu buzduganul în mână, cu coroana pe cap, cu mantia fluturând în vânt.

Pecetia lui Radul Vodă cel Viteaz

Piatra de pe mormântul lui Radul. Vodă cel Viteaz (4 Ianuarie 1529)

Radul Vodă cel Viteaz a fost de două ori căsătorit: în prima cu fiica lui Vlaicul vornicul și în a doua cu fiica lui Neagoe Basarabă Voevod, cu frumoasa Roxanda. Cu fiica lui Vlaicul vornicul a avut pe Zamfira, măritată după Moise Vodă, și pe Vlad Vodă; iar cu Roxanda pe Elina, măritată după Ivașco vornicul Golescul.

[1]) St. Nicolaescu, *o. c.*, p. 51.

[2]) Gr. G. Tocilescu, *M-rea Curtea de Argeș*, p. 35; N. Iorga, *Inscripții din bisericile României* pp. 148—149.

Radul Vodă cel Viteaz a fost ucis mișelește împreună cu fiul său Vlad în bisericuța de pe dealul Cetățuia de lângă Râmnicul-Vâlcii, de niște boeri ai săi, anume de Neagoe vornicul și Drăgan postelnicul. Trupul său a fost adus de acì și îngropat cu cinste în mănăstirea Curtea de Argeș.

1. Inscripția de pe mormântul lui Radul Vodă cel Viteaz.

Прѣстави се рабь Бж҃їи и многыи вь милости Іωанъ Радꙋль великы воеводь и господинь вьсеи земле Оугровлахїискые и подꙋнавїꙋ, сн҃ь великаго предоб[раго Рад]ꙋла воеводи, вь лѣто ҂зл҃з, мц҃а генарь д҃ день, кржгь сл҃нцꙋ з҃., индиктионь г҃.

Вѣдомо да е вамь Бран ... вамь сказати, еже сьтворихь азь: а҃ Бои сьс Агарѣни, в҃ на Гув...., г҃ на село Щефѣни над Нѣжловь, д҃ на К[лежани], е҃ на Чокьнещи, ѕ҃ на градъ Бꙋкꙋрещи, [з҃ на градь Тъpговищe], и҃ над реко Аргишель, ѳ҃ над [село Плата. ї на А]льмьнещи, над Телорман, [аї.] ... ω вьсѣхь боꙗ, на Грꙋма[зи] ..., [вї] ... на Никополе, гї на Ши[ш]товь ..., [дї над Поенари] градꙋ сьс Хωрани, еї на Гер[гица], [ѕї пакь на Бꙋкꙋрещи], зї над Слатине варош, иї [над градъ Бꙋкꙋрещи] сьс Владиславь воевод, ѳї [на село Рꙋкьр], [к...] на Андрихь. И тогда дарова ме Бгь [rând astupat cu ciment] и богатьство крѣпкои в слѣди дароносим и воини множествомь ωвстоимь, ржкꙋ же помощи к вьсѣм простери Милостивно; нинѣ здѣ лежж вь гробѣ мале единь, ωжидае архангелскаго гласа, послѣднжа тржбж, вьсего мира Вьскресенїе, стихїамь прѣмѣненїе, моле се нхже Бъ изволить прити по нас да сьхранеть сїе малое поконщie и дом костемь моим, ꙗко бити нераздрꙋшимо.

«Răposat-au robul lui Dumnezeu și mult-milostivul Ioan Radul marele voevod și domn a toată țara Ungrovlahiei și al părților dunărene, fiul marelui și prea-bunului Radul voevod, în anul 7037 (1529), luna Ghenarie a 4-a zi, crugul soarelui 7, indiction 3.

În știre să vă fie răsboaiele ce vă voiu povestì vouă, pe cari le-am purtat eu: cel dintâiu răsboiu cu Agarenii, al doilea la Gub[avi], al treilea la satul Ștefenii pe Neajlov, al patrulea la C[lejani], al cincilea la Ciocănești, al șeaselea la cetatea București, [al șaptelea la cetatea Târgoviștei], al optulea la râul Argeșel, al noulea la [satul Plata; al zecelea la A]limănești, pe Teleorman, [al unsprezecelea, cel mai iute și mai vârtos] din toate răsboaiele, la Gruma[zi cu 7 sangeacuri], [al doisprezecelea] la Nicopoli, al treisprezecelea la Șiștov, [al patrusprezecelea] la cetate la Poenari, cu țeranii, al cincisprezecelea la Gherghița, [al șeispre-

zeçelea iar la București], al șaptesprezecelea la oraș la Slatina, al optsprezecelea [la cetatea București], cu Vladislav voevod, al nouăsprezecelea la satul Rucăr [1]), al douăzecelea la Didrih [2]). Și atunci m'a dăruit [Dumnezeu cu stăpânire și schiptru, și m'au încins cu caftan mohorât și cu cunună m'au încununat și cu cinstea bogăției și cu multă mărire de dar aducătoare, și, cu mulțimea oștilor fiind încunjurat], și la mulți am întins mâna de ajutor cu îndurare. Acum zac singur acì într'acest mic mormânt, așteptând glasul Arhanghelului, cea de pe urmă trâmbiță, învierea a toată lumea, a stihiilor premenire. Rog pe cei ce Dumnezeu îi va îngădul să vie după noi, să păzească acest mic loc de odihnă și casă a oaselor mele, ca să fie nestricat».

2. Cartea Mihnei Vodă Turcul cu privire la urmașii lui Radul Vodă cel Viteaz.

(4 Iunie 1588).

† Млстїю Бжїею Іѡ Мнхнѣ, воевода и гнъ въсои землѝ Ѹгрвла-хїискою, снъ велика и добра Іѡ Пандарꙋ воевод, давамь гсвомъ ми сїе повеленїе гсва мѝ стъи бжтвнѣи монастирꙋ гсва ми глемыи стаа Троица, ꙗко да мꙋ е село Кремтинецїи въсии и съ въсо хотаро, поне сънь ви рено село ви е за дѣнꙋ староге Барвꙋ банꙋ и Пръвꙋло двории, анꙋ га е ви покꙋпил покоинна Бърабꙋ воевод и ѡ Барбꙋ ба и ѡ Пръвꙋ двории за .к҃ аспрꙋ. Та а по то ви е село Кримтинецїи село гспкꙋ. А по то Пръвꙋ двории ѡ пакы достежа е съ право и вѣрно слꙋжбꙋ по ѡ къ Радꙋла воевод, снъ добра Радꙋла воевод и ви е село Ѡхабꙋ емꙋ. А по то Радꙋла воевод

---

[1]) Lupta decisivă s'a dat la Bran, lângă Rucăr. Intre alți viteji în această luptă s'a distins spătarul Dragu, drept care Radul Vodă cel Viteaz i-a hărăzit satul Comanii «pentru dreapta și credincioasa lui slujbă, cu care l-a slujit cu vărsare de sânge la «Bran» când s'a ciocnit cu Turcii» (St. Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, p. 35).

[2]) Probabil Giurgiu.

Храбра късмани се е мере е покѹпи село Критецїи па ѡ Пръвѹ двони
за ,л апрї. Та въ то Раула воево съ село Критинецїи помлова е ви
по нѣкое брати гва мѹ на име жѹпа Крѣк ви ї жѹпа Мънка спа, ыко
да и въ ѡнѹ ї ѡха и и ї сново и и нѹко ї пренѹчето и. Й сїцѣ сѹ
ѡпали ви рени болѣрї: варѐ кои сълѹчи ѡ ни прѣде съмръ, а въ ни
пръдали да нѣ, анѹ да е ѡпаши, їлї снви їлї дъщери. Та ѡ сїе
ви рени болѣрї, брати Раула воево, ѡ ни нимо не ѡта е, развѐ тъмо
двѐ дъщере Раула воево, анесенѐ ви рени болѣри Крѣк ки ї Мънка
спа. Та ѡтавилї сѹ на съмръ и да сѹ и сїе ви рено село Критинецїи
ї ѡха неполѣвнимо въ вѣки. А по то, поле, ѡ те двѐ дъщери Раула
воево, изъмо нврани се е жѹпаница Єлина, жѹпаница Ївако дво. Та
ѡта е то село Критинецїи виши еи дѣнѹ ѡ дедо си Крѣк ви
ї Мънка спа. А по то жѹпаница Єлина, ѡна късмани се е мере е
прода сїе ви рено село Критинецїи сѹки ъжпивнѣки монапи гва мї
за ,и апрї, написа се е въ сти помѣнии, ї прода е сїе ви рено село ѡ
нина добро ѡ пре гва мї ї ѡ пре късе правителїе гва ми. И свепелїе
попакле гво ли: жѹпа Їане ве бл, и жѹпа Киса велики двони, ї жѹпа
Дѹмитрѹ ве лѡ, ї жѹпа Мирола ке ви, ї жѹпа Пътрѹ ке спа ї
жѹпа Бепи ве сто, ї жѹпа Рау ке ко, ї Влау ве пе, и жѹпа Їане

с с л г з н х л д к щ
велiки по, и Дᴕмитрᴕ ве лѡ, и а Ѳта исписа въ насто гра Бᴕре,

с н т т м
мца ю д̃ дн̃и, текᴕщї лѣ ѡ Ада з҃ч҃ѕ.

д
х да с с
Iѡ̃ Минѣ воевѡ, млтїю бжїю гнь.

Pergament. Monogram mijlociu cu roşu. Pecetia aplicată în faţă s'a pierdut. Redacţiunea actului e cea obişnuită: româno-bulgară. Originalul a fost dăruit Academiei Române de d-l N. D. Germani în şedinţa dela 26 Martie 1908, şi se păstrează în secţia manuscriselor.

† Cu mila lui Dumnezeu Iѡ. Mihnea[1]), Voevod și Domn a toată ţara Ungrovlahiei, fiul marelui și bunului Iѡ. Alexandru Voevod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele sfintei și dumnezeeștei mănăstiri a domniei mele, numită sfânta Treime, ca să-i fie satul Cretineștii tot cu tot hotarul, *pentrucă acest mai sus zis sat a fost de moştenire bătrânului Barbului banul*[2]) *şi Pârvului*[3]) *dvornic*, ci l-a fost cumpărat răposatul *Basaraba*[4]) *Voevod* și dela *Barbul banul* și dela *Pârvul dvornicul* pentru 20000 aspri. Iar după aceia satul Cretineștii a fost sat domnesc. Iar după aceia *Pârvul dvornicul*[5]) el iarăș l-a câștigat cu dreapta și credincioasă slujbă atunci dela **Radul Voevod, fiul Radului Voevod cel Bun,** și a fost satul ohabnic lui. Iar după aceia **Radul Voevod Viteazul** s'a ridicat de a cumpărat satul Critineștii iar dela *Pârvul dvornic* pentru 30.000 aspri. *Apoi întru aceia* **Radul Voevod** *cu satul Critineştii a miluit pe nişte* **fraţi** *ai domniei lui, anume jupan* **Cârstea vistier** *şi jupan* **Măican spătar**, ca să le fie lor de ocină și ohabnic lor și fiilor lor și nepoţilor și strănepoţilor lor. Și așà au lăsat mai sus zișii boeri: oricui se va întâmplà dintrânșii moarte mai întâi, iar dintrâșii vânzător să nu fie, ci să rămâe la urmași, sau feciorilor sau fetelor. Apoi dintr'acești mai sus ziși boeri, **fraţi** ai **Radului Voevod**, dintrânșii nici unii nu au rămas, fără numai **două fete ale Radului Voevod, nepoate acestor mai sus ziși boeri Cârstea vistier și Măican spătar**. Apoi au lăsat la moartea lor să fie lor acest mai sus zis sat Critineștii și ohabnic neclintit în veci. Iar după aceia, pe urmă, dintr'aceste **două fete ale Radului Voevod** s'a ales numai **jupâneasa Elina, jupâneasa lui Ivașco**[6]) **dvornicul.** Apoi a rămas acest sat Critineștii să-i fie ei de moștenire dela moșii săi **Cârstea vistierul și Măican spătarul**. Iar după aceia **jupâneasa Elina**, ea, s'a pus de a vândut acest mai sus zis sat Critineștii sfântei dumnezeeștei mănăstiri a domniei mele pentru 50.000 aspri, și s'a scris în sfântul pomelnic. Și au vândut ei acest mai sus zis sat de a lor bună voe dinaintea domniei mele. Și mărturie am pus domnia mea pe: jupan Iane vel ban, și jupan Chisar vel dvornic, și jupan Dumitru vel lo-

gofăt, și jupan Miroslav vel vistier, și jupan Pătru vel spătar, și jupan Ventil vel stolnic, și jupan Radul vel comis, și Vladul vel paharnic, și jupan Iane vel postelnic, ispravnic Dumitru vel logofăt. Și eu Stan am scris în scaunul cetăţii București, luna Iunie, 4 zile, cursul anilor dela Adam 7096.

† Iō. Mihnea Voevod, din mila lui Dumnezeu Domn.

NOTIŢE.

1. Mihnea Vodă este fiul lui Alexandru Vodă și al doamnei Ecaterina, nepotul lui Mircea Vodă, strănepotul lui Mihnea Vodă cel Rău și resstrănepotul lui Vlad Vodă Ţepeș. El a avut de unchi după tată pe Vlad Vodă și pe Miloș Vodă. Despre Vlad Vodă nu știm să fi domnit. Fratele acestuia Miloș a murit înainte de 1572 și a lăsat de urmași pe Vlad Vodă și pe Erina. Vlad Vodă s'a însurat în Iunie 1587 cu o fiică a lui Mircea Ciobanul, și nunta au făcut-o în târgul Tecuciu. El a murit la Constantinopol în anul 1589. Sora sa, domniţa Erina, a luat de soţ pe Albul Clucerul; ea a murit în anul 1572 și a fost îngropată la ctitoria sa mănăstirea Vieroș de lângă Pitești. Bărbatul acesteia, Albul Clucerul, a murit în luptă pe ziua de 24 Aprilie 1574, în vârstă de 23 ani, la Vadul ce se zice Râmna, lângă satul Jiliștea, apărând alăturea de fratele său Ivașco Vornicul pe domnul lor Alexandru-Mircea Vodă. El a fost îngropat cu mare cinste lângă soţia sa Erina și este înfăţișat pe piatra mormântului său ca viteaz: călare pe un cal ager, cu coif în cap, cu buzduganul în mână, cu mantia fluturând în vânt. (St. Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, pp. 328—330).

Mihnea Vodă a avut frate pe Alexandru și de surori pe Elina și Despina. A domnit în două rânduri și a fost de două ori căsătorit, având de soţie întâi pe Vișa apoi pe Neaga, iar de urmași pe Radul, Vlad, Alexandru — mort în fragedă vârstă —, Irina și Radul. Mihnea Vodă este ctitorul mai multor mânăstiri și biserici din ţară și dela sfântul Munte Athos. La mănăstirea Ivirul din grădina Maicii Domnului, el se află zugrăvit ca ctitor împreună cu fiul său Radul. (St. Nicolaescu, *o. c.* p. 283). La 1591 domnul a fost mazilit dela tron și dus la Costantinopol, unde, de frica spânzurătoarei, se turcì sub numele de Mehmetbeg. Ca turc a avut iarăș mai mulţi băeţi și fete, anume: Ibrahimbeg, Mustafabeg, Ihuma-Catun și Caise-Catun (cf. N. Iorga, *Studii și Doc. III*, p. L; St. Nicolaescu, *o. c.*, p. 281).

2. Barbul banul bătrânul (1430 — † 9 Martie 1521) este feciorul lui Neagoe Vornicul din Craiova și fratele boerilor Pârvul Vornicul († 5 Iunie 1512), Danciul Comisul, Radul postelnicul și Neagoe postelnicul (St. Nicolaescu, *o. c.*, p. 39). Dela Barbul banul și fraţii săi, ni s'au păstrat o sumă de odoare la mănăstirile din sfântul Munte și mai ales la cele din ţară, anume la Bistriţa, ctitoria lor, și la Tismana, cari ne reamintesc de numele lor. La sfârșitul vieţii sale, in extremis, cum crede d-l General P. V. Năsturel în articolul d-sale despre Craiovești, publicat în revista Arta și Literatura Română pe 1907, Barbul banul s'a călugărit și a luat în călugărie numele de Pahomie monahul, iar soţia sa Negoslava pe cel de monahia Salomia. Cu acest nume și în haine călugărești, ni-i prezintă și un patrafir roșu de mătase, păstrat astăzi la Muzeul Naţional de Antichităţi (cf. Gr. G. Tocilescu, *Catalogul Muzeului Naţional de Antichităţi)*. Apoi, pentru numele de călugărie al lui Barbul banul, ne vorbește și un panaghiar de argint din 1521. Iată cum: «Făcut-au acest

panaghiar (icoană a Maicii Domnului) robul lui Dumnezeu monahul Pahomie şi jupan Preda, marele ban, în anul 7029=1521 (G. Gr. Tocilescu, *o. c.*). In fine, Barbul banul a murit la 9 Martie 1521. Iată acum şi inscripţia de pe piatra mormântului său: «Răposat-au robul lui Dumnezeu jupan Barbul vel ban Craiovenesc, pronumit Pahomie, veşnica lui pomenire, în anul, luna Martie 9» (cf. N. Iorga, Inscripţii, t. II p. 81—82).

3. Pârvul marele vornic († Iunie 1512) a lăsat de urmaşi pe Marga, Preda banul şi Pârvul banul. Marga a fost măritată după Şerban banul Craiovei, fratele Mariei, Neacşăi, al lui Barbul postelnicul şi al pârcălabilor Diicul şi Vlaicul. Şerban banul cu Marga a avut de urmaşi pe Marcea postelnicul şi pe Anca din Coiani, zisă uneori şi dela Crăciani. Anca a luat de soţ pe Neagoe banul Craiovei, (1561—1565), sfetnicul lui Petru Vodă Şchiopul, şi a avut de urmaşi pe Şerban postelnicul, căsătorit cu Maria, şi pe Maria, măritată după Nica armaşul. Şerban postelnicul cu Maria a avut pe Radul Vodă Şerban, căsătorit cu Elina Udrişte Mărgineanul, iar aceştia pe Basarabă Vodă, căsătorit cu Arghira, pe Anca cu Neculae Petraşcu Vodă şi pe Elina cu Costantin postelnicul Cantacuzino. La aceştia trebue a se adăogă şi un fiu natural anume Costantin Basarabă, pronumit Cârnul, carele a fost de două ori căsătorit: întâiu cu Bălaşa şi a doua oară cu Nedelea (St. Nicolaescu, o. c., p. 61: apoi *Diata Ilinkăi Evstratoaia,* de acelaş în Rev. România Nouă, No 1 pe 1907). Pe doamna Nedelea o ştim dintr'un act păstrat la mănăstirea Hilandarul din sfântul Munte Athos şi pe care îl vom publică în facsimil fotografic cu altă ocaziune.

4. Basarabă Voevod este Neagoe, ziditorul mănăstirii Argeş, fiul lui Basarabă Vodă cel Tânăr, nepotul lui Basarabă Vodă pretendentul şi strănepotul lui Dan II. Tatăl său, Basarabă Vodă cel Tânăr, a fost de două ori căsătorit, întâiu cu Maria şi a doua oară cu Neaga, sora Craioveştilor. El a avut de soră pe Anca, măritată după Stanciul logofătul (vezi doc. din 17 Noemvrie 1479 la Arh. Stat., secţia istorică). Basarabă Vodă cel Tânăr, se ştie, a fost omorît de boerii Mehedinţeni la Glogova în primăvara anului 1482. Fiul său, Neagoe Vodă, într'un document dat din Piteşti în anul 1514 şi prin care întăreşte mănăstirei jupânului Drăghici din Cricov (Mărgineni) satul Secăreni, ne arată el însuş descendinţa sa, intitulându-se: «*Cu mila lui Dumnezeu creştinul Basarabă Voevod şi domn a toată Ţara Rumânească, nepotul marelui şi prea bunului Basarabă Voevod*» (Arh. Stat., Condica Mănăstirei Mărgineni, No. 165, f. 141).

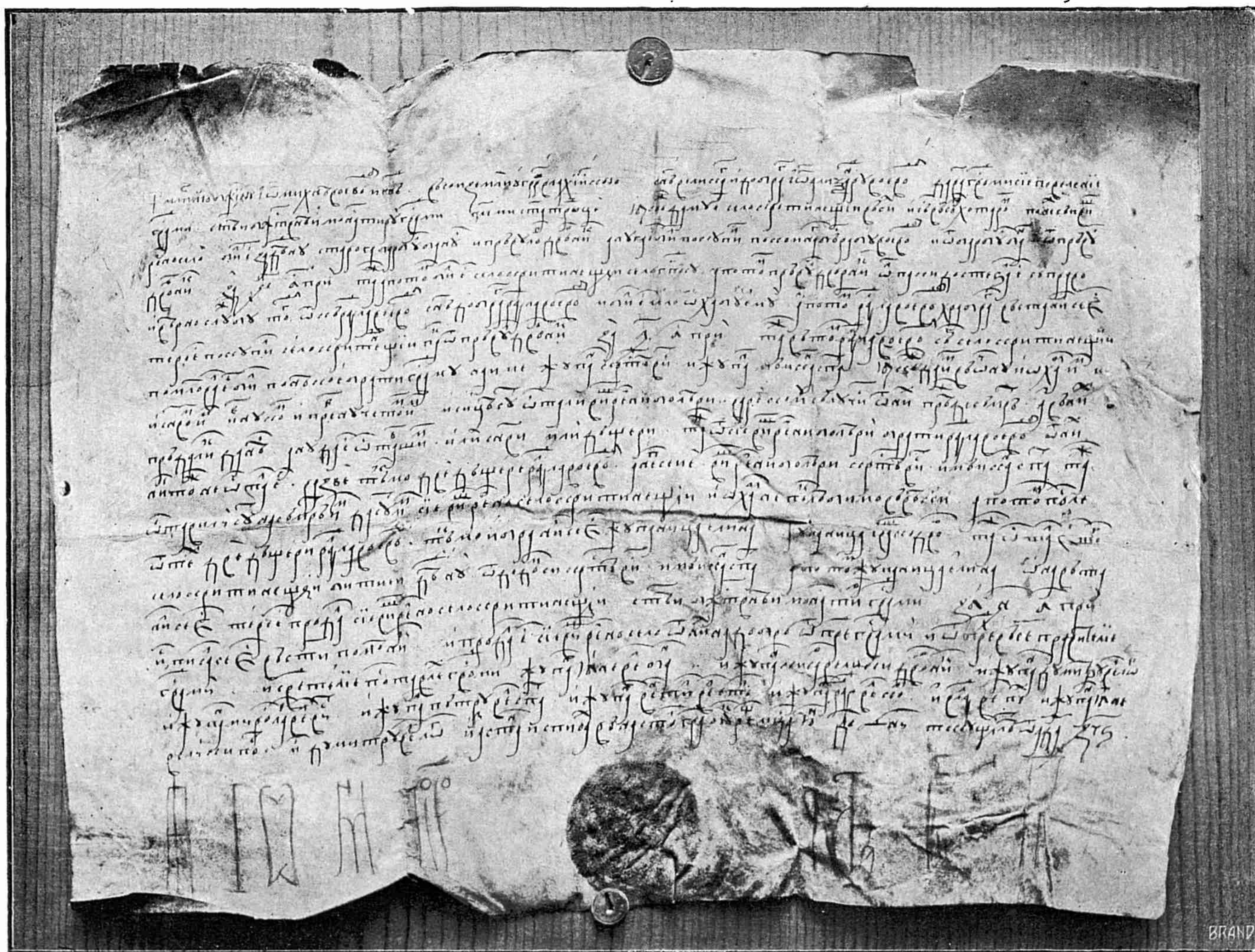
5. Pârvul dvornicul din timpul lui Radul Vodă cel Viteaz, este Pârvul banul de mai târziu, feciorul lui Pârvul marele dvornic († 5 Iunie 1512), fratele lui Preda banul († 1521) şi al Margăi, căsătorită pe la 1522 cu Şerban banul. El a murit la 14 Aprilie 1529 şi moartea l-a ajuns în satul Piatra-Olt din Romanaţi; trupul său a fost îngropat la mânăstirea Bistriţa din Vâlcea. (Arh. Stat., M-rea Tismana pach. 40, No. 2).

6. Ivaşco Vornicul a fost de două ori căsătorit şi ambele sale soţii au purtat numele Elina. Prima lui soţie a fost Elina, fiica lui Radul Vodă cel Viteaz, iar a doua soţie a lui a fost Elina Mărgineanca, fiica jupânului Udrişte biv. vel vistier şi a jupânesii Anca, sora lui Drăghici şi a lui Udrişte postelnicii (Arh. Stat., Condica M-rei Mărgineni No 165, f. 226). Despre Elina Mărgineanca ne vorbeşte şi cartea de judecată a lui Mihnea Vodă Turcul din 1580 cu privire la satul Lucieni împresurat de boierii Văcăreşti, anume de Pătraşco şi fraţii lui. Mihnea Vodă le judecă pricina dintre ei cu toţi cinstiţii boerii d-lui. «Şi au trimes din Divan — zice d-lui — *pe jupân Ivaşco dvornicul, cumnatul lui Udrişte postelnicul din Mărgineni ce au ţinut pe soru-sa Elina,* ca să caute şi să vază, împresurat-au moşia Lucianilor au nu? Şi au aflat şi au adevărat cu ale lor suflete, că s'au împresurat de către Pătraşco

cu frații lui.....» (Arh. Stat., Condica Mitropoliei București, No. 1. f. 9). Apoi cartea lui Radu-Vodă Leon din 7 August 1665 din care aflăm că jupâneasa Elina ar fi primit drept zestre dela părinții săi la măritiș, între altele, și satul Domnești, despre care mai departe ne spune aceiaș carte că: «In zilele răposatului Mihnea vodă (Turcul), după moartea lui Ivașco vornicul, jupânesii Elina vorniceasa întâmplatu-i-sau vreame de au fost luat dăla răposatul Mihnea Voevod 2000 de galbeni de bani, de să-i schimbe în țara Ungurească, să-i facă galbeni de aur. Iar după aceia jupâneasa Elina vorniceasa i-aŭ cheltuit acei bani toți pre trebile eĭ, pentru că au vrut de *să răscumpere un satu din Țeara Ungurească, ce aŭ fostu miluit de craiul pre bărbatul ei Ivașco vornicul* și au petrecut jupîneasa Elina și au cheltuit toți banii. Deci într'aceia răposatul Mihnea Voevod luat-au satele și țiganii și multe moșii dela jupîneasa Elina vorniceasa, pentru acei 2000 de galbeni de bani. Și au luatu Mihnea voevod și satul Domnești derept 1000 de galbeni de l-aŭ dat și miluit cu acest sat Domnești pe sfânta Mânăstire Troița». Pe vremea lui Matei Basarab satul Domnești a fost luat de domn și dat Mânăstirei Argeș: «fără dereptate și fără nici o judecată, pentru căci fiind și dumnealui ctitor la sfânta mânăstire Argeșul, *trăgându-se și dumnealui din acel neam Băsărăbesc*» (Arh. Stat. Ep. Argeș, pach. 17, No. 11). Tot cu privire la satul Domnești avem și un alt document dela acelaș voevod, din 12 August 1668, care sună: «Ca să fie această carte a. domnii 'mele de mărturie Sf. M-tiri Argeșul, pentru ca să se știe când au fost la venirea domnii mele în domnia dentăiŭ, fost-au rădicat pâră egumenul Ioachimu dela S-ta Troiță denpreună cu toți călugării de acolo pentru satul Domnești ot sud Argeș, carele iaste mănăstirii Argeșul dat și adaos de răposatul Io. Băsărab Voevod, și așà pârà călugării dela S-ta Troiță: cum că iaste al lor scoțând și o carte a părintelui domnii mele Io. Leon Stefan Voevoda. Deci viindu înaintea domnii mele și egumenul dela M-re dela Argeș denpreună cu toți călugării, arătându naintea domnii mele în Divan cărțile care au avut de miluituri, pentru satul Domneștii, dela cei răposați domni ctitori carii au adaos și au miluit cu acest sat Domneștii pre Sfânta M-re Argeșul, *iar domnia mea neștiindu sama țărăi, fiindu domnia mea îndemnat de mozaviri, mai vârtos de banul Manul, carii n'au voit binele domnii mele, luat-am domnia mea cărțile dela mâna Egumenului și a tuturor călugărilor dela M-rea Argeșul și le-am dat domnia mea călugărilor dela S-taa Troiță, nefăcându-le domnia mea judecată cu boiarii Divanului, precum iaste legea și obiceaiul țării, ce am fost făcut domnia mea pre gurile nepoftitorilor de binele domnii mele.* Deci aducându-mă mult milostivul Dumnezeu cu adoa domnie aici în țara domnii mele, și viindu călugării dela Sfânta M-re Argeșul, jăluindu-se înaintea domnii mele pentru mare nedireptate și mărturisindu toți boiarii Divanului cum acestu sat Domneștii iaste al M-rii Argeșul, iar călugării dela Sfânta Troița n'au nici o treabă. Deci și domnia mea temându-mă de păcat, am dat domnia mea sfintei M-ri Argeșul și părintelui Eftimie egumenul și tuturor călugărilor, cari vor fi lăcuitori, ca să ție satul Domnești cu bună pace. (Arh. Stat., Episcopia Argeș, pach. 17, No. 2).

Ivașco vornicul Golescul a murit în anul 1584. Și moartea l-a ajuns pe când se întorceà din pribegie din Țara Ungnrească, în sat la Bălătești. Trupul lui a fost adus și îngropat de Petru Șchiopul în mânăstirea Bistrița din Moldova la 20 Decemvrie 1584. (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României* I, p. 39—40).

ST. NICOLAESCU

Cartea Mihnei Vodă Turcul cu privire la urmaşii lui Radul Vodă cel Viteaz
(4 Iunie 1588)

DESPRE

MONUMENTELE DELA ADAMKLISSI

ŞI

DIFERITE PĂRERI ASUPRA ORIGINEI LOR

REZUMATUL COMUNICAŢIUNEI D-lui GR. G. TOCILESCU, FACUTA IN ŞEDINŢA DELA 27 MARTIE 1906 A ACADEMIEI ROMANE

«Un fapt, care ese din ce în ce mai la iveală și se rostește zilnic tot mai tare de pe amvoane cât mai înalte și în cercuri cât mai largi, — așà începù comunicațiunea sa d-l Tocilescu —, este că la Dunărea de jos, dincolo și dincoace de Carpați, dincoace și dincolo de Dunăre, trăește un popor care, față de toată lumea, stă ca o vie mărturie despre destoinicia fără seamăn, despre tăria și trăinicia de douăzeci de ori seculară a muncii de cultură romană. Stăpânirea nediscutată a Romanilor, în aceste părți de locuri, abià dacă a ținut un secol și jumătate; dar vița sădită și răsădită de acel mare imperator Traian a dat vlăstare așà de puternice și generoase, încât până astăzi, în hotarele provinciei romane, *Dacia*, ba încă departe și peste aceste hotare, răsună limba unui popor latin, care se mândrește cu numele și cu moștenirea părintească. Toate nenumăratele potoape de barbari, cari de pe la jumătatea secolului al treilea după Christos s'au revărsat asupră-i, și chiar în țări depărtate apusene au dat naștere la întregi prefaceri etnografice, — acì la Dunărea de jos și Carpați ele n'au putut șterge, ba nici măcar clintì din loc, acest post singuratic și cel mai înaintat al culturii antice romane în răsăritul Europei. Cu toată negura de veacuri, ce acoperă destinatele sale, poporul român totuși este în stare a-și reculege firele obârșiei sale, și istoria lui este mai veche decât a tuturor neamurilor ce-l înconjoară.

«Nici Rusul, nici Polonul, nici Sârbul sau Bulgarul, nici Germanul, și mai puțin decât toți, Maghiarul, nu au o istorie mai veche decât a noastră. Această istorie începe încă de pe la sfârșitul veacului I d. Chr., odată cu supunerea țării de către împăratul Traian. Cu drept cuvânt oriunde se grăește românește, Traian este socotit ca părintele Românilor, iar cucerirea Daciei traiane: ca cel mai însemnat și mai hotărîtor

moment în istoria Romanismului la Dunărea de jos, ca și în istoria neamului român. «Prima descălitoare», — așà cum o numiau bătrânii noștri cronicari și istorici, — este piatra unghiulară, este cheia bolții naționalității române.

«Acum, în timpii din urmă, a fost rezervat României o dreaptă răsplată a Cerului pentru nepilduita statornicie și pentru luptele uriașe ce dânsa a dat întru apărarea neatârnării sale naționale, ca și pentru bărbăteasca hotărîre cu care s'a pus ca să umple, în timpul cel mai scurt, prăpastia adâncă ce o despărțeà de neamurile culte ale Apusului. I-a fost rezervat, ca o dreaptă răsplată, să poată azi sărbătorì 40 de ani ai unei domnii din cele mai înțelepte și mai glorioase, și în acelaș timp 1800 de ani dela întemeerea coloniei latine la Dunăre și Carpați. Cu redobândirea posesiunei de odinioară, *Dobrogea,* avurăm norocul ca să ne regăsim și monumentul architectonic cel mai vechiu, cel mai măreț și mai impunător din câte înălțaseră Romanii dincoace de Alpi, documentul monumental al originei noastre istorice, actul nostru de naștere. Voim a vorbì de monumentul triumfal dela Adamklissi».

După aceea d-l Tocilescu arată, cum prin munca și silințele sale, timp de 25 de ani, a isbutit să scoață la iveală și să facă cunoscute patru monumente istorice, ce se găsesc reunite în până eri necunoscutul și ca și rătăcit prin pustiile Dobrogei cătun Adamklissi, așezat trei ceasuri spre Sud de Rassova și patru ceasuri spre Sud-Vest de Medgidie. Aceste monumente sunt:

1. Un oraș roman de vre-o 12 și jumătate hectare, întemeiat de Traian sub numele de *Tropaeum Traiani,* dărâmat de barbari pe la sfârșitul veacului al treilea, și reconstruit apoi de către împăratul Constantin cel Mare la anul 316 d. Chr. Săpăturile întreprinse de d-sa acolo au scos la iveală; zidurile înalte ale cetății, solid construite numai din blocuri de piatră cubice, cu 24 turnuri, și cu patru porți apărate de îndoite turnuri; templuri, băi cu frumoase basinuri, basilice bizantine, dintre cari una cu criptă, un porticus forensis cu 36 coloane, basilice cimiteriale din primele epoce ale creștinismului și biserici de pe vremea când Adamklissi erà scaun episcopal.

Dintre episcopii dela Adamklissi cunoaștem cel puțin unul, pe Theodoros, care a luat parte la soborul al VII din Constantinopole, în anul 787; el semnează protocoalele acestui sobor astfel: «Θεόδωρος ἀνάξιος Ἐπίσκοπος Τροπαίων ὁμοίως», adică «Theodor, nevrednicul episcop al Tropeelor, de asemenea».

2. In vârful dealului, pe platou: un monument onorar, un altar milităresc de formă pătrată, lung 12 metri, înalt cam 6 metri, ridicat în amintirea soldaților: din garda imperială (pretorieni), din legiuni și din trupele auxiliare, cari picaseră într'o bătălie «pentru patrie».

Plăcile cari îmbrăcau monumentul, și cari în parte au fost găsite, conțin lista numelor acelor soldați, iar d'asupra columnelor feții principale, se află săpat cu litere mai mari un prescript imperial, pe care d-l Tocilescu l'a complectat cu toată siguranța și l-a raportat la Traian.

3. Pe aceiași înălțime, și la depărtare numai de 200 pași de altarul milităresc, se află ruinile unui turn de piatră, masiv, înalt încă astăzi cam 27 metri; este monumentul triumfal cunoscut sub numele special de «monumentul dela Adamklissi», care aveà o înălțime de

aproape 40 metri, și o grosime în diametru tot pe atâta. Din inscripțiunea săpată pe una din fețele bazei trofeului, ce se ridică d'asupra monumentului, d-l Tocilescu a găsit 12 bucăți, cari i-au permis să complecteze întreaga inscripțiune a aceluiaș împărat Traian cu titlurile ce el purtă în anul 108/9, și cu închinarea trofeului către zeul milităresc al Romanilor: *Marte răsbunătorul* (Mars Ultor); în fine

4. Cevà mai la Nord de monumentul triumfal și aproape de altarul militar stă, despicată până la baza sa, o movilă uriașă care întreceà prin înălțime atât monumentul triumfal, cât și altarul militar. Această movilă ascundeà la temelia sa cadavrul unei căpetenii barbare. D-l Tocilescu a găsit acolo o căpățână, câtevà oase și două toarte mici de argint în formă de inimioară *(ringgeld)* și cari sunt destul de caracteristice pentru mormintele barbare. Movila, construită cu mult mai târziu, n'are legătură cu monumentele de lângă dânsa.

Din descoperirea celor trei prime monumente: *a cetății, a trofeului* și a *altarului milităresc,* d-l Tocilescu a conchis că împăratul Traian făcuse următoarele fapte în Dobrogea:

1. Câștigase o victorie însemnată nu departe de Adamklissi asupra unor barbari, și anume el în persoană, pentrucă dânsul obicinuià în persoană să conducă răsboaele, și pentrucă pe sculpturile metoapelor ce împodobesc jur împrejur corpul monumentului triumfal se reprezintă pretorieni, adică soldați din garda împărătească, care se știe că nu eșeà la răsboiu decât numai odată cu împăratul.

2. Pentru asigurarea țării tot Traian întemeiă la Adamklissi, în valea Urluii, un oraș pe care îl întărì cu ziduri și cu garnizoană militară, și-i dete numele de *Tropaeum Traiani.*

3. Tot el onoră pe soldații cari periseră în lupta dela Adamklissi cu ridicarea acelui altar, înscriind pe plăci numele lor și instituind un cult care se celebrà în fiecare an, prin sacrificii aduse de locuitorii Tropeeni. Un asemenea altar, βωμος, înălțase el cu puțin înainte și în Banatul Temișoarei, în localitatea *Tapae* (astăzi Poarta de fier), în memoria soldaților cari periseră în crâncena și sângeroasa luptă dată acolo cu Dacii la sfârșitul anului 101 d. Chr.

4. Tot Traian, în fine, a vecinicit faptul cuprinderii Daciei și prefacerii ei în provincie romană, prin trofeul sau monumentul triumfal dela Adamklissi.

Asupra acestor patru puncte stabilite de d-l Tocilescu și susținute pe larg în operile sale: *Monumentul triumfal dela Adamklissi,* publicat la Viena în 1895 în colaborațiune cu d-nii Benndorf și Niemann; în opera sa *Fouilles et recherches archéologiques,* Buc. 1900, în studiul său «Despre Adamklissi» publicat în «Revista sa pentru *istorie, archeologie și filologie,* (1893)», ca și în sânul congreselor archeologice din Londra, Orléans, Abbeville, Bourges, Colonia, Dresda, Bremen și Hamburg; precum și la Academia Română și Academia franceză din Paris — asupra acestor patru puncte, zice d-l Tocilescu, — s'a încins o luptă între învățații europeni, mai ales germani. Ea a avut drept rezultat nașterea unei întregi literaturi, care nu și-ar găsì poate perechea decât în «cestiunea omerică», căci cu acelaș drept cuvânt se poate vorbì astăzi de o «cestiune Adamklisseică», cașì de cea «omerică».

D-l Tocilescu enumără scrierile mai însemnate, date la lumină până

astăzi, asupra cestiunii, și reduce părerile emise de către învățați la următoarele trei principale:

a) *Monumentul triumfal, altarul militar și Cetatea Tropaeum sunt înalțate de Traian cu prilejul răsboaelor sale cu Dacii:* Această părere a d-lui Tocilescu este împărtășită de învățații Benndorf, Mommsen, Petersen, Studniczka, Willamowitz-Mollendorf, și în cele din urmă de d-nii von Duhn și Domaschewski.

b) *Monumentul triumfal, cași Cetatea, sunt ridicate de Traian, pe când altarul militäresc se datorește împăratului Domițian în urma unei înfrângeri suferite din partea Dacilor la Adamklissi.* Această părere este a d-lui Conrad Cichorius.

c) *Altarul militäresc și Cetatea sunt ale lui Domițian, pe când monumentul triumfal s'a ridicat de generalul roman Marcus Licinius Crassus în a. 28 ante Chr. pe vremea împăratului August:* Este părerea cea din urmă și cea mai recentă din părerile d lui A. Furtwängler. După aceea d-l Tocilescu analizează punct cu punct argumenlele aduse pentru și contra fiecăreia din aceste păreri.

Prima părere: Origina traianică a monumentelor d-l Tocilescu o sprijină mai întâiu pe texturi epigrafice și anume: 1) pentru *oraș;* inscripțiunea din a. 115—116 săpată pe baza unei statui închinate lui Traian de către *Traianenses Tropaeenses,* adică de către locuitorii cetății *Tropaeum Traiani;* această cetate pentru a se numì astfel, trebuià să fi luat numele dela *Tropaeum al lui Traian,* adică dela monumentul triumfal ridicat de Traian în apropierea orașului; 2. pentru *monumentul triumfal:* inscripțiunea votivă a lui Traian, prin care împăratul închină acest monument lui Marte Răsbunătorul în anul 108/9 d. Chr.; această inscripțiune este deslușită și mai bine printr'un șir de reliefuri în formă de *metope,* care împodobeau partea cilindrică a corpului clădirei înfățișând diferite scene ale unui răsboiu între Romani și barbari. Portul și armătura acestor barbari variază, dar o parte seamănă cu tipul Dacilor de pe Columna traiană. Pe aceste reliefuri găsim de șease ori chipul lui Traian.

i bine, cu puțin mai înainte, în anii 101—102 și 105—106, Traian, purtase marile sale răsboae dacice. Din scriitorii vechi știm că Sarmații veniseră în ajutorul regelui Decebal și că Traian i-a învins la Nicopolis (astăzi Stari-Nikiup, nu departe de Târnov). E de admis că în apropiere de Adamklissi să se fi dat o luptă necunoscută din alte izvoare, la care participase însuși Impăratul. Această luptă figurează pe Columna Traiană, anume acolo unde vedem pe împărat că se aruncă în fruntea pretorienilor săi în mijlocul bătăliei, ca să scape pe Romanii atacați, cari se găsesc în cel mai mare pericol. Dacii trecuseră dejà două din cele trei valuri și înconjuraseră pe Romani din toate părțile; când iată dintr'o parte Traian aleargă călare urmat de garda sa imperială și-i mântuește. Valurile cele trei stau în ființă până astăzi; ele pleacă dela Cokirleni, lângă Cernavodă, și se finesc la Constanța; sunt pe alocuri depărtate de Adamklissi numai 15 kilometri; ori de unde ai plecà spre Adamklissi, fie dela Dunăre, fie dela Mare, trebue să treci peste ele.

Bătălia s'a dat la începutul războiului al doilea dacic. Erà lucru firesc ca în apropiere de câmpul luptei să se înalțe, după finele războiului, trofeul pentru întreg războiul, tot așà cum Englezii au făcut la Waterloo

pentru războiul cu Francezii; de asemenea și Germanii, pentru ultimul războiu franco-german, socotind prima victorie ca de bun augur și hotărîtoare pentru cele următoare. Astfel se explică ridicarea monumentului triumfal la Adamklissi, deși scena amândorora războae dacice se desfășurase mai mult în Transilvania și Banat. Această concluziune se întărește prin descoperirea ce d-l Tocilescu a făcut-o în 1896, deci un an după publicarea la Viena a operei sale, în care se găsește susținută această părere, — prin descoperirea altarului milităresc înălțat de Traian pentru soldații pretorieni, legionarii și auxiliarii morți în bătălia de lângă valurile dobrogene. — Monumentul triumfal al lui Traian se autentifică încă și printr'o monedă bătută de orașul Tomis (Constanța de astăzi), în onoarea lui Traian. Pe reversul ei se reprezintă trofeul dela Adamklissi, cu baza lui, monumentul adică în întregime, iar pe avers: capul lui Traian cu următoarea legendă în limba grecească: «Lui Traian împăratul, augustul, învingătorul Germanilor, Dacilor, lăcuitorii Tomitani». Această legendă ne dă, contrariu orcărei regule, numele împăratului în cazul *dativ*, este prin urmare redactată ca o dedicațiune, presupunând o cauză particulară pentru baterea ei; această cauză nu poate fi alta decât izbânzile lui Traian asupra Dacilor și înălțarea, nu departe de Tomis, a monumentului dela Adamklissi, în urma acelor izbânzi.

«Iată pe scurt, zice d-l Tocilescu, problema istorică de noi susținută și desfășurată în opera asupra monumentului Adamklissi și în alte lucrări ale noastre».

Venind la părerea d-lui Cichorius, academicianul român arată mai întâiu, că numitul învățat și-a schimbat mai de multe ori părerile. La început admiteà că trofeul este al lui Traian și tot astfel și cetatea, ca și altarul militar, dar că odată cu reconstruirea cetății de către Constantin cel Mare, în urma dărâmărei ei de barbari, sculpturile metoapelor trofeului s'au făcut din nou în locul celor vechi, fiind și ele stricate de barbari; însă artiștii neștiind cum fuseseră îmbrăcați și ce arme aveau soldații de pe vremea lui Traian, s'au apucat să-i îmbrace ca pe vremea lui Constantin! Acum în urmă însă (1903), acelaș învățat Cichorius crede că altarul milităresc a fost făcut de către împăratul Domițian, în memoria soldaților morți într'o bătălie cu Dacii, aproape de Adamklissi; în această bătălie ar fi pierit și prefectul gardei pretoriene Cornelius Fuscus, care ar fi fost îngropat în movila cea mare de pământ de lângă trofeu și altar; apoi Traian, tocmai pentrucă acolo fuseseră bătuți Romanii, a voit să ridice în locul acela monumentul său triumfal; el l'a închinat lui *Marte Răzbunătorul*, în urma înfrângerii desăvârșite a Dacilor, pentrucă războaele lui contra Dacilor, erà un act de răzbunare, pentru rușinea pățită pe vremea lui Domițian. «Ei bine, zice d-l Tocilescu, profesorul Cichorius susținând părerea din urmă, nu face decât să repete cele ce eu spusesem cu opt ani mai înainte de dânsul, în anul 1895, la Congresul filologilor germani din Colonia, și cari cuvinte pe românește sună astfel: «Trebue să presupunem că altarul milităresc se referă la o bătălie dată pe vremea lui Domițian în apropiere de Adamklissi (deci bătălia în care picase Cornelius Fuscus) și că Traian s'a socotit dator ca să închine un monument lui Mars Ultor, lângă locul acelor înfrângeri, iar alăturea să înalțe un *mausoleu* vitejilor soldați, cari

căzuseră în luptă pe vremea lui Domițian» (1). Cichorius adoptă această părere, pe care d-l Tocilescu o enunțase ca o alternativă, atribue lui Domițian altarul milităresc și propune a se citì în capul listei de pe plăcile altarului ;

(Cornelius Fuscus) col(onia Pomp(ei), domicilio Neapoli Italiae, praef(ectus) (praetorio). La o asemenea restituire cugetase pentru un moment și d-l Tocilescu, dar literile ce s'a mai păstrat inainte de COL. POMP., nu corespund numelui Cornelius Fuscus; și apoi, patria lui Cornelius Fuscus, prefectul gardei imperiale a lui Domițian, nu a fost Pompei, ci Vienna (Vienne din Francia), precum se știe foarte bine din istoricul Tacit (Hist 2,86 ; 3, 4), și precum a relevat acum de curând d. Domaschewski. Cât pentru părerea lui Cichorius că Fuscus ar fi fost îngropat în movila de lângă monument, și că epitaful compus pentru dânsul și păstrat de către poetul Marțial ar fi fost săpat pe o stelă d'asupra movilei, toate acestea trebuesc trecute în domeniul fanteziei. In movila în chestiune, d. Tocilescu a găsit, cum s'a arătat mai sus, craniul și osemintele unui barbar, judecând după cele două toarte de argint în formă de *ringgeld*, cum și după lipsa totală de obiecte ce se obișnuesc a se depune în mormintele grece sau romane. Astfel altarul militar nu poate în nici un chip, cum crede și d-l Domaschewski, să fie despărțit de victoria, pe care Traian a câștigat-o de sigur la Adamklissi, după cum dovedește în mod neîndoios chiar și numele orașului Tropaeum Traiani.

Tot așà de neîntemeiată este și cealaltă părere a d-lui Cichorius, despre refacerea din nou a sculpturilor de pe metoape, întrucât, după constatarea unui specialist ca architectul Niemann, care a studiat și restaurat monumentul, trofeul nu arată urmele vreunei schimbări sau reparațiuni, și nici că s'a păstrat cevà din sculpturile ce se pretinde a se fi stricat de barbari. Apoi Cichorius se contrazice singur când, pe d'oparte susține că «Traian nu puteà aveà nici cel mai mic interes pentru prefectul gardei lui Domițian și pentru soldații acestuia», iar pe de alta tot el spune, că «Traian a voit să răzbune moartea acelor soldați (ai lui Domițian), și a generalului lor, prin aceea că el a înălțat marele monument al său triumfal în acest loc și l'a închinat zeului răzbunător al războiului, lui Mars Ultor».

Inutil a mai adăogà că și opiniunea despre originea dominițianică a valului cel mare din Dobrogea, nu are pentru sine nicio probabilitate, căci precum și până astăzi acele valuri poartă în gura poporului numele de «valurile lui Traian», împăratului Traian, datorește nașterea valul cel mare de pământ.

Venind la a treia părere, reprezentată de d. A. Furtwängler, profesor la Universitatea din München, după care monumentul dela Adamklissi, n'ar aveà nimic a face cu Traian și cu războaele dacice, ci ar fi fost înălțat în a. 29—28 a. Chr. de M. Licinius Crassus, d. Tocilescu supune această părere la o analiză din cele mai amănunțite, răspunzând punct cu punct la toate argumentele aduse contra originei traianice a monumentului triumfal. Părerea d-lui Furtwängler e pornită, pare-se, din dorința de a regăsì, cu orce preț, germani Bastarni pe sculpturile do-

(1) A se vedeà: Verhandlungen der 43-e Versammlung deutscher Philologen und Schullmaenner in Köln, Leipzig 1893, pag. 199.

brogene, iar pe monumentul Adamklissi de a vedeà, «cele mai vechi reprezentaţiuni ale Germanilor», «cu cel puţin 200 ani mai vechi decât cele de pe Columna Antonină». Imposibilităţi istorice şi geografice, interpretări curioase ale scenelor de războiu de pe metoape, şi afirmaţiuni neprobate şi neprobabile alcătuesc aproape întreaga argumentare.

In patru rânduri a scris învăţatul german despre Adamklissi, şi de fiecare rând el a schimbat câte cevà din părerea sa, sau a mai adaos câte ceva la dânsa. Se înţelege că primul obiect al atacului din parte-i a fost inscripţiunea monumentului. In cel dintâi studiu *Intermezzi*, (Leipzig 1896), d-sa a tăgăduit că acea inscripţiune să fi aparţinut monumentului, zicând, că d'asupra trofeului lui Crassus s'ar fi construit mai târziu un mic monument cu nişte colosale blocuri de piatră, din care una conţineà inscripţiunea monumentală a lui Traian, inscripţiunea adică a trofeului. Aceasta însemnează că numitul învăţat voiá să despoaie un monument de inscripţiunea lui, pentru ca s'o atribue unui alt monument despre care nu există nici o urmă. In al doilea studiu apărut anul următor (*Adamklissi*, München, 1897), autorul admite că pe o placă a bazei sexagonale a trofeului se aflà inscripţiunea lui Crassus, dar că această placă a pierit ; atunci Traian a introdus pe faţa opusă o placă comemorativă, în locul unei plăci rămasă goală încă de pe vremea lui Crassus, şi din acea placă a lui Traian fac parte bucăţile cu inscripţiune găsite şi complectate de d. Tocilescu. In a. 1903 d. Furtwängler apare cu o nouă publicaţiune: *Das Tropaion von Adamklissi und provinzialroemische Kunst* (Trofeul dela Adamklissi şi arta provincială romană), care începe astfel: «Dorinţa mea îndelungată de a puteà studià în original ruinele trofeului dela Adamklissi în Dobrogea şi toate resturile păstrate, s'au îndeplinit de curând. Sunt adânc recunoscător d-lui senator Gr. G. Tocilescu, ilustrul şi eminentul director al Muzeelor şi al săpăturilor archeologice din România, pentrucă dânsul mi-a uşurat prin întâmpinarea cea mai amabilă studiile mele şi a avut bunătatea ca să meargă el însuş cu mine la locul ruinelor şi să mă introducă în săpăturile sale întreprinse acolo». De astădată învăţatul archeolog renunţă la părerea despre aşezarea vreunei plăci comemorative a lui Traian, pe vreo lature a bazei sexagonale. Ar fi urmat în chip firesc şi logic ca să renunţe şi la părerea despre paternitatea lui Crassus, şi să lase lui Traian întregul monument, aşà precum dovedeşte inscripţiunea găsită chiar d'asupra ruinii. D. Furtwängler, din potrivă, se întăreşte şi mai mult în credinţa despre epoca augusteică a trofeului, şi propune a se citì în inscripţiune la finele rândului al 8-lea şi începutul celui următor : *rest* I T V *it*. Ar fi prin urmare vorba despre o restituţiune a trofeului lui Crassus, făcută lui Mars Ultor de către Traian, mai ales că acesta, după d. Furtwäntgler, obişnuià la orce ocaziune să-şi pună numele în litere monumentale pe clădirile altora, din care cauză împăratul Constantin adesea îl numeà în batjocură «herba parietaria» ! Dar în inscripţiune după ultima literă din ITV se mai vede încă o linie oblică, desigur începutul literei M, astfel că e mai probabilă lectura propusă de d. Tocilescu: *per exerc* ITV *m;* iar dacă nu se admite urmele unui M, rămâne totuş locul unei litere, în care caz ar trebuì, după ipoteza d-lui Furtwängler, să distribuim verbul *restituit* în chipul următor : r. 8: RESTITVI, r. 9: T!...

Dar o asemenea distribuire a cuvântului este încă şi mai imposi-

bilă la o inscripţiune de caracter aşà de monumental, unde fiecare rând începe cu un cuvânt întreg, şi se evită pretutindeni începutul rândului cu vre-o silabă sau literă dela mijlocul ori finele cuvântului. Este adevărat că în a patra şi cea mai recentă lucrare a archeologului german, în loc de *restituit* se propune: *tropaeum restitui* **iussit**, — ceecea iarăşi nu înlătură dificultatea, căci ce faci cu urmele literei finale din rândul al 8-lea? Totuşi d-nu Furtwängler se grăbeşte să adauge imediat: «Astfel se doboară şi acel ultim pretins turn, în care se retrăseseră apărătorii originei traianice; nici inscripţiunea nu le oferă adăpostul dorit. Toate forturile externe însă, de cari mai înainte erau aşà de mândri, le-au predat dejà de bună voe». Inainte însă de a arătà cum stau acele forturi şi dacă sunt ori nu predate inimicului, d-nu Tocilescu dovedeşte neputinţa ca un monument de aşà însemnătate, închinat unei divinităţi şi învestit cu un caracter sacral, cum trebue să fie un trofeu, să nu fi avut nici o inscripţiune, şi nici măcar să fi fost inaugurat, atunci când orice statuă cată să poseadă pe pedestalul său o inscripţiune, şi tot astfel un trofeu trebue să aibă inscripţiunea sa votivă. D-nu Furtwängler, e adevărat, încearcă să explice o atare lipsă ciudată prin împrejurarea următoare: generalul Crasus ar fi întrebat la Roma pe Octavian, cum trebue redactată inscripţiunea trofeului, şi dacă în acea inscripţiune el poate să-şi deà titlul de *imperator*; Octavian ar fi răspuns că numai dânsul este *imperator*.

Atunci Crassus, de ciudă şi de necaz ca să nu vază în vârful trofeului numele lui *August imperator*, a lăsat trofeul fără inscripţiune, deşi s'a dus la Roma şi a triumfat în a. 27 a. Chr. «ex Thraecia et Geteis». Apoi 136 ani trecură la mijloc până ce iată-l pe acel «zadarnic şi lăudăros» Traian, pe acea «buruiană ce creşte şi se întinde pe pereţi», pe acel împărat, «care, după cum zice d-nu Furtwängler, aveà patima de a-şi vedeà numele vecinicit prin inscripţiuni monumentale pe edificiile altora», iată-l că găseşte la Adamklissi un monument fără de nume, un monument de pripas, cu care n'aveà nici în clin nici în mânecă, îl înhaţă bine şi frumos, şi pune să se sape pe una din cele 6 plăci, rămase goale ale bazei trofeului, numele şi titulatura sa. Odată descoperit uzurpatorul monumentului triumfal al lui Crassus, s'a doborît, se înţelege, şi «ultimul pretins turn în care se retrăseseră apărătorii originei traianice»! După aceea d-nu Tocilescu arată cum stăm cu predarea şi a celorlalte «forturi exterioare», şi grăeşte astfel:

«Argumentele d-lui Fortwängler contra originei traianice a monumentului triumfal se reduc la următoarele, aşà cum le recapitulează însuşi archeologul german, în lucrarea sa din 1903 (p. 478=481):

I. «Portul şi armătura soldaţilor romani pe reliefurile dela Trofeu sunt cu totul deosebite de sculpturile de pe Columna lui Traian din Roma. Astfel: *a)* la Trofeu toţi Romanii sunt fără barbă, adică raşi, pe când pe Columnă pe lângă soldaţi raşi se văd unii cu barbă; *b)* la Trofeu toţi soldaţii romani poartă zale de fer sau cu solzi; pe Columna Traiană asemenea zale sunt mărginite la cohortele auxiliare şi la cavalerie, pe când legionarul are aşà numita *lorica segmentata* care nu ne întâmpină înainte de Traian, dar este cu totul caracteristică pentru epoca Traiană; *c)* Cingătoarea, aşà numită cingulum, purtată adesea de legionari pe columnă, lipseşte la trofeu; *d)* Formele scuturilor se deosibesc foarte mult

de cele ale Columnei traiane; *e)* Soldaţii Trofeului au brăţari şi pulpari, cari nu se văd pe monumentele traianice; *f)* Pilum cel greu de pe reliefurile Trofeului şi care corespunde descrieriii lui Polybios, nu se constată în genere în epoca lui Traian şi nici mai târziu; *g)* Purtătorii de steaguri, cornişții şi trompetişti pe metoapele Trofeului nu poartă costumul cu pele ce ne întâmpină în epoca flavică şi cele următoare, ci sunt în costumul obicinuit al legionarilor; şi *h)* La Trofeu coifurile legionarilor au o formă foarte particulară ce nu o găsim pe Columnă decât la o trupă orientală de arcaşi.

II. «Adversarii barbari ai Romanilor, sunt cu totul deosebiţi pe monumentele traianice (Columna şi relieful dela arcul de triumf al lui Constantin). Şi ceea ce este cu deosebire însemnat: Barbari de tipul, cum sunt vrăjmaşii Romanilor la Trofeu, îi găsim şi pe columna lui Traian — dar ca amici şi ca aliaţi ai Romanilor. Deci relaţiuni istorice cu totul schimbate».

III. «Toate analogiile, ce cunoaştem cu construcţiunea Trofeului dela Adamklissi, aparţin epocei augusteice şi epocelor anterioare, şi nici una din epoca traianică».

La argumentarea de mai sus d. Tocilescu răspunde:

1. In ce priveşte lipsa de barbă a soldaţilor pe Trofeu, ea e numai aparentă. Mai întâiu, că starea rea de conservaţiune a pietrelor nu permite a se verifică lucrul; la cei cu coifuri, obrazul este acoperit de băerile sau buculae ale coifului. Astfel din 72 figuri romane, abià dacă la 20 putem judecà dacă sunt sau nu cu barbă. Una din ele (No. 13) este de sigur cu barbă, cum constată însuşi d-nu Furtwängler.

2. Dacă portul şi armele soldaţilor romani dela Adamklissi diferă de cele de pe Columnă, explicaţiunea este simplă: Trofeul dela Adamklissi fiind mai vechiu cu câţiva ani decât Columna şi ridicat chiar în timpul lui Traian, ne înfăţişează armele şi uniforma obicinuite înainte de marea reformă militară a împăratului Hadrian. Această reformă s'a întins pe întreg domeniul organizării militare, şi erà o consecinţă a marilor războae purtate de Traian. D nu Domaschewski, un partizan până eri al părerii că Trofeul dela Adamklissi ar fi al lui Septimiu Sever sau Constantin cel Mare, — astăzi vede în armătura cu totul schimbată de pe Columna Traiană, armele şi uniforma introduse de Hadrian. Columna, care la început nici că fusese destinată a comemorà victoriile dacice ale lui Traian, — dovadă chiar inscripţiunea din a. 113 d. Chr. săpată la baza sa, — a căpătat sculpturile cu scene privitoare la aceste victorii, pe timpul domniei lui Hadrian, care, ca fost comandant al legiunei 1 Minervia în războiul al doilea dacic al lui Traian, a ţinut să scoaţă în relief isprăvile legiunei sale şi să înfăţişeze trupele romane în uniforma şi armătura cea nouă ce fusese introdusă de dânsul. Osebit de aceasta, armele de pe metopele dela Adamklissi nu prea sunt cu totul augusteice. Cu cât se lărgesc cunoştinţele noastre prin studiul comparativ al monumentelor, cu atât descoperim că ceea ce e augusteic ca armătură poate fi şi flavic şi chiar traianic. Acelaş lucru îl putem zice şi despre analogiile cu forma constructivă a Trofeului. Este meritul d-lui profesor din Leipzig Studniczka de a fi dovedit, contrariu argumentelor d-lui Furtwängler, că Trofeul aparţine prin architectura, ornamentica şi stilul său epocei traianice. El nu are aface cu Tropaeum Alpium («La Turbie»), sau cu monumentul

circular al Ceciliei Metella din epoca lui August, și nu-și găsește analogie decât în exemple de mai târziu, mai ales în *Moles Hadriani* sau Castello St. Angelo din Roma. Dar architectul acestui monument se știe că este Apollodor dela Damasc; tot lui probabil îi aparține și monumentul triumfal dela Adamklissi

Partea ornamentică și stilistică este încă și mai hotărîtoare pentru originea traianică a Trofeului; e destul a amintì bobocul de akanthos de pe zaua Trofeului, care este la modă sub Traian și se desvoltă mai departe sub Hadrian; friza cu vreji de dovleci și capul de balaur în formă de lup, ce ocupă în acea friză locul rozetei, și care de sigur că se rapoartă la forma steagurilor dace, dacă nu cumva motivul trebue căutat în faptul că trofeul este închinat lui Marte; volutele, capitelul pilaștrilor, stilul reliefurilor Columnei, etc., toate întăresc data ce rezultă din inscripțiunea Trofeului.

După aceea d-l Tocilescu dovedește că scenele de pe metopele dela Adamklissi cu greu se pot împăcà cu luptele lui Crassus din a. 29—28 ante Chr., — și că d. Furtwängler merge prea departe cu interpretările sale. Astfel, bunioară, metopa 54 reprezintă desigur pe Traian călare cu platoșă și lance, fără coif și fără scut, cum se cuvine unui împărat, strivind cu picioarele calului un barbar.Picioarele de dinapoi ale calului stau pe o bază oblóngă: ceeace indică destul de clar că artistul a voit ca să reproducă statua equestră a lui Traian din Bizanț, și care a dat naștere cunoscutului tip repetat adeseaori statuaric și pe monede de ale împăraților, înfățișați călare călcând peste un barbar lungit la pământ. Acest tip își face aparițiunea cu monedele lui Traian din a. 103. Ei bine! pentru d. Furtwängler persoana călare nu e Traian, nici vreun comandant superior, ci un simplu ofițeraș care aruncă în Dunăre un Bastarn, și sare apoi și el cu dânsul împreună — de dragostea Bastarnului de sigur — în valurile fluviului! Postamentul de sub picioarele calului însemnează pentru archeologul nostru nimic mai mult, nimic mai puțin, decât malul râului; desigur cheiul dela Giurgiu, dela Galați sau Brăila! In metopa 8, unde se reprezintă 2 țapi și 3 oi învățatul German descoperă oameni și peștera *Keiris*, «unde» Geții urmăriți de Crassus pier cu vitele lor». Atunci când vedem pe metoape un barbar că se luptă sau cel puțin că se apără în potriva Romanului, suntem siguri că e un german; iar când cere iertare, el trebue să fie get, «fiindcă, zice d Furtwängler, Germanul în luptă nu știe ce este pardonul»!

Din afirmările istorice ale profesorului Furtwängler, d. Tocilescu citează iarăși câteva, din care iată una de exemplu: «Genucla se află la Dunăre, fără îndoială nu departe de Istropolis, deci cu totul lângă Adamklissi». Genucla în adevăr poate fi lângă Istropolis; dar Istropolis e departe cu cel puțin 80 kilometri de Adamklissi! Alt exemplu, șase luni ar fi fost suficiente, după d. Furtwängler, pentru clădirea monumentului triumfal; pe când, după calculul cel mai modest, cel puțin doi ani ar fi trebuit pentru aceasta. Mai departe, d-l Tocilescu zice că nu este de gândit ca generalul Crassus să fi putut ridicà trofeul său în mijlocul unei țări inimice, deoarece numai după crearea limesului danubian, în anul 15 după Chr., Romanii își putură asigurà stăpânirea pe malul drept al Dunării. Un asemenea trofeu, nu încape îndoială că barbarii l'ar fi dărâmat îndată după retragerea lui Crassus. Apoi, de ce oare

poetul Ovidiu, trăitor 8—9 ani la Tomis, nu menţionează nicăieri un monument aşà de glorios pentru armele romane, care de sigur că n'ar fi putut să-i rămână necunoscut, dacă existà un atare la Adamklissi?

Descoperirea altarului milităresc dă d-lui Furtwängler prilej de a află încă un argument contra originei traianice a trofeului: «Trofeul şi monumentul onorar al soldaţilor, ziceà acest învăţat în 1903, pentru una şi aceiaş bătălie, ar fi cevà cu totul neînţeles. Cum oare fundatorul Trofeului de alăturea ar mai fi avut nevoe să înalţe soldaţilor un monument deosebit! Dacă ar fi voit el să vecinicească numele soldaţilor în parte, uriaşa mantie de piatră a Trofeului nu-i oferea spaţiul cel mai potrivit? Cum ar fi construit el, în slabă concurenţă cu monumentul într'adevăr mare, încă unul mic, relativ neînsemnat!?» Dar şi la aceste consideraţiuni de caracter modern, s'a dat răspunsul cuvenit. Se ştie că în vechime locul unde se construià un mormânt sau un kenotaf, deveneà consacrat cultului morţilor, cultul rămâneà legat de monument. Altarul militar înălţat la Adamklissi corespundeà deci unui scop altul decât aceluia al Trofeului. Primul erà destinat pentru liniştirea sfintelor umbre ale celor morţi prin sacrificiile anuale ce se făceau pe dânsul; cel de al doilea erà un ex-voto adus lui Mars Ultor; terenul pe care îl ocupà trofeul, deveneà o proprietate a zeului, un loc sacru; deci cum s'ar fi înfiinţat pe dânsul un cult al morţilor? Traian a putut, prin urmare, înălţà alăturea ambele monumente, precum tot dânsul întemeiase oraşul din vale. Dar d-l Furtwängler, care în 1903 găseà cu totul firesc, ca Traian după ce va fi gonit pe barbari din acele părţi ale Dobrogei, să fi fundat oraşul Tropaeum Traiani, să fi înălţat altarul militar pentru cei căzuţi în vreo bătălie, şi să fi săpat inscripţiunea pe una din feţele dela baza sexagonală a trofeului, acelaş învăţat, zic, un an mai în urmă, susţine că atât altarul, cât şi oraşul, ba şi unul din cele trei valuri dobrogene, se datoresc lui Domiţian. Astfel, după d-sa, nici un act răsboinic nu mai rămâne lui Traian în Dobrogea. Dar atunci suntem în drept ca să întrebăm: ce a determinat pe Traian ca să mai sape inscripţiunea sa la trofeul lui Crassus? Simpla sa vanitate? Patima de a-şi vedeà numele ca iedera pe pereţi? Sau îndeplinirea unui act de pietate faţă de Mars Ultor, căruia, după ipoteza d-lui Furtwängler, ipoteza epigrafică cu faimosul r. 8 *restitut* r. 9 *t*, îi *restitue* trofeul ce căzuse în mâna inimicului?

De o *restituire* însă nu poate fi vorba, căci la a. 28 a Chr. nu existà încă cultul lui Mars Ultor, deci Crassus nu putuse instituì un asemenea trofeu decât lui Jupiter Capitolinus. Numai în a. 2 ante Chr. privilegiile militare ale acestuia trecură la Mars Ultor, împreună cu dreptul la insemnele triumfului, la trofee ca şi la steagurile şi prăzile luate în răsboiu. Ştim că d. Furtwängler a găsit şi acì un răspuns: Traian, ne asigură d-sa, nu erà archeolog, ca să cunoască anul când s'a înfiinţat cultul lui Mars Ultor, nu erà nici istoric ca să ştie cine înălţase trofeul. Dar fie sau nu Traian archeolog ori istoric, lectura *restituit* sau *restitui iussit* — n'are nici un înţeles; am fi aşteptat ca învăţatul nostru să ne propună formula — *dedicavit*. Fiind vorba de un monument, lăsat atât amar de ani fără a fi inaugurat, atunci când Traian îl închină lui Mars Ultor, el face acestuia o dedicaţiune, iar nu o *restituire*, căci nu-i mai fusese până atunci de cinevà închinat.

La formula «dedicavit» a și cugetat un moment învățatul german, atunci când admite că pentru posesiunea vechiului trofeu al lui Crassus a fost răsboiu între Romani și Barbari, că «Tropaionul, mărturia gloriei romane din trecut, a cinstii romane, fusese pângărit și insultat», și că «Traian victorios redobândindu-l, l-a dedicat din nou». De aceea propuse a se citì partea finală a inscripțiunii lui Traian astfel:

Dacorum exercitu devictu tropaeum reciperatum rite dedicavit.

Contra unei atari restituiri, s'a ridicat voci autorizate: Cum Traian puteà el singur să zică *«rite dedicavit»*, căci cine aveà să contrazică pe Maiestatea sa imperială? Apoi nu există exemple de legătura lui «dedicavit» cu un adverb; *tropaeum reciperatum* ar însemnà că inamicul luase și băgase în buzunar clădirea aceea groaznică dela Adamklissi, și că Traian mai târziu o recâștigase. In fine, n'ar mai fi fost nevoe de o nouă dedicațiune, căci dacă trofeul se pângărise, nu de *dedicațiune*, ci de un *piaculum* urmat de un sacrificiu cu *lustrtio,* ar fi fost trebuință.

Iată la ce complicațiuni dau naștere unele ipoteze așà de ușor emise și așà de slab susținute, și cum apărătorii originei traianice a Trofeului «predară de bunăvoia lor forturile exterioare ale cetății asediate!»

Dar eminentul archeolog german crede a fi dat lovitura de grație părerii ce combate, atunci când constată că piatra cu care este construit monumentul triumfal diferă de aceea a altarului militar și a cetății; pe când, după domnia-sa, ea ar fi trebuit să fie la câteși trele monumentele una și aceiaș, în cazul când admitem că ele sunt contimporane. Contra unui asemenea argument, pe care archeologul din Heidelberg, d-l von Duhn, îl găseà la început printre cele mai puternice, a încercat să răspundă d. Benndorf. Acest învățat, rezemându se pe o relațiune a d-lui Tocilescu despre cariera de piatră din valea Enige, (nu departe de Adamklissi), susține că osebirea de material cată s'o explicăm prin faptul că stratele superioare ale acelei cariere (conținând un conglomerat de calce poros, tare și amestecat cu scoici mari) au servit la facerea altarului și cetății care fură construite mai întâiu; pe când stratele mai adânci (având o piatră de felul marmorei) au procurat piatră pentru trofeul ce s'a înălțat câțivà ani în urmă. Acest răspuns, pe care d. Furtwängler îl numește «o concluziune cu totul naivă, ca cum într'o carieră de piatră fiecare strat de sus în jos ar corespunde unei perioade, și ca cum nu s'ar puteà merge îndată în adâncime după un material mai bun», acest răspuns, zic, poate fi înlocuit cu următorul: «Nu e numai decât necesar să admitem, împreună cu d. Furtwängler, că «diferite timpuri caută să prefere material deosebit la construcțiuni identice», și că atunci când Traian a construit altarul militar și cetatea, cariera din Enige, care servise la construcțiunea trofeului lui Crassus, erà de mult părăsită, uitată și de nimeni cunoscută; și că de aceea a trebuit a se deschide o altă carieră. Oare nu ar fi mai logic a presupune că: cele trei monumente: altar, trofeu, cetate, începând a se construì de unul și acelaș împărat, s'a deschis în acelaș timp mai multe cariere; cea din Enige, ca una ce aveà o piatră de speța marmurii, mai frumoasă, mai albă, mai tare și mai potrivită pentru ornamentarea cu reliefuri — a p ocurat materialuri pentru trofeu; pe când carierele de lângă satul Adamklissi,—și nu sunt mai puține de 5 asemenea cariere - au servit pentru altar și cetate. Ba,

în ce privește cetatea, d. Furtwängler scapă un lucru esențial din vedere; d-sa crede a regăsì în zidurile înconjurătoare ale orașului lui Constantin cel Mare «Tropaeensium Civitas», însuși zidurile din epoca lui Traian sau Domițian; dar cum rezultă din inscripțiunea lui Constantin cel Mare, orașul „*Tropaeum Traiani*" fusese în anul 315 reconstruit «a fundamentis» sub numele cel nou de: Tropaeensium Civitas; ca material de construcțiune al acestor ziduri, găsim pe alocurea întrebuințate bucăți de frize provenite dela alte monumente mai vechi, deci trebue să admitem cel puțin o reparație în parte a acelor ziduri traianice, și în orice caz vedem că identitatea materialului la mai multe monumente, cât și deosebirea materialului la ele, nu pot fi invocate drept sigure criterii cronologice.

Un merit însă care revine în mare parte d-lui Furtwängler este dezlegarea definitivă a grelei probleme: asupra înălțimei bazei sexagonale, pe care se înălțà trofeul din vârful monumentului. Pentru această bază, arhitectul Niemann găsise o înălțime care nu se potriveà cu înălțimea plăcei, pe care erà săpată inscripțiunea votivă. Această inscripțiune trebuind ca să aibă o înălțime mai mare pentru ca să fie citită pe una și aceeași placă, arhitectul fusese silit să o repartizeze pe două fețe ale bazei; d-l Tocilescu încă dela început nu admisese o asemenea repartiție: probă despre aceasta e faptul că dânsul rânduise încă din 1889 într'o sală a Muzeului fragmentele acelei inscripții într'o singură bucată, așà cum se vede acolo până azi, și cum figurează și în publicațiunea d-sale apărută la Viena.

Ei bine, tocmai vulnerabilul acesta punct contestat în reconstruirea monumentului, servise d-lui Furtwängler drept punct de atac, în contra originei traianice a trofeului; căci acest învățat se credeà în drept a conchide că inscripția votivă cu numele și titulatura lui Traian, nu poate aparține monumentului, întru cât architectul Niemann fusese silit să o îmbucătățească în două, pentru a-i găsi locul ce ocupase în construcția trofeului triumfal. Dar d-l Tocilescu descoperise în cimitirul turcesc părăsit dela Bakkuiusu (nu departe de Adamklissi) și transportase la București un stâlp sexagonal de colț, care întreceà prin înălțime pe cel aflat deasupra monumentului; dânsul nu ezitase un moment de a pune în legătură, încă din anul 1890, acest stâlp cu însăși placa inscripțiunei: dovadă foaia 4 din jurnalul său de săpături din acel an, pe care se vede reprodusă inscripțiunea votivă, având drept cadru desenul acelui stâlp unghiular. D-l Niemann obiectase însă atunci că dacă acel stâlp ar fi făcut parte din monument, trebue numai decât să admitem că baza sexagonală a trofeului fusese cu două etaje. Ei bine, părerea exprimată ipotetic de d-l Niemann a fost dusă mai departe și confirmată de d-l Furtwängler, care împreună cu d-l Tocilescu examinând de aproape în București acel stâlp a constatat că descrierea technică a lui, făcută de un tânăr architect Otto Richter, fusese greșită, tocmai în punctul hotărîtor: existența unei scoabe de care Niemann nu avusese cunoștință. D-l Tocilescu alăturând acel pilastru de latura dreaptă a plăcei cu inscripțiunea votivă din sala Muzeului, a scris d-lui Furtwängler imediat după plecarea lui următoarele: «Am avut bucuria de a descoperì la pilastru unghiular urmele sigure ale părții inferioare dela litera I din cuvântul *Ultori*». In chipul acesta chiar d-l Niemann a trebuit să recunoască, că aparținerea

acelui pilastru unghiular la monument, nu mai poate fi pusă la îndoială. Reconstrucțiunea cu acel pilastru a devenit scutită de orice critică ; prin adăugirea etagiului de sus al bazei exagonale, monumentul a căpătat o înălțime mai mare, baza edificiului a devenit egală cu înălțimea lui, fiecare din ele având 38,80 m., un raport de măsură foarte preferit în arhitectura romană ; monumentul a perdut din tot ce aveà în sine de greoiu și de disproporționat, și a câștigat în frumusețe și eleganță. In fine, ca rezultat al unei munci timp de 20 de ani, s'a dobândit o icoană în toate și pe deplin asigurată a unui monument de cea mai mare și cea mai extraordinară însemnătate.

In partea ultimă a comunicațiunei sale d-l Tocilescu se ocupă de o scriere a d-lui Teohari Antonescu asupra monumentului Adamklissi apărută în limba franceză la Iași anul trecut. In această scriere se propune o nouă rânduire a metoapelor, pe baza cărei rânduiri autorul crede a fi dezlegat în mod definitiv cestiunea originei traianice a monumentului. Asupra valoarei cărții în sine d-l Tocilescu se referă la judecata unui învățat competent ca archeologul Sieveking, care într'o recensiune publicată în *Berliner Philologische Wochenschrift* din 2 Fevruarie a. c., a constatat cele următoare: 1) d. Antonescu repetă numai vechile obiecțiuni ale adversarilor lui Furtwängler, și acolo unde cearcă să desfășoare aceste argumente în chip independent, procedează cu foarte puțină iscusință ; 2) el nu cunoaște bine nici literatura chestiunii, ignorând sau nepricepând în destul până și scrierile adversarului ce voește a combate ; 3) încercarea de a voì să deducă orientarea monumentului cu frontonul principal spre răsărit, stă pe un teren foarte nesigur, căci cum s'ar putea pretinde a se fixà primitiva orientare exactă a unora din bucăți, dacă uriașele blocuri au fost asvârlite de un puternic cutremur?; 4) tot așa de nesigură este și noua rânduială a metoapelor, mai ales când ea stă în contrazicere cu jurnalul săpăturilor ținut de d-l Tocilescu, «și când se reazămă numai pe memoria unor lucrători de acum 20 ani despre circa 50 bucăți care în parte se aseamănă între ele foarte mult»; 5) pe când d-nii Tocilescu și Benndorf au pus cu totul corect începutul și sfârșitul șirului metoapelor pe laturea nordică, așa că începutul este format de pregătirile pentru lupta cea mare, iar sfârșitul este format de convoiul prizonierilor barbari, rânduiala d-lui Antonescu, care face să înceapă șirul cu un marș de paradă al pretorienilor pe dinaintea lui Traian, este cu totul neclar ; acel marș al pretorienilor care amintește o paradă modernă este cu totul arbitrar și n'are nici o legătură sau asemănare cu vre-o scenă de pe columna lui Traian ; 6) cu totul greșite sunt grupările metoapelor după unele scene ale columnei traiane, ca și paralelele stabilite între metoape și reliefurile columnei. *„Argumentările autorului*, zice d. Sieweking, *merită a fi citite pentru naivitatea lor numai ; ele sunt jucării fără vre-o valoare reală“* ; 7) nu e de admis ca «vérité indiscutable», că același maestru a schițat scenele dela Adamklissi, ca și pe cele de pe Columna Traiană. Un bun exemplu pentru cazul unde poate duce o fantazie viuă, este de altmintrelea și acela când d. Antonescu recunoaște în lagărul roman pe cale de construire (Trajanssäule, ediț. Cichorius, Taf. XXX), recunoaște în el, după formă și împrejurimi, tocmai lagărul dela Adamklissi, adică cetatea lui Constantin cel Mare, Tropaeensium civitas ; 8) cu înlăturarea încercării, ce

trebue socotită cu totul greșită, de a pune în acord reliefurile metoapelor cu un șir de scene ale Columnei traiane, vor cădeà, firește, și toate sforțările lui Antonescu, ce se construesc pe această încercare, de a pune scena luptelor de pe metoape în regiunea Adamklissi; 9) în aceste sforțări zeloase el merge așa de departe, încât orașul Nicopolis ad Haemum (sau—ad Histrum) menționat de scriitori, de monede și inscripțiuni (Stari Nikiup, de lângă Târnova) îl identifică cu Municipium Tropaeum (Adamklissi); tot așa de departe el merge și în judecata stilistică a reliefurilor dela Adamklissi, precesă de unele observațiuni care se disting de-opotrivă prin prolixitatea și bogăția fraselor cu care sunt scrise».

«La această critică judicioasă și obiectivă a archeologului Sieveking, zice d-l Tocilescu, o singură observațiune aș aveà de adaos, și cată să o mărturisesc, contra voinței mele de a da unei desbateri curat științifice aparența măcar a unei cestiuni personale. Dar sunt silit să o fac, căci este vorba de o învinuire gravă adusă de d. Antonescu întregei mele activități științifice întreprinse la Adamklissi. Această învinuire, repetată în nenumărate locuri ale operei sale, consistă în următoarele afirmări categorice: că «am comis o mare greșeală că n'am însemnat cu băgare de seamă și cu preciziune, locul unde pietrele cu figuri sculptate (metope) dela monumentul triumfal Adamklissi a fost găsite», (pag. 52; cf.p. 13); că «n'am avut grije nici să notez într'un jurnal locul unde a fost descoperite reliefurile, nici să fotografiez pozițiunea pietrelor», (p. 66); că «aș fi înșirat pietrele în chip arbitrar» (p. 66); că «arătările mele se găsesc uneori în contrazicere uimitoare cu spusele unui simplu lucrător tătar sau român, care a desgropat ruinele» (pag. 67); și că în fine, d-l Antonescu a găsit adevăratul șir al acestor pietre «cu ajutorul lucrătorilor turci, români și bulgari, cari au desgropat ruinele trofeului» (p. 70). «Printre acești lucrători, ne spune tot d-l Antonescu, cei mai veridici, și a cărora mărturisiri ne insuflă deplină încredere, sunt cei doi următori: Vasile Ienachi Hagi Dumitru, care a luat parte la săpături dela anul 1885 încoace, și turcul Mehemet Ibrahim, actualul supraveghetor al ruinelor și al micului muzeu dela Adamklissi».

«Procedura noastră cu lucrătorii, continuă d. Antonescu, a fost foarte simplă: i-am adus unul după altul în fața ruinelor trofeului și după ce le-am arătat chipurile sculptate pe metope, la fiecare relief ce ei cunoșteau am căutat să determin, cu ajutorul unei busole, pozițiunea exactă unde ei își aminteau că au văzut piatra în momentul când a fost desgropată. Când spusele acestor diferiți lucrători se potriveau, acesta erà un semn învederat pentru noi că eram pe calea cea bună și că nu mai încăpeà nicio îndoială asupra pozițiunei acestei metope. Dar îndată ce erau contraziceri asupra locului unde s'a descoperit reliefurile, aduceam pe toți lucrătorii odată înaintea monumentului și din desbaterea lor, căpătam totdeauna puncte lămuritoare destul de precise pentru a puteà fixà locul pietrelor sculptate» (pag. 70—71).

«Față de aceste afirmări ale d-lui profesor Antonescu, am socotit necesar ca să provoc o anchetă preliminară la fața locului și să mă adresez pentru aceasta d-lui primar al comunei Enige (de care atârnă cătunul Adamklissi), prin adresa Direcțiunei Muzeului No. 270, din 10

Noemvrie 1905, căruia în consecință i-am cerut să stabilească următoarele puncte:

1. De câteori d. profesor Antonescu, a venit la Adamklissi, în ce an, lună și zi; și cât timp a stat acì?

2. Numele lucrătorilor sau persoanelor, cari i-au dat informațiunile?

3 Când acești lucrători au săpat la monumentul triumfal Adamklissi? și dacă ei au fost lucrători în timpul dela 1882, când au început săpăturile, și până la 18 Septemvrie 1890, când ele au fost sfârșite (anume în anii 1882, 1883, 1885, 1887 și 1890);

4. Lucrătorii, la cari se referă d-l Antonescu, fost-au aduși de d-sa în fața monumentului, iar acolo făcut-au ei declarațiunile, ce le atribue d-l Antonescu în cartea sa?

«După ce veți binevoì a aflà pe acei lucrători, cu cari s'a slujit în ancheta sa d. Antonescu, vă rog, Domnule primar, — ziceam în adresa menționată — să-i chemați în ziua de Sâmbătă 12 Noemvrie, ora 8 dim. la monument, pentru ca acolo, arătându-li-se de d-v. figurile de pe pietrele No. 31, 6, 27, 39, 44, 41, 14, 15, 1, 2, 3, 4, 5, 9, 35, 8, 9, 42, 11, 12, 13, 29, 16, 20, 34, 38, 43, 40, figuri reproduse pe anexata planșetă, dânșii să vă arate locul unde au desgropat acele pietre, precum au arătat și d-lui Antonescu. D. Architect Teiss dela Viena, asistându-vă la această lucrare, va preciză cu busola — cum a făcut și d-l Antonescu — pozițiunea exactă a acelor pietre, unde lucrătorii își vor amintì că au desgropat acele pietre, pentru ca astfel, printr'o contra-probă corroborativă, afirmările lor, — dacă vor fi fost făcute în realitate — să capete o nouă întărire, să iasă și mai bine la iveală.

«Mai adaog, ziceam în adresa către d-l primar, că după cum a-ți văzut mai sus, d-l Antonescu pune un deosebit temeiu pe mărturiile a doui lucrători: Vasile Ienachi Hagi Dumitru și Mehemet «Ibrahim», — probabil a voit a zice Mehemet «Bairam», — gardianul monumentelor de acì; — pe aceștia vă rog să-i cercetați de aproape, pentru a dovedì, dacă dânșii au dezgropat vreo piatră dela monument, și în ce timp? Ce informațiuni au dat ei d-lui Antonescu? De asemenea să cercetați și pe d-l învățător Ionescu dela Enige, pe cârciumarul Andrei din Adamklissi, și pe orce alt locuitor din Enige sau Adamklissi, care a comunicat cevá d-lui Antonescu.

«In fine, dacă se poate, să aflați, care din acești lucrători, au spus d-lui Antonescu, că ar fi desgropat la monument o piatră ce înfățișà pe o femee dând de mâncare la niște oi; sau pe o femee care cu mâinile voește să adune niște oi cari fug?» și dacă o astfel de piatră a căzut în Dunăre în timpul transportului sau vreodată?

«Acestea fiind chestiunile asupra cărora doresc să am constatările d-v. serioase și conștiincioase, vă rog, d-le primar, a pune tot interesul pentru a se face lumină, căci nu poate fi știință fără adevăr, și orce om de știință nu dorește decât a se face lumină, — mai ales atunci când alții vor să întunece lumina, pentru ca să facă întuneric și să pescuiască în apă turbure.»

«Ei bine, inteligentul primar al comunei Enige, continuă a vorbì d-l Tocilescu, a procedat imediat la facerea anchetei în zilele de 11 și 12 Noemvrie, anul trecut; a încheiat două procese-verbale, pe cari le-a trimes direcțiunei Muzeului, pe lângă raportul No. 3.135, și prin care

s'a stabilit punctele următoare: 1) d-l Antonescu a fost în două rânduri la Adamklissi: odată pe la finele lui Mai sau începutul lunei Iunie 1904, a doua oară prin luna Septemvrie sau Octomvrie, acelaş an; 2) în prima caşi a doua oară a stat mai puţin de 24 ore; în primul rând la monument n'a întrebat decât două persoane: pe Mehmet Bairam, păzitorul ruinelor, şi pe poştagiul Vasile Ienachi Hagi Dumitru; în al doilea rând: numai pe învăţătorul din Enige, Ioaniţiu Ionescu; 3) Din declaraţiunile în scris luate de primar dela aceste trei persoane rezultă următoarele: *a)* Mehmet Bairam declară: «Sunt venit în localitate numai dela anul 1890, mai întâi ca muncitor, — servitor la Ali Tufan, care transportà pietre dela monument la Rassova, pentru Bucureşti; *eu, când am venit aci la Adamklissi, am găsit monumentul desgropat, adică aidoma în aceeaş stare cum se găseşte astăzi, cu simpla deosebire că am găsit pietrele, pe cari apoi le-am transportat, dejà grămădite pentru uşurinţa transportului, şi niciodată n'am ştiut cum ele s'ar fi găsit sau scos din pământ;* am lucrat astfel doi ani, după care am intrat în serviciul Muzeului, aşà că cu privire la cele ce sunt întrebat, vă declar, d-le Primar, că în vara anului trecut, nu ştiu luna şi ziua, v'am găsit la monument pe d-v., pe d-l Polonic şi un alt domn, care mi s'a spus că e profesor la Iaşi; de aceşti domni am fost întrebat de locul de unde s'au ridicat pietrile, şi eu le-am răspuns, că eu, când am venit, am găsit pietrele aşezate aşà grămezi, că nu ştiu cine le aşezase aşà grămezi în locul de unde noi le-am ridicat pentru transport. E drept că în timpul întrebărilor am văzut pe d. Polonic, scoţând din buzunar minotarul, — martorul voeşte a zice busola. Nu ştiu şi n'am auzit niciodată nimic până azi cu privire la piatra de care mă întrebaţi şi a cărei figură înfăţişează o femee, dând mâncare la oi, care (piatra) s'ar fi înecat în Dunăre la Rassova. Altfel nu ştiu».

Iată şi declaraţiunea celui de al doilea «martur veridic» invocat de d-l Antonescu:

b) Vasile Ienachi Hagi Dumitru declară: «La fiecare întrebare de piatră ce-mi făceà d-l Antonescu, scoteà şi busola spre a mă orientà de punctele cardinale, pe care de altfel mi le determinà pe teren, *însă ori eu n'am înţeles pe d-l Antonescu, ori d-sa nu m'a înţeles pe mine, căci eu niciodată n'am spus d-sale că în anul 1885 am lucrat la monument, caci în acea vreme eu eram copil în şcoală, învăţam la d-l Ionescu învăţătorul şcoalei Enigea; eu am spus d-sale că aşà am găsit pietrile aşezate de lucrători, şi că eu, ca copil m'a trimes tatăl meu cu boii şi eu însu-mi mânând boii la carul monumentului, transportând aceste pietre la Rasova, le am dus una câte una, cu care ocazie mi s'a tipărit în minte felul zugrăvelei lor; aşà am spus d-lui Antonescu şi nici decum că eu le-am scos din pământ, neştiind nici chiar locul de unde ele se vor fi desgropat. La cercetarea mea de către d-l Antonescu nu erà decât d-lui, d-l Polonic şi d-v, d-le Primar. Nu mi aduc aminte de va fi fost şi Mamet. Insă absolut nimeni, nimeni, nici lucrători, nici streini* nu mai era de faţă la cercetarea mea, şi nici nu ştiu ce anume lucrători au lucrat în acel an, eu fiind copil. N'am nici o ştiinţă de piatra ce înfăţişà o femee dând de mâncare la nişte oi, sau adunându-le sau că ea s'ar fi înecat în Dunăre la Rasova în timpul transportului». In josul acestei declaraţiuni d-l Primar adaogă: «Faţă cu cele

declarate de Vasile Ienachi Hagi Dumitru că arătările sale au fost rău înţelese de d-l profesor Antonescu, dispunem: a nu se mai face ancheta dela monument, cum s'a cerut de d-l Tocilescu prin adresa No. 270 din 1905» ; în fine, *c)* Declaraţiunea scrisă şi subscrisă de d-l învăţător Ioaniţiu Ionescu: «Personal ştiu foarte bine că d-l Antonescu a vizitat în două rânduri monumentul dela Adamklissi în cursul anului 1904.

«In al doilea rând am fost chemat de d-sa la cătunul Adamklissi şi împreună ne-am dus la monument. In acest timp mi s'a cerut ca să-i dau lămuriri de modul şi felul cum s'a găsit şi cum erà aşezată piatra cu inscripţie, ce s'a găsit d'asupra monumentului. *La monument nu se aflà niminea decât numai gardianul monumentului Mehmet Bairam, având cunoştinţă de limba română într'un mod elementar.* La reîntoarcere în cătun d-l Antonescu a plecat la Rassova, fără să mai fie şi alte persoane. *Ţiu a mai arătà că locuitorul Vasile Ienachi Hagi Dumitru, despre care se menţionează în tratatul de Archeologie a d-lui Teohari Antonescu*, cum că el a luat parte la săpăturile dela monumentul dela Adamklissi în 1885, lucrurile stau astfel: *In 1885 locuitorul Vasile Ienachi Hagi Dumitru erà* **şcolar** *al meu şi se aflà în clasa III primară şi aveà etatea de 10 ani*».

«Astfel, d-lor şi prea stimaţi colegi, zice d-l Tocilescu, din acte oficiale rezultă că: d-l Antonescu n'a consultat pe niciunul din lucrătorii cari au dezgropat ruinile monumentului triumfal dela Adamklissi; că în faţa monumentului a întrebat numai două persoane: pe un turc venit la Adamklissi în 1890, şi care nu ştie incă bine româneşte, şi pe un român care nu ştie nimic despre locul originar al pietrelor, fiind fost copil pe atunci, când acele pietre se dezgropà din pământ; că sau d-l Antonescu n'a priceput pe aceste două persoane, pe care în cartea sa le numeşte (pag. 70), «les plus véridiques et dont les témoignages nous inspirent plaine (sic) confiance» — sau că aceste persoane n'au priceput întrebările d-lui Antonescu; că în fine, tot ce spune d l Antonescu asupra «procedurii d-sale cu lucrătorii», că «i-ar fi adus unul după altul în faţa ruinelor», că atunci «când spusele acestor diferiţi lucrători se potriveau acesta erà un semn învederat pentru noi că eram pe calea cea bună»; «dar îndată ce erau contraziceri asupra locului unde s'a descoperit reliefurile, aduceam pe toţi lucrătorii odată înaintea monumentului şi din dezbaterea lor căpătam totdeauna puncte luminătoare destul de precise pentru a puteà fixà locul pietrelor sculptate», — toate acestea, zic, sunt curate şi prea mult îndrăsneţe plăsmuiri ale d-lui profesor universitar Antonescu, nevrednice pentru un om de onoare, născocite numai ca să amăgească buna credinţă a cititorului şi să întărească nişte afirmaţiuni ale sale cu totul închipuite.

«Dar atunci întreaga sa scriere rămâne fără aparinţă măcar de bază, căci obiectul principal al ei este: «rânduiala metoapelor»; această rânduială însă o bazează pe arătările lucrătorilor, pe cari îi invoacă la fiecare pas (de ex. pag. 59, 71, 73, 79, 34, 85, 88. 89, 91, 112, 113, etc.) şi chiar la concluziunea finală (pag. 249) când zice: «sprijinindu-ne în parte pe cercetările d-lui Tocilescu şi *mai ales pe zisele lucrătorilor cari au dezgropat trofeul*, am reuşit să rânduim una după alta întreaga coroană de metoape». Cum a reuşit, s'a putut vedeà din recensiunea d-lui Sieveking şi se mai poate constatà şi din darea de seamă a archeolo-

gului Petersen, care nu admite nici unul din rezultatele la cari a ajuns profesorul ieșean zicând că: «dorința a fost tatăl cugetării, dar critica nu i-a fost mamă» atunci când bunioară d. Antonescu crede a regăsì Municipium Tropaeum pe Columna Traiană, și încă de două ori. De asemenea când același silueşte tradiţiunea scrisă și identifică Nicopolis cu Tropaeum Traiani, sau când crede că a găsit identitate între scenele de pe Columnă cu cele de pe metoapele Trofeului. Apoi cu ce mijloace de informațiune s'a servit d-l Antonescu, dovedirăm cu propriele declarațiuni ale pretinșilor «lucrători»; în întregime, opera d-lui Antonescu, pe care un archeolog ca d. Furtwängler o numeşte: «ein elendes Marchwerk», se vede însuflețită de ideea de a-mi ponegrì într'o limbă străină munca ce am depus timp de 25 ani; de a-mi tăgăduì orice merit în dezgroparea, studierea și publicarea monumentului dela Adamklissì; de a face în fine horă împrejurul mizerabilei campanii de calomniii, ce de vre-o câțivà ani încoace nu mai contenește asupră-mi: că ași fi dărâmat monumentul chiar cu dinamită, monumentul, «pe care l-a respectat barbarii și chiar Turcii», dar eu l-am dărâmat; că parte din reliefuri le-ași fi aruncat în Dunăre, iar parte le-ași fi asvârlit pe drumuri; că din Adamklissi ași fi făcut o mină de exploatare, că Pompeia Dobrogei, adică Cetatea, ași fi prefăcut-o în ruine, și alte multe de acest soiu insanități, menite ca să descurajeze pe alții poate, dar nu pe cela care acum vorbește și care se bucură de stima și aprobarea tutulor învățaților specialiști din Europa».

D-l Tocilescu încheiă comunicațiunea sa printr'o perorațiune caldă asupra însemnătății momentului, când neamul român sărbătorește 18 veacuri dela cucerirea Daciei lui Traian, odată cu sărbătorirea celor 40 ani de domnie a Regelui României Carol I; rezumă misiunea înaltă a celor doi Traiani chemați de Providență ca să întemeeze cultura și civilizațiunea apuseană la Dunăre și Carpați, și termină cu un călduros apel către Academie, guvern și Parlament de a face să se înalțe cu un minut mai nainte palatul Muzeului național, al căruia plan executat de d-l architect Niemann așteaptă mai bine de 15 ani a se vedeà realizat. In acest palat își vor puteà găsì adăpost și minunatele sculpturi ale trofeului lui Traian, cari, în cinstea bătrâneţelor lor, cer dela nepoții lui Traian grija și interesul ce le arătase odinioară creatorul lor, patriarhul naționalității române, cel mai mare din împărații lumei romane, *Traian Impăratul!*

Y.

CONTRIBUȚIUNI

LA

STUDIUL ISTORIEI ARTEI NAȚIONALE.

Istoria trecutului nostru artistic, pornind dela nebuloasele începuturi ale naționalității noastre, ocupă cel mai modest loc în diversitatea specialităților cari au ca țintă cercetarea aceleiași vremi, însă din alte puncte de vedere. Ba locul ei nici nu există chiar, nefiind loc pentru cei nevrednici să și-l cucerească. Pare că umila pretendentă nici nu se gândește să-și mărească forțele pentru viitor. Motivele sunt simple și tocmai de aceea deducțiile sunt sigure.

Așà istoricii noștri au dat și continuă să deà cu o dezinteresată pasiune ceeace li se putea cere: Scoaterea la iveală a documentelor și explicarea lor, cercetarea împrejurărilor politice, culturale și economice ale trecutului, etc. Rămâneà ca oamenii technici să studieze partea specialității lor, să lămurească formele, *să clarifice influențele*, statornicind astfel epocile cari, de multe ori, în inscripțiile lapidare sunt false, intenționat sau din inconștiență. Și cu chipul acesta am fi înțeles mai bine intensitatea unor aspirații, de cum le putem înțelege din câtevà rânduri de document, suficiente până la un punct și acelea pentru cine a isbutit să câștige bun simț istoric.

Din nenorocire însă, aceștia sunt îndreptați încă dela începutul carierei lor spre ocupațiuni productive, așà că mai târziu, chiar când vin în atingere cu această specialitate (mai cu seamă cu ocazia restaurărilor), o tratează ca pe o afacere obișnuită.

Din această cauză, cu toate că materialul archeologic, așà răspândit cum este, este accesibil și până la un punct suficient, totuș nici-o încercare de ansamblu nu s'a făcut, mulțumindu-se fiecare, când se atinge de vre-un monument, cu câtevà foto rafii sau desemnuri, de obiceiu părțile cari nu interesează, cu retipărirea inscripției lapidare care constitue proba indiscutabilă cronologică, cu citarea celor scrise de istoricii dacă monumentul a avut această favoare, și apoi vine stu-

diul specialistului care este cam următorul: „Biserica are atâţia metrii lungime pe atâţia lăţime. Dela sol până la baza crucei dela turlă, atâţia metri; iar până în vârful crucei, atâţia. Are un plan de formă dreptunghiulară sau cu sânuri (după împrejurări). Coloanele sunt poligonale sau rotunde, iar construcţiunea în cărămidă, care e posibil să fi fost netencuită."

Cu acest sistem nu trebue să ne mirăm dacă părerea emisă în baza unor vechi consideraţii încă de acum douăzeci de ani de d-nul Architect Gabrielescu [1]), cum că architectura bisericelor române, pornind din tradiţiile curat bizantine, evoluiază pe pământ românesc până când capătă o înfăţişare curat românească în vremea lui Brâncoveanu; o vedem redată cu afectare frazeologică, însă cu aceeaş lipsă de adevăr, în cele două broşuri ale sale, de d-l architect Antonescu [2]).

Toate aceste greşeli provin din faptul că se judecă cu mentalitatea de astăzi, circulaţia ideilor şi curentelor de odinioară.

Din cauza aceasta suntem dispuşi să credem că dacă biserica română în începuturile ei s'a aflat pendinte de patriarhia din Ochrida [3]) numai decât Sf. Nicolae Domnesc este făcut de pe biserica acelei patriarhii, o masivă şi greoae construcţiune din secolul al III-lea [4]), fără să ne gândim că urmând acelaş raţionament, bisericile construite de Alexandru cel Bun în Moldova ar trebuì să poarte pecetea aceluiaş stil.

Însă naţionalitatea meşterilor, relaţiunile accidentale cu ţări îndepărtate, analogia unor fapte chiar, nu spun nimic şi nu trebue să generalizăm până nu cunoaştem în întregimea ei viaţa din acea vreme.

Dacă o idee sau o formă născută astăzi aici, mâine poate fi practicată la depărtări mari de loc, lucrul acesta nu erà posibil în vechime. Şi tocmai pe imposibilitatea aceasta se întemeià tradiţia, la care se ţineà cu încăpăţânare şi din care încetul cu încetul se puteà schimbà ceva, graţie unui strâns şi îndelung contact.

Astfel principele rus Vladimir, după creştinarea sa, a trimes după meşteri greci ca să construiască biserica Sf. Ioan din Cherson, care a fost fireşte Bizantină, de oarece ruşii nu aveau nici un fel de architectură religioasă, pe idoli adorându-i în plin aer [5]).

Dar construcţiile ulterioare deşì de meşteri streini, evoluară conform climatului şi gustului ţerii, ajungând mai târziu la o formă

---

[1]) Gabrielescu: O broşură asupra vechei arch. româneşti.

[2]) Antonescu: M-rea Cozia p. 9. Architectura religioasă la Români p. 9.

[3]) Xenopol: Vol. II, p. 113, (ed. Şaraga).

[4]) Părere emisă de d-l G. Millet în prelegerile din acest an la Sorbona.

[5]) Spirido Gopcevici: Makedonien und alt-Serbien, planşa 6. Schlumberger: Epopée bizantine, vol. II, p. 3 şi 7.

proprie [1]) *care formează tradiţie de care nu se mai atinge decât pe nesimţite.*

Aşà meşterul bolonez Aristote Fioraventi, construieşte din ordinul lui Ivan al treilea, către sfârşitul secolului al XV-lea, biserica Inălţarea Maicei Domnului după catedrala din Vladimir, iar meşterul Aleviso, italian, d'abià *în ornamentaţie* a putut pune cevà din stilul patriei lui la biserica Sf. Archangheli [2]).

Tot aşà meşterii italieni, opriţi cu forţa din drumul lor spre Rusia [3]) şi întrebuinţaţi la bisericile ce erau în construcţie, n'au putut schimbà nimic din stilul lui Ştefan cel Mare, după cum la biserica M-rei *Jica* din Serbia stilul este roman (medieval), *deşì se ştie că meşterii au fost greci* [4]).

Aşà că este nefiresc să se trimeaţă la Ochrida, la Salonic, în Armenia pentru monumente cari au o obârşie cu mult mai apropiată.

Dar nu numai dela depărtări mari nu pot venì elementele artistice, dar nici dela vecini, dacă aceştia nu au căpătat prestigiu în ochii noştri şi mai cu seamă dacă nu au avut cu noi o convieţuire şi comunitate sufletească îndelungă. Aşà din stilul moldovenesc nu avem decât câtevà detalii fără importanţă împrumutate în Muntenia, iar fiul de boer muntean [5]) Vasile Lupu, construeşte în ţara sa de naştere, în Târgovişte, biserica Stelea în stilul [6]) ţerii peste care domnià.

Faptul că Vasile Lupu construeşte în Muntenia în stil moldovenesc, că Iberieni construesc la muntele Atos cu *sânurilě caracteristice bisericilor lor,* ne îndreptăţeşte să bănuim că, şi bisericile construite de Voivozii români la muntele Atos vor fi fost, dacă nu sunt încă, în stilul ţerilor noastre. Cu atât mai mult cu cât se trimeteau uneori demnitari ai ţerii ca ispravnici însoţiţi uneori chiar de Mitropolitul ţării, aşà că nu erà de mirare să iea şi echipa domnească de lucrători: „Deci la 1568 au trimes împreună cu Ghermen erohomonah şi pe Mitropolitul Teofan *ca să supravegheze la zidire şi,* ca Mitropolit al Ungro-Vlahiei după zidirea bisericei Teofan *să o sfinţească şi apoi să se întoarne în Moldova*"; iar Petru Voevod trimete pe demnitarul său Petru să restaureze biserica la muntele Atos; însă să o ridice pe loc frumos. Iată deci ce valoare trebue să aibă cuvântul re-

[1]) L. Leger: Moscou, p. 16.

[2]) Acelaş, p. 20 şi 22.

[3]) Idem.

[4]) Glasnik: 1903: Stara Srpsca Trkvena Arkitectura.

[5]) Iorga: Studii p. ist. rom. în sec. XVII, p. 14.

[6]) Buletinul comisiei monum. ist. Anul I, p. 80.

[7]) G. Millet: L'art byzantin, din Histoire de l'art par G. Michel, p. 148,

staurare, când îl găsim în documente. Pare că acest cuvânt se raportă la fiinţa morală a instituţiei şi nici decum la monument.

Aşà, călugărul Nicodim puteà prea bine să fie sârb şi artist [1]) şi totuş să nu pue nimic din arta patriei lui dacă nu ne-ar fi găsit într'o epocă de formaţie, fără artă religioasă şi în totul subjugaţi influenţei sârbeşti [2]), care, cum vom vedeà, aveà cu ce să ne impresioneze, după cum *Ivireanul* de mai târziu Antim n'a dat decât stilul care se fixase definitiv către sfârşitul domniei lui Brâncoveanu [3]). In fixarea stilului şi cronologiei vechielor noastre biserici, trebue să ţinem seamă de următoarele lucruri hotărîtoare. Prin ortodoxismul nostru în mod forţat privim către răsărit, de unde trebue să ne fie toate formele în care se îmbracă credinţa. Intre focarul de artă răsăriteană şi noi avem vecini bine întemeiaţi care tălmăceau pentru nevoile lor arta bizantină: pe Sârbi şi pe Bulgari.

In aceeaş vreme avem înfloritoarele centre comerciale de pe litoralul Mării Negre, avem un stătuleţ înfloritor chiar, Trebizonda, de arta cărora trebue iarăş să ţinem seamă, mai cu seamă pentru arta moldovenească, care, dacă nu a fost înfluenţată în mod organic (lucrul este foarte posibil), este clară însă influenţată în elementele ei decorative [4]).

Aşà că nu putem trimete un monument *cel puţin în* secolul IX numai pe asemănări de stil (cari sunt numai *în aparenţă), când nici desvoltarea noastră* economică şi nici destinaţia ei de *„biserică domnească“* nu ne îndreptăţeşte să o trimetem în acea epocă.

Ca *biserică domnească,* la Curtea de Argeş, ea nu *puteà* luà fiinţă decât către începutul secolului al XIII, atunci când pare că pentru prima dată se iveşte în această parte urme de stăpânire organizată (Asani) [5]).

Admiţând că datează din timpul acela, monumentul ar fi trebuit să poarte caracteristica monumentelor Asanilor şi epocei lor cari sunt inferioare Sf. Nicolae; şi apoi acelea au caracterul bizantin din secolul al IX, adică păstrează arcadele oarbe: ferestrele rotunde, estradosarea arcurilor policromă, deşi în alternarea rândurilor de cărămidă cu piatră aduce forme nouă.

---

[1]) Stefulescu: Tismana, p. 60. Erbiceanu: Biserica ortodoxă română XXV No. 11 p. 1091—92.

[2]) Ilie Bărbulescu: Românii faţă de Sârbi şi Bulgari.

[3]) Vezi biserica Antim, în acuarela dela Muzeul de Antichităţi.

[4]) G. Millet: L'art byzantine (din aceeaş), p. 161.—Texier et Pullau: L'architecture byz. (St. Sophie de Trebiz.). — Sbornik vol. III: Sredneveacovi kristianski pametniţi.

[5]) Onciul: Originile principatelor române.

Dacă organizaţia bisericească a existat în părţile acestea încă dinainte de acel secol, apoi biserica acesteia nu puteà fi Sf. Nicolae Domnesc, dată fiind tradiţia aşà de puternică care cereà vieţuirea pe acelaş loc a unei instituţii religioase în oscilatele ei de mărire sau de scădere. Aşà aşezarea vechei Mitropolii din Argeş pe loc atât de rău, mlăştinos, pe care mitropolie Neagoe a dărâmat-o fiind ruinată *şi pe locul ei*, deşi prezentà dificultăţi la aşezarea temeliilor [1]), a ridicat biserica *nouei episcopii*, arată motive puternice de tradiţie care ne îndreptăţeşte să credem că aci a fost vechea biserică a străvechei reşedinţi eclesiastice.

Biserica Domnească rămâne legată de fiinţa unui Stat organizat cu reşedinţa aici. Este de sigur foarte greu de stabilit data exactă a construcţiunii, însă pare nenaturală o aşezare a Asanilor aici din cauză că este cunoscută reşedinţa lor la Târnova, şi apoi şi stilul ar fi fost altul. De altfel nu aici ar fi făcut ei un monument mai important decât la Târnova. Nu cunoaştem de ce natură a fost influenţa Bulgarilor asupra noastră, dar pentru secolul următor, când avem urme mai precise, vedem că o influenţă foarte puternică asupra noastră o exercită Sârbii. Este de sigur foarte semnificativ faptul că lui *Nicodim i se poartă aşà de bine de grije de către ţarii Sârbi dăruindu-l mai bogat decât însuşi Vladislav Voevod fondatorul Vodiţei.* Apoi, pe când în Bulgaria târziu de tot avem câtevà urme de donaţii [3]) ale Voevozilor noştri *şi niciuna dela ei la noi*, în Serbia întâmpinăm pe voevozii noştri cei mai vechi ca donatori. Dacă într'o epocă relativ apropiată stăpânirii Asanilor avem probe puternice de influenţă sârbească, apoi epoca ei de pregătire trebue să fi început mai dinainte.

Şi acestei influenţe, credem, se datoreşte particularitatea dela ferestre şi felul cum este tratată cupola.

Iar dacă cercetăm architectura acestei ţeri, căpătăm informaţia că în secolul al XII--XIII încep discrete influenţe italiene [4]).

De altfel, afară de plan, care nu obligă la nimic, de oarece este aproape invariabil, după ce s'a fixat definitiv modul de sprijinire al cupolei [5]) şi care prezintă totuşi o particularitate, aceea a *stâlpilor pătraţi* în loc ca să fie rotunzi ca la tipul bizantin (care stâlpi însă îi găsim mai târziu pătraţi sau poligonali la bisericile noaste importante şi la bisericile din Serbia în stil roman) [6]), prezenţa unor elemente

[1]) Tocilescu: Curtea de Argeş, p. 30.

[2]) Arhiva istorică a României: Anul I. p. 17.

[3]) Revista p. ist., arch. şi filologie, anul II, vol. IV. Escursie în Bulgaria, de Ep. Melchisedec.

[4]) Glasnik: 1903: Andra Ştefanovici: Stara Srpska Ţerkvena Architectura.

[5]) G. Millet, aceeaş p. 444.

[6]) Glasnik: 1903 Maiu—August: Stara srpska trabena architectura.

nebizantine căpătate în drumul său dela neamul care ne-a adus-o, ne îndreptăţeşte a înlătură această străveche origină şi deci şi trimeterea ei la prototipul său Teotoces [1]).

Să vedem mai întâiu cari sunt caracteristicile monumentelor religioase din secolul al IX—X: „Cupola principală flancată de patru [2]) mici cupole aşezate pe patratele rămase în unghiurile exterioare formate de întretăerea boltei navei cu a transeptului şi uneori încă o cupolă mai mică d'asupra nartexului.

Forma aceasta, cu cinci turle o găsim la unele biserici bizantine din Serbia (Graciantza, 1321) [3]) şi generalizată *la bisericile din Rusia*, cu toate că încă din secolul al XII bisericile bizantine încep să se simplifice [4])..

Dacă tamburul cupolei este mai nalt sau mai mărunt, aceasta nu este o indicaţie cronologică, proporţia lui fiind dictată de diametrul cupolei şi de proporţia generală a bisericei.

Tamburul poligonal cu ferestre pe fiecare din feţe şi la unghiuri jumătăţi de coloane (cari merg până sub cornişe) sau colonete cari poartă arcurile de deasupra ferestrelor pe care se sprijină calota [5]).

Ferestrele cari luminează lateral biserica sunt *rotunde*, grupate câte două sau câte trei (trilobi) formând un singur motiv încadrat într'un cerc cu estradosul cu cărămidă aparentă.

Pereţii la început numai din cărămidă sub influenţa curentului asiatic care întrebuinţă numai piatra, adoptă un sistem mixt. Iată cum explică Millet fusiunea celor două sisteme în studiul său asupra artei bizantine publicat în „Histoire de l'Art" (André Michel): „La construction en briques, qui exigeait la polichromie fut en faveur, aux prèmiers siècles chretiens dans tous le pays grecs. Mais les populations orientales dans l'est de l'Asie Mineure, l'Arménie et la Georgie, la Syrie centrale et l'Egypte conservèrent la pierre de taille.

„La pierre de taille écartait naturellement la polichromie. Pourtant la Chrysokephalos de Trebizonde offre des mosaiques à l'intérieur de son abside. D'ordinaire en ces regions les façades sont décorées de reliefs non seulement d'étroites et grèles arcades, empruntées à certains palais persans et transmises plus tard à la Russie et à la Moldovalachie, mais aussi d'ornements de symboles et de figures (Ananur en Arménie, Saint-Sophie à Trébizonde).

---

1) Antonescu: Archit. religioasă la Români p. 9.
2) Millet: aceeaş p. 147.
3) Glasnic 1903 p. 127.
4) Millet: L'art biz.: pag. 147.
5) „ „ „ pag. 148.

„Bizance préféra d'abord la briques; puis vers le X-ème siècle cédant à l'influence grandissante de l'Orient, elle adopta un compromis pour ne point trahir la tradition hellénistique. Dans les parements elle *isola les moellons par des briques et de lits èpais de mortiers*. Sauf exceptions (Gul Djami à Constantinople, Merbaca), *elle écarta les arcades aveugles aussi bien que la pierre sculptée* de ses façades. C'est fut la brique qui en rompit la monotonie [1])."

Deci numai prin felul zidăriei Biserica Domnească poate fi atribuită sec. al X, pe când celelalte elemente, ferestre şi turlă nu se aseamănă cu cele ale monumentelor din acel secol. Ferestrele sunt mici, drepte şi *încadrate cu piatră sculptată*, cupola este fără indispensabilele colonete sau coloane dela colţurile poligonului, *iar felul cum sunt tratate arcurile acestor ferestre şi zidul de deasupra lor până la streaşina orizontală aminteşte* bisericile de mai târziu Cozia, Snagovul şi altele, copiate sau influenţate de architectura sârbească.

Faptul că cupola nu are ferestre nu pledează pentru vechimea ei, de oarece decoraţiunea ferestrelor există, ceeace arată că în epoca construirei se făceau ferestre la cupolă. De altfel imediat ce cupola s'a ridicat puţin din învelitoare (Sf. Sofia, Sf. Irena din Constantinopol) a fost străbătută de ferestre.

S'ar puteà obiectà că având numai o cupolă şi nu patru, ea ar puteà totuşi fi trimeasă în acea vreme.

Insă: „Ce model apparait tout constitué dès la première moitié du X-me siècle à Constantinople dans la Méfa-Djami et en 1209 dans la Kazandjilar-Djami à Salonique qu'une amusante méprise de Texier a baptisée St.-Bardias. Sous les Comnènes il prit une importance plus grande, lorsqu'il eut été appliqué au grand couvent du Pantocrator fondé par Jean et sa femme Irène.

„On le trouve vers le milieu du XII-ème siècle *simplifié sans petites coupoles* dans les jolies églises de la Nea Moni et de Merbaca elevées près de Nauplie par l'evêque Leon d'Argos et dans celles d'Athènes, Saint Théodore, la Capnicarea" [2]). Deci cu o singură cupolă găsim şi după secolul al X-lea. Aceeaş simplificare o găsim şi la bisericile din Trebizonda [3]) Mesemvria [4]) şi Târnova.

Chenarele sculptate dela uşi şi ferestre, precum şi cornişa orizontală a cupolei, sunt datorite influenţei italiene.

. Felul acesta de decoraţiune nu ne-a venit nouă direct, de oarece *il vedem dejà adaptat architecturei noastre încă dela primele monumente*

---

[1]) G. Milet (aceeaş) p. 161.
[2]) G. Milet: L'art byzantine, p. 147.
[3]) Texier L'arch. bizantine.
[4]) Sbornik: Vol. III. Srednevlakoli xristianski pametniţi: p. 27 40.

Noi ne având contact direct în acelaş timp cu Bizanţul şi cu Italia, *înainte de a se formà definitiv*, architectura noastră religioasă rămâne dela sine înţeles că trebue să căutăm în vecini locul de fuziune al celor două curente, bizantin şi roman medieval.

Căci dacă ornamentaţia indică influenţa stilului roman, fondul architectoral este însă o variantă bizantină. Apoi fuziunea, monumentele având oarecari calităţi de artă—trebueà făcută de un popor cu calităţi artistice.

Dacă cercetăm popoarele înconjurătoare vedem că Sârbii şi Bulgarii puteau fi în contact direct cu noi şi deci numai pe această cale ne puteà venì noua tălmăcire a artei creştine.

Bulgarii însă nici astăzi şi nici altădată n'au excelat în calităţi artistice. In timpul primului imperiu bulgar, corespunzând epocei de înflorire a artei bizantine în construcţiunile bulgare din Macedonia, nu excelează decât în combinaţia măestrită a cărămizilor colorate [1]) caracteristică a epocei şi nu a poporului bulgar, căci aceeaş combinaţie o găsim la monumente bizantine. De altfel un popor aproape sălbatec, ne adăpat decât la un singur isvor artistic în epoca lui de splendoare, şi fără nici-o tradiţie naţională nu puteà decât să se supue în această privinţă poporului pe care vreà să-l subjuge pe calea armelor.

In al doilea al lor imperiu şi mai nenorocoşi, n'au putut da decât o stângace şi fără avânt artă bizantină. In această privinţă călătorul german Kanitz, care a cunoscut amănunţit Serbia şi Bulgaria acum aproape o jumătate de secol, se exprimă în felul următor:

„Si jétant un regard en arrière, je voulais maintenant comparer les églises de la Bulgarie septentrionale avec les monuments de la Serbie, il me faudrait tout d'abord relever un fait important pour l'histoire de l'art chez deux peuples voisins.

„En effet qu'il s'agisse du coté techniques ou de la décoration tous les vieux édiffices serbes ont plus ou moins subi l'influence de l'occident. Ces manifestations du génie latin dans un pays oriental s'expliquet par les frequents rapports de la Serbie avec l'occident, particulièrement avec Venise, et par les alliances temporaires de ses souverains avec l'église romaine.

„Bien qu'à diverses époques l'oppression de Constantinople ait conduit les tzars bulgares à conclure des traités avec les papes, bien que le primat Vlacho-bulgare aît été investi par le pape Inocent III du titre de Patriarche (1294), l'influence de l'art occidental semble cependant s'être beaucoup moins fait sentir chez les Bulgares que chez

[1]) G. Millet: L'art byzantin (aceaş) p. 162.

leurs voisins de Serbie. *Tandis que les églises et les monastères élevés par les tsars serbes peuvent être considérés comme des intermediaires entre l'art byzantine* et l'art romano-gothique du douzième au quatorzième siècles, les anciennes églises de la Bulgarie centrale et septentrionale, celles de Troian, de Gabrovo, de Elena, de Moglich n'apportent aucun document nouveau, à l'archéologie. A l'exception de l'ancienne église episcopale latine de Nicopoli, les edifices de la Bulgarie danubienne ne peuvent etre mis en parallèle soit avec les constructions greco-byzantines de Mesemvria [1]), soit avec les vieux monuments bulgares de l'ouest, l'église d'Ohrida par exemple. Ils ressemblent à leurs modèles les belles églises classiques de l'empereur Justinien, comme les grossières statues romaines que je trouvai sur le sol bulgare ressemblent aux créations artistiques dont s'enorgueillisait la souveraine assise aux bords du Tibre [2])".

Este imposibil a presupune că invaziunea turcilor a distrus totul, de oarece popoarele cuceritoare aveau simţul economiei adânc înrădăcinat, şi prima lor grije erà să se folosească de munca şi civilizaţia poporului cucerit. De altfel, cum a rămas în Serbia, în Muntenegru, în Bosnia, în oraşele aşà de crud tratate după cucerire ca Trebizonda [3]), ar fi rămas şi în Bulgaria.

Şi nici calităţi de expansiune nu au avut Bulgarii. Astfel, deşi în secolul al XIV-lea biserica bulgară a avut poate cel mai înalt moment de înălţare prin personalitatea puternică a patriarchului Eftimie al Târnovei, totuş sârbul Nicodim este acela care îşi întinde activitatea peste Dunăre [4]). Iar o probă că primele noastre monumente se datoresc prieteniei vecinilor de peste Dunăre, este şi faptul că acestea se găsesc în şes şi cât mai apropiate de aceştia, în special de Sârbi: Vodiţa, Snagovul, curţile dela Balaci, Brâncoveni, aşezările primitive ale boerilor Craioveşti [Severinul, Strehaia] [5]).

Abià mai târziu, când piere liniştea de peste Dunăre, aşezămintele noastre se retrag către munte.

Din cauza câtorvà documente ca acel privitor la Veit [6]), din inscripţia câtorvà clopote şi din cauza herghiilor săseşti, s'a dedus că arta românească nu ar fi decât un lucru săsesc.

Saşii erau înainte de toate negustori şi meseriaşi; ei deci căutau

---

[1]) A se vede Sbornik: Srednevelacoxi xristianski pametniţi.
[2]) Kanitz: La Bulgarie p. 436—437.
[3]) Texier et Pullau: L'arch. byzantine.
[4]) Stefulescu. Mânăst. Tismana.
[5]) A. Lepădatu: Episcopia Strehaia, p. 28.
[6]) Hajdeu: Magn. Etymologicum, M-stirea Argeş.

să lucreze ceeace li· se cereau şi cum li se cereau (Neagoe cere o cădelniţă *după turnul din Sibiu* [1]).

In documentele cari arată vechile noastre relaţii cu Braşovul, îi vedem trecuţi cu *mărfurile ordinare dar mult întrebuinţate* ca: abà, funii, sfoară, plumb, arme şi piei, pe când pentru mătăsuri, catifele şi alte obiecte de lucs întâlnim alte oraşe. In vremea lui Neagoe încă nu mulţumiau pe deplin cu orfeurerie [2]), pentru care sârboaica Despina aveà mare aplecare, deprinsă fiind în ţara ei cu strălucirea bijuteriilor de Ragusa şi Veneţia [3]), cunoscute cu bogăţie de amănunte chiar şi poeziei populare [4]).

De abià mai târziu când drumurile de comerţ se schimbă şi Veneţia cu satelitele ei dalmatice decade, Saşii se perfecţionează prin cerere, ispita câştigului şi contactul cu renaşterea italiană.

Aşà reproşurile [5]) lui Brâncoveanu către neîntrecutul argintar George Mai [6]) din Braşov, sunt isvorâte din nerăbdarea grăbitului Domn şi nici de cum din nemulţumirea lucrului executat.

Un singur popor, Sârbii, puteau fi în contact direct cu Italia şi arta bizantină, mai cu seamă cea din Macedonia. Sârbii la venirea lor au găsit chiar o lume occidentală prin limbă şi cultură în populaţiunea romanizată de pe coastele Adriaticei, a căror stare sufletească a trebuit să influenţeze mult un popor primitiv dezarmat în faţa civilizaţiei.

Dar prin substratul populaţiunii, şi mai cu seamă din cauza situaţiei geografice şi împrejurărilor economice: „La Serbie du moyen-âge avec tous ses ports sur l'Adriatique était au point de vue de ses interêts matériels, aussi exclusivement soumise a l'influence de Venise et de l'Italie, qu'elle l'était au point de vue de la civilisation à l'influence de Byzance [7])".

O scurtă ochire asupra architecturei sârbeşti ne va arătà în ce chip au fost influenţate monumentele Serbiei de aceste două aproape deopotrivă de puternice curente.

Rămăşiţele monumentelor anterioare Nemanizilor nu sunt sufi-

---

[1]) Tocilescu: M-rea Argeş, p. 40.

[2]) Acelaş, p. 40.

[3]) Glasnix XXXVIII: Studije za istoriju srpski trgobine.

[4]) Dozon: Epopée serbe.

[5]) N. Iorga: Braşovul şi Românii, p. 103.

[6]) In colecţia Muzeului de Antichităţi se află o bună parte din orfevreria lui G. Mai. Ea este atât de completă încât poate da materialul necesar unei monografii artistice a neîntrecutului meşter şi aruncă în acelaş timp o vie lumină asupra stilului decorativ (sculptură, pictură) din epoca brâncovenească.

[7]) Lavisse et Rambaud: Histoire générale vol. III, p. 897.

ciente ca să poată•fi studiate, dar judecând după rămăşiţe şi împrejurările istorice ale epocei, ele au purtat caracteristica monumentelor bizantine ridicate de Bulgari la Prespa şi Ochrida, de care şi ţineà biserica sârbească în acea vreme.

Monumentele cuprinse însă între 1167 (primul Nemanid) şi până după prăbuşirea ţaratului sârb, rămăşiţele sunt destul de complete ca să putem urmări manifestarea ambelor curente pe pământ sârbesc.

In acelaş timp (1167—1371) avem monumente curat bizantine alături de monumente curat romane (medievale)[1].

La construcţiunile apusene se vede technica desăvârşită, precisă şi cu o *bogată ornamentaţie în piatră*, pe când la construcţiunile bizantine din aceeaş perioadă asemenea preţiozităţi sau nu există, sau sunt de o *insignifiantă întrebuinţare*.

Construcţiunile sunt *numai din cărămidă* sau din cărămidă şi piatră de mici dimensiuni sau numai din piatră, însă niciodată fasonată.

Intr'un cuvânt se vede bine de o parte technici italieni, de alta technici bizantini.

La stilul roman se observă turnurile exterior şi interior, rotunde, pe când cele bizantine sunt poligonale, de obicei octogonale. La Romani se observă desăvârşite frize ornamentate, pe când la bizantini ornamentaţia este înlocuită cu 2—3 rânduri de cărămidă aşezată în zig zag.

La stilul roman ornamentaţia în piatră are o bogată întrebuinţare la chenarele uşilor şi ferestrelor. Ferestrele sunt de obicei câte două (la altar uneori trei) bogat încadrate cu ornamentaţie în piatră.

Stâlpii care despart ferestrele sunt *răsuciţi*, terminaţi cu capitele cu diverse ornamentaţii şi figuri cari aparţin acelui stil (roman). Intrările (portalul) sunt bogat ornamentate împrejur şi vertical limitate cu coloane *poligonale sau rotunde*.

Stilul roman are bolţi în cruce, pe când cele bizantine bolţi cilindrice sau eliptice.

Astfel mânăstirea „Studeniţa" ridicată la sfârşitul veacului XII, Jica ridicată la începutul secolului XIII, zidite în stil roman, se caracterizează printr'o bogată *ornamentaţie la uşi şi ferestre*.

La mânăstirea Gradan, ridicată în a doua jumătate a secolului XIII, se observă însă un amestec de *trei stiluri*, roman-gotic-bizantin, pe când Gracianiţa (1321) este curat bizantină (cu 5 turnuri).

Mânăstirea Banska Tercova, construită la anul 1315 de Kra-Milutin pare că este punctul culminant al bisericilor în stil roman, jude când după aprecierea lui Andra Stefanovici din amănunţitul studiul dela care împrumutăm în rezumat descrierea architecturei sârbeşti.

---

[1]) Glasnik, 1903: Andra Stefanovici: Stara srpska terkvena architectura.

El crede că după dimensia ei destul de mare, după technica-i desăvârşită, după *eleganta-i proporţie*, după bogăţia ornamentelor şi originalitatea capitelelor, această construcţie stă în primul loc între construcţiile cu stil roman ridicată pe pământ sârbesc. După cât îi sunt cunoscute construcţiunile italieneşti vechi, acelea pot fi exemplu numai prin dimensie faţă de această veche construcţie sârbească, dar după technica şi estetica ei, poate să rivalizeze cu cele mai desăvârşite din acea vreme.

La 1321 însă mânăstirea Gracianiţa este în stil bizantin cu 5 turle, cu decoraţie policromă din cărămizi şi pietre colorate.

Mânăstirea Deciani construită între 1323—1330 este în stil roman.

La biserica Giuma-Giamia, construită în primii ani ai veacului XV în stil bizantin, se observă însă oarecari parlicularităţi. Aşà, portalul de o mare dimensiune, înconjurat de un larg pervaz de marmoră, bogat ornamentat cu decoraţiuni cari amintesc stilul renaissance. Dar acest portal nu are nimic de a face cu portalul altor biserici în stil roman care erau închise în coloane poligonale sau rotunde. Acestea sunt monumentele din perioada de splendoare a Sârbilor, după care urmează perioada de declin politic, căruia însă rămânându-i o moştenire preţioasă şi destulă energie, o răstălmăceşte în dimensiuni mai mici, dând monumentele posterioare ţarului Lazăr.

Acestea sunt în stil bizantin din cărămidă sau cărămidă şi piatră. Dimensiunile deşi mici, bisericile însă au turnuri multe, de obicei cinci. Ferestrele cu pervazuri largi, de piatră, bogaţ ornamentată.

Ornamentaţia este formată de obicei din împletituri de plante, linii şi figuri animale într'un plan cu cadrul şi neavând o adâncime mai mare de 1—3 centimetri.

Zidurile sunt împărţite prin nişe oarbe despărţite între ele cu pilastri sau cu *stâlpişori răsuciţi sau rotunzi, cu archivoltele profilate şi ornamentate* care limitează câmpul în care se deschide fereastra. *D'asupra ferestrelor sub archivoltă vin ferestrele rozete din plăci de piatră ornamentate cu împletituri care au sau formă geometrică, sau o liberă combinare de ornamente sau flori.*

Uşa este frumos ornamentată. Pervazul ornamentat este larg, aproape neprofilat, numai din împletituri (geometrice) sau din împletituri combinate cu alte ornamente. Stâlpii şi archivoltele frumos ornamentate; toate acestea sunt lucruri pe cari nu le are stilul bizantin din primul period.

Din acest period avem biserica „Kruşeva" ridicată de cneazul Lazăr în a doua jumătate a secolului XIV. Este de mică dimensiune, la uşi şi la ferestre cu pervaz ornamentat.

„Ravaniţa“, construită curând după Kruşeva, are acelaş caracter ornamental.

Mânăstirea Kalenic, construită de despotul Stefan în secolul XV. De mică dimensiune, are zidul în multe colori obişnuite prin rândurile de cărămizi şi piatră înfrumuseţate cu obiecte de pământ ars. Este cea mai bogată în ornamentaţie originală la pervazul ferestrelor şi uşilor din toate bisericile acestei epoci.

După cum vedem fuziunea erà făcută având forma bizantină şi ornamentaţia bogată, mai cu seamă în jurul uşilor şi ferestrelor, care de multe ori sunt grupate câte două, înconjurate cu un pervaz care le şi desparte în locul stâlpilor.

Tocmai în timpul acesta începe la noi epoca construcţiilor care în majoritate au acelaş caracter, adică amestecul în ornamentaţie din renaissance, arabescuri [1]) şi împletituri de flori. Afară de bisericile Sf. Nicolae şi Mitropolia din Târgovişte celelalte biserici au sânuri rotunde sau *cu poligonul foarte apropiat de cerc*, ceace găsim în Serbia (M-ra Ravaniţa) şi nu găsim la bizantinul oriental, bulgar şi *chiar sârb* din prima epocă. Influenţa acestora se mai verifică şi prin prezenţa arcadelor de pe faţadă care au luat naştere în Serbia prin evoluţia arcadelor oarbe bizantine sub influenţa decoraţiunei romane.

Apoi felul cum este terminată zidăria deasupra ferestrelor într'o streaşină orizontală arată iarăş o influenţă occidentală fără însă să poată eliminà cu totul formà bizantină a calotei *sprijinită pe arcurile de d'asupra ferestrelor.*

Forma rotundă a ferestrelor şi a decoraţiunei lor a rămas până în ultimul timp, deşi nu mai aveà raţiune constructivă. Aşà, forma aceasta o găsim la bisericile Sf. Ştefan, Văcăreşti, Colţea şi altele, cu toate că arcadele faţadei sunt trilobate.

Procesul de transformare al nişelor este următorul: La început nişile au fost despărţite prin pilastri, care la sânuri şi altar din cauză formei poligonale deveniau foarte strâmţi. Sub influenţa decoraţiunei italiene (veneţiene) aceşti pilaştri erau înlocuiţi cu colonete subţiri răsucite, pe care se sprijineau archivoltele de obicei ornamentate (Ravaniţa, Cozia).

Mai târziu în perioada de regres care s'ar puteà numì perioada decorativă a architecturei sârbeşti, aceste colonete dispar, poate şi din cauza tot mai desei întrebuinţări a materialului mărunt şi policrom (cărămidă, piatră fasonată, faianţă) şi sunt înlocuite cu un fel de ner-

[1]) Un ornament caracteristic pe manuscrisele sârbeşti îl găsim pe arhivoltele mânăstirei Ravanica. (Stassof: L'ornement slave et orientale, planşa XIX, sec. XIII XIV.

vure rotunde din cărămidă aparentă care cu vremea şi treptat cu desvoltarea brâului dela mijlocul bisericei formează motiv separat, deasupra rotund şi dedesuptul brâului drept-unghiular. Cel mai caracteristic motiv îl are biserica Bălteni [1]), după care s'ar puteà fixà epoca de fondaţie a acestei biserici.

Tot astfel prin dispariţia micilor stâlpi rotunzi dela colţurile octogonului cupolelor, fără să desfiinţeze şi zidăria de deasupra lor, ne-a dat acea îngrămădire de profile care scot planul de subt streaşină cu mult în afară de linia verticală a tamburului.

Deci influenţei monumentelor sârbeşti din Sec. XII—XV trebue să atribuim vechile noastre monumente, care escelează prin prezenţa multor cupole reduse mai târziu la două tipuri: Cel cu trei cupole dispuse nu după maniera bizantină ci două deasupra nartexului şi una a pantocratorului şi tipul cu două turnuri, al pantocratorului şi clopotniţa. Găsim şi tipul combinat care pare să fie o formă proprie românească la tipul Curţei de Argeş şi altele. In privinţa primului tip Kanitz vorbind de lipsa de avânt şi originalitate a bisericilor bulgare spune: Se găseşte în oraşul Nicopoli o mică biserică de un stil foarte interesant *şi de o construcţie mai mult decât abilă* consacrată Sf. Petru şi Pavel din care tradiţia a făcut biserica episcopală a Pavlicienilor, numeroşi în aceste părţi, *al cărui plan nu diferă de dispoziţiunile architecturale ale bisericilor bizantine.* Dar nartexul parte distrus are două turnuri mici, lucru rar în tradiţiunile artei religioase bizantine şi pe care nu l'am întâlnit decât în Slavia meridională în mica biserică Vratanitza în Serbia [2]).

Dacă observăm biserica mânăstirei Jică [3]) clădită în *stil roman* în secolul XIII şi care are aceaş dispoziţiune architectuală, vedem pe ce cale a venit această formă.

Prin urmare monumentele noastre, afară de Sf. Nicolae pe care turla şi chenarele de piatră îl trimete în epoca sfioaselor începuturi de formaţie ale stilului sârbesc, monumentele anterioare Curţei de Argeş sunt datorite meşterilor sârbi din perioada ultimă a architecturei sârbeşti *care au pregătit în mod treptat architectura care culminează în biserica episcopală dela C. de Argeş* [4]).

---

[1]) „Buletinul Comisiei monumentelor istorice", anul I, p. 116.

[2]) Kanitz: La Bulgarie p. 223.

[3]) Kanitz: Serbien p. 166.

[4]) Intr'un număr viitor, voiu da o explicaţie mai întinsă a chipului local cum s'au format liniile mari şi concepţia generală a acestei biserici prin contopirea mai multor idei, desvoltate independent la diferite biserici, lucrul acesta nefiind posibil într'un articol de ansamblu.

Aşà Cozia nu este decât o reeditare modestă a bisericei Kruşeva [1]), iar Snagovul o construcţie pe planul identic al Ravaniţei [2]), în cărămidă fără ornamentaţie, însă păstrând liniile architecturale ale epocei. O probă a influenţei sârbeşti sunt şi coloanele patrate sau poligonale cari nu puteau venì dela bizantinul oriental (Constantinopol).

Sânurile rotunde sunt nelipsite chiar când altarul este drept [3]) şi deci acoperit în fronton. Cam în această vreme trimete şi frontonul monastirei Dealul.

Din forma actuală a monastirei Tismana puţin se mai poate cunoaşte. Nu ştim ce a vrut să înţeleagă d-l Stefulescu prin stil roman [4]), dar judecând după vechile pomelnice [5]) vedem un amestec de bizantin şi roman cu absida şi sânurile în arcade pe colonete cam ca la Cozia.

Turnul pătrat din faţă îl vedem tot pătrat şi la biserica Sf. Mihail şi Gavril [6]) deci la locuri şi epoci diferite, ceeace ne poate îndreptăţi să credem că este forma originală. De altfel acestea au jucat rol de clopotniţe, nevizibile din interior, iar forma clopotniţelor izolate a fost în totdeauna *patrată* [7]).

Dacă cercetăm în amănunţime biserica C. de Argeş observăm că architectura ei nu este nici de cum străină nu numai pământului sârbesc dar nici celei a ţărei noastre.

Forma generală a bisericei este o combinare a tipului cu trei turle cu cel cu două turle. Aducând o notă originală în mărirea locului de îngropare al ctitorilor pe care-l găsim destul de desvoltat şi la biserica cu plan occidental a monastirei sârbeşti Deciani [8]), ornamentaţia ei, mai cu seamă gruparea ferestrelor două câte două înconjurate şi despărţite de împletituri diverse încadrate în arcuri subt archivolta căror, în centru arcului, se află rozete ornamentate geometric sau cu flori diverse, ne aminteşte bisericile din ultima perioadă a architecturei sârbeşti, când avântul sârbesc scade în mod aproape brusc prin venirea turcilor, şi toată energia şi talentul se descarcă în ornamentarea ingenioasă a micilor monumente construite dela ţarul Lazăr încoace. Iar la noi înainte de Curtea de Argeş găsim aceleaşi elemente decorative: la Cozia [9]) rozetele, la chenarul uşei dela Tis-

[1]) Kanitz: Serbien p 249.
[2]) Mandrea: Snagovul.—Kanitz: Serbien p 31.
[3]) Stefulescu. Tismana 74.
[4]) Acelaş p. 74.
[5]) Acelaş p. 72 şi 82.
[6]) Kanitz: La Bulgarie p. 435.
[7]) A se compara clopotniţele m-rilor Jică (Serbia) Sf. Sofia (Trebizonda) şi cele Moldoveneşti între ele.
[8]) Kanitz.
[9]) Antonescu: Mânăstirea Cozia p. 21.

mana [1]) floroni, la uşa dela Cotmeana [2]) floră ornamentală. Arcurile dela baza cupolei din faţă, ca sistem decorativ, le întâmpinăm încă din secolul XII pe evangeliarul prinţului Miroslow [3]). Ornamentaţia, în special rozetele şi unele chenare nu este ornamentaţia ovală cunoscută, ci mai mult ornamentaţia miniaturiştilor.

Dacă considerăm apoi, în afară de seculara legătură, că Neagoe a pribegit în Serbia, că s'a însurat acolo cu o principesă sârbă într'o epocă în care bijuteriile de Dubrovnik [4]) erau aşà de căutate şi formau pasiunea de căpetenie a principeselor sârbe ale căror nunţi se petreceau cu atâta fast şi bogăţie de aur şi pietre scumpe, în cât nu scapă nici poeziei populare, nu este de mirat că silinţele extraordinare ale unui domn pios ajutat de o prinţesă rafinată crescută într'o ţară artistică a putut da minunea pe socoteala căreia s'au creat atâtea presupuneri noui şi s'a mers în atâtea ţări în căutarea legendarului Manole. Insăşi legenda populară a acestei biserici poate aduce puţină lumină. Aşà între legendele aflătoare în Serbia în care cer zidirea unei femei pentru trăinicia construcţiei şi în care nu se pomenesc nume de meşteri, cea mai asemănătoare cu versiunea românească este aceea a cetăţii Scodra în care se pomeneşte şi numele meşterului Rad. Tălmăcirea românească pare însă conştientă de oarece vedem substituită prinţesa dela Scodra prin femeea meşterului, iar Rad prin Manole, ceeace nu s'ar fi întâmplat dacă balada ar fi venit pe cale populară.

A presupune că Manole ar fi „vătaful de zidari" [5]) al lui Brâncoveanu, nu este posibil căci nu putem presupune că un element mai nou introdus în poezia populară ar esclude cu desăvârşire pe toată întinderea ei teritorială vechiul nume, pe când vice-versa adică legenda veche să absoarbă elementele noui după cum s'a întâmplat cu Neagoe absorbit de legenda mai veche, şi deci mai generalizată a lui Neagoe-Vodă. Afară de asta nici prin meşteşugul său, acesta nu puteà eclipsà pe vechiul Manole.

De altfel şi cronologia concordă. Balada prinţului Vucasin [6]) nu puteà luà naştere decât către sfârşitul secolului XIV şi începutul celui al XV, aşà că erà cea mai recentă şi destul de vie în mintea poporului şi mai cu seamă a meşterilor şi poeţilor de curte cari desigur că înconjurau casa unei prinţese sârbe. Reeditarea ei cu ocazia Curţei

[1]) Stefulescu: M. Tismana p. 75.
[2]) Muzeul de antichităţi.
[3]) Stassof: L'ornament slave et oriental p XIV.
[4]) Glasnik XXXVIII (citat dejà).
[5]) Odobescu: Revista Română vol II p.
[6]) Dozon: Epopée Serbe p. 136.

de Argeş amplificând-o cu aripile lui Dedal făcute din şindrilă, care nu ştim ce a căutat pe învelitoarea acoperită cu plumb dela Braşov, pare foarte probabilă. Dacă cercetările, colecţiile şi fotografiile de până acuma n'ar fi avut la bază un simplu amusament diletantic, —c'o serioasă cercetare ştiinţifică am fi văzut cât de puţin au putut pune meşterii orientali din meşteşugul lor în această operă sârbo-română.

De altfel meşteşugul acesta al săpăturilor în piatră după cum îl găsim înainte de Curtea de Argeş tot aşà îl găsim şi după Curtea de Argeş chiar şi la meşterii de pietre mormântale. Aşà pe piatra mormântală a jupânului Badea, din anul 1533 [1]) găsită la Câmpu-Lung se află o rozetă şi o cruce fină executată, deşi piatra este de calcar grăunţos. Ceeace a făcut ca biserica Curtea de Argeş să fie considerată ca cevà străin este faptul că întruneà în cel mai mare grad de bogăţie ornamentală şi coloristică ceeace în mod timid, zi cu zi, se adoptă la monumentele anterioare la noi, aşa că desigur comparată cu fiecare monument în parte păreà exotică şi neexplicabilă pe pământ românesc.

După Curtea de Argeş bisericile vedem că scad în importanţă şi bogăţie şi se reduc mai mult la tipul bisericei Cornetu, care nu poate fi din vremea lui Brâncoveanu *cu toată reconstrucţia ei din temelie.* Forma aceasta greoae şi masivă devine aşà de rutinară încât un domn iubitor de construcţii ca Matei Basarab n'a putut scoate nimic mai de seamă. In această epocă însă, pregătitoare aceleea a lui Brâncoveanu, vedem apărând elemente decorative cu un renaisance-veneţian din ce în ce mai pronunţat. Aşà, tâmpla dela Filipeştii de pădure [2]), uşa bolniţei mânăstirei Bistriţa [3]). Putem urmărì chiar evoluţia unora din ornamente care în epoca Curţei de Argeş sunt pur geometrice, săpătă apoi oarecare elemente de floră ornamentală până când ajunge la tâmpla dela bolniţa acì citată, de se brodează pe el un întreg sistem decorativ. Un moment de strălucire avem în epoca lui Brâncoveanu, care cred că va fi adus elemente nouă în architectura domestică [4]). De data aceasta pare că Saşii dela Braşov contribue cu mult la mişcarea artistică a acestei epoci. Dar după cum în Serbia stilul roman n'a putut înlocuì şi nici schimbà în mod organic stilul bizantin, tot astfel ornamentiştii din epoca lui Brân coveanu n'au putut aduce schimbări radicale, ci numai o bogată ornamentaţie inspirată din renaşterea italiană. Se pare că în această

[1]) Muzeul de antichităţi No. pe coridorul dela intrare.

[2]) Publicaţia Soc. Arta Română: Biserica din Filipeştii de pădure p. 31.

[3]) Buletinul Comisiunii mon. istorice p. 102.

[4]) Un studiu amănunţit al ruinelor numeroaselor case domneşti în legătură cu vieaţa socială de atunci ar da lămuriri suficiente.

epocă meşterii saşi erau cei ce ne lucrau sculptura şi ornamentaţia pictată, căci vedem o strânsă legătură între ornamentele orfăurăriei lui G. Mai şi ornamentaţia sculptată a timpanelor bis. Sf. Ion cel nou [1]), a Văcăreştilor şi mai cu seamă a picturei decorative dela Stavropoleos. Pe încetul însă din cauza timpurilor rele şi a călugărilor greci care nu mai reparau, tradiţia vechiului meşteşug se pierde şi meşterii pământeni lucrau aşà de prost încât încep a fi inlăturaţi. Aşà Pană Filipescu cere meşterului sas Raittner să aibă *nelipsiţi opt meşteri nemţi la lucru* [2]). Dar ceeace Raittner începe în vremea lui Ipsilante se generalizează in secolul următor. Aşà când o comisiune specială însărcinată de Ştirbei Vodă cu cercetarea chestiunei mănăstireşti impune ca în nouă ani toate mânăstirile ruinate [3]) să se repare, găsim la Tismana, la Arnota, la Bistriţa, pretutindeni în fine numele unor streini ca Ioan Schlater, Oleiu, Scarlat Beniş [4]) şi alţi architecţi elveţieni şi vienezi [5]) cari negăsind în ţară o tradiţie de artă au lucrat după ştiinţa lor distrugând pentru totdeauna rămăşiţele trecutului nostru. Un loc tot atât de mare caşi architectura religioasă l'ar merità architectura civilă, dacă ni s'ar fi putut păstrà mai bine.

Din amintirile lui Ghica şi descrierea Moldovei a comitelui D'Hautterive se poate deduce cevà însă pentru casa boerească de oraş a timpurilor nouă. Pentru construcţiile vechi n'avem nici rămăşiţe suficiente şi nici descrieri complete. Nu ştim dacă *albele castele* ale voevodului ginere Radu [6]) va fi fost după *albele castele cu galerie şi donjon* ale principilor sârbi, dar judecând după raporturile lor cu noi vieaţa erà apropiată şi influenţa vădită.

Şi dacă voim să dăm o soluţie sigură şi naturală culelor noastre trebue să o căutăm în casele întărite ale sumedeniei de voevozi sârbi, urmaşi ai principilor cu castele albe cu ceardac şi culă, cari voevozi au avut fiinţă oficială subt Turci [7]).

Kula înseamnă turn întărit care în vechile palate erà despărţit de castelul cu ceardac. Aceasta însă impuneà un fast pe care numai un principat il puteà da şi care la un simplu voevod a trebuit să fie contopit într'o singură construcţie dând *cula cu cerdac*. Că prin culă se înţelege turn ne-o arată şi numele localităţii Kula din Bulgaria [8]),

---

1) Muzeul de Antichităţi.
2) Literatură şi artă românească anul I: N. Iorga.
3) Stef. Tismana p. 76.
4) Ministerul de externe: Memoriu asupra mânăstirilor române.
5) N. Iorga: Mărturii istorice cu privire la Ştirbei Vodă p. 123 vol. II.
6) Dozon: Epopée, serbe: p. 178.
7) Ubicini: La Serbie (Seconde partie du manuscrit d'un Serbe).
8) Convorbiri Literare (1903) p. 90.

care nume d l Tzigara în naivitatea sa filologico-archeologică îl crede a venì dela construcţia turcească de care este plină Bulgaria, fără a fi cule, şi nu dela turnul de piatră astă-zi în ruină.

Kula, în înţelesul nostru, în Serbia nu puteà luà naştere înainte de prăbuşirea definitivă a puterei sârbeşti, când au căpătat importanţă micii voevozi, adică prin secolul XV—XVI.

Influenţa turcească în architectura română se resimte foarte târziu, mai cu seamă după desvoltarea negoţului când s'a simţit nevoia depozitelor de mărfuri şi hanurilor neğustoreşti. In vremea aceasta contactul cu Bulgaria este mai apropiat din cauza desvoltării industriilor din împrejurimile Târnovei (Gabrova, Albănaşi etc.). Dar acum drumurile sunt mai pline de călători şi mai sigure, iar călătorii, o aglomerare cosmopolită; aşà că motivele puse în circulaţie nu ne oferă surpriza unei variaţii de motive. Hanurile din Bucureşti sunt ca şi cele din Gabrovo, casele Procopoaei ca şi ale unei Bai-Vuce oarecare. Ba asemănarea se găseşte şi la îndepărtări mari. Aşà hanul armeanului Manuc nu se deosebeşte prea mult de palatul turc din Eunich pe malul lacului Van [1]) şi este aşijdere multăa asemănare între curtea mânăstirilor noastre (cerdac de lemn) şi aceea a mosqueelor hanilor din Crimeea [2]).

SP. POPESCU
ARCHITECT

NB: Eu mai mult decât oricare altul recunosc folosul ilustraţiilor pentru documentarea celor susţinute mai sus. Am căutat să citez ilustraţiile cari sunt publicate pentru înlăturarea cel puţin în parte a acestui inconvenient, neputând să le retipăresc din nou şi să le completez cu desemnurile mele cari, fiind luate ca pentru mine, cer timp şi cheltuială pentru rânduiala lor înt'o formă convenabilă.

[1]) Hommaire de Hel: Voyage en Turquie d'Europe et Persie.
[2]) Raffet: Boyhtcheh-Sarai (Crimea).

TIPOGRAFIA DELA EPISCOPIA BUZĂULUI.

Una din localităţile cari s'au bucurat mai de timpuriu de lumina tiparului la noi în ţară, este, fără îndoială, şi Buzăul.

Primele teascuri fură introduse şi instalate în localul Episcopiei din acest oraş, încă din anul 1691, prin sârguinţa vestitului Episcop de pe vremuri, al acestei eparhii, MITROFAN, numit şi HUSKI, adecă dela Huşi, în zilele şi cu cheltuiala Domnitorului CONSTANTIN BASARAB BRÂNCOVEANU, a cărui dărnicie pentru răspândirea culturii se resimţì până şi în părţile asiatice locuite de creştini ortodocşi.

Mitrofan erà un cunoscător adânc al meşteşugului tipograficesc şi al săpării stampelor. Aceste meşteşuguri le învăţase la Tipografia Mitropoliei din Iaşi, unde lucrase ca culegător, ajutat de ucenicii PAVEL şi ANDREI URSUL, în timpul Mitropolitului DOSOFTEIU BARILĂ. El venise aici dela mănăstirea Bisericani.

Tot Mitrofan este acela care instalase şi tipografia grecească dela mănăstirea Cetăţuia din Iaşi, la anul 1682, din porunca Patriarhului DOSOTEIU al Ierusalimului, care i-a şi pus la dispoziţie suma de 60 lei pentru această trebuinţă, precum şi după stăruinţa călugărilor greci, în zilele Domnitorului DUCA-VODĂ.

După cè fusese Episcop de Huşi între 1683—1690, de unde şi-a şi luat supranumele de Huski, între 1688—1691 pe Mitrofan îl găsim la Bucureşti, tipărind cărţi bisericeşti, între cari *Biblia* dela 1688 şi *Sf. Ioan gură de aur, Mărgăritare*, la 1691, la cari a lucrat ca simplu lucrător.

In 1691 fu numit Episcop de Buzău în locul decedatului Episcop Grigorie. De cum urcă treptele scaunului Episcopal al acestei Eparhii, prima sa grije fu, ca vechiu tipograf şi doritor pentru luminarea poporului, de a-şi înzestrà Episcopia, pe care aveà să o păstorească de acì înainte, cu o tipografie.

Episcopia de Buzău fusese înfiinţată încă din 1526 de către Radu dela Afumaţi, având ca prim Episcop pe Paisie.

Acì se călugărì şi învăţă meşteşugul tipograficesc, al săpăturii în lemn şi al gravurii, dela Mitrofan, vestitul ANTIM IVIREANUL, care aveà să răspândească atâta lumină în preajma lui.

Printre cele d'întâi lucrări eşite de sub teascurile acestei tipografii, dacă nu chiar cea d'întâiu, este:

ПРАВОСЛАВНИКА МЪРТУРИСИРЕ
A săbornicești, și apostoleștii Besérícii
Răsăritului.
Dupre Grecească, den porunca Pré luminatului,
și pré Inălțatului Domnŭ,
IOAN KOSTANDIN, B. BASARABŬ, VOEVODŬ.
Intoarsă în limba Rumânească, de Radul Logofăt
Greceanul.
Ispravnic osîrnic fiindŭ, Ca și la alalte câte
sau scos și sau tipărit aici în țară Pré sfințitul.
Kyr TEODOSIE, Mitropolitul Țării, iproci.
Tipăritusaŭ în tipografia Domnească, la
Episcopia dela Buzău.
La anul dela zidirea lumii 7200 [1] (sau dela Christos 1691).
In luna lui Dekemvrie 3.

Această lucrare este un in-4°, având 8 pagini nenumerotate și 210 paginate. Coalele sunt de câte 4 foi și au ca signatură alfabetul cirilic capital (А-ЪІ).

Titlul e încadrat cu flori de compozițiune tipografică, iar paginele cu un chenar de linii simple, având câte 28 de rânduri.

Cartea s'a tipărit de Radu Greceanu Logofătul, cu ajutorul lui Constantin Cantacuzino bi-vel stolnic, după cum declară însuși Radu Greceanu, când zice: «Insă aceasta mărturisesc, că precum și la celalte ce am prepus și am scos, împreună cu frate-meu Șerban, al doilea Logofăt, de s'au tipărit, așa și la aceasta mai vârtos ajutoriu și îndireptătoriu mai grelelor cuvinte și noime am avut pe dumnealui Constantin Cantacuzino biv-vel Stolnic» [2]) tipograf fiind, negreșit, Mitrofan.

Dela această epocă până la 1698 nu mai ies cărți din oficina lui Mitrofan. Se vede că Episcopul, care era însuși și autorul și tipograful, era ocupat cu alcătuirea *Mineelor* pe cele 12 luni, cari apar tocmai în 1698.

Vasile Popp și Timoteiu Cipariu ne citează pentru 1697 un *Triod slavo-românesc* ca tipărit în Buzău. Nu produc însă nici o dovadă în susținerea aserțiunii lor.

La **1698**, după cum am spus, se pun în tipar *Mineele*, slavonește și românește al căror titlu este următorul:

МИНЕЮАЬ
Luna lui Septevrie
Care acum întâiŭ sau Tipărit, cu Tipicul, și
Parimiile, și Sinaxariul pe limba Rumânească.
Den porunca, și toată cheltuiala
Prea luminatului Domn: Iw:
KONSTANTINŬ BASARABŬ
VOEVODA
Oblăduitoriu a toată Țara Rumânească.
Mitropolitŭ fiind a toată țara, Kyr:
TEODOSIE.
Și sau tipărit în Sfânta Episcopie dela Buzău
In anul dela zidirea lumii 7206 (sau dela Christos 1698).
Insuși Episcopul Buzăului Kyr MITROFAN
fiindŭ tipografulŭ.

---

[1]) Aci credem să fie o eroare, căci anul 7200 dela zidirea lumii corespunde anului 1692 dela Christos. Ar trebui să fie 7199, ca să corespundă cu 1691.

[2]) Vezi și *Bibliografia Românească Veche*, pag. 321—323, fascicula IV și V.

La sfârşit se zice: Sfârşitu-sa în luna lui Septemvrie.

Formatul este in-4°, având 4 pagini nenumerotate şi 278 numerotate. Tiparul este negru şi roşu pe 2 coloane, iar fiecare coloană are câte 39 de rânduri. Titlul are un frontispiciu şi alte ornamentaţiuni. Cântările sunt tipărite în slavoneşte, iar tipicul şi citirile în româneşte.

Mineiul pe Ianuarie are 186 foi; cel pe Fevruarie 117; cel pe Martie 120; pe Maiu 101; pe Iunie 108; pe August 132; pe Octomvrie 152; cel pe Noemvrie are 164 foi nepaginate şi cel pe Decemvrie peste 173 foi [1]). Tiparul negru şi roşu. Signatura este pusă cu alfabetul majuscul al literilor cirilice.

La 1699 se tipăreşte:

ЄVXОЛОГІѠНЪ
ЯДЄКЪ МОЛИТВЕННКЪ
Carele cuprinde întru sine toată treaba
Besérecii ce să cuvine Preoţilor, Aşa
faţă de sfinţii Apostoli, şi de purtăto
rii de Dumnezeu părinţi. În zilele
luminatului Domnŭ şi oblăduitoriu
A toată ţaraRumânească, IOANŬ
CONSTANTINŬ BASARABŬ VOEVODA
Cu blagoslovenia Preasfinţitului
Părinte Kyr TEODOSIE
Mitropolitul a toată ţara Rumânească
Acum tipărită întâi în sfânta
Episcopie dela Buzău.
În anul dela zidirea Lumii 7207
Pren osteneala a însuşi Episcopului de
Buzău Kyr MITROFANŬ.

Formatul in-4°, cu 9 foi nenumerotate şi 298 numerotate. Tiparul roşu şi negru. Pagina încadrată într'un chenar de compoziţie tipografică, are 22 rânduri. Cântările sunt slavoneşte, iar tipicul şi citirile româneşte [2]).

La 1700:

1) ОКТѠИХЪ
Че сѫ зн҃че:
ОСМОГЛАСНИКЪЛЬ
Care acumŭ întâiu sau tipăritŭ, denŭ
Porunca, şi toată cheltuiala,
Prea luminatului Domnŭ, Iw:
CONSTANTINŬ BASARABŬ
VOEVODŬ
Mitropolit fiindŭ a toată ţara, Kyr:
TEODOSIE
Şi sau tipărit în sfânta Episcopie dela Buzău
In anul dela zidirea lumii 7208 (sau dela Christos 1700)

Din următorul fragment, ce dăm acì din prefaţa lui Mitrofan, ne convingem odată mai mult că Mitrofan erà însuşi tipograf şi xilograf, fără să aibă totuşi obiceiul, ca şi Antim, să-şi semneze vignetele:

«Iară eu smeritul rugătoriu al Măriei tale, precum ai poruncitŭ Măria ta, am începutŭ lucru cu pohtă, şi cu al lui Dumnezeu ajutoriu la săvârşit l-am adusŭ, cu multă bucurie duhovnicească. Una pentru bunătatea acestui bunŭ lucru al Măriei tale, care îaste pentru folosulŭ

[1]) Gaster, *Crestomatia,* pag. 319.
[2]) *Bibliografia Românească Veche,* Tom. IV şi V, pag. 337.

obștescŭ. Și al doilea că merșterșugulŭ acesta al Tipografiei méle, care den tineréțile méle multe locuri umblândŭ și cu multă osteneală câștigându-lŭ ești Măría ta pricina de s'au pusŭ la bună tocmire precumŭ pohtiamŭ, și să dă și la ceia-lalți ai noștri frați, care acĭastă osteneală a smereniei méle a tipografiei și a cărții acesteia ca o mică aducere și cu blagoslovenie ĭată o aducŭ slăvitei Domniei Măriei tale. Care tipografic, măcar că cu ajutoriulŭ lui Dumnezeu pren mâinile méle s'aŭ făcutŭ, ĭară dela Măria ta îĭ iaste însuflețaré și viața, și pentru aceia să cuvine să să zică că ĭaste tot a Măriei tale. Pentru aceia priméște pré luminate Doamne ale tale dentru ale tale, ca oarecând Proroculŭ Moysi al lui Veseleilŭ ostenélă la cortulŭ mărturisirii aŭ primitŭ. Și Dumnezeulŭ tuturor pecumŭ aŭ priimitŭ cortulŭ acela atuncé și de slavă l'aŭ înplutŭ pre elŭ, așa să priiméscă și acĭastă carte, care cu porunca și cu cheltuiala Măriei tale s'au tipăritŭ ca și céle-alte ce mai nainte de cât acĭasta s'aŭ făcutŭ, etc.»

Cartea este in-folio, având 3 foi fără numerotație și 299 numerotate. Tiparul este negru și roșu, pe 2 coloane cu câte 40 de rânduri. Titlul este încadrat de o gravură mare cu compartimente și cu stemă. Pe verso stema țării. O altă ilustrație mare mai este și Sf. Ioan Damaschin săpată tot de Mitrofan.

Cântările sunt în slavonește și tipicul cu citirile în românește.

Dăm, după Bibliografia Românească veche, titlul redus al acestei cărți, pe care-l publicăm în faximil pe pagina 129 și care ne luminează întrucâtvà și asupra stilului grafic al epocei și, în special, al lui Mitrofan, de care este săpată.

Această planșă xilografică are deasupra titlului pe Împărații Constantin și Elena cu crucea în mână, la dreapta cărora stă martirul Gheorghe iar la stânga martirul Dimitrie. Intreaga boltă este susținută de doi stâlpi în stilul grec, foarte artistic executați, având ca piedestal un motiv decorativ în acelaș stil, iar la bază marca țării îmbrăcată într'un ecuison decorativ, la mijloc este corbul cu crucea în plisc. In dreapta, sus, stă soarele, iar în stânga o jumătate de lună. Totul este încadrat cu motive decorative simetric aranjate, de o formă semiogivală neregulată, având între alburile libere literile Iѡ К Б Б Г З Г, cari însemnează Iѡ Constantin Basarab Brâncoveanu Domnitorul țării Românești.

De acì încolo întâlnim pe gravurile cărților din Buzău și numele lui Ioanichie care-și pune semnătura pe clișeele sale.

2) ТРІѠДІОН
че сѫ зиче:
ТРЙПѢСНЕЦЪ.
Care acum întăiu sau tipărit, den
Porunca, și cu toată cheltuiala,
Pré luminatului Domnŭ, Iѡ:
Constantinŭ Basarabŭ Voevoda
Mitropolit fiind a toată țara Kyr:
Teodosie
Și sau tipărit în sfânta Episcopie dela Buz:
In anul dela zidirea lumii 7208.
(sau dela Christos 1700)

In-folio, cu 3 foi nenumerotate și 712 pagine numerotate. Tiparul negru și roșu, pe 2 coloane cu câte 43 rânduri pe pagină. Cartea este ilustrată cu o mulțime de gravuri din cari unele semnate Ioanichie B. (Bacov). Titlul cărții este încadrat cu o gravură cu compartimente. Pe

Стъй Георгіе : Црь Костантинъ Мтрь Єлєна Стъй Димитріє

ОКТОИХЪ

че сѣзиче :

ОСМОГЛАСНИКУЛЬ.

Каре акумь ꙟтжю сау типърите, дене порунка, ши тоатъ кіелтуіала, Прѣ луминатулуй Домнь, Іѡ :

КѠНСТАНТІНЬ БАСАРАБЪ. ВОЄВОДА.

Митрополит фіинд ꙟтоатъ Цара, Кѵр : ѲЕѠДОСІЄ.

Ши сау типърит ꙟ сфнта Єпископіе дела Бзу:

ꙟ Анул дела зидирѣ лумій : ,ЗСИ.

verso se află stema țării. Cântările sunt slavonește iar tipicul și citirile românește [1]).

La **1701**:

1) ЄVХОЛОГІѠНЬ
ЯДЄКЪ МОЛЙТВЄ̃НИКЬ
Carele cuprinde întru sine toată treaba
Besericii ce să cuvine Preoțilorŭ, Așă-
zată de sfinții Apostoli, și de purtăto-
rii de Dumnezeu Părinți î zilele lu·
minatului Domnŭ și oblăduitoriu A toa·
tă Țara romănească, IOANŬ
CONSTANTINŬ BASARABŬ VOEVODA
Cu blagoslovenia Pré sfințitului Pă·
rinte, Kyr TEODOSIE.
Mitropolitul a toată Țara Românească
Acumŭ tipărită al doilea rândŭ în sfânta
Episcopie dela Buzău
In anulŭ dela zidirea lumii 7209
(sau dela Christos 1701)
Pren osteneala a însuși Episcopului de Buzău Kyr Mitrofanŭ.

In-4°, de 9 foi nenumerotate și 312 numerotate. Tiparul cu negru roșu, cu câte 22 rânduri pe pagină. Titlul și fiecare pagină sunt încadrate. Cântările sunt în limba slavă, iar tipicul și citirile românește [2]).

2) ѰЯЛТЙРЪ
A fericitului Prorocŭ
și Impăratŭ
A Lui Davidŭ
Cu cântecele lui Moisi și
cu psalmii izbrani la Praz-
nice cu Paraclisul Pré-
cistii. și cu Pashalii, care s'au tipărit întru sfânta
Episcopie a Buzăului, în zi-
lele préluminatului Domnŭ Iw CONSTANTINŬ
BASARABŬ VOEVODŬ
Cu blagoslovenia Pré sfinți·
tului TEODOSIE. Cu mila lui Dumnezeu Mi-
tropolit a toată Ungrovlah
La 7209. (sau dela Christòs 1701)

In-4°, cu 7 foi nenumerotate și 220 numerotate. Tiparul cu negru, afară de titlu, care este încadrat de o gravură săpată în lemn. Pagina are 18 rânduri [3]).

3) ПЄНТИКОСТЯРІОН
Carele are întru sine Slujba ce i se cu·
vine lui
Care acum întâiŭ sau tipărit, dinŭ
Porunca și toată cheltuiala,
Prea luminatului Domn Iw
CONSTANTINŬ BASARABŬ
VOEVODŬ
Mitropolit fiind a toată Țara Kyr:
TEODOSIE
Si sau tipărit în sfânta Episcopie dela Buz:
In anul dela zidirea lumii 7209 [4])
(sau dela Christos 1701)

---

[1]), [2]), [3]), [4]) Vezi și Bianu și Hodoș, *Bibliografia Românească Veche,* fasc. IV și V, p. 402, 411, 414 și 538—539.

Cartea este de formatul in-folio, având 2 foi nenumerotate și 159 numerotate.

Cântările sunt în slavonește, iar tipicul și citirile românește [1]).

La **1702** se tipăresc: 1) *Molitvele Vecerniei.*

O broșură in-4⁰ de 20 foi numerotate, tipărite cu roșu și negru [2]).

2) ѦЕЪЦЪТꙊРЪ
ПРЕѠЦИЛОРЬ ПЕ СКꙊРТЪ.
De şapte taine ale Beséricii, cu dreapte
dovediri den pravila sfinţilorŭ
Părinţi.
Acumŭ tipărită în zilele pré luminatului
şi înălţatului Domnŭ şi oblăduitoriu
a toată Ţara Rumînească
Iw Constantinŭ, B. B. Voevodŭ
Cu porunca şi cu toată cheltuiala a Pré
Sfinţitului Mitropolitŭ
Kyr Teodosie
în tipografia domnească în sfânta
Episcopie dela Buzău,
La anul dela zidirea lumii 1710.
(sau dela Christos 1702)

Pe verso titlului se află o gravură reprezentând pe Domnul nostru Iisus Christos, șezând pe tron, între fecioara Maria și Sf. Ioan, semnată Ursul, zugravul, un nou xilograf, care a săpat stampa dela început cu Sf. Petru, unde iscălește **Ꙋрсꙋл зꙋг.** Judecând pe Ursul după această stampă, el pare a fi fost un bun săpător în vremea lui. Ursul erà coleg al lui Ioanichie călugărul, pe care-l pomenirăm mai sus, și care a săpat stampa Invierii, unde iscălește. Tot el a săpat și stampa **Кос-Мос** cu Maica Domnului și cu toți Apostolii, cari șed în semicerc pe scaune.

Titlul și paginele sunt încadrate cu flori de compozițiune tipografică, fiecare pagină având câte 24 rânduri [1]).

СФН̃ТЯ ШИ ДꙊМНЕЗЪЕСКЪ
ЛVТꙊРГІЕ
A sfântului Ioanŭ Zlataostŭ, a marelui Basilie şi a sfântului Grigorie Dvodeleslov, Caré
iaste Prejdesştenia.
Caré acum de nou sau tipărit şi la lumină sau
dat, întru folosul tuturor Preoţilor, şi diaconilor, ca să poată pre lésne a sluji cum să cade pre
rânduiala ei, din izvoadele Greceşti, Tipicul
pre limba Rumânească, scosŭ şi tocmitŭ din
porunca, şi osârdia împreună şi toată cheltuiala a prea cinstitului, jupânŭ Şărbanŭ
Cantacuzino Vel Paharnic. Intru zilele
prea luminatului blagocestivului Domnŭ Iw
Constantinŭ Basarabŭ Vovodŭ,
Indreptândŭ cârma sfintei Besérici Pré
sfinţitulŭ Kyr Teodosie Archiepiscopul
a toată Ungrovlachia.
Tipăritu-sau în sfânta Episcopie dela Buzău,
în tipografia Domnească.
La anulŭ dela zidirea lumii 7210, (sau dela Christos 1702),
prin nevoinţa şi multă osteneală a lui Mitrofan Episcopul de Buzău.

---

[1]), [2]) *Bibl. R. V.*, IV—V, pag. 412 și 433–434.

Volumul are numeroase ornamentațiuni, dintre cari unul, Sf. Grigorie, semnat de Ioanichie.

Volumul este in-4°, având 4 foi fără numerotație și 202 numerotate. Tiparul este negru și roșu. Paginele încadrate, având câte 21 de rânduri fiecare [1]).

Tipicul este în românește, citirile în limba română iar cântările numai în slavonește.

La **1703:**

1) ѰАЛТИРЬ
A fericitului proroc și înpărat
a lui DAVIDŬ
cu cântările lu Moisi și
cu Psalmii izbran la Prazdnice, cu paraclisul Prea
cistii, și cu Pashalii, carea
sau tipărit în zilele prea
luminatului Domn
Iw CONSTANTINŬ BASARABŬ VOEVOD
Cu blagosvenia Prea sfințitului Kyr TEODOSIE
cu mila lui Dumnezeu Mitropolit a toată Ungrovlah.
Intru sfânta Episcopie a Buz.
7211 dela Xc 1703.

Volum in-4°, are 8 foi nenumerotate și 224 numerotate. Tiparul este în negru, iar titlul cu roșu și negru [2]).

La 13 Septemvrie 1703, Mitrofan, Episcopul și tipograful, fondatorul acestei oficine, după o activitate atât de laborioasă, încetează din viață, lăsând focare de lumină în urma sa, iar la 3 Octomvrie 1703, DAMASCHIN, român de origine, un cărturar de frunte, cunoscând și tipografia, este ales Episcop de soborul Archiereilor în locul răposatului Episcop Mitrofan.

Damaschin erà supranumit Dascălul, pentrucă fusese profesor de elinește, latinește, slavonește și românește, cum îl numește însuși actul alegerii sale în această demnitate arhierească [3]).

Urcând treptele scaunului Episcopal al Buzăului, Damaschin iea în stăpânire și bogata tipografie a predecesorului său Mitrofan.

Fapt curios însă, că odată cu venirea sa pe scaunul acestei Episcopii, activitatea acestei tipografii încetează cu totul pe tot timpul păstoriei acestui prelat, căci afară de *Apostolul* românesc din 1704, nu se mai văd alte cărți eșite de sub teascurile tipografiei Episcopale.

Cauza ar fi, poate, că Damaschin fiind partizanul tipăririi cărților de ritual în limba țării, n'a mai voit să îngădue tipărirea mai departe, la Buzău, a cărților în limba slavă și greacă, al căror partizan erà Mitropolitul Teodosie. Așà că tipografia lui Mitrofan cade în părăsire.

El păstorește turma Episcopiei de Buzău până la 28 Ianuarie 1708, când ilustrul Antim, fiind chemat să urce treptele Tronului Mitropolitan

[1]) *Bibl. R. V.*, IV și V, p. 435—437.
[2]) Idem, fascicula VI, pag. 540.
[3]) N. Iorga, *Ist. Lit. Rom.* în secolul XVIII, vol. I, cap. II: Influența polonă și grecească și literatura religioasă la epoca întâiu, citat de Al. Lăpedatu, în *Convorbiri Literare*, Martie 1906.

al Ungro-Vlahiei, Damaschin trecù la Râmnic, iar în locul său se alege egumenul IOASAF dela mănăstirea de Argeş, la 14 Aprilie acelaş an.

După cum am spus, o singură carte tipărì Damaschin, cât stete ca Episcop în Buzău și anume *Apostolul* românesc dela 1704, după cel grecesc dela 1683, tipărit în București tot de Damaschin [1]) și pe care îl dedică lui Constantin Brâncoveanu în semn de mulţumire pentru cheltuelele ce făceà cu tipografia. Iată titlul complect al acestei cărţi:

АПОСТОЛЬ,
КѸ МИЛА ЛѸI ДМНЕЗЪѸ
СФНТѸА
Carele acum a douaoară, precum mai nainte au
fost aşăzat după cel Grecesc, sau Tipărit.
In zilele pré Inălţatului Domn, şi
oblăduitoriu a toată Ţara Rumânească
Iw CONSTANTINŬ BASARABŬ VOEVODŬ.
Cu blagoslovenia pré sfinţitului Părinte,
Kyr TEODOSIE
Mitropolitulŭ a toată Ungrovlahia.
Şi sau tipărit în Sfânta Episcopie din Buz.
prin osteneala a singur Episcopului
de Buzău chir DAMASCHIN. In anul dela zidirea lumii 7212. Iar dela Cristos 1704 [2]).

Hârtia este albă, coalele mici, in-32° foi, având pagini 171+IV, tipar negru și roșu, slovă regulată și citeaţă, cu 34 rânduri pe pagină. Gravurile, unele sunt de Ioanichie Bacov, iar altele de Ursul.

Parte din ilustraţii şi în special poarta, sunt din cele rămase dela Mitrofan, precum este şi floarea dela fila 25, unde iscălește cu iniţialele M.E. Această floare figurează şi la *Exaimeron*.

Unele gravuri nu sunt semnate. Judecând însă după lucrare, acest xilograf necunoscut pare să fi fost un săpător însemnat în vremea lui, pentrucă: ideia, simetria și săpătura sunt destul de artistice, și pentru acea epocă puteau servì chiar de model. Acest săpător anonim nu poate fi altul decât Mitrofan.

Marca ţării este imitată întru câtvà după marca Mitropoliei cu monogramele: **Iw К. Б. В. Б. МГѴІ**, adecă Iw Constantin Basarab Voevod cu mila lui Dumnezeu Domn ţării Ungrovlahiei. Marca are la mijloc vulturul (corbul) mare cu crucea în plisc, soarele la dreapta, luna la stânga, înconjurate de flori, doi îngeri ţin celelalte monograme.

Marca privită în toată întregimea ei, este simetrică şi frumoasă, dedesubt are versurile următoare:

„De demult corbii au adus proorocului Ilie,
„Hrană de trup, nemernicind, fiind el în pustie
„Iară acum hrană de suflet, ţării noastre aduce,
„Corbul ţiind în gura sa Dumnezeeasca cruce,
„Hrană de suflet, căci prin ea, cu Măria ta face,
„Şi cu noi toţi Hs. milă şi multă dorita pace,
„Atâta cât Biserica creşte întru sporire,
„Intru a Măriei tale prea bună norocire,
„Cu aceasta ne lăudăm, în aceste vremuri cumplite
„De toate, din suflet, dând lui Dumnezeu mulţemite.

---

[1]) Al. Lăpĕdatu. Damaschin Episcopul și Dascălul, *Convorbiri Literare* pe Aprilie 1906.

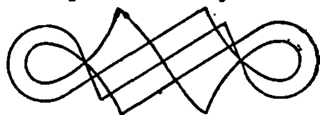
[2]) *Bibl. R. V.*, Tom. II, fasc. I, p. 65.

Poarta este tot aceiași, care a servit la Octoicul din 1691, săpată de Mitrofan.

Floarea este compusă din patru juveți cu șeapte stâlpi și cu câte trei legături. Juvetele acesta este simbolic și în totdeauna strămoșii noștri, zice archiereul Narcis Crețulescu, l'au tradus astfel:

«Judecă-mă, judecătoriule, cu judecata judecății tale, după cele șeapte taine ale sfintei taine».

Prea Sfințitul Narcis Crețulescu zice că a apucat acest juvete în școala veche, ca emblemă scolară. Școlarul începeà a face în scrisoare, juvetele simplu așà: apoi juvetele îndoit, mai târziu juvetele întreit și la urmă juvetele final. Când un școlar făceà în scrierea sa bine acest juvete împătrit, dascălul declarà pe școlar de bun scriitor, zicându-i: «Du-te la judecător să te judece cu judecata judecății sale». De aceea prin manuscriptele vechi adese ori se întâmpină între flori și juvetele simbolic. Pe acest juvete trebue să-l fi învățat Mitrofan dela călugării dela școala mănăstirii Bisericanilor, unde a învățat săpătoria de cruci și iconițe.

Tot de Mitrofan sunt săpate:

Serafimul cu cruce la gât și floricica ușoară dela fila 121 [1]).

Dela 1704, în tot timpul păstoriei lui Damaschin și a urmașilor săi, Ioasaf, Daniil, Ștefan și Misail, până la 1743, adecă timp de 39 de ani, tipografia stete închisă, fie din cauza lipsei unui tipograf, fie din cauza lipsei unui om de inimă, care să pună la cale rostul lucrului. La această epocă fiind Mitropolit Neofit Criteanul și Episcop de Buzău Metodie, se aduse din București Ioan Stocovici, probabil un fiu al lui popa Iacov Stocovici, tipograful Mitropoliei, care tipărește un:

ѦПОСТОЛЬ
Cu mila lui Dumnezeu
Sfântul
Carele acum a treia oară, precum mai nainte
au fost așezat după cel Grecescŭ,
sau Tipăritŭ.
In zilele prea înălțatului Domnŭ, și oblăduitoriu a toată țara Rumânească,
Iw Mihaiŭ Racoviță Voevodŭ.
Mitropolitŭ fiindŭ a toată Țara,
Kyr Neofitŭ.
Cu cheltuiala iubitorului de Dumnezeu,
Episcopulŭ Buzăului
Kyr Teodosie
Și sau Tipăritŭ în sfânta Episcopie din Buzău
In anul dela zidirea lumii 7281
Iar dela nașterea lui Xc 1743
de Ioanŭ Stoicovici Tipografulŭ.

Volum in-folio 4, având 2 foi nenumerotate și 176 numerotate. Tiparul negru și roșu, cu câte 34 de rânduri pe fiecare pagină.

In capul textului se află o gravură reprezentând Inălțarea Domnului tipărită cu clișeul din *Apostolul* dela Buzău, din 1704, din care s'a

[1]) Vezi prefețele dela cărțile notate mai sus și *Istoria Bisericii* de Lesviodax, pag. 433, precum și Narcis Crețulescu, *Istoria Mănăstirilor*, inedită.

șters numele gravorului și data. In față se află o altă gravură de o pagină întreagă reprezentând pe Sf. Luca; la fila 26 este Soborul Maicii Domnului, la f. 122, frontispiciul din Evanghelia dela Snagov, din 1697, la f. 130 o gravură «Dumineca tuturor sfinților», tipărită cu clișeul din *Cheia înțelesului* dela București, din 1678), cu numele gravorului IVAN BACOV devenit în călugărie Ioanichie Bacov, și cu data 1678 [1]).

La 1747 se tipărește:

ЄѴХОЛОГІОН
ѧ́дєкъ
Мл̃тєвнй́къ
Acumŭ întracestașŭ chipŭ tipăritŭ, după
orânduiala celui Grecescŭ.
Întru alŭ treilea anŭ, dinŭ a patra
Domnie a țărăii rumâneștı a prea luminatului
și înălțatului Domnului nostru
Iw COSTANDINŬ NICOLAE VOEVODŬ.
Mitropolitŭ fiindŭ a toată țara
Rumânească Kyr NEOFITŬ:
Cu toată cheltuiala iubitoriului
de Dumnezeu Episcopulŭ Buzăului
Kyr METHODIE
In sfânta episcopie a Buzăului,
la anul 7255.
(sau dela Christos 1747)

Volum in-4⁰, de 4 foi nenumerotate și 562 de pagini numerotate, tipărit cu negru și roșu, cu câte 26 de rânduri pe pagină.

Urmează obișnuitele scuze pentru greșelile de tipar și următoarea înștiințare:

«Insă să știi și aceasta, că de vei cercetà pre amănuntul rânduialele și tălmăcirea acestui Molitvenicŭ și de-l vei potrivì cu niscare izvoade slavonești, veri de unde ar fi typărite, și nu să va potrivì, să nu te pripești îndată a defăimà, căci noi amŭ urmatŭ Molitvenicŭlŭ grecescŭ, carele l'a typăritŭ Nicolae Glichi, la anulŭ dela Hs. 1691»... [2]).

Intre 1747 până la 1767, adecă în timp de 20 de ani, nu se mai tipăresc cărți la Buzău.

Tocmai la 1767 mai apare:

ѰА́ЛТИ́РЬ
fericitului Prorocŭ
și Impăratŭ Davidŭ
Cu molitvele dupe Catisme, și cântările lui Moysi: Cu Psalm aleșĭ, și
Cu pripealele lorŭ: Cu paraclisulŭ Précistii celŭ mare, Cu paschalie, Acumŭ
Typărită, în zilele prea luminatului
Domnŭ Iw ALEXANDRU
SCARLATŬ GHICA VOEVODŬ
Cu blagoslovenia prea sfințitului Mitropolitŭ alŭ Ungrovlahiei
Kyr GRIGORIE
Prinŭ osârdia și cheltuiala iubitoriului de Dumnezeu
Kyr COZMA Episcopulŭ Buzăului
In sfânta Episcopie a Buzăului
De la Adam 7275 (de la Hs 1767)
de GHINĖ DIACONULŬ STOCOVI. Typ.

[1]) *Bibliografia Românească Veche*, Tom. II, fascicula I, pag. 65.
[2]) Idem III, fasc. I, p. 100—101.

Volum in-4°, de 7 foi nenumerotate și 217 numerotate. Tipărit numai cu negru, cu câte 24 de rânduri pe pagină, încadrat într'un chenar simplu, având și titlul deasemenea încadrat. Caietele sunt de 4 foi [1]).

La 1768:

КАТАВАСІАРІЮ
Cu toate céle trebuinciioase cântări Ce să cântă peste tot anulŭ
Catavasii rumânești și Grecești.
Care acumŭ s-au typăritŭ întru
întâia Domnie: a prea înălțatului Domnŭ
Iw ALEXANDRU SCARLATŬ GHICA VOEVODŬ.
Cu blagoslovenia prea Sfințitului
Mitropolitŭ alŭ Ungrovlahiei
Kyr GRIGORIE
Prinŭ osârdia și cheltuiala iubitorului de Dumnezeŭ Episcop. Buz.
Kyr COZMA
In sfânta Episcopie
De la Adamŭ 7276. De la Hs. 1768
De GHINÉ DIACONULŬ STOICOVICI: Typ.

Volum in-8° mic, de 2 foi nenumerotate și 242 foi numerotate, tipărit cu negru și roșu, cu câte 18 rânduri pe pagină [2]).

La 1769:

ДЪМНЕЗЕЕЩИЛЕ ШИ СФИНТЕЛЕ ЛИТУРГІИ
A celorŭ dintre sfinți Părinților nostri a lui Ioanŭ Zlatoustŭ: a lui Vasilie celŭ Mare: și a Prejdesștenii.
Acumŭ Typărită întru întâia Domnie a
Pré luminatului Domnului Nostru
Iw ALEXANDRU
SCARLATŬ GHICA VOÉVODŬ
Cu blagoslovenia prea sfințitului Mitropolitŭ alŭ Ungrovlahiei
Kyr GRIGORIE
Prinŭ osârdia și toată cheltuiala iubitoriului de Dumnezeŭ:
Kyr KOZMA Episcopul Buzăului.
In sfânta Episcopie a Buzăului.
La anulŭ dela zidirea lumii 7277 (iar de la Hr. 1769)
De COSTANDINŬ UCENICULŬ DASCALŬ IORDACHE Typŭ:

Volum in-4° mic, de 2 foi nenumerotate și 272 pagini numerotate, având numărul 155 de 2 ori și ultimele patru pagini fiind fără numerotație. Tipărit cu negru și roșu, cu câte 24 rânduri pe pagină [3]).

Aceste *Liturghii* sunt, poate, ultima tipăritură eșită din această oficină în a doua ei formațiune, în zilele Domnitorului ALEXANDRU SC. GHICA și a Episcopului de Buzău COZMA. De la această dată o vedem că încetează a mai funcționà, spre a nu-și reîncepe activitatea decât după 63 de ani, adecă la 1832, în zilele Mitropolitului GRIGORIE și ale Episcopului CHESARIE prin a căruia stăruință este din nou reinstalată.

Chesarie este o figură însemnată în Biserica Română. El desfășură o activitate prodigioasă în tipărirea de cărți bisericești. In această a treia formațiune a acestei tipografii, se tipăriră între altele, și următoarele cărți:

[1]) [2]) [3]) *Bibl. R. V.*, II fasc. II, pag. 174, 176—177 și 192.

La **1832**: 1) *Sfânta Scriptură* și *Catechismul* pentru Seminare, din grecește. (Biblioteca Miculescu-Brăila).

2) *Cuvânt al lui Vrienie Iosif*, monahul, un volum din elinește, de Mitropolitul Grigorie.

La **1833**: 1) *Împărțirea de grâu a Sfântului Ioan Gură de Aur*, din elinește, in-folio, pag. 489, în zilele Mitropolitului Grigorie și Episcopului Grigorie.

2) *Puțul Sf. Ioan Gură de aur*, din elinește, in-folio, pag. 430, în zilele Mitropolitului Grigorie și Episcopului Grigorie.

La **1834**: 1) *Către cel ce se pocăește* (povățuire), in-4°, pag. 62, în zilele Mitropolitului Grigorie și Episcopului Chesarie, de S. Klein, ed. N. Bâțcu.

2) *Cazanie la Dumineci și sărbători*, in-folio, pag. 94, de Episcopul Chesarie.

3) *Evangelii pentru Seminarii și școli*, in-4°, pag. 276, în zilele Episcopului Chesarie.

La **1835** se tipăresc: 1) *Abecedarul român spre întrebuințarea tinerilor începători*, pag. 24.

2) *Apostolul*, in-folio, pag. 352.

3) *Cazanie în toate Duminecile și Sărbătorile*, ed. Episcop. Chesarie.

4) *Liturgia*, in-4°, pag. 344, ed. Episcopului Chesarie.

5) *Moliftenicu*, (după cel dela Râmnic), in-4°, pag. 663, ed. Episcopului Chesarie.

6) *Psaltirea*, (tipărită dela 12 Septemvrie — 10 Ianuarie), in-4°, ed. Episcopului Chesarie.

7) *Invățătura pentru Preoți și Diaconi*, in-12°, pag. 124, de Episcopul Chesarie.

8) *Invățătura pentru preoți și Diaconi cum să se poarte în slujba sf. Liturgii*, pag. 8, ed. Arhim. Filotei.

La **1836**: 1) *Prohodul Domnului* (Fevruarie), in-4°, pag. 38, ed. Episcopului Chesarie, în timpul Domnitorului Al. Ghica.

2) *Sfânta scriptură pe scurt* (104 ist.) din grecește, urmată de un Catechism din rusește, in-4°, pag. 80+17, de Eufr. Poteca.

3) *Viața cuvioasei Maria Egipteanca*, ed. Episcopului Chesarie.

4) *Alcătuirea aurită pentru Evrei*, in-4°, pag. 124, ed. Episcopului Chesarie.

5) *Ceaslovul*, pag. 4.

6) *Apostolul*, in-folio, pag. 432, ed. Episcopului Chesarie.

7) *Evanghelia*, de Episcopul Chesarie.

La **1837**: 1) *Apele metalice din România Mare*, in-12°, pag. 158, de Dr. Ștefan Vasile Episcupescu, doctorul politiei Bucureștilor, tipărită în tipografia Episcopiei Buzăului, sub direcția lui Vasile Manole, (Biblioteca Maria Istrati).

2) *Biblioteca tinerilor începători*, N. I., in-12°, pag. 54, din franțuzește, de Ieromonahul Dionisie Romano.

3) *Corsaru*, in-8°, pag. 28: Sara, Strigoii, Ghiaur, Luarea Corintului, după Lord Biron, Tom. I, de I. Eliad.

4) *Cuvinte Bisericești ale Sfinților Athanasie, Vasilie și Ioan Gură de aur*, din elinește, in-8°, pag. 74, de Enache Papazoglu.

5) *Acatisteru*, de Episcopul Chesarie.

6) *Alcătuirea aurită*, apărută în Noemvrie 16, in-4°, (Bibl. Maria Istrati).

7) *Sfânta și Dumnezeeasca Liturgie*, într'acest chip tipărită întru întâia Domnie a prea înălțatului Domn Alexandru Dimitrie Ghika Voevod, cu blagoslovenia și cu toată cheltuiala iubitorului de Dumnezeu chir Chesarie, Episcopul Buzăului, în tipografia Sf. Episcopii Buzău, la anul dela nașterea lui Christos 1837, Maiu 8, sub direcția lui Manole Vasile Buga.

Format in-folio, tiparul negru și roșu, pe 2 coloane, având un calendar la fine și Evangheliile Duminicale, așezători ai slovelor fiind PETRE BARCULESCU și MARIN DIACONESCU, iar tipăritori CONSTANTIN RAICOVICI și PETRE GOLEA, dela Biserica sf. Nicolae Șelari din București).

La **1838** apar: 1) *Biblioteca începătoare a tinerilor*, No. II, Aritmetica, in-8°, pag. 46, de Ierodiaconul Dionisie Romano.

2) *Cuvinte ale sf. Grigorie Luminătorul Nicenilor*, in-4°, pag. 153, ed. Părintelui Eugeniu.

3) *Tetrapoliticon*, din latinește și grecește, Tom. I, pag. 294, de V. Pleșoianu, ed. Elias Filoteiu, in-8°, (Bibl. Miculescu-Brăila).

4) *Acatisteru*, Octomvrie 8, de Episcopul Chesarie.

5) *Cuvânt la moartea D-nei Marița Codreanu*, pag. 12, de Ierodiaconul Dionisie Romano.

6) *Discurs la școala din Buzău*, de Ierodiaconul Dionisie Romano.

La **1839** se tipărește: 1) *Catechismu sau învățătura dogmatică bisericească creștină,* in-4°, pag. 34, de Ierodiaconul Eraclie.

2) *Guillom Tell sau Elveția liberă*, după Florian, in-8°, pag. 84, de Gr. Negrea.

3) *Meditații religioase*, din nemțește, T. I, (II apărut în 1840) in-12°, pag. 407+15, de Gavr. Munteanu.

4) *Slujba Sf. Alexandru,* in-4°, pag. 38, trad. de Eufrosina Poteca.

5) *Slujba Sf. Paraclis și Acatistu,* in-4°, pag. 32, de Pr. Al. Popescu.

6) *Slujba sânțirii bisericii*, in-4°, pag. 65, de Episcopul Chesarie.

7) *Chiriacodromion*, pentru Dumineci și sărbători, de Nechifor Teotoche, in-4°, pag. 479, de Ierodiaconul Dionisie.

8) *Octoichu* mic și *Catavasieru* (Octomvrie 25), de Episcopul Chesarie.

9) *Vestitorul bisericesc,* anul I, in-4°, pag. 198+3, de profesorul Gavr. Munteanu și ierodiaconul Romano, apare până la 1842, când incetează.

La **1840**: 1) *Cel d'întâiu plutitor din Gesner*, in-16°, pag. 59, de Ioan Constantinescu.

2) *Evangelia din ziua de Paști*, (românește, elinește, rusește, latinește, nemțește, franțuzește, bulgărește și turcește), in-4°, pag. 16, de Episcopul Chesarie.

3) *Meditații religioase*, Tom. II, in-8°, pag. 402, de Gavr. Munteanu.

4) *Tâlcuirea celor 150 psalmi ai lui David*, după Teodorit, Episcopul Tirului, din elinește, in-4°, pag. 746, de Episcopul Argeșului, Iosif.

La **1841**: 1) *Slujba Sf. Nifon*, ediția I, in-4°, pag. 85, de Episcopul Ilarion August.

2) *Slujba Sf. Nifon,* ed. II, de Ilarion August.

3) *Psaltirea*, in-4°, pag. 328, ed. Dionisie.

Intre 1842—1845 nu cunoaștem nici o publicațiune eșită de supt teancurile tipografiei de Buzău, nici în anii următori nu prea întâlnim, decât foarte rari publicațiuni apărute aci, până în 1853.

Intre 1857—1860, aceeași lipsă de publicațiuni, iar dela 1860 sare tocmai la 1868, când se începe iarăși puțin mai regulat, dându-ne, aproximativ, câte un volum pe fiecare an.

Aceasta ne dovedește că în această perioadă, tipografia de Buzău erà aproape părăsită, și că nimeni nu se mai interesà de ea, iar publicațiunile risipite la intervale așà de lungi, sunt produsul a câte unui călugăr amator.

Astfel la **1845** apar : *Invățături pe scurt pentru morți*, ed. 24, pag. 40, de Episcopul Chesarie.

La **1846**: *Orânduiala cum se cuvine a cântà cei 12 psalmi în deosebi*, din elinește, de P. B. Bărbulescu.

Intre 1846—1851 nimic.

La **1851** se tipărește aci *Radu Calomfirescu*, dramă vodevilă, în 4 acte, pag. 8, de I. Dumitrescu.

La **1853** apar: 1) *Catechismu creștin al bisericii de răsărit*, pag. 8, traducere.

2) *Cuvinte de Dumineci asupra Apostolului*, după Teodoche Episcopul Astrahanului, de Episcopul Filoteiu.

3) *Catechismul creştinesc*, ed. II, de Filoteiu.

4) *Octoichul Mic*, pag. 268+2, cu vocabular de vorbe slavone, ed.. Episcopul Filoteiu.

La **1854** apar: 1) *Biblia și Evangelia*, în 3 tomuri de Episcopul Filoteiu.

2) *Manual de silabism pentru învățarea pruncilor*, in-16°, la Sept. 20. (Expoziția 1903).

3) *Istoria Sfântă*, ed. II, pag. 8, de I. Voinescu II.

4) *Sentințe morale de* Radu Gherian, in-8°, (Bibl. Gr. Crețu).

La **1857**: *Datoriile societății casnice*, prelucrată de Haralamb Bălcescu.

La **1860**: *Acatisteru*, in-12°, pag. 394+3, ed. Ieronim Athanasie.

La **1868** apar: 1) *Prohodul Domnului*, in-4°, pag. 36.

2) *Adunarea de cuvinte la diferite ocaziuni* No. 1, in-8°, pag. 64, de Economu Bărbulescu.

La **1870**: *Independința română*, foaiă politică, litterară și commercială, in-folio mic, apărù din Maiu 1870 în Tipografia Episcopiei, apoi dela 1875 înainte la Al. Georgescu. Proprietar-director erà C. Canella Ciorogârleanu.

Dela această dată Tipografia Episcopiei de Buzău încetează pentru totdeauna.

In **1873** se înființează în Buzău cea d'întâiu tipografie profană, de către Alexandru Georgescu, sub firma «Noua Tipografie Română», care fu instalată în strada Târgoviștei No. 39.

El tipărì între alte lucrări *Curierul de Buzău*, care apărù până în Noemvrie 1874 ; *Independința română*, 1875; *Buzăul* apărù din Decemvrie 1875 până în Aprilie 1876, odată pe săptămână, redactat de C. D. Dănescu, in-folio 6; *Aurora* din R.-Sărat, redactată de Eufrosina C. Homoriceanu, apărù acì în Fevruarie 1876, in-4°; *Curierul Tipografiei Al. Georgescu* ziar de reclamă, pe care-l împărțià gratis, apărù în Iunie și Iulie din 1904, in-4°6; precum și alte lucrări ale județului, comunei și clientelei particulare, pe cari astăzi și le dispută și cu alți tipografi, cari s'au mai așezat în cursul vremii, dela 1873 încoace, în Buzău.

G. IONESCU
CULEGĂTOR DE LITERE-TIPOGRAF.

REVISTE ŞI ZIARE [1])

DIN ŢARĂ:

„Albina", *„Arhiva"* din Iaşi, *„Biserica ortodoxă română"*, *„Convorbirile Literare"*, *„Convorbirile critice"*, *„Neamul Românesc"*, *„Noua Revistă Română"*, *„Semănătorul"*, *„Vieaţa Românească"*, *„Vieaţa Nouă"*, etc., precum şi ziarele au pubicat articole comemorative despre „Unire".

Biserica ortodoxă română, n-rul pe Fevruarie. D-l C. Erbiceanu extrage din lucrările lui Filippide „Material pentru istoria veche a Românilor" (traducere din greceşte). Sfătueşte „cu dragoste creştinească pe tot Românul să *adune* şi să publice orice note, însemnări şi expuneri privitoare la ţara noastră".

Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, an I; cu tablă de materii.

Cuvântul Adevărului din Râmnicul-Vâlcea (Episcopie). Economul Bălăşel tipăreşte folklor şi documente; C. Mateescu, zapise româneşti vechi dela preoţii din eparhie şi manuscrise din bogata colecţie a Episcopiei Râmnicului.

Dunărea de Jos, Galaţi, an I. n-rul 6 (Fevruarie): G. N. Munteanu, Galaţii pe vremea lui Mihail Sturza 1834—1849 (schiţă istorică). d.

DE PESTE HOTARE:

BASARABIA:

„Luminătoriul", revistă bisericească, cu chirilice, lunar. Chişinău, an II (1909). N-rul din Fevruarie, redactat între *5—24* Ianuarie, vesteşte că şi „Basarabenii se pregătesc să prăznuiască jubileul de o sută de ani dela alipirea Basarabiei la Ruşi", printr'un monument la Moscova, după planul se zice — lăsat de Ţarul Alexandru I.

N-rul din Martie continuă publicarea „Ştirilor documentale scoase din Arhiva consistoriei", între cari mai ales se află cărţi de preoţie date de Mitropoliţii şi Episcopii Moldovei din sec. al XVIII şi al XIX-lea. d.

Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Коммиссіи. III. Кишиневъ 1907. 1 vol. 8°, pag. 582. Acest al treilea volum din „Lucrările Comisiunii ştiinţifice arhivale a guvernământului Basarabiei" din Chişinău, s'a tipărit, ca şi cele două d'intâi, sub redacţiunea d-lui I. N. Halippa, directorul lucrărilor comisiunii.

Materialul bogat, ce cuprinde, cu privire la trecutul Basarabiei, îi dă un interes şi o importanţă cu totul particulară. Acest material, în cea mai mare parte, se compune din date statistice culese în anii 1812, 1813 şi 1817 şi referitoare la proprietatea fonciară, clasele sociale şi starea bisericii basarabene de atunci, iar în restul volumului se impun atenţiunei, pe lângă mai multe documente în legătură cu istoria oraşelor Chişinău şi Ismail, şi trei hrisoave vlaho-bulgare din anii 1624 1629.

Comisiunea—se pare—a găsit în persoana d-lui I. N. Halippa un colaborator demn de sarcina, ce i s'a dat.

Inceputul e frumos şi mult promiţător. Gr. C.

---

[1]) Pentru lucrările tipărite în volume şi broşuri, vezi „Biblioteca Academiei Române: *Creşterea colecţiunilor*".

BUCOVINA:

„Junimea literară“ din Cernăuţ dă portretele bărbaţilor din epoca unirii.

„Candela“: Dr. Octavian Isopescul, Discurs inaugural cetit cu ocazia deschiderii prelegerilor la Facultatea de Teologie.

MACEDONIA:

„Deşteptarea“ în dialect. Salonic, an. II.

UNGARIA şi AMERICA:

„America“ din Cleveland (Ohio) şi *„Foaia interesantă“* din Orăştie vulgarizează istoria Românilor. Cea din urmă ar trebui cetită şi de Românii de aici.

„Luceafărul“ din Sibiu dă portretele bărbaţilor din epoca unirii. Continuă cercetările despre „Coloniştii macedo-români din Ungaria şi tinereţea Mitropolitului Şaguna“.

„Răvaşul“ din Cluj: „Urme istorice din 1758—1760“; Dr. St. Pop, Românii la Conciliul din Florenţa.

„Revista Teologică“ Sibiu, an III, No. 2 (Fevruarie): Silviu Dragomir, Contribuţiuni la istoria legăturilor Românilor ardeleni cu Ruşii (Sava Brancovici, ş. a.); R. Cândea începe spicurile din istoria Românilor bucovineni: „Românii şi Rutenii în biserica greco-ortodoxă din Bucovina“.

„Transilvania“. Organul Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român, an. XL. No. 1 (Ianuarie-Martie). Dr. Iosif Popovici, Jertfa zidirii la Români; Gavril Todica, Contribuţiuni la originea basmelor; Octav. Tăslăuanu, 4 scrisori latineşti din corespondenţa lui *Cipariu* cu Kendi Finály Henric, în chestia *Tablelor cerate*. Cronica: Numărul Românilor din ţerile balcanice (1.180.970); O scrisoare a lui *Avram Iancu*.

Mai toate ziarele tipăresc material folkloristic şi notiţe istorice („Tribuna“, „Unirea“, „Telegraful român“, etc.). *d.*

STRĂINE:

„Échos d'Orient“, an 12, No. 74. Ian. (1909). Continuă studiul răpos. Pargoire despre Meletie Syrigos. Se afirmă că Vasile Lupu erà de origine „cuţovlah“ (p. 18). *d.*

„Századok“. Budapesta. Intre scriitorii maghiari s'a iscat iarăş o polemică cu privire la pretinsa imigraţie a Românilor în Ungaria. Se publică un document latin interesant pentru noi. Intr'un număr viitor vom da în traducere părţi din articolele în cestiune. Red.

„Zur Geschichte des Deutschtums in Rumänien“. Cu titlul acesta, d-l Rud. Honigberger, pastorul evangelic german din Bucureşti, publică în mai multe numere din revista „Die Karpathen“ (Braşov), un studiu mai lung asupra Germanilor din România. La început vorbeşte despre coloniile germane din timpul Cavalerilor Teutoni (secol. 13) şi despre înfiinţarea episcopatului cuman; insistă asupra coloniilor mai puternice din Moldova: organizaţia lor administrativă, husitismul şi reformaţia religioasă. Periodul al II-lea, îl pune pe la mijlocul secol. 17: comunităţile vechi au dispărut, se formează comunităţi nouă, acum străine, în oraşele româneşti. Pe când în periodul I, aveam de-a face numai cu Saşi din Transilvania, acum găsim Germani din toate ţerile cu populaţiune germană. Partea cea mai mare a acestui period e ocupată de istoricul Comunităţii din Bucureşti.

Expunând în mod obiectiv influenţa culturală germană asupra poporului român, studiul merită un interes deosebit din partea noastră. v. l.

PREŞEDENŢIA SOCIETĂŢII ISTORICE ROMÂNE

Extrase din procesele verbale ale şedinţelor Societăţii dela 22 Mai 1903 până la 29 Iunie 1904 şi dela 6 Decemvrie 1908 până la 18 Martie 1909.

(CONTINUARE)

ANUL 1903

ORDINEA ŞEDINŢELOR

31

Şedinţa Biuroului dela 22 Mai 1903

Şedinţa se ţine în Palatul Inaltei Curţi de Conturi.

Preşedenţia D-lui *Lahovary I. George.*

D. *Greceanu St.*, membru fondator, citeşte lucrarea sa „O excursiune istorică în Ardeal" însoţite de planşe cu vederi din ţinuturile locuite de Români, excursiune făcută de membrii societăţii în cursul lunei Iunie 1902. D-sa dărueşte societăţii 1000 exemplare din această broşură tipărită, spre a se vinde in folosul societăţii. Urmează apoi un schimb de vederi asupra datei convocărei Adunării Generale şi asupra alegerii localităţii unde membrii vor aveà să facă o nouă excursiune istorìcă.

32

Şedinţa publică a Comitetului dela 23 Iunie 1903

Şedinţa se ţine în Palatul Ateueului, sala Societăţii Geografice Române.

Preşidenţia d-lui *Lahovary I. George.*

D. *Greceanu St.*, membru fondator, dă citire unui interesant memoriu tratând despre «Nicolae Iordake Rosetti, contele imperiului Cezaro-crăiesc şi ginerele lui Constantin Vodă Brâncoveanu», ce cuprinde numeroase date şi documente, unele aparţinând casei d-lui Greceanu, altele colecţionate de d-sa, arătând mersul evenimentelor întâmplate în secolul al XVIII-lea cu nenumăratele, interesantele şi variatele împrejurări, unele mai primejdioase şi mai nenorocite decât altele, cari curgeau pe atunci peste neamul românesc. Acest memoriu s'a publicat în organul societăţii «Revista de Istorie, Arheologie şi Filologie» volumul IX, pag. 213-245.

D. *Tocilescu Gr.* comunică apariţiunea organului societăţii «Revista de Istorie, Arheologie şi Filologie», vol. 9, fasc. 1 cu 26 clişeuri, ce se va distribuì membrilor societăţii.

33

Şedinţa Comitetului dela 26 Iunie 1903

Şedinţa se ţine în casa D-lui *Greceanu St.*

După înţelegerea stabilită mai înainte, se hotăraşte conform propunerii D-lui *Greceanu St.*, ca excursiunea membrilor societăţii să se facă la Finta, în jud. Dâm

bovița, spre a se studià topografia locului unde s'a dat cunoscuta bătălie între Matei Basarab și Vasile Lupu. Se fixează itinerariul călătoriei și data plecării la 28 ale curentei luni

34

Ședința Comitetului dela 30 Iunie 1903

Ședința se ține în Palatul Inaltei Curți de Conturi.

D-l Președinte *Lahovary I. George* adresează mulțumiri D-lui Greceanu St., în numele membrilor societății cari au participat la excursiunea istorică dela Finta, pentru ospitalitatea ce li s'au dat în această localitate și pentru mijloacele de călătorie ce li s'au înlesnit dela gara Ghergani la conacul moșiei sale. Mai departe arată importanța localității Finta pentru istoria națională.

D-sa declară închisă sesiunea lucrărilor societății, luându-se vacanție de vară conform statutelor.

35

Sedința Comitetului dela 25 Noembre 1903

D-l Președinte *Lahorary I. George* rezumează activitatea societății din sesiunea precedentă, ce s'a încheiat cu interesanta excursiune istorică făcută la Finta și se adoptă propunerea de a se ține Adunare Generală anuală fixându-se programul lucrărilor.

36

Ședința Comitetului dela 1 Decemvrie 1903

Președenția D-lui *Lahovary I. George* asistat de D. Secretar general *Ionescn-Gion.*

D. Președinte *Lahovary I. George* arată că parte din membrii Biroului și ai Comitetului neputând luà parte din diferite imprejurări la ședința Adunării Generale anunțată pentru astăzi, a fost amânată din oficiu pentru altă dată ce se va fixà ulterior.

37

Ședința Comitetului dela 8 Decemvrie 1903

D-l Președinte *Lahovay I. George* arată că s'a fixat la ordinea zilei pentru ședința publică dela 13 Decemvrie eurent, conferințele anunțate de D-nii Tocilescu Gr. și Niculescu Elie.

Se proclamă aleși noi membrii în societate.

D-l *Tocilescu Gr.*, directorul organului societății «Revista de Istorie, Arheologie și Filologie» amintește că Comitetul de redacție se întrunește regulat în saloanele D-lor general Brătianu și Ionescu-Gion, unde se dă citire lucrărilor admise a fi publicate în Revistă. D-sa arată mai departe că D-l Ionescu-Gion a dat citire, în una din aceste ședințe, unui interesant studiu al D-sale asupra vestitei ***Sima Stolniceasa*** soția lui *Stroe Stolnicul Buzescu*, unul din credincioșii servitori ai lui Mihai Viteazul.

D. Președinte *Lahovary I. George* aduce la cunoștința Comitetului donațiunile făcute societății de d-nii : *Kretzulescu-Em.* 200 lei și *Protopopescu-Argeș C.* 100 lei, destinați fondului de rezervă pentru tipărirea Revistei, exprimându-le mulțumiri în numele societății.

Demisiunea D-lui *Ionescu-Gion* din secretariatul general, pe motiv că n'ar mai dispune de timp, se respinge în unanimitate și D-l Președinte dă o nouă delegație d-lui *Protopopescu-Argeș*, de a îndeplini atribuțiunile de secretar, care încă dela înființarea societății a adus bunele sale servicii în mod cu totul benevol și onorific.

38

Ședința publică a Comitetului dela 13 Decemvrie 1903

Președenția D-lui *Lahovary I. George*.

D-l *Tocilescu Gr.* face o comuniaație asupra «Documentelor cu privire la primii domni ai țărei Românești», în deosebi asupra lui Radu-Negru (Tugomir) din 1290, Nicolae Alexandru Basarab și Mircea cel Bătrân.

Din documentele inedite asupra lui Mircea cel Bătrân a comunicat în fotografie, în text original și în traducere, cu toate comentariile necesare, hrisovul din luna Iunie anul 1415. Acest document aflat în posesiunea d-lui Spineanu N., institutor la T.-Severin, a fost pus mai dinainte la dispoziția D-lui Tocilescu.

39

Ședința Comitetului dela 19 Decemvrie 1903

D. Președinte *Lahovary I. George* comunică adresa primită dela d-na Eugenia Janculescu de Reus, care donează societății 100 volume din lucrarea sa «Voința» și se aprobă d'a i se trimite o adresă de mulțumire.

Se alege și se proclamă 12 membrii activi.

40

Ședința publică a Comitetului dela 22 Decemvrie 1903

D-l *Tocilescu Gr.* face o comunicare despre «Starea monumentelor publice din țară și din străinătate» și schițează proectul întocmirei unui «Corpus Inscriptionum Slavo-Romanicarum».

D-l *Petrașcu Nicolae* dă citire lucrării sale despre «Viața și activitatea literară a lui Anghel Demetriescu», fost membru al societății, încetat din viață.

41

ANUL 1904

Ședința publică a Comitetului dela 10 Ianuarie 1904

D-l președinte *Lahovary I. George* exprimă cu ocaziunea Anului Nou, călduroase felicitări membrilor societății și face urări pentru activitatea ei viitoare.

D-l *Sturdza Alexandru* dă citire studiului său «Prehistoria Română» și D-l *Obedeanu V. C.* vorbește despre «Aga Constantin Bălăceanu și începutul politicei Țării Românești cu împărăția Austriei în secolul al 17-lea».

42

Ședința publică a Comitetului dela 24 Ianuarie 1904

Ședința se ține în Palatul Inaltei Curți de Conturi sub președenția d-lui *Vacărescu Theodor*, în lipsa d-lui președinte Lahovary, care a comunicat că se afla bolnav.

D-l *Nicolescu Elie* desvoltă conferința sa «In jurul lui Basarab Laiotă în prima jumătate a secolului al 16-lea».

43

Şedința publică a Comitetului dela 7 Februarie 1904

D-l Preşedinte *Lahovary I. George* acordă cuvântul d-lui Secretar General *Ionescu Gion*, care dă citire comunicărei trimisă de D-nul Stefulescu Al. din Tg.-Jiu, membru al societății, privitoare la «Satele azi dispărute ale județului Corjiu».

D-l *Bărbulescu Ilie* vorbeşte despre «Fonetica vechilor texte române şi influențele literare slave» în legătură apropiată cu literatura noastră.

44

Şedinta publică a Comitetului dela 21 Februarie 1904

D-l Preşedinte *Lahovary I. George*, prezintă societății pe d-na Victoria Vaschide, Dr. în litere dela Paris

D-na *Vaschide* mulțumeşte d-lui Preşedinte şi Comitetului pentru deosebita onoare ce i s'a făcut de a fi aleasă ca membră a societății şi că i s'a fixat la ordinea zilei conferința sa despre «Cucerirea Daciei», dându-i-se prilejul a comunicà în sânul acestei învățate societăți, rodul muncii sale timp de 5 ani, care lucrare a fost publicată de «École des Hautes Études (Sorbone) din Paris, sub auspiciile ministerului instrucțiunii publice al Republicei Franceze.

Mai departe D-na conferențiară intră în desvoltarea lucrării sale bazată pe studiile epigrafice — subiect strâns legat cu origina naționalității noastre: epoca lui Trayan şi opera lui civilizatoare la Dunărea de jos. Arată apoi că înscripțiunile, baso-reliefurile coloanei Trayane şi a monumentului dela Adam-Klissi desmormântat de D-l Tocilescu Gr., alcătuesc archiva plină de comori neprețuite ale isvoarelor acestor epoci.

D-l *Tocilescu Gr.* relevează meritele incontestabile ale operei d-nei Vaschide, una din cele mai bune eleve, care continuându-şi studiile la Paris, a isbutit să scrie o carte de valoare bazată pe cercetări originale şi conştiincioase. D-sa a avut ocaziunea să apere cu isbândă cestiunea continuității Românilor în stânga Dunării şi de a fi convins până şi pe cel mai aprig adversar al acestei continuități, pe d. Gaston Paris. D-na Vaschide este prima elevă diplomată de înalte studii din Paris.

45

Şedință publică a Comitetului dela 6 Martie 1904.

Preşedenția d-lui *Lahovary I. George.*

D-l *Petraşcu N.*, membru al societății, desvoltă conferința sa despre: «Alexandru Odobescu», arătând viața şi operile distinsului profesor şi literat.

46

Şedința publică a Comitetului dela 20 Martie 1904

Preşedenția d-lui *Lahovary I. George.*

D-l *Băileanu Magnus*, membru al societății, vorbeşte despre «Elementele democratismului Rus» aruncând o vie lumină asupra stării sociale a vastului imperiu Slav.

47

Şedința Biroului dela 18 Aprilie 1904

D-l Preşedinte *Lahovary I. George* arată că la 10 Mai, a. c., împlinindu-si, trei ani dela fondarea societății, când expiră mandatul Biuroului şi al Comitetulue

hotăreşte, conform statutelor, ţinerea Adunării Generale în ziua de 5 Mai a. c. Se iau apoi mai multe dispoziţiuni în vederea convocării membrilor în Adunarea Generală.

48

Şedinţa Comitetului dela 28 Aprilie 1904

D-l preşedinte *Lahovary I. George* comunică programul lucrărilor Adunării Generale, care este următorul:

1. Darea de Seamă a Biroului şi Comitetului despre activitatea desfăşurată de societate în cursul acestor trei ani. Raportor ales: D. *Protopopescu-Argeş C.*

2. Darea de seamă asupra situaţiei financiare a societăţii de D. *Bărbulescu Ilie,* casier.

3. Prezentarea unui proect de budget pe anul în curs.

4. Propunerea pentru modificarea unor articole din statutele societăţii.

5. Alegerea noului Birou şi a Comitetului pe un period viitor de 3 ani.

6. Propuneri de membrii noi de toate categoriile şi orice alte propuneri s'ar face de vre-un membru.

7. Fixarea aproximativă a lucrărilor, conferinţelor şi excursiunilor de întreprins în anul curent;

8. Desvoltarea conferinţei d-lui *Sturdza C. Al.,* asupra «României contimporane şi starea ei economică».

D-l Preşedinte comunică că Adunarea Generală se va ţine tot în localul Inaltei Curţi de Conturi, în sala de audienţe.

49

ADUNAREA GENERALA

5 Mai 1904

Şedinţa se ţine în sala de audienţe din Palatul Inaltei Curţi de Conturi.

Preşidenţia d-lui *Lahovary I. George* asistat de d-nii secretari ai Biuroului *Ionescu Gion* şi *Protopopescu-Argeş C.*

Şedinţa se deschide la orele 5 p. m.

Prezenţi d-nii membrii ai Biuroului, ai Comitetului societăţii, ai Comitetului de redacţie a organului societăţii şi 57 d-ni membrii din Capitală, din provincie, în total 97 de persoane.

D-l preşedinte *Lahovary* arată că societatea împliniud 3 ani de existenţă neîntreruptă dela fondarea ei, a convocat, conform Statutelor pe membrii în Adunare Generală, spre a ascultă darea de seamă asupra activităţii desfăşurată de societate în acest interval de timp şi totodată a procedà la alegerea noului Biurou şi Comitet, al căruia mandat expiră (art. 6 din statute). Mai departe d-sa dă citire programe lucrărilor adunării generale.

D-l *Ionescu Gion,* secretar general, comunică demisiunile d-lor Densuşianu N. şi Cuţiana G. Christu, telegrama d-lui Văcărescu Th., care se scuză şi regretă a nu puteà participà la şedinţă, precum şi adresei d-lui Baican E., care trimite pentru biblioteca societăţii 3 exemplare din lucrarea sa «Moda», culegeri istorice despre îmbrăcămintea antică.

D-l *Protopopescu Argeş C.,* raportor al Comitetului, arată activitatea desfăşurată de societate în cursul celor trei ani: lucrările biuroului şi ale Comitetului, conferinţele ţinute de membrii societăţii, excursiunile istorice făcute în ţară şi peste

hotar în țările locuite de Români, lucrările Comitetului de redacție a organului societății «Revista de istorie, Arheologie și Filologie» și materialul publicat în acest organ. D-l raportor, în numele Comitetului, exprimă respectoase mulțumiri d-lui președinte Lahovary pentru interesul, osteneala și sprijinul efectiv ce dă societății.

D-l Președinte *Lahovary* mulțumește d-lui Protopopescu-Argeș pentru darea de seamă ce a făcut și pentru cuvintele frumoase și măgulitoare ce i-a adresat, zicând că nu și-a făcut decât datoria, și promite că se va silì și și in viitor să acorde tot sprijinul său pentru mersul înainte și cât mai prosper al societății.

D-l *Bărbulescu Ilie*, casier, dă citire raportului și situației financiare a societății, în care arată încasările și plățile făcute în decursul celor 3 ani de către d-sa și de fostul casier d. Clinciu Ion.

Se alege o comisiune compusă din d-nii: Yarka Scarlat, procurorul Inaltei Curți de Conturi și membru al societății, Petrașcu N. și Sturdza Al., membrii ai societății, care să examineze raportul d-lui casier, spre a se da cuvenita descărcare.

După mai multe discuțiuni la care iau parte d-nii Greceanu St., Tocilescu Gr. Tanoviceanu I., Protopopescu Argeș, Petrașcu N. și Crețu Gr., d. președinte Lahovary opinează a se amânà cestiunea modificărei statutelor până după alegerea noului Biurou și a Comitetului.

Ședința se suspendă pentru 10 minute.

La redeschidere d-l *Greceanu St.*, în vederea alegerii noului Birou, ocupă fotoliul preșidențial, fiind cel mai în vârstă dintre membrii prezenți.

Procedându-se la alegerea președintelui, este proclamat cu unanimitatea voturilor D-l Lahovary I. George, în aclamațiunile membrilor.

D-l *Lahovary* reocupând fotoliul președențial mulțumește călduros Adunării pentru încrederea cu care este onorat a doua oară alegându-l președinte și asigură societatea, că-i va acorda și în viitor tot sprijinul pentru prosperitatea ei.

Mai departe se procedează la alegerea vice-președinților și sunt aleși d-nii: Văcărescu Th. și Kretzulescu Em.; secretar general d-l Tocilescu Gr. și casier comptabil d-nul Dinulescu St.

D-l *Tocilescu Gr.*, secretar general mulțumește pentru alegerea sa [în Biurou și zice că cu toate greutățile ce societatea a avut de întâmpinat la început, speră că grație sprijinului de care se va bucurà și în viitor din partea d-lui președinte Lahovary și a membrilor cari au conlucrat pentru această instituție, societatea iși va puteà continuà activitatea ei folositoare.

D-l *Președinte* arată că lucrările societății fiind aduse la îndeplinire până în prezent de d-l Protopopescu Argeș C. membru fondator, propune a i se da o nouă delegație, spre a duce mai departe această sarcină.

D-l *Protopopescu Argeș C.*, mulțumește respectuos d-lui președinte și Adunării pentru atențiunea și încrederea cu care a fost onorat până în prezent, dar pentru aceleași motive, pentru care a declinat onoarea de a fi ales casier, declară că nu poate să primească mai departe nici noua delegație ce i se dă, de oarece mare parte din timp de acum înainte este nevoit a-l petrece afară din Capitală și din țară.

D-l *Președinte* mulțumește d-lui Protopopescu Argeș pentru însemnatele servicii aduse societății dela fondarea ei și până în prezent, de oarece împreună cu d-sa a dus sarcina administrativă a societății și exprimă părerea de rău că persistă în retragerea sa. D-l Președinte, după propunerea d-lui Tocilescu, roagă și dă delegație d-lui Niculescu Elie, membru al societății, ca să îndeplinească sarcina de secretar la Biurou.

Orele fiind înaintate, se amână pentru ședința viitoare urmarea discuțiunii asupra restului materiilor din programul Adunării Generale și ședința se ridică la orele 7 și 45 minute seara.

50

Ședința publică a Comitetului dela 5 Iunie 1904

Ședința se ține în sala Inaltei Curți de Conturi.

D-l președinte *Lahovary I. George* amintește că în curând întreaga națiune Română va sărbători în ziua de 2 Iulie aniversarea de 400 ani a morții lui Ștefen cel Mare.

D-l *Tocilescu Gr.* rostește cu prilejul acesta o cuvântare având de obiect «Cultul eroilor la Grecii antici», și însemnătatea aniversării marelui erou al neamului românesc, care se odihnește la Mănăstirea Putna. D-sa propune și societatea încuviințează, ca să se facă o coroană de bronz pe care o va depune pe mormântul eroului domnitor, când va rosti și o cuvântare în numele societății.

51

Ședința Comitetului dela 29 Iunie 1904

D-l Președinte *Lahovary I. George* comunică trista știre despre moartea cea fără de veste a colegului mult regretat Ionescu Gion.

Se hotărește ca membrii societății să asiste în corpore la înmormântare, iar d-nul Tocilescu să rostească o cuvântare pentru memoria distinsului răposat și să depună o coroană în numele societății.

D-l *Tocilescu* arată că este gata coroana de bronz turnată în atelierele școalei superioare de arte și meserii din Capitală, ce se va depune la M-tirea Putna cu ocaziunea serbării aniversării morții lui Ștefan cel Mare și că îndată după îndeplinirea sarcinei triste pentru răposatul Ionescu Gion, va pleca chiar în acea seară, pentru ca în dimineața zilei de 2 Iulie să se afle la Mănăstirea Putna spre a-și îndeplini și cea laltă însărcinare din partea societății.

D-l Președinte declară închisă sesiunea lucrărilor societății, luându-se vacanție de vară, conform statutelor.

Societatea își suspendă ședințele sale din diferite cauze.

52

ANUL 1908.

Ședința Comitetului dela 6 Decemvrie 1908

Ședința se ține la Muzeul de Antichități din Palatul Universitățeí la ora 5½ p. m., sub președenția d-lui *Kretzulescu Em.*, vice-președinte, asistat de d-l Tocilescu Gr., secretar general.

Prezenți d-nii membrii ai Comitetului aflați în Capitală.

Se dă citire proceselor verbale următoare: I. Al ședinței Comitetului dela 28 Aprilie 1904; II. Al adunării generale dela 5 Maiu 1904; III. Al ședinței Comitetului dela 5 Iunie 1904 și IV. Al ședinței Comitetului dela 29 Iunie 1904.

Se comunică scrisorile primite din partea d-lor: General Brătianu I. C. și Caloianu M., cari arată că nu pot participă la ședință, aflându-se bolnavi, iar d-l Văcărescu Th. fiind dus în străinătate.

Se procede la alegerea și proclamarea a 17 Domni membrii activi.

D-l vice-președinte *Kretzulescu Em.*, exprimă regretul că d-l președinte Lahovary I. George, fiind bolnav de mai mult timp, se află în imposibilitate de a participă la ședință. Arată că societatea și-a întrerupt activitatea încă din anul 1904, din diferite cauze, de când a încetat și apariținnea organului său, «Revista de Is-

torie, Archeologie şi Filologie». D-sa comunică apoi că a primit cu plăcere propunerea de a convoca Comitetul, ca societatea să-şi poată reluà activitatea din trecut cu un scop atât de nobil şi frumos, rugând pe d-nii membrii prezenţi să avizeze şi să hotărască cele de cuviinţă.

D-l *Tocilescu Gr.*, secretar general, enumără cauzele cari au contribuit ca Societatea să-şi suspende lucrările sale pentru câtva timp şi face apel călduros la d-nii membri ai societăţii, ca cu toţii să se asocieze la cele zise de d-l vice-preşedinte Kretzulescu.

In urma discuţiunilor urmate, la carè participă d-nii Quintescu N., Dumitrescu Marin şi Petraşcu N., se dă delegaţie d-lui Protopopescu Argeş C., ca să pregătească lucrările pentru convocarea Adunării Generale, ce se fixează pentru ziua de 15 Decemvre ale curentei. Comitetul încuviinţează. Se aprobă asemenea textul circulărei ce se va adresà membrilor în vederea convocării Adunării Generale.

D-l vice-preşedinte *Kretzulescu Em.*, face cunoscut că pune cu plăcere la dispoziţia societăţii în mod gratuit pentru şedinţele sale, saloanele Eforiei Kretzulescu din calea Victoriei 57, din care unul să servească de cabinet de lucru pentru secretariat; asemenea încălzitul şi iluminatul.

D-nii membrii prezenţi adresează d-lui Vice-preşedinte mulţumiri pentru sprijinul puternic ce acordă şi de astădată societăţii, după care şedinţa se ridică la orele 8 $^1/_2$ seara.

53

ADUNAREA GENERALA

15 Decemvre 1908

Şedinţa se ţine în saloanele Eforiei Kretzulescu, din Calea Victoriei 57.

Preşedenţia d-lui *Kretzulescu Em.*, vice-preşedinte asistat de d-nii *Tocilescu Gr.*, secretar general şi *Protopopescu Argeş C.* secretar redactor.

Prezenţi d-nii membrii ai Biuroului, ai Comitetului şi numeroşi membrii ai societăţii, lipsind din cauză de boală, d-nii : Lahovary I. G., preşedintele societăţii şi General Brătianu I. C.

D-l secretar general *Tocilescu Gr.* dă citire programei materiilor înscrise la ordinea zilei.

D-l vice-preşedinte *Kretzulescu*, luând cuvântul, exprimă via părere de rău că d-l preşedinte Lahovary I. G. aflându-se bolnav încă de mai mult timp, nu poate participà şi presidà Adunarea Generală a societăţii şi se face interpretul Adunării, de a transmite cele mai bune urări de grabnică însănătoşire vrednicului president, care timp de aproape opt ani de când stă în fruntea societăţii, a presidat-o aproape fără întrerupere până în timpul din urmă, când societatea şi-a suspendat lucrările sale.

D-sa arată mai departe că în urma întrunirii Comitetului în şedinţa sa dela 6 Decemvrie a. c., s'a hotărât convocarea membrilor societăţii, în Adunare Generală anuală, după o pauză îndelungată, decând societatea din anumite cauze comunicate în acea şedinţă de d-l Tocilescu Gr., a fost nevoită să-şi întrerupă activitatea. Zice apoi că a primit această onoare de a prezidà întrunirea, de oarece această folositoare instituţiune culturală se află astăzi reînsufleţită prin silinţele membrilor ei, spre a o aşezà pe temelii mai durabile. D-sa conchide astfel : «Scopul aeestei societăţi este, ca pe lângă serviciile aduse cercetărilor ştiinţifice în genere, să poarte şi un interes patriotic. Să sperăm dar că prin râvna şi stăruinţa tutulor vom ajunge ţelul ce urmărim cu toţii şi de aceea fac cele mai bune ale mele urări pentru sporul şi prosperitatea acestei instituţiuni. Fie ca tânăra noastră societate Istorică-

Română, să se asocieze într'un mod demn celorlalte societăți similare din alte țări și pilda cea mai vie o avem în vecina noastră Ungaria, a căreia societate Istorică numără mii de membrii, având în fruntea ei pe cei mai de seamă bărbați. Nu mă îndoesc dar că la apelul ce facem—și societatea noastră fiind sprijinită de bărbații de știință ai țării noastre precum și de aceia din țările locuite de Români, ea își va îndeplinì misiunea prin cercetările științifice ce va face, prin conferințele ce va ține, prin comemorarea însemnatelor date istorice a neamului Românesc, iar prin călătoriile ce vom întreprinde mai departe în interiorul Românii și în țările locuite de Români, vom vizità și studià localitățile principale ce prezintă un interes istoric. Urez dar spor la muncă».

D-l Secretar General *Tocilescu Gr.*, dă citire procesului verbal al ședinții comitetului dela 6 Decemvrie crt. D-sa arată cauzele pentru care Societatea și-a întrerupt câtv timp lucrările și face apel călduros la d-nii membrii ai societății de a da tot sprijinul lor pentru realizarea frumoaselor idei emise de D-l vice-președinte Kretzulescu, care ne îmbărbătează la muncă.

D-l *Protopopescu Argeș C.* raportor al Comitetului, dă citire raportului său general asupra activității societății dela fundarea ei, 5 Maiu 1901 pânăla 15 Decemvrie 1908.

Iată textul în extenso al acestui raport:

Domnule Președinte,
Domnilor Colegi și Onorat Auditor,

Astăzi se împlinesc aproape opt ani de când societatea Istorică-Română a luat ființă, începându-și activitatea ei sub conducerea prea Onor. nostru președinte, d-l Lahovary I. G., pentru care avem regretul de a nu-l vedeà astăzi în mijlocul nostru, find reținut în casă din cauză de boală.

Să ne împlinim dar mai întâiu această scumpă datorie ce avem, adresând respectuoasele și sincerile noastre urări de însănătoșire venerabilului și neobositului nostru conducător, care în timp neîntrerupt, dela înființarea acestei instituțiuni, a presidat-o fără șovăire îndemnându-ne mereu la lucru și dând sprijinul său ce ne este cunoscut tutulor acelora cari am lucrat alături cu D-sa. Astfel că grație impulsului continuu al d-lui președinte Lahovary, societatea a putut să-și afirme existența ei — fapt ce se explică cam rar în țara noastră, ca o societate științifică să se poată menține numai prin cotisațiunile și ofrandele membrilor săi, cu toate greutățile ce a avut de întâmpinat mai ales la început. Cu aceste sentimente dar, să sperăm că în curând vom fi fericiți de a revedeà în mijlocul nostru pe bunul nostru președinte și protector al societății noastre.

Intru cât dar societatea a putut corespunde până în present cel puțin în parte menirei ei, am onoare și permiteți-mi, vă rog domnii mei, ca delegat al Comitetului în calitate de raportor, să vă dau acì, potrivit art. 9 din Statute, un succint resumat al lucrărilor ce a săvârșit societatea în acest interval de timp de când a luat ființă și până în present.

Domnii Mei,

Un număr de cunoscători și iubitori ai trecutului nostru Românesc în frunte cu d-nii: Urechiă A. V., Lahovary I. G., Tocilescu Gr., Ionescu Nicolae, Chintescu N., Hajdeu B. P., Vitzu Al. și alții, profesori universitari și academiciani; apoi Greceanu St., General Brătianu I. C., Ionescu-Gion Densușianu N., Lahovary Gr., Dimitrescu Marin, Petrașcu N., Protopopescu-Argeș C., Locusteanu Nicodim și alții,

pătrunşi de necesitatea înfiinţării unei societăţi pentru istoria Patriei, s'au constituit în luna Maiu 1901 în Comitet de iniţiativă şi întocmind proiectul de Statute, au decis să facă apel la toţi bărbaţii cari doresc a vedea la noi în ţară propăşirea studiilor şi cercetărilor istorice, şi cari prin cunoştinţele şi ajutoarele lor, să contribue la atingerea scopului urmărit de societatea Istorică-Română, adică la răspândirea cea mai întinsă a cunoştinţelor istorice, la deşteptarea simţului naţional şi istoric în toate clasele sociale.

Am constatat dar cu satisfacţiune cu toţii, Domnii mei, că apelul ce s'a făcut atunci a avut ecou în inimile celor 34 persoane care s'au asociat şi s'au grăbit a lua parte la prima şedinţă de constituire a societăţii, cum şi în inima acelor persoane cari până în present au aderat prin scrisori şi verbal la statutele societăţii, adică peste 300 membrii cât numără astăzi societatea, având fericirea a aveà în sânul ei representanţi din toate straturile societăţii: academiciani, prelaţi, profesori Universitari, profesori de curs secundar, institutori, învăţători, medici, ingineri, militari, proprietari, etc., din Capitală, din ţară şi de peste hotar din ţările locuite de Români şi din alte State.

Dar înainte de a trece mai departe la arătarea activităţii societăţii, să ne amintim cu pietate de acei cari au dat bucuros sprijinul lor societăţii, dar care azi numai sunt printre noi, numele lor rămânând neşterse în amintirea noastră a tutulor: Urechiă A. V., Ionescu Nicolae, Felix I. Dr., Janov J., Lahovary I. Gr., Jonescu Gion, Demetriescu Anghel, Păun V., Hajdeu B. P., Brezeanu N. B., Lahovary Jacob General, Novian Radu, Ciculescu P., Samureanu E., Alexandrescu J. N., încetaţi din viaţă.

Activitatea ce societatea Istorică a desfăşurat în decursul acestui timp, se poate vedeà mai în amănunt din lucrările celor 52 şedinţi ce a ţinut, repartizate pe patru ani, adică: şedinţi de Biurou, şedinţi ordinare de Comitet — private şi publice — şedinţi extraordinare şi adunări generale. Din procesele verbale cu dările de seamă a lucrărilor de până acum şi cari s'au publicat în parte în precedentele numere ale organului societăţii «Revista de Istorie, Arheologie şi Filologie», precum şi în acelea ce se vor publicà în curând, se poate vedeà că activitatea membrilor societăţii nu s'a mărginit numai la lucrări interne, dar a căutat ca chiar din primul an al existenţii să se afirme prin ţinerea de conferinţe, să aibă o revistă periodică sub direcţiunea unui comitet de redacţie pentru publicarea de lucrări istorice instructive, o bibliografie istorică română, un dicţionar istoric al Românilor, precum şi cronici, memorii, documente, inscripţiuni şi în genere orice material istoric, filologic şi literar. Astfel membrii au ţinut o serie de conferinţi publice pentru a vulgarizà cunoştinţele istorice şi au făcut călătorii de studii în ţară şi în Transilvania. Este drept că organul oficial de publicitate nu a putut apare la timp şi în mod destul de regulat, de oarece am avut de întâmpinat şi greutăţi materiale. Totuşi — graţie apelului de ajutorare ce am făcut la generositatea d-lor membrii, a găsit ecou binevoitor şi ne-a dat curagiul şi putinţa de a aduce la îndeplinire cam cu greutate până la 1904 misiunea noastră, căci să fie bine ştiut, societatea noastră nu are nici un subsidiu din partea Statului, ca alte instituţiuni, deşi poate erà de dorit a se încurajà această frumoasă iniţiativă privată, susţinându-se astfel societatea numai prin cotizaţiile şi donaţiunile câtorva membrii ai săi generoşi. Aproape întreg venitul material al societăţii a fost destinat esclusiv tipăririi organului său «Revista de Istorie, Arheologie şi Filologie», cheltuindu-se abia o minimă sumă cu administraţia societăţii, întru cât localul, iluminatul şi încălzitul au fost puse la dispoziţie gratuit de onor. nostru preşedinte, d-l Lahovary, care ocupă înaltul post de preşedinte al Inaltei Curţi de Conturi, în localul căreia ţineam de obiceiu şedinţele

noastre. Asemenea societatea n'a debursat nimic pentru plata vreunui funcţionar administrativ al societăţii, de oarece lucrările au fost aduse tot timpul şi fără întrerupere la îndeplinire de d-l Protopopascu-Argeş C., membru fundator, care a binevoit să primească delegaţia de secretar la Biurou, punând serviciile sale gratuit la dispoziţia societăţii, iar în ce priveşte lucrările de casierie şi comptabilitate, au fost îndeplinite fără nici o indemnizaţie de către d-l Clinciu I., fostul casier. Actualul casier d-l Bărbulescu Ilie, următorul d-lui Clinciu, va prezentà un raport amănunţit asupra situaţiunii financiare a societăţii şi fiindcă ne găsim tocmai la partea care oglindeşte oarecum mijloacele materiale de care a dispus societatea, îmi permiteţi să amintesc, că la apelul nostru au răspuns următoarele persoane care au avut generozitatea să facă donaţiuni societăţii: 1) D-l Tocilescu Gr., două sute lei, 2) D-l Kretzulescu Em., în două rânduri două sute lei, 3) D-l General Brătianu patruzeci lei, 4) D-l Protopopescu-Argeş C., una sută lei, 5) D-l Greceanu St. una mie exemplare din broşura «*O escursiune istorică în Ardeal*» vândute în folosul societăţii, 6) D-na Eugenia Janculescu de Reus, institutoare la Dorohoi, una sută volume din lucrarea sa «*Voinţa*» vândută asemenea în folosul societăţii. Biuroul şi-a îndeplinit la timp datoria de a adresà la fiecare donator în parte, prin adrese speciale, viile mulţumiri pentru sprijinul ce au acordat societăţii, reînoind şi cu această ocasiune, expresiunea recunoştinţei ce societatea le poartă.

Acestea zise, Domnii mei, putem păşi mai departe împărţind lucrările Societăţii în trei categorii:

I

Conferinţele şi comunicările făcute în şedinţele publice de membrii societăţii noastre, s'au ţinut în ordinea următoare:

1. D-l *Densuşianu N.*: «Despre un document din anul 1398 privitor la familia Chinezilor Basarabi»; 2. D-l *Tocilescu Gr.*: «Documentele din arhivele Municipalităţilor din Braşov şi Sibiu» ce se vor publicà în Analele Academiei; 3. D-l *Ionescu Gion*: «Boerii Basarabeşti» rectificând erorile ce fac unii scriitori asupra acestor familii vechi a Ţării Româneşti; 4. D-l *Apostolescu I. N.*: «Schitul Trivalea»; 5. D-l *Niculescu Elie*: «Originele familiei Golescu; 6. D-l *Tocilescu Gr.*: «Materialul pentru un Corpus Inscriptionum Slavo-Romanicarum»; 7) D-l *Tocilescu Gr.*: «Documente inedite privitoare la Radu Şerban Basarab şi la muma lui Constantin Vodă Basarab» (Cârnu); 8. D-l *Creţu Gr.*: «Stema Mitropoliei Ţărei Româneşti»; 9. D-l *Dimitrescu Marin*: «Influenţa Rusiei în mişcarea lui Tudor Vladimirescu»; 10. D-l *Bărbulescu Elie*: «Felul scrierilor de care s'au slujit Românii în curgerea veacurilor»; 11. D-l *Greceanu St.*: «Nicolae Iordake Rosetti, Contele Imperiului Cesaro-Crăesc şi ginerile lui Const. Vodă Brâncoveanul» cu numeroase date şi documente, unele aparţinând Casei d-lui Greceanu St., altele colecţionate de D-sa, arătând mersul evenimentelor întâmplate în secolul al XVIII-lea. 12. D-l *Ionescu Gion*: «Sima Stolniceasa, soţia lui Stroe Stolnicul Buzescu, unul din credincioşii servitori ai lui Mihai Viteazul»; 13. D-l *Tocilescu Gr.*: «Documente cu privire la primii Domni ai Ţării Romaneşti; 14. D-l *Tocilescu Gr.*: «Starea monumentelor publice în ţară şi despre înfiinţarea unui Corpus Inscriptionum Slavo-Romanicarum» (continuarea materiei şedinţei precedente); 15. D-l *Petraşcu N.*: «Viaţa şi activitatea literară a lui Anghel Demetriescu», fost membru al Societăţii Istorice; 16. D-l *Sturdza Al.*: «Prehistoria Română»; 17. D-l *Obedeanu V. C.*: «Aga Constantin Bălăceanu şi începutul politicei Ţării Româneşti, cu Împărăţia Austriei în secolul al XVI-lea»; 18. D-l *Bărbulescu Ilie*: «Fonetica vechilor texte române, şi influenţele literare slave»; 19. D-l *Nicolescu Elie*: «In jurul lui Basarab Laiota în prima

jumătate al secolului al XVI-lea»; 20. D-l *Ionescu Gion*: «Satele azi dispărute ale jud. Gorj», lucrarea d-lui Stefulescu Al. din Tg.-Jiu»; 21. D-na *Victoria Vaschide.* «Cucerirea Daciei»; 22. D-l *Petraşcu Nicolae*: «Despre Alexandru Odobescu»; 23: D-l *Băileanu Magnus*: «Elemenlele democratismului Rus» şi 24. D-l *Tocilescu Gr.* «Cultul Eroilor la Grecii antici».

La toate aceste reuniuni publiee au participat pe lângă membrii societăţii şi un public numeros, ce urmărea cu asiduitate şi cu un viu interes toate aceste comunicări şi conferinţe dezvoltate în sânul acestei societăţi.

II

In al doilea rând societatea, potrivit statutelor sale, nu s'a mărginit ca numai prin viu graiu să răspândească cunoştinţele istorice, ci—precum am arătat mai sus, încă din primul an al existenţei sale s'a preocupat a împărtăşi şi prin scris o serie de publicaţiuni destul de interesante şi instructive, prin organul său oficial. In urma unui memoriu al d-lui Tocilescu Gr., adresat Biuroului la constituirea societăţii, care conţine amănunţit condiţiunile în care societatea ar puteà înfiinţà acest organ de popularisare a studiilor ce va publicà, d-sa a şi fost însărcinat a luà măsurile preliminare pentru înfiinţarea unei reviste. Rezultatul dezbaterilor ce au avut loc în această privinţă, a fost ca d. Tocilescu să pună la dispoziţia societăţii revista sa de «Istorie, Arheologie» şi Filologie, cunoscută publicului de mai mult timp, ceeace d-sa a şi consimţit, fără a ceda însă şi dreptul de proprietate. Societatea nu a putut decât să se felicite de această cesiune gratuită a Revistei şi s'a procedat imediat la instituirea Comitetului de redacţie, compus mai întâiu din cinci membrii, apoi opt, iar mai târziu majorându-se încă cu doi, în total zece membrii, sub preşedenţia şi direcţiunea d-lui Tocilescu, însărcinat cu conducerea Revistei şi adunarea materialului necesar. S'a hotărât ca Revista să apară periodic ca organ oficial al societăţii în cadrul programului stabilit de Comitetul de redacţie şi să cuprindă două părţi: I. *Partea ştiinţifică*—în care să se publice materialuri de natură istorică, şi II *Partea oficială* care să cuprindă: statutele, lista membrilor, rapoartele anuale ale Comitetului, extracte din procesele verbale ale şedinţelor, circulări, etc. Toţi membrii Comitetnlui de redacţie au lucrat în mod cu totul onorific şi Revista a apărut publicând material istoric, filologic şi literar. Cu această ocaziune trebue să menţionăm sprijinul puternic ce Comitetul de redacţiune şi societatea a avut din partea onor. d-lui General Brătianu, prea stimatul nostru coleg, care a binevoit a intrunì foarte des în saloanele căminului său pe membrii societăţii şi ai Comitetului de redacţie ai Revistei, societatea nedispunând de un local propriu al său, putând astfel Comitetul să'şi îndeplinească misiunea sa. Cred dar că sunt expresiunea sentimentelor D-voastre, aducând viiie noastre mulţumiri colegului nostru şi distins ostaş, care cu bunavoinţă ce-l caracterisă, însufleţit de interesul ce poartă societăţii şi dragostea ce are pentru ştiinţele istorice, a contribuit în toate privinţele la ajutorarea şi progresul societăţii noastre.

Numai puţin acelaşi Comitet a găsit ospitalitatea şi în minunatul cămin, am putea zice, al fostului şi mult regretatului nostru coleg Ionescu Gion, cămin în care s'a adăpostit până în cele din urmă clipe ale vieţii sale însufleţită de un gust artistic, căci cum îi erà vorba, aşa şi condeiul şi căminul ce locuià: un maestru, o podoabă. Amintindu-ne dar cu pietate de acest mult regretat şi bun coleg, să zicem şi în această ocaziune cu toţii: fie-i ţărâna uşoară!

Inainte de a termina cu această parte a doua a raportului meu, cred necesar să dau acì tabloul general al întregului material publicat în cele două volume (Volumul 8 şi 9), în «Revista de Istorie, Arheologie şi Filologie ca organ oficial al societăţii Istorice.

VOLUMUL AL VIII-LEA CUPRINDE:

Ambele fascicule formând volumul al VIII-lea cu 6 clişeuri şi o planşă şi alte 8 clişeuri în text.

VOLUMUL IX-LEA CUPRINDE :

CU 33 CLIŞEURI

Primirea ce s'a făcut Revistei noastre de către învăţaţii şi scriitorii nu numai ai noştri, dar şi străini, de oarece ni s'au cerut a trimite colecţia şi unei librării din Englitera (Oxford), pe lângă numeroasele exemplare ce am distribuit în ţară şi în străinătate, probează că silinţele societăţii puse pentru redactarea Revistei, a făcut ca ea să devină interesantă. Este dar bine venit momentul, domnii mei, de a exprimà acì cu toţii autorilor lucrărilor publicate, domnilor membrii ai Comitetului de redacţiune ai Revistei şi directorului ei, d-iui Tocileşcu Gr., călduroasele noastre mulţumiri, pentru munca fără preget şi grija depusă în tot acest interval de timp, căci cum vedeţi, numai prin stăruinţele d-lor putem înregistrà acest frumos început, deşi până în prezent au apărut numai două volume, de câte 20 coale fiecare volum. Material erà poate îndestul de publicat, dar a trebuit să proporţionăm tipărirea acestei Reviste cu resursele materiale de care dispuneà societatea, întru cât încasările mai ales în timpul din urmă au fost destul de slabe, iar venitul chiar departe de a fi suficient pentru acoperirea cheltuelilor necesare pentru tipar. Societatea a avut plăcerea să primească şi felicitările unui însemnat personagiu cunoscut în Ungaria, Contele Geza Kuund'Osdola, preşedintele societăţii Istorice Maghiare din Deva şi membru al Academiei din Budapesta, care cu ocaziunea unei agape ce ne-a oferit în castelul său istoric de pe Valea Mureşului din Deva, s'a exprimat în termeni elogioşi şi se bucurà de călătoria ce membrii societăţii noastre fac în Transilvania, vizitând urmele civìlizaţiunii Romane, adăogând că între România şi Ungaria *«ştiinţa nu are hotare»*; iar în privinţa Revistei zicea că este o lucrare savantă. In adevăr, cercetările arheologice urmate şi făcute în ţara noastră de d-l Tocilescu cu mult zel şi cu un bun rezultat, precum şi lucrările altor domni istorici, ne vor

procură încă mult timp materialul dorit pentru a descrie și a vedeà mai departe cultura noastră din trecut.

III.

Acum vin, domnii mei, la partea a treia și finală a raportului meu, trecând dela lucrarea de cabinet a societății, la călătoriile de studii ce au făcut membrii societății, tot în acest timp, prin excursiunile intreprinse la locuri istorice. Prin aceste escursiuni întreprinse la locurile mai importante istorice în țară și peste hotar, am putut face cunoștința localităților unde își găsesc și astăzi existența numeroase rămășiți din ale strămoșilor noștri, realizând alt punct din statutele societății noastre. Precum vă este cunoscut deja aceste călătorii s'au făcut mai întâi la Deva, în Comitatul Huniedoariei din Transilvania, unde am admirat frumusețile naturii și interesantele urme ale civilizațiunii strămoșilor noștri, găsind pretutindeni ospitalitate frățească de toată lauda. In interesanta broșură a mult regretatului nostru fost coleg, Grecianu Șt., de care am făcut mențiune mai sus «*O călătorie în Ardeal*» însoțită de planșe, se descrie cu multă competință frumoasa excursiune de atunci. O a doua călătorie s'a făcut la Finta în județul Dâmbovița, o localitate istorică cunoscută prin luptele date între Matei Basarab și Vasile Lupu. Aci am găsit ospitalitate la mult regretatul nostru fost coleg Greceanu St., localitatea fiind situată pe proprietatea sa, înlesnindu-ne transportul cu trăsurile dela gara Ghergani. In definitiv ambele aceste escursiuni s'au făcut în cele mai bune condițiuni lăsând o scumpă și plăcută suvenire tuturor acelora cari au luat parte la ele.

Aci termin, Domnii mei, aceia ce am avut onoare a vă relatà asupra activității desfășurată de societate dela fundarea ei până in prezent, când din diferite împrejurări, desigur independente de voința noastră a tutulor, societatea suspendându-și lucrările, a fost în fine reînviată astăzi după o adormire de peste patru ani, când își reià activitatea spre a-și urmà frumoasele și folositoarele ei lucrări din trecut. Nu voesc a insistà asupra cauzelor care au împiedicat mersul ei normal, căci mare parte din D-v. le cunoașteți și ele sunt consemnate în procesul verbal al ședinței Comitetului dela 6 Decemvrie 1908. Patriotismul de care însă trebue să fim încălziți întotdeauna ne impune să reluăm firul întrerupt un moment și să sperăm, că prin străduința noastră a tutulor vom putea duce mai departe aceia ce dela 1901 pânăla 1904 a făcut opera noastră oglindită prin privirea retrospectivă ce am aruncat acum asupra activității societății și a căreia lucrări sunt încredințat vor fi de un folos nemărginit. Ogorul cercetărilor științifice este încă întins și o muncă de numeroși ani vor fi de trebuință pentru a ajunge la ținta urmărită. Această instituțiune utilă s'a născut din trebuința ce s'a simțit și care s'a arătat destul de luminos prin apelul din 1901 al membrilor fondatori adresat publicului nostru și prin circulara Biuroului din Decemvrie 1908 adresată membrilor societății, oamenilor de litere și cetățenilor de toate clasele — apel și circulară ce cuprind frumoasele cuvinte ale nemuritorului N. Bălcescu, care încă din 1845 când a început publicarea Magazinului Istoric, zicea următoarele : «Părerea noastră și a mai multor români, care se interesează de Istoria Patriei, este de a se întocmì o societate istorică, care să aibe fondurile trebuincioase». Or, tocmai aceste fonduri, lipsind societății noastre, fatalmente a făcut să înceteze câtva timp și activitatea ei.

Salutând dar astăzi, Domnii mei, cu vie bucurie, reînvierea societății noastre, pornită dintr'o frumoasă și laudabilă inițiativă privată, avem speranța că se va dezvoltà prin concursul bărbaților interesați la progresul cultural al țării noastre și sunt fericit să pot vestì D-voastră, că onor. d. Kretzulescu Em., vrednicul urmaș al istoricii familii Kretzulescu, care a binevoit să ne presideze astăzi, a luat această

instituţiune sub a sa înaltă puternică ocrotire. D-sa primind a conduce de aci înainte destinele ei, în locul d-lui Lahovary I. G., a căreia retragere este iminentă, din cauza boalei sale îndelungate, viitorul societăţii îl putem consideră asigurat cu concursul nostru a tutulor—membrii ai societăţii.

Viu dar în numele societăţii Istorice, exprimându-vă, Domnule Vice-preşedinte, profunda noastră recunoştinţă, pentru viul interes şi preţiosul sprijin ce tot-d'auna aţi acordat acestei societăţi şi pentru onoarea ce-i faceţi de a o presidă astăzi, când îşi reià cu forţe unite activitatea ei din trecut.

Incheind cu acestea domnii mei, raportul meu, ce potrivit Statutelor şi însărcinării ce am avut onoare de a mi se dà de Onor. Comitet, îmi am îndeplinit o plăcută datorie oglindind acest scurt trecut al activităţii societăţii.

Urez din toată inima spor şi prosperitate societăţii Istorice Române, iar în ce mă priveşte personal, vă asigur d-le Vice-preşedinte şi făgăduesc aci înaintea D-v., că voiu conlucrà în viitor şi cu D-v., cu aceiaşi râvnă ca până în prezent, în limita slabelor mele mijloace, atât timp bine înţeles, cât societatea va aveà şi binevoitorul concurs al membrilor săi la care suntem în drept să ne aşteptăm.

D-l Vice-preşedinte *Kretzulescu* mulţumeşte d-lui Protopopescu-Argeş C., pentru raportul său interesant şi autoriză publicarea lui în extenso, în organul societăţii.

D-sa arată că mai departe este înscris la ordinea zilei alegerea membrilor Biuroului şi ai Comitetului societăţii.

Şedinţa se suspendă pentru 15 minute.

La redeschiderea şedinţei, d-l *Tocilescu Gr.*, propune ca Adunarea Generală să roage pe d-l Kretzulescu Em., a primì să fie ales preşedinte, şi se aprobă fiind proclamat în aplauzele unanimităţii membrilor prezenţi.

D-l preşedinte *Kretzulescu*, ocupând fotoliul preşidenţial, arată că primeşte această onoare ce i se face deşì s'ar cuveni altora mai în vârstă ca d-sa şi cu un trecut mai marcant în domeniul ştiinţelor istorice. Promite că va da sprijinul său pentru propăşirea societăţii, mulţumind pentru această distinsă onoare cu care a fost investit şi speră că va aveà concursul tuturor membrilor pentru îndeplinirea sarcinii ce i se conferă.

D-l Lahovary I. G., este proclamat preşedinte de onoare al societăţii şi se hotărăşte a i se trimite o adresă prin care să i se exprime respectoasele şi viile mulţumiri pentru sprijinul şi serviciile aduse societăţii.

Mai departe, se procede la alegerea a doi domni vice-preşedinţi, a secretarului general şi a casierului, iar rezultatul scrutinului e următorul: D-nii *General Brătianu I. C.*, şi *Tanoviceanu I.*, sunt aleşi vice-preşedinţi; d-l *Tocilescu Gr.*, secretar general şi d-l *Protopopescu-Argeş C.*, casier, cari mulţumesc asemenea pentru onoarea ce li se face şi asigură societatea de tot concursul lor.

D-l Bărbulescu Ilie lipsind dela şedinţă — se amână citirea raportului său asupra situaţii financiare a societăţii.

Se alege comisiunea pentru revizuirea şi verificarea conturilor societăţii aflate în păstrarea fostului casier d-l Bărbulescu Ilie şi pentru predarea gestiunii d-lui Protopopescu-Argeş C., noul casier ales. Comisiunea se compune din d-nii Bobescu B. I., Mironescu Vladimir şi Teclu George, cari vor referì Biuroului printr'un raport asupra gestiunii fostului casier.

Se procede mai departe la alegerea membrilor în Comitetul societăţii şi în Comitetul de redacţie al Revistei şi rezultatul scrutinului este următorul:

In Comitetul societăţii se aleg d-nii:

Alessianu Th., Băileanu Magnus, Bălăceanu Constantin, Bobescu B. Ion, Colescu Leonida, Dumitrescu Marin, Filitti C. Ion, Gabrielescu Nicolae, Giurescu Con-

stantin, Grădişteanu C. Ion, Petraşcu Nicolae, Quintescu Nicolae, Sărăţeanu Constantiu, Şomănescu Sava, Teclu George, cari sunt proclamaţi aleşi membrii pe un period de trei ani împreună cu noul Biurou.

Iar în Comitetul de redacţie al revistei se aleg d-nii:

Apostolescu Nicolae, Arbore Zamfir, Băileanu Magnus, Bobescu B. Ion, Burileanu Dimitrie, Brătianu Const. General, Creţu Grigore, Dimitrescu Alexandru, Dinulescu Ştefan, Filitti C. Ion, Galbenu M., Nicolaescu Stoica, Obedeanu V. Constantin şi Tanoviceanu Ion.

Preşedinte al Comitetului şi director al Revistei se alege d-l *Tocilescu Gr.* şi secretar al Cancelariei şi al Comitetelor este numit d-l *Protopopescu Argeş C.*

Urmează discuţiuni asupra modului de apariţiune a organului societăţii şi se hotăreşte menţinerea «Revistei de Istorie, Arheologie şi Filologie», care va fi condusă tot de d-l Tocilescu Gr., asistat de Comitetul de redacţie.

D-l *Preşedinte* arată că la ordinea zilei este şi modificarea câtorva articole din Statute, relativ la administraţia Societăţii.

D-l *Protopopescu Argeş C.* dă citire art. 4, 7, (al. a.,) 12, 14, 17, 20, 21, 22, 23, 25 şi 27 modificate şi se încuviinţează.

D-l *Tocilescu Gr.*., preşedintele Comitetului de redacţie al Revistei, roagă pe d-nii membrii a se întruni în fiecare Sâmbătă după amiazi, spre a se consfătuì şi hotărî asupra materialului ce se va publicà în No. viitor al organului societăţii, ce va apare la interval de trei luni socotit cu începere dela 1 Ianuarie 1909.

D-l *Protopopescu Argeş C.*, aduce la cunoştinţa Adunării, că s'au făcut societăţii următoarele donaţiuni : D-l Kretzulescu Em. 400 lei, d-l Filitti C. I. 30 lei şi d-l General Brătianu 50 lei, pentru acoperirea cheltuelilor făcute de societate în trecut şi exprimă mulţumiri în numele Biuroului şi al societăţii.

D-l *Preşedinte* comunică că ordinea zilei fiind epiuizată, roagă Adunarea, conform art. 7 al. n., din Statute, a hotărî locul unde se va ţine viitoare Adunare Generală şi se încuviinţează ca să fie tot în Bucureşti.

După care mulţumeşte d-lor membrii cari au participat la şedinţă, făcând urări pentru o activitate şi mai roditoare a societăţii.

Şedinţa se ridică la orele 8 jum. seara.

54

ANUL 1909.

Şedinţa Comitetului dela 5 Ianuarie 1909

Preşedinţia d-lui *Kretzulescu Em.*, preşedinte, asistat de d-nii *Tocilescu Gr.* secretar-general şi *Protopopescu-Argeş C.*, secretar şi casier.

Şedinţa se deschide la orele $5^{3}/_{4}$ p. m.

Prezenţi în majoritate d-nii membrii ai Biuroului şi ai Comitetului.

D-l *Preşedinte* arată că aceasta fiind prima şedinţă ordinară a Comitetului în anul curent, declară constituit noul Comitet ales pe un period de trei ani de Adunarea Generală dela 15 Decemvrie 1908. Tot odată d-sa adaogă că profită de această ocaziune de a urà d-lor membrii, cu ocazia Anului Nou, ani mulţi şi fericiţi, iar societăţii spor şi prosperitate.

Lipseşte dela şedinţă d-l General Brătianu I. C., vice-preşedinte, care se scuzează că nu poate participà, aflându-se încă bolnav, aderând în totul la rezoluţiunile ce se vor luà.

D-l secretar *Protopopescu Argeş C.*, dă citire proceselor-verbale: 1° al şedinţei Comitetului dela 6 Decemvrie 1908 şi 2° al Adunării Generale dela 15 Decemvrie 1908, care se aprobă.

D-sa dă citire mai departe mai multor scrisori adresate d-lui preşedinte Kretzulescu din partea noilor membrii aleşi în societate, cari mulţumesc pentru onoarea ce li s'a făcut, făgăduind tot concursul d-lor de a fi folositori societăţii.

Comunică apoi scrisoarea primită de d-l Preşedinte din partea d-lui M. Demirgean, student la Universitatea din Constantinopol, care arată că imperiul Otoman intrând într'o epocă nouă de regenerare, studenţii au început o luptă energică pentru crearea de instituţiuni culturale şi roagă de a i se trimite statutele societăţii Istorice-Române, de care s'a scris în presa Otomană, precum şi orice alte lămuriri relative la organizarea ei, de oarece studenţii şi guvernul au intenţiunea de a creià o instituţiune similară în Constantinopol, la care cerere d-l Preşedinte a şi răspuns printr'o adresă însoţită de statutele societăţii etc.

Comitetul aprobă.

Asemenea dă citire scrisorii d-lui Isidor Ieşan din Serajevo (Bosnia), care zice că citind în ziarul *Tribuna* din Arad, despre reconstituirea societăţii Istorice, roagă a fi primit şi d-sa ca membru în societate.

Comitetul încuviinţează.

Se admite în principiu propunerea d-lui Mateescu-Movilă, învăţător şi membru al societăţii, care printr'o scrisoare adresată d-lui Tocilescu, exprimă desideratul, ca comunicările şi conferinţele ce se fac în sânul societăţii, să se publice în organul ei, «spre a se puteà hrănì sufleteşte şi cei dela sate cari nu au putinţa de a venì în Bucureşti».

Se proclamă aleşi 22 domni membrii noi activi.

D-l preşedinte *Kretzulescu* comunică materiile înscrise la ordinea zilei a şedinţei Comitetului.

Luându-se în cercetare de Comitet ofertele prezentate societăţii pentru tipărirea organului său «Revista de *Istorie, Arheologie şi Filologie*», Comitetul dă însărcinare şi roagă pe d-l Colescu Leonida, membru în Comitet, de a luà înţelegere cu ofertanţii şi a referì Biuroului, spre a se puteà pronunţà asupra celei mai avantajoase dintre ofertele primite.

D-l secretar general *Tocilescu Gr.*, face cunoscut, în calitate de director a organului societăţii şi prezident al Comitetului de redacţie, că a convocat pe d-nii membrii şi au ţinut până acum două şedinţe la 19 şi 26 Decemvrie 1908, în care s'au desbătut şi s'au luat diferite rezoluţiuni pentru punerea sub presă a primului fascicol al Revistei.

După un schimb de vederi asupra unor propuneri ce s'au emis de d-nii Filitti C. I., Dimitrescu Marin, Quintescu N., Colescu Leonida, Bobescu B. I. şi Teclu G. şi în urma explicaţiunilor date de d-nii Kretzulescu şi Tocilescu, se adoptă modalitatea definitivă cu privire la redactarea organului societăţii.

Mai departe Comitetul hotăreşte ca societatea, cu ocaziunea sărbătoririi semicentenarului *Unirii Ţărilor Române*, ce se va face în ziua de 24 Ianuarie curent, să se asocieze cu Societatea Ateneului şi d-l Tocilescu să ţină o conferinţă în numele Societăţii Istorice-Române, iar Biuroul va adresà o circulară prin care să se invite d-nii membrii din Capitală a participà la această măreaţă serbare naţională a Unirii Principatelor-Române.

In fine comitetul încuviinţează textul circulării ce Biuroul va trimite membrilor societăţii în vederea convocării Adunării Generale în anul curent, ce se fixează în principiu în cursul lunei Martie, după care şedinţa se ridică la orele 7 $^{1}/_{2}$ p.m.

55

Şedinţa Comitetului dela 18 Martie 1909.

Preşedinţia d-lui *Kretzulescu Em.*, preşedinte, asistat de d-l *Protopopescu-Argeş C.*, secretar şi casier.

Şedinţa se deschide la orele 6 p.m.

Prezenţi în majoritate d-nii membrii ai Biuroului, ai Comitetulut societăţii şi ai Comitetulni de redacţie a organului societăţii.

Lipsesc dela şedinţă d-nii General Brătianu I. C., vice preşedinte şi Tocilescu Gr., secretar-general, din cauză de boală.

D-l secretar *Protopopescu-Argeş* dă citire procesului verbal al şedinţei precedente dela 5 Ianuarie şi se aprobă.

Se proclamă aleşi 17 domni membrii noi activi.

D-l secretar *Protopopescu-Argeş* luând cuvântul arată că deciziunile luate de Comitet în şedinţa precedentă asupra cestiunilor discutate atunci, au fost toate aduse la îndeplinire de Biurou. Arată activitatea desfăşurată de Biurou în intervalul dela 5 Ianuarie până la zi, descrie sărbătorirea aniversării semicentenarului *Unirii* în sala Ateneului la care au participat şi membrii societăţii Istorice aflaţi în Capitală, cu care ocasiune d. Gr. Tocilescu a desvoltat conferinţa sa asupra acestui însemnat eveniment al istoriei noastre naţionaţie şi după care urmează proiecţiunile electrice a mai multor tablouri istorice. Mai departe zice că, d-l Tocilescu Gr. aflându-se încă bolnav şi neputând veni la şedinţă, este autorizat, în urma întrevederii ce a avut cu d-sa, de a aduce la cunoştinţa comitetelor, că tratativele urmate asupra condiţiunilor de tipărire a organului societăţii au fost duse la bun sfârşit de d-l Colescu Leonida şi s'a acceptat în principiu oferta d-lui Carol Göbl, ca fiind cea mai avantajoasă. Aceasta sub rezerva aprobării Comitetului. Comunică demisiunile d-lor Filitti C. I., permutat cu funcţiunile sale dela Ministerul Afacerilor Străine din Bucureşti la legaţiunea Română din Roma şi Alessianu Th., profesor, numit inspector şcolar, cari sunt nevoiţi a se retrage cu părere de rău din Comitetele societăţii, nedispunând de timp, rămânând însă membrii ai societăţii. D-sa enumeră apoi lucrările autorilor ce va conţine primul fascicol al Revistei pe trimestrul *Ianuarie, Fevruarie* şi *Martie* anul curent, adică:

I. Partea ştiinţifică.

1° *Origina boerilor Năstureli* de d-l **General Năsturel V. C.** 2° *Inceputurile ceasornicăriei în Moldova* de d-l **Tanoviceanu I.** 3° *Jurnale inedite ale obşteştei extraordinare adunări de revizie a Regulamentului Organic al Moldovei* de d-l **Filitti C. I.** 4° *Legăturile de vasalitate dintre Principatele Române şi imperiul Otoman* de d-l **Dumitrescu T. Al.** 5° *Curtea Domnească, garda Domnească şi ridicarea la rangurile boereşti înainte de Regulamentul Organic* de d-l **Bobescu B. I.** (Wangi). 6° *Chromatica lui Daniil Panovski* de d-l **Peretz I.** 7° *Note şi impresiuni cu privire la Ţara Lytirei* de d-l **Staicu Emil.** 8° *Un manuscris din mănăstirea Pângăraţi, judeţul Neamţului* de **Economul Antonovici I.**, profesor, Bârlad. 9° *Documente istorice* însoţite de un clişeu de d-l **Nicolaescu Stoica.** 10° *Despre monumentele dela Adam-Klissi şi diferitele păreri asupra originei lor (reşumatul comunicatiunii făcută Academiei Române de d.* **Gr. Tecilescu**). 11° *Coutribuţiuni la studiul istoriei artei naţionale* de d-l **Popescu Spiridon.** 12° *Tipografia dela Episcopia Buzăului* de d-l **Ionescu Gh.** 13° *Reviste şi ziare.*

II. Partea Oficială.

14° *Tabloul reşumativ complect lucrărilor societăţii dela 22 Maiu 1903 până la 29 Iunie 1905 şi dela 6 Decemvrie 1908 până la 18 Martie 1909 şi* b) *circulări, statute etc. de d-l* **Protopopescu-Argeş C.**

Toate aceste manuscrise au fost înaintate la atelierul de tipografie al d-lui Carol Göbl şi au fost dejà culese, coprinzând 10 până la 11 coale, iar autorii lucrărilor continuă încă cu facerea corecturilor şi este probabilitate că Revista va apare în primele zile ale lunei Aprilie.

După aceasta d-l secretar *Protopopescu-Argeş* arată că s'a primit de d-l presedinte *Kretzulescu* răspunsurile dela mai mulţi d-ni membri, în urma ultimei circulări din Ianuarie ce s'a trimis de Biurou, cu privire la conferinţele ce va ţine societatea. Astfel au anunţat că vor ţine conferinţe şi vor face comunicări, d-nii: 1° **Xenopol Al.**: *Ideea de lege şi aceea de serie în istorie.* 2° **Goilav Gr.**: *Armenii ca întemeetori de oraşe în Orientul Europei.* 3° **Ciocazan M. C.**: *Invăţământul istoriei ţării în şcoalele noastre civile şi militare.* 4° **Ghibănescu Gh.**: a) *Păreri asupra spiritului în care trebue să se predeà istoria naţională.* b) *Referat asupra colecţiunii mele de documente: surete* aproape 17 volume mari cu peste 9.000 documente). 5° **Obedeanu V. C.**: *Principiile democratice în istoria politică a Românilor.* 6° **Gârbea O. G.**: *Enigme din viaţa Basarabilor* şi 7° **Bobescu B. I.** (Wangi): *O figură istorică* (Mihail Kogălniceanu).

După discuţiunile urmate la cari participă d-nii Tanoviceanu I., Şomănescu Sava, Sărăţeanu C., Kretzulescu Em., Protopopescu-Arges C. şi Dumitrescu T. Al., se iau următoarele rezoluţiuni:

1° Având în vedere ultima circulară adresată d-lor membri cu privire la convocarea adunării Generale admisă în principiu a se ţine în cursul lunei Martie, aceasta se amână până la noui dispoziţiuni. 2° Excursiunea proiectată a se face după Adunarea Generală se amână asemenea pentru mai târziu, când şi timpul va fi mai prielnic. 3° Se aprobă subiectele conferinţelor şi comunicărilor ce voesc a face d-nii membrii menţionaţi mai sus şi se hotărăşte ţinerea unei serii de *şedinţi publice*, odată pe săptămână, în saloanele *Eforiei Kretzulescu* din calea Victoriei 57, cu începere dela 15 Aprilie curent, în care se va desvoltà câte *două subiecte*, în ordinea ce se va indicà de d-nii conferenţiari. In acest sens Biuroul va adresà o circulară d-lor conferenţiari spre a fixà din timp data când voesc a desvoltà conferinţele anunţate. 3° Se aprobă definitiv oferta d-lui Carol Göbl pentru tipărirea organului societăţii «Revista de Istorie, Archeologie şi Filologie». 4° Se primesc demisiunile d-lor Filitti C. I. şi Alessianu Th. din Comitete.

După propunerea d-lui *Protopopescu-Argeş C.* se aleg şi se proclamă ca membrii în locurile vacante din Comitetul societăţii d-nii: Grecianu St. Paul, mare proprietar, fost deputat şi Peretz I., profesor la facultatea de Drept din Iaşi. Asemenea în locul d-lui Filitti C. I., demisionat din comitetul de redacţie al Revistei se alege d-l Peretz I.

După care şedinţa se ridică la orele 8 şi 15 minute p. m.

ANEXE

Societatea Istorică-Română reluându-şi activitatea la 6 Decemvrie 1908, Biuroul a adresat d-lor membri următoarele circulări:

I

Domnule Membru,

Infiinţarea unei societăţi pentru Istoria Patriei a fost una din cele dintâiu nevoi resimţite de către toţi bărbaţii iubitori ai trecutului nostru, ca şi de către cei ce s'au îndeletnicit cu studiul istoriei.

In urmărirea acestui scop, mai bine de 50 persoane au întemeiat în ziua de 5 Maiu 1901 «Societatea Istorică Română», cu reşedinţa în Bucureşti, iar astăzi societatea numără peste 300 membri. Ea a ţinut regulat conferinţe, a întreprins mai multe escursiuni istorice în ţară şi în Transilvania, şi a distribuit membrilor, în schimbul cotizaţiunii, organul său de publicitate: «Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie».

In timpul din urmă diferite cauze, pe care le cunoaşteţi, au împedicat puţin mersul societăţii; Revista n'a mai putut apare, convocări nu s'au mai făcut; **cotizaţiuni nu s'a mai cerut, nici s'a mai încasat din cele datorite mai înainte.**

Subscrişii, încredinţaţi că este în sentimentul fiecăruia de a nu lăsà să înceteze o societate ştiinţifică atât de folositoare, facem din nou apel la patriotismul Domniei-Voastre şi vă rugăm să luaţi parte la Adunarea Generală, ce se va ţine *Luni, 15 Decemvrie curent, ora 5 1/2 p. m.*, în localul *Eforiei Kretzulescu, Calea Victoriei, No. 57.*

La ordinea zilei:

a) *Alegerea noului Comitet al societăţii;*
b) *Alegerea Comitetului de redacţiune al Revistei;*
c) *Alegerea de noui membri;*
d) *Diferite comunicaţiuni istorice.*

Binevoiţi, vă rugăm Domnule Membru, a primì încredinţarea prea osebitei noastre consideraţiuni.

p. Preşedinte,
Vice-Preşedinte, EM. KRETZULESCU

Secretar General, Gr. G. Tocilescu

10 Decemvrie 1908.

II

Domnule,

Nemuritorul N. Bălcescu, încă din 1845, începând publicarea *Magazinului istoric*, zicea următoarele: «*părerea noastră şi a mai multor Români ce se interesează de istoria patriei, es e de a se întocmi o Societate Istorică care să aibe fondurile trebuincioase* ... Peste puţin vom publicà un plan pentru o asemenea asociaţie».

O societate Istorică Română însă nu a găsit, cel puţin în parte fiinţa, decât în ziua creării Secţiunii Istorice a Academiei Române, şi când acest înalt institut de cultură a început să adune şi să publice preţioasele colecţiuni documentale şi să deştepte curente noui şi sănătoase pe tărâmul studielor istorice.

In urmărirea aceluiaş nobil scop şi însufleţiţi de acelaş zel pentru ştiinţă şi pentru neam, un număr de mai bine de 50 persoane au întemeiat pe baza alăturatelor Statute, în ziua de 5 Maiu 1901 «*Societatea Istorică Română*» cu reşedinţa în Bucureşti.

Din citirea Statutelor se poate vedeà scopul şi lucrările nouii societăţi, alcătuirea şi administraţiunea ei, precum şi înfiinţarea unei Reviste mensuale, în care pe lângă studii privitoare la istoria Românilor, va publicà tot felul de materiale arhivalice şi monumentale, dări de seamă şi rezumate despre operile şi studiile istorice apărute în ţară şi străinătate cu privire la Istoria Patriei, precum şi dări de seamă asupra şedinţelor şi lucrărilor societăţii.

Afară de ședințele publice lunare, societatea va organiză și escursiuni în locurile istorice ale țărilor Române, în vederea deșteptării și întreținerii pururea viuă a conștiinței naționale, a solidarității de neam și a simțului istoric în toate clasele societății.

Pentru îndeplinirea unui asemenea scop, facem apel la toți Românii: proprietari mari și mici, magistrați, militari, profesori, comercianți, preoți și învățători, domni și doamne, ca să se înscrie în *Societatea Istorică Română*, contribuind prin cunoștințele și ajutoarele lor la o întreprindere ce o credem mai presus de toate folositoare, căci, ca să zicem iarăsi cu N. Bălcescu: *„Românii au trebuință astăzi să se întemeeze în patriotism și în curagiu, și să câștige statornicie în caracter. Aceste rezultate credem că s'ar dobândi, când ei ar aveà o bună istorie națională, și când aceasta ar fi îndestul răspândită"*.

De aceea, Domnule, dacă împărtășiți, cum nu ne îndoim, modul nostru de vedere, vă rugăm a semnà alăturatul buletin de adesiune și a-l trimete înapoi pe adresa indicată.

Cotizațiunea anuală este de 20 lei, în care intră și abonamentul organului societății «Revista de Istorie, Arheologie și Filologie», conform art. 4 și 12 din statutelor societății.

Binevoiți a primì, Domnule, sentimentele noastre cele mai deosebite.

Președinte, EM. KRETZULESCU

Vice-Președinți { I. TANOVICEANU
GENERAL C. I. BRĂTIANU

Secretar General, GR. TOCILESCU

Casier și secretar al Cancelariei,
C. Protopopescu-Argeș.

BULETIN DE ADESIUNE

Sub-semnatul...
domiciliat în.. Strada............................ No..........
declar că aderez la statutele societății Istorice Române și doresc a fi membru [1] ....
având dreptul a primì în schimbul cotizațiunii de 20 lei anual: «Revista pentru Istorie Arheologie și Filologie», organul societății.

Semnătura,

Data..

III

Domnule Coleg,

Domnia-Voastră fiind ales membru în comitetul societății de *Adunarea Generală dela 15 Decemvrie 1908* și urmând a vă constituì pentru a decide asupra lucrărilor relative la afacerile administrative și financiare ale societății, subsemnatul potrivit art.

---

[1] Membrii sunt: *fondatori*, plătind odată pentru totdeauna o sumă de cel puțin 300 lei; *activ* obligator 3 ani, plătind cotizația anuală de 20 lei, *onorar*, făcând însemnate donațiuni în imobile, bani, manuscripte, etc., și membrii *corespondenți* (vezi statutele).

Revista societății se trimete gratuit tuturor membrilor aleși de societate.

27 din statute, am onoare a vă convocà în şedinţă ordinară pentru *Lnni 5 Ianuarie 1909, ora 5 3/4 p.m.*, în localul Eforiei Kretzulescu din Calea Victoriei 57.

La ordinea zilei se vor luà în cercetare următoarele cestiuni:

1. Propuneri de membrii noi de toate categoriile şi orice alte propuneri s'ar face de vre-un domn membru (art. 29, al. b).

2. Darea de seamă financiară lunară de situaţiunea casei — cu încasările şi plăţile făcute de casier (art. 22).

3. Formarea budgetului provizoriu pe anul în curs (1 Iauuarie 1909—1 Ianuarie 1910), sub rezerva aprobării de către Adunarea Generală, ce se va ţine în cursul anului curent—veniturile şi cheltuclile privitoare la administraţie şi fixarea sumelor necesare pentru tipărirea organului societăţei «Revista de Istorie, Archeologie şi Filologie», ce urmează a se pune sub tipar cât mai neîntârziat.

4. Acceptarea uneia din ofertele ce s'au făcut Biuroului societăţii pentru tipărirea Revistei.

5. Fixarea aproximativă a lucrărilor, conferinţelor şi excursiunilor de întreprins în anul curent şi orice alte propuneri ce s'ar face de vre-un d-n membru.

Vă rog, dar, stimate Domnule Coleg, să binevoiţi a luà parte ***negreşit*** la această şedinţă, spre a se da o soluţiune tuturor acestor cestiuni, astfel ca societatea să se poată îndrumà întru ajungerea scopului propus.

Binevoiţi a cunoaşte, că Comitetul de redacţiune al organului societăţii, «Revista de Istorie, Archeologie şi Filologie», compus din 15 d-ni membrii, sub preşedinţia d lui Gr. Tocilescu, s'au întrunit dejà în două şedinţe, şi d-sa va referì Comitetului societăţii asupra modului de apariţiune a Revistei precum şi asupra materiilor ce se vor publicà în primul număr.

Primiţi, vă rog, Domnule Coleg, încredinţarea prea osebitei noastre consideraţiuni

Preşedinte, EM. KRETZULESCU

Secretar-General, GR. TOCILESCU

Secretarul Cancelariei, C. Protopopescu-Argeş

3 Ianuarie 1909.

IV

Domnul meu,

Am onoare a vă aduce la cunoştinţă, că Comitetul şi Biuroul societăţii Istorice Române, v'a proclamat membru .... al acestei societăţi şi speră, că veţi binevoì a da tot concursul D-voastră pentru ajungerea scopului propus mulţumindu-vă.

Binevoiţi, Domnul meu, a primì încredinţarea prea osebitei noastre consideraţiuni.

Preşedinte, EM. KRETZULESCU

Secretar-General, GR. TOCILESCU

Secretarul Cancelariei, C. Protopopescu-Argeş

V

Domnule Coleg,

Comitetul hotărînd a sărbătorì *aniversarea semicentenarului Unirei*, în ziua de 24 Ianuarie, ora 9 seara în Palatul Ateneului, odată cu Societatea Ateneului, care a binevoit să ne invite, am onoare a vă trimite alăturatul program și vă rugăm să bine-voìți a luà parte la această măreață sărbătoare nțională.

Binevoiți, vă rog, domnule Coleg, a primì sentimentele noastre prea osebite.

Președinte, EM. KRETZULESCU

Secretar-General, Gr. Tocilescu

Secretarul Cancelariei, C. Protopopescu-Argeș

21 Ianuarie 1909.

VI

ATENEUL ROMÂN
ȘI
SOCIETATEA ISTORICĂ ROMÂNĂ

PROGRAMUL

SERBĂRII SEMICENTENARULUI UNIRII

SÂMBĂTĂ 24 IANUARIE, ora 9 seara

1. *Imnul Regal,* executat de Societatea Corală *„Carmen“*
2. Conferința d-lui profesor *Gr. G. Tocilescu:*

«ZIUA DE 24 IANUARIE»

3. Deșteaptă-te Române . . . . ⁂
4. La casă }
5. Negruța } Coruri mixte . . . . *I. Vidu*
6. Peste Deal }
7. Hora Unirei . . . . *Flechtenmacher-Kiriac.*

Toate aceste bucăți se vor executà de Societatea Corală *„Carmen“*

NB. Intrarea este *liberă* și *gratuită*, atât în staluri cât și în loji. Pentru buna rânduială. stau la dispozițiunea publicului bilete de intrare, cari se pot ridicà dela Administrațiunea Ateneului (Palatul Ateneului) în zilele de Joi, Vineri și Sâmbătă (22, 23 și 24 Ianuarie) dela ora 8—12 a.m. și dela 2—6 p m.

VII

Domnule și Scumpe Coleg,

Scopul societății Istorice fiind nu numai de a descoase din negura vremurilor trecutul neamului, ci și a face cunoscut acest trecut în cercuri cât mai largi și mai

adânci din sânul naţiunii, credem că acest ţel nu-l putem ajunge numai prin publicaţiuni, cum s'a făcut până acuma, ci totdeodată puindu-ne în contact direct cu cei interesaţi prin conferinţe publice ţinute de către membrii societăţii istorice, aşà precum prevăd statutele noastre, în principalele cercuri culturale.

De aceea, scumpe şi domnule coleg, solicităm concursul d-v., rugându-vă să ne arătaţi comunicarea ce doriţi să faceţi :

Cu privire la însemnătatea istorică şi vieţuirea naţiunilor şi pentru apărarea naţională;

Referitor la învăţământul ce naţiunea poate trage din vre-un eveniment istoric;

Asupra vreunui fapt din trecutul neamului;

Cevà din vieaţa domnitorilor ţării şi a marilor căpitani ai naţiunii, a bărbaţilor de Stat, cronicarilor şi a publiciştilor cari au ilustrat literatura română;

Relativ la învăţământul istoriei ţerii în şcoalele noastre civile şi militare;

Şi în fine asupra modului pe care d-v. îl credeţi mai nimerit, pentru a se deşteptà cât mai mult conştiinţa naţională pentru studiul istoriei patriei.

Pentru anul acesta 1909 «Societatea Istorică» va ţine Adunarea sa Generală în Capitala Ţerii între 15—22 Martie viitor, când se vor ţine şi conferinţele.

Nu este esclusă nici posibilitatea unei mici escursiuni istorice la o localitate din ţară ce merită a fi vizitată.

Pentru aceasta, cât şi pentru a se puteà stabilì din vreme programul conferinţilor şi a se mijlocì la Onor. Direcţiune a Căilor Ferate Române acordarea de bilete cu preţ redus, vă rugăm să binevoiţi a ne arătà până cel mult la 5 Martie viitor, dacă doriţi a luà parte la Adunarea Generală şi la escursiunea proiectată şi a ne comunicà totdeodată subiectul comunicaţiunii ce aţi voì a face.

In aşteptarea răspunsului d-v., profităm şi de această ocaziune, domnule şi scumpe coleg, a vă asigurà sentimentele noastre de frăţească stimă.

Preşedinte, EM. KRETZULESCU

Secretar General, GR. TOCILESCU

Secretarul Cancelariei,
C. Protopopescu-Argeş.

VIII.

Domnule Membru,

Societatea istorică relundu-şi activitatea cu începere dela 15 Decemvrie 1908, şi din registrele Casieriei rezultând că D-voastră n'aţi achitat suma de 20 lei, cotizaţiunea de membru pe anul...... de şi a-ţi primit în schimb cele *două* volume ale *Revistei de Istorie*, *Arheologie şi Filologie*, organul societăţii, facem un apel călduros la sentimentele generoase ale D-voastre, pentru a binevoì să trimeteţi pe adresa casierului societăţii, d. C. Protopopescu-Argeş, str. Berzei 65, Bucureşti, suma de mai sus, spre a se putea acoperì cheltuelile destul de însemnate ce s'au făcut cu tipărirea Revistei şi cheltuelile de administraţie.

Veţi binevoì a cunoaşte, că pentru timpul cât societatea şi-a întrerupt lucrările, cotizaţiunea nu se mai percepe—începâud cotizaţiunea cea nouă cu 1 Ianuarie 1909.

Primiţi, vă rog, Domnule Membru, încredinţarea prea osebitei mele consideraţiuni.

Preşedinte, EM. KRETZULESCU.

Secretar-General, GR. TOCILESCU.

Secretarul Cancelariei, C. Protopopescu-Argeş.

IX.

Domnule Membru,

Comitetul societății și Comitetul de redacție al organului societății «Revista de Istorie, Arheologie și Filologie» întrunindu-se în ziua de 18 Martie a. c., și luând în deliberare cestiunile aflate la ordinea zilei, a decis următoarele:

1. Având în vedere diferitele răspunsuri primite dela d-nii membrii ai societății la ultima circulară din Ianuarie a. c., cu privire la convocarea Adunărei Generale, admisă în principiu a se ține în cursul lunei Martie a. c., aceaste se amână pentru o altă dată până la noui dispozițiuni.

2. Excursiunea proiectată a se face după Adunarea Generală se amână asemenea pentru mai târziu, când timpul va fi mai prielnic și ce se poate întreprinde independent de Adunarea Generală.

3. Se aprobă subiectele conferințelor și comunicărilor ce voiesc d-nii membrii cari au aderat la ultima circulară din Ianuarie a. c. și se hotărește ținerea unei serii de ședinți *publice*, odată pe săptămână, *în saloanele Eforiei Kretzulescu* din calea Victoriei 57, în care se vor desvoltă câte *două subiecte*, în ordinea ce se va indică de mai nainte de d-nii membrii vorbitori.

Aducând acestea la cunoștința Domniei voastre, Biuroul, conform acestor decisiuni și în urma răspunsurilor primite din partea d-lor couferențiari, cu privire la data ținerii conferințelor, a hotărît ca *prima ședință publică* să se țină *Miercuri 15 Aprilie a. c.*, ora 8 seara, când vor vorbì d-nii:

1. Ciocazan M. C. despre: *Învățământul istoriei țării în școalele noastre civile și militare* și

2. Bobescu B. I. despre: *O figură istorică* (Mihail Kogălniceanu).

Avem onoare dar a vă ruga, Domnule Membru, de a participà la această ședință. Binevoiți a cunoaște totodată, că cu această ocaziune se va distribuì d-lor membrii și primul fascicol din organul societății «Revista de Istorie, Arheologie și Filologie» pe *primul trimestru* al acestui an, pe lunile *Ianuarie, Februarie* și *Martie*, aflat acum sub presă.

Acest fascicol conține următorul sumar:

A. Partea științifică

1. Origina boerilor Năstureli de d. *General Năsturel V. P.*
2. Inceputurile ceasornicăriei în Moldova de d. *Tanoviceanú I.*
3. Jurnale inedite ale obșteștei extraordinare adunări de revizie a Regulamentul organic al Moldovei de d. *Filitti C. I.*
4. Legăturile de vasalitate dintre Principatele Române și imperiul Otoman de d. *Dúmitrescu T. Al.*
5. Curtea Domnească, garda domnească și ridicarea la rangurile boerești înainte de Regulamentul Organic de d. *Bobescu B. I.*
6. Chromatica lui Daniil Panovski de d. *Peretz I.*
7. Note și impresiuni cu privire la Țara Lytirei de d. *Staicu Emil.*
8. Un manuscris din Mănăstirea Pangărați, jndețul Neamțului, de *Economul Antonovici I.*
9. Documente istorice însoțite de un clișeu de d. *Nicolaescu Stoica.*
10. Despre monumentele dela Adamklissi și diferitele păreri asupra origine lor (rezumatul comunicațiunii făcută Academiei Române de d. *Gr. Tocilescu*).
11. Contribuțiuni la studiul istoriei artei naționale de d. *Popescu Spiridon*.
12. Tipografia dela Episcopia Buzeului de d. *Ionescu Gh.*
13. Reviste și Ziare.

B. Partea oficială

14. Tabloul resumativ al lucrărilor societății (în continuare) dela 22 Mai 1903 până la 29 Iunie 1904 și dela 6 Decembre 1908 până la 18 Martie 1909 cu anexe: circulări, statute etc. de d. *Protopopescu-Argeș C.*

Primiți, vă rugăm, Domnule Membru și cu această ocaziune, asigurarea prea osebitei noastre considerațiuni..

Președinte, EM. KRETZULESCU.

Secretar General, GR. TOCILESCU.

Secretarul Cancelariei, C. Protopopescu-Argeș.

X.

Statutele «Societății Istorice Române» modificate de Adunarea Generală dela 15 Decemvrie 1908.

TITLUL I

Reședința, scopul și lucrările Societății

Art. 1.—«*Societatea istorică română*», cu reședința în București, se constitue și se organizează prin următoarele statute:

Art. 2.—Scopul Societății este studiul istoriei și al științelor auxiliare cu privire la poporul român, răspândirea cea mai întinsă a cunoștințelor istorice și deșteptarea simțului și interesului istoric în toate clasele societății.

Art. 3.—Pentru ajungerea acestui scop, Societatea:

a) va tinde la concentrarea tuturor acelora, cari se ocupă cu studiile istorice și arată un interes pentru aceste studii;

b) va publică lucrări istorice instructive, între cari o bibliografie istorică română și un dicționar istoric al Românilor, precum și cronici, memorii, documente, inscripțiuni și în genere orice material istoric privitor la Istoria Românilor, fie în revista sa periodică, fie în volume deosebite, în marginile mijloacelor budgetare, de care va dispune;

c) în ședințele sale publice va face lecturi de operate și comunicări despre nouile descoperiri și progrese ale științei istorice;

d) va întreprinde excursiuni la locurile istorice;

e) va face cercetări în arhivele și bibliotecele din țară și din străinătate, organizând și misiuni pentru culegerea și copiarea de documente istorice, de inscripțiuni și alte materialuri de interes istoric;

f) va studià monumentele istorice și artistice ale țerei, ruinele vechi, precum și locurile de bătălie mai însemnate din trecutul poporului român;

g) va încurajà și ajutà cercetările și studiile istorice atât ale membrilor săi cât și ale altor persoane afară din Societate;

h) va instituì premii pentru anumite opere și cestiuni istorice, la care vor concurà numai Români și cu lucrări scrise în limba română,

TITLUL II

Compunerea Societăţii

Art. 4.—Membrii Societăţii sunt:

a) fundatori,

b) activi,

c) onorari şi

d) corespondenţi.

Doamnele pot face parte din Societate.

Vor puteà fi aleşi ca ***membrii fondatori*** aceia cari vor depunc odată pentru totdeauna o sumă de cel puţin 300 lei.

Se va puteà alege ca ***membru activ*** al Societăţii oricare iubitor de progresele ştiinţii istorice cu privire la poporul român şi care se obligă a plătì în timp de 3 ani o cotizaţie anuală de 20 lei.

Când un membru activ ar voì să iasă din Societate, dânsul va aveà să facă cunoscut înscris această intenţiune a sa, înainte de expirarea termenului de trei ani; altfel obligaţiunea sa se va consideră ca reînoită pe alţi trei ani următori.

Ca membri fondatori şi membrii activi nu se vor alege decât români.

Ca ***membrii onorari*** se vor alege numai persoanele acelea cari vor face Societăţii Istorice Române însemnate donaţiuni în imobile, în bani, în cărţi manuscripte etc. precum şi persoanele învăţate din străinătate, ale căror lucrări prezintă un deosebit interes pentru istoria poporului român.

Membrii corespondenţi vor fi aleşi dintre persoanele care prin poziţiunea lor socială, prin natura ocupaţiunilor şi funcţiunilor lor, pot ajutà Societatea întru realizarea scopului urmărit.

Membrii corespondenţi pot fi români sau străini şi sunt scutiţi de plata taxei anuale.

Alegerea membrilor de sub punctele *a, b* şi *d* se va face de către comitetul societăţii în urma propunerei înscris semnată de cel puţin 2 membri fondatori sau activi şi prezentată secretarului societăţii.

Membrii onorari se vor alege de adunarea generală, în urma propunerii comitetului.

Persoanele cari vor luà parte la votarea acestor statute sun de drept membri fondatori şi au aceleaşi drepturi şi datorii ca membrii activi ai Societăţii.

Art. 5.—Anul social începe la 1 Ianuarie.

Taxa anuală urmează a se vărsà la casa Societăţii cu anticipaţie pe fiecare semestru.

Adunarea generală.

Art. 6—In fiecare an Societatea va ţine o adunare generală în Bucureşti sau în altă localitate din ţară.

Adunarea generală se compune din toţi membrii Societăţii, ea însă poate lucrà cu oricâţi membrii vor fi prezenţi.

Membrii fondatori şi membrii activi au singuri dreptul de a votà.

Art. 7.—In competinţa adunării generale intră:

a) Alegerea preşedintelui, vice-preşedinţilor, secretarului general, a casierului şi a celorlalţi membrii ai comitetului;

b) Cercetarea raportului comitetului despre lucrările din cursul anului expirat.

c) Alegerea membrilor onorari;

d) Modificarea eventuală a statutelor;

e) Facerea și modificarea regulamentelor speciale;

f) Ținerea de ședințe publice pentru comunicări și lecturi de operate istorice;

g) Revizuirea și verificarea compturilor din anul încetat;

h) Formarea și votarea budgetului pe anul următor;

i) Deciziuni asupra publicațiunilor, misiunilor și achisițiunilor;

j) Primirea donațiunilor mai importante;

k) Determinarea subiectelor de pus la concurs;

l) Alegerea persoanelor și a comisiunilor, cari în cursul anului vor fi însărcinate cu anumite lucrări, precum și a celor cari vor aveà să cerceteze operatele intrate la concursuri;

m) Deciziunile de luat asupra premiilor;

n) Fixarea locului unde se va ține viitoarea adunare generală.

o) In fine orice chestiuni ce prezintă un interes pentru Societate.

Art. 8.—Ședințele adunării generale sunt publice. Durata adunării va fi în raport cu materiile înscrise la ordinea zilei.

Art. 9.—Comitetul va prezentà la deschiderea sesiunii generale un raport despre toate lucrările făcute în cursul anului și o dare de seamă amănunțită despre situațiunea fondurilor.

Art. 10.—Când trebuința va cere, Societatea poate fi convocată de către comitet în sesiune extraordinară, fie din inițiativa Comitetului, fie în urma propunerii motivate a 30 membrii.

Art. 11.—Societatea va întreprinde din timp în timp, mai ales în cele două luni de vară (Iulie și August) escursiuni la locurile mai importante istorice.

Scopul acestor escursiuni este studiarea monumentelor, a bibliotecelor și arhivelor.

La aceste escursiuni va puteà luà parte fiecare membru al Societății.

Ziua și locul unde se vor face aceste escursiuni se va hotărî și comunicà la timp de comitet.

Art. 12.—Ca organ de publicitate al Societătii va servì *Revista pentru istorie archeologie și filologie*, care se va primì de către membrii în contul cotizațiunii de 20 lei anual.

Art. 13.—Societatea va aveà un sigil pentru autentificarea hârtiilor sale oficiale. Acest sigil va purtà ca însemn chipul Romei personificate, iar în jur legenda *Scietatea istorică română.*

Fiecare membru este îndreptățit a face uz de titlul ce-l are în societate.

TITLUL III

Administrația Societății

Art. 14.—Societatea este administrată de către un comitet, a cărui reședință este în București, asistat de un secretar al Cancelariei numit de președinte cu avizul biuroului.

Art. 15.—Comitetul societății se compune din 20 de membrii, din care număr fac parte președintele, vice-președinții, secretarul general și casierul.

Art. 16.—Membrii comitetului se aleg pe trei ani de adunarea generală a societății dintre membrii fondatori sau activi, avându-se însă cu deosebire în vedere bărbații care se ocupă cu științele istorice.

Atr. 17.—Adunarea generală alege dintre membrii comitetului biuroul societății, care se compune din

Un preşedinte.
Primul şi al doilea vice-preşedinte,
Un secretar general şi
Un casier.

Art. 18.—Preşedintele stă în fruntea Societăţii El dirige desbaterile şedinţelor comitetului şi ale seziunii generale, conduce societatea în conformitate cu dispoziţiunile statutelor şi regulamentului şi în deplină înţelegere cu comitetul şi reprezintă Societatea în toate interesele ei administrative şi financiare faţă cu autorităţile şi particularii

In lipsa preşedintelui aceste atribuţiuni şi îndatoriri le va aveà primul sau al doilea vice-preşedinte.

Art. 19.—In caz când preşedintele sau vreunul din vice-preşedinţi s'ar retrage ori ar încetà din viaţă înainte de împlinirea termenului de trei ani, se va procede la o nouă alegere în proxima seziune generală.

Art. 20.—Secretarul general este referentul Societăţii în şedinţele comitetului şi ale sesiunii generale, asistat de secretarul cancelariei, care redactează procesele verbale ale şedinţelor şi corespondenţa oficială a Societăţii, îngrijesc de executarea publicaţiunilor şi de distribuirea lor regulată, ţine un registru exact despre toţi membrii Societăţii, îngrijesc de arhivă, conduc cancelaria şi păstrează sigiliul Societăţii.

Toată corespondenţa oficială internă şi externă va fi sub-semnată de preşedinte şi contra semnată de secretarul general şi de secretarul Cancelariei.

Art. 21.—Când secretarul general va fi împedicat pe timp mai îndelungat dela lucrările sale, comitetul va îngrijì pentru suplinirea sa, asemenea în ce priveşte pe secretarul cancelariei.

Art. 22.—Casierul îngrijeşte pentru încasarea taxelor dela membri, ţine în bună regulă registrele gestiunii fondurilor şi prezintă la fiecare şedinţă lunară a comitetului o dare dn seamă sumară de situaţiunea casei, iar la seziunea generală o dare de seamă amănunţită asupra întregului exerciţiu.

Art. 23.—Actele atingătoare de bani, precum şi sumele ce se varsă se vor păstrà în Casa Societăţii, care va aveà două chei, din care una încredinţată preşedintelui şi alta casierului.

Art. 24.—Pentru păstrarea colecţiunilor de cărţi, documente, manuscripte, antichităţi, Societatea va aveà un anumit personal. Numărul şi atribuţiunile acestui personal se vor fixà şi stabilì prin regulamente speciale.

Art. 25.—Secretarul cancelariei, casierul şi ceilalţi funcţionari ai Societăţii vor aveà o remuneraţiune anuală fixată prin budget.

Art. 26.—La caz de vacanţă ivită în sânul comitetului, din vre-o cauză oarecare, înainte de împlinirea termenului de trei ani comitetul va împlinì locul vacant printr'alt membru ales din membrii Societăţii.

Şedinţele comitetului

Art. 27.—Comitetul, cu excepţiune cele două luni de vară, va ţine o şedinţă ordinară pe fiecare lună.

Art. 28.—Când după prima convocare nu s'a întrunit majoritatea comitetului, biuroul Societăţii va puteà lucrà cu numărul membrilor prezenţi.

Art. 29.—Şedinţele comitetului vor fi publice şi private.

La şedinţele *publice* vor fi invitaţi membrii Societăţii aflători în Capitală; se vor face comunicări şi citì operate istorice.

In şedinţele *private* se vor desbate şi luà deciziuni cu privire la afacerile administrative şi financiare ale Societăţii şi se va votà alegerea nouilor membrii.

Comitetul fixează ziua pentru ţinerea adunării generale, stabileşte programul lucrărilor, îngrijeşte pentru asigurarea averei societăţii şi pentru depunerea regulată a socotelilor, formează proectul de budget şi execută redactarea şi publicarea lucrărilor istorice ce s'au hotărît.

Art. 30.—Când interesele Societăţii vor cere, preşedintele, ori în lipsa sa unul din vice-preşedinţi poate convocà comrtetul la şedinţe extra-ordinare.

TITLUL IV

Dispoziţiuni generale şi finale

Art. 31.—Toate alegerile de cari se vorbeşte în statutele de faţă, precum şi toate voturile ce se vor da de adunarea generală, se vor face cu vot secret şi cu majoritate relativă a membrilor prezenţi.

Art. 32.—Societatea istorică română se consideră a fi constituită şi va începe să funcţioneze îndată ce 20 membrii vor fi aderat la aceste statute.

Art. 33.—In caz de dizolvare a Societăţii, toată averea sa, cărţi, colecţiuni, etc., după lichidarea pasivului, se vor oferì Societăţii Atheneului Român din Bucureşti şi vor servì pentru scopuri ştiinţifice interesând neamul românesc.

Statutele de faţă afară de art. 2, vor puteà fi modificate după propunerea comitetului, de către Societatea întrunită în adunare generală, cu $^2/_3$ de voturi exprimate de către membrii prezenţi.

Aceste statute s'au votat cu unanimitate în şedinţa dela 5 Maiu 1901.

Aceste statute s'au modificat şi adoptat cu unanimitate în Adunarea generală dela 15 Decemvrie 1908.

SUMARUL

FASCICOLULUI PE TRIMESTRUL IANUARIE, FEVRUARIE ŞI MARTIE 1909.